

600014918T

PATRES ECCLESIÆ ANGLICANÆ:

ALDHELMUS, BEDA, BONIFACIUS, LANFRANCUS,

S. THOMAS, JOHANNES SARESBERIENSIS,

PETRUS BLESENSIS, ET RELIQUI.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POSTEA EPISCOPI CARNOTENSIS

OPERA OMNIA

NUNC PRIMUM IN UNUM COLLEGIT

ET CUM CODICIBUS MANUSCRIPTIS

CONTULIT

J. A. GILES, Jur. Civ. Doctor,

ET COLLEGII CORPORIS CHRISTI, OXON. OLIM SOCIUS.

VOL. III.

POLYCRATICI LIBRI I.—V.

OXONII,

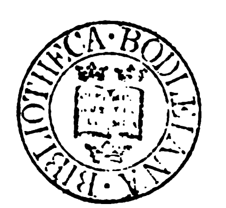
APUD J. H. PARKER;

LONDINI APUD C. DOLMAN, NEW BOND STREET; D. NUTT, FLEET STREET;

CANTABRIGIÆ APUD DEIGHTON ET FIL.;

ET PARISIIS APUD B. DUPRAT.

MDCCCXLVIII.

BAXTER, PRINTER, OXFORD.

PREFACE.

NEXT to his Epistolary writings, the most important work of our author is his Polycraticus, contained in this and the following volumes. The full title of the work is POLYCRATICUS, *sive de nugis Curialium et vestigiis philosophorum*.

It appears to be doubtful for what reason the name *Polycraticus* was chosen, for the etymology of that word gives no indication whatever of the nature or subject of his work. The treatise is divided into eight books, to which is prefixed a poetical introduction or prologue entitled Entheticus, in which the author, dedicating his work to Becket, then Chancellor and afterwards Archbishop, remarks, that nearly all mankind were engaged in pursuit of those trifles against which his work was aimed.

It appears from the Peterborough Chronicle [a], that this work was completed in 1156, though it may have been written at different times before that date, and revised by its author at a later period.

It has been often printed, after collation with different MSS. For the present edition the text has

[a] "MCLVI. Joannes Saresberiensis scripsit Polycraticum suum." Chronicon Angliæ Petriburgense, ed. J. A. G. 8vo. Lond. et Oxon. 1844.

been carefully collated throughout with the text of the Cambridge MS. [Ii, 2, 31.] and numerous errors thereby corrected. The following list contains most —though, probably, not all—of the editions in which this much esteemed work has hitherto appeared.

1. Fol. sine anno et loco—but probably printed at Brussels or Cologne about the year 1475. The poem De membris conspirantibus is printed at the end of the volume.
2. Fol. Paris, 1513.
3. 8vo. Lugd. Bat. 1595.
4. In Magna Bibliotheca Patrum, fol. Col. Agr. vol. xv. 1622. pp. 338—498.
5. 8vo. Lugd. Bat. 1639, containing the Metalogicus also.
6. sm. 8vo. Amst. 1664, containing the Metalogicus.
7. In Maxima Bibliotheca Patrum, fol. Lugduni, vol. xxiii. 1677, pp. 242—409.

CONTENTS OF THE THIRD VOLUME.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POLYCRATICUS,

SIVE

DE NUGIS CURIALIUM ET VESTIGIIS PHILOSOPHORUM.

INCIPIT ENTHETICUS IN POLYCRATICUM.

Auctor ad opus suum.

Si mihi credideris, linguam cohibebis, et aulæ
  Limina non intret pes tuus: esto domi.
Aspectus hominum cautus vitare memento,
  Et tibi commissas claude libelle notas.
Omnia sint suspecta tibi, quia publicus hostis
  Et majestatis diceris esse reus.
Ignis edax, gladiusque ferox tibi forte parantur:
  Aut te polluta subruet hostis aqua.
Quum tamen exieris, faciem velabit amictus,
  Deformentque tuam pulvis et aura cutem,
Dextra ferat virgam, premat et sua mantica dorsum:
  Trita tegant frontem pilea, pero pedem.
Sit gradus et cultus, habitus peregrinus eunti,
  Non nisi barbariem barbara lingua sonet.
De Pictavorum dices te gente creatum,
  Nam licet his lingua liberiore loqui.
Hospitiique fidem quæres super omnia, quo sis
  Tutus ab insidiis, quas tibi quisque parat.
Stultos, prudentes nimium, parvosque cavebis,
  Et quos insignes garrula lingua facit.

Si quis amat verum, tibi sit gratissimus hospes,
Et quem delectat gloria vana, cave.
Jure patronatus illum cole, qui velit esse,
Et sciat, et possit, tutor ubique tuus.
Ergo quæratur lux cleri, gloria gentis
Anglorum, regis dextera, forma boni.
Quæsitus regni tibi cancellarius Angli,
Primus sollicita mente petendus erit.
Hic est qui regni leges cancellat iniquas,
Et mandata pii principis æqua facit.
Si quid obest populo, vel moribus est inimicum,
Quicquid id est, per eum desinit esse nocens.
Publica privatis qui præfert commoda semper:
Quodque dat in plures, ducit in ære suo.
Quod dat habet; quod habet, dignis donat: vice versa
Spargit; sed sparsæ multiplicantur opes.
Utque virum virtus animi, sic gratia formæ,
Undique mirandum gentibus esse facit.
Tardus ad hunc Samius si certet acumine mentis,
Indoctusque Plato, Varroque stultus erit.
Curio si certet verbis, vincetur ab ipso;
Victus, si certet, Quintilianus erit.
Hujus nosse domum non est res ardua; cuivis
Non duce quæsito, semita trita patet.
Nota domus cunctis, vitio non cognita soli
Lucet, ab hac lucem dives, egenus, habent.
Illa patet miseris, patet et domus illa beatis,
Hic patre lætatur advena quisque suo.
Quum reserata semel fuerit tibi janua, currens
Ad thalamum domini progrediere tui.
Exspecta dum turba fluat, quæ fervat in aula,
Fessaque sint domini membra fovenda toro.
Accedes, vultum mutabis mantica nugas
Excutiat; peregre nunc peregrinus eat.
Non tamen ostendas, oculos quod principis urat,

A quo tota tibi vita, salusque datur.
Si facies illi tua displicet, unde placebit?
Ejus in arbitrio jusque favorque manent.
Quod prohibet fieri, scelus est: quod præcipit, æquum,
Juraque pro placito stantque caduntque suo.
Huic quæ sola placet, sola virtute placebis,
Quæ tibi si desit, cætera cuncta nocent.
Jura colit, pacem statuit, fundatque quietem,
Et tumidos hostes mente manuque domat.
Sed seu jura vocent, seu fulminet ensis in hostes,
Non nisi sancta gerit, non nisi sancta probat.
Confer ei quoscunque duces, quoscunque potentes,
Plebs erit hoc viso maxima turba ducum.
Si reges videas, quid ad hunc nisi rustica turba?
Et bene, si dici rustica turba queunt.
Particulamque tui præmonstrans, experiere
Quæ maneat totum gratia, vel quis honor.
Si placet hæc, totus poteris fortasse patere:
Sed si displiceat, cetera claude toga.
Verba salutantis sint prima; subinde facetus,
Te dabis obsequiis, hospitiumque petes.
Non gravis hospes eris, potuque ciboque verendus
Sufficiet vestis non preciosa tibi.
Non oneraris equis, phaleras nec poscis equorum,
Nec te servorum copia magna premit.
Sufficiet vel sola domus, visusque patroni,
Ejus et alloquio, consilioque frui.
Curia quid possit, quid speret plebs, ubi regni
Vires, una domus sola docere potest.
Si develatam faciem monstraverit, aut non
Præstringat visum cassibus ille tuum,
Quid sapiens stulto differt, quid paupere dives,
Quid misero felix? si sapis ecce vides.
Si fuerit lætus, oculos auresque libenter
Exponet nugis forsitan ille tuis.

Sic igitur nugas sparges, ne tædia gignant,
  Quæ rebus lætis sunt inimica nimis.
Si jubet ut nugas agites, nugare decenter:
  Nam sibi per nugas seria credet agi.
Utilibus nugas, sic aptes seria ludis,
  Ut tibi sit gravium nulla timenda manus.
Si jubet ut taceas, statua taciturnior esto,
  Nec redimas signis verba negata tibi.
Quum satiatus erit, vel quum majora vocabunt,
  Ora conductus detur ut inde tibi.
I citus, atque redi; ne quorum carpere nugas
  Ausus es, infligant tela, necemque parent.
Unum discedens secreta profer in aure:
  Quicquid agant alii, tu memor esto tui.
Quæque caro fœnum, flos fœni, gloria carnis,
  Hæc nihil est: nihilo quid minus esse potest.
Munera fortunæ, viscata puta vitiorum
  Semina, sunt scelerum pabula, mortis iter.
Sunt laquei, sunt insidiæ, sunt toxica mortis,
  Quam non effugient, quos dea cæca colit.
Quod fortuna dedit, et quod dabit, est alienum,
  Auferet hoc totum, quum volet illa, tibi.
Retia pennatis nequeunt prævisa nocere,
  Tu quæcunque vides, retia mentis habe.
Retia sunt quæcunque vides, hominemque ligatum
  Ad miseram mortem per mala quæque trahunt.
Forsitan, unde tibi datur hæc audacia? quæret,
  Dices nil metuens, omnia tutus agit.
Omnia tutus agit, quem nec spes, nec timor angit,
  Cui mala nulla placent, omnia tutus agit.
Hispana rediens, aut Vasconis utere lingua,
  Sed tamen in verbo plus gravitatis habe.
Indue sic linguam, sic vestes indue gentis,
  Salva sit ut morum regula, salva fides.
Pendeat ex humeris crux ænea, sit coma tetra,

Hispida cæsaries, barba recisa parum.
Sitque gravis vultus, sint frons oculique pudici,
Insontesque manus, pauper amictus erit.
Dum tibi conductus fuerit, securior ibis,
Et via sit pedibus quælibet apta tuis.
At si defuerit, longas protende diætas,
Contineatque pedes publica strata tuos.
Nusquam divertas, ne quis te lædat euntem.
Nugarumque luat garrula lingua notas.
Omnia, si nescis, loca sunt plenissima nugis;
Quarum tota cohors est inimica tibi.
Ecclesia nugæ regnant, et principis aula;
In claustro regnant, pontificisque domo.
In nugis clerus, in nugis militis usus;
In nugis juvenes, totaque turba senum.
Rusticus in nugis, in nugis sexus uterque;
Servus, et ingenuus, dives, egenus, in his.
Accelera gressus, cauto diplomate pergens
Ad mare, quo Morini littora nostra petunt.
Hospitium tandem sera cum nocte subibis,
Ut valeas, esto sobrius, esto gravis.
Gens penetranda tibi, prælarga, bibaxque, loquaxque,
Et cui, ni morem gesseris, hostis eris.
Emergunt lites modicæ, quas magna sequuntur
Jurgia, vulneribus fœta, necemque ferunt.
Sed quia virtutem gens diligit, et veneratur,
Si bene credaris vivere, tutus eris.
Non modo tutus eris, sed summo dignus honore
Quæque libet fieri, cuncta licenter age.
Cantia te felix genuit, te Cantia fovit,
Illustris regum, pontificumque parens.
Hic tibi debetur, sedes finisque laborum:
Illa tibi requiem præparat, illa domum.
Anglorum sedem primam pete, sive Britonum;
Si Britonum mavis dicere, nemo vetat.

Indignum, litem si tempus agit breve longam,
  Digna quidem non sunt tempora longa brevi.
Quum de re constat, non sit de nomine pugna;
  Ne foveat litem lana caprina diu.
Quicquid vis dicas, dum sit caput illa Britannis,
  Quam tibi præsignat angelus arce micans.
Angelus iste quis est, aut quæ domus ista, requires?
  Namque novos rerum forma movere solet.
Hæc est illa domus, quæ Christum prima recepit:
  A qua suscepit insula tota fidem.
Insula tota fidem cepit, fideique parentem
  Prædicat, extollit, audit, honorat, amat.
Consilii magni si nosti forte datorem,
  Non erit ignotus angelus iste tibi.
Angelus e specula totum circumspicit orbem,
  Et corpus pennis subvehit, atque tegit.
Sic videt e specula, sic protegit omnia pennis,
  Ut jus non habeat hostis in orbe suo.
Hic tempestates prænunciat, atque serenum;
  Ventorum rabiem temperat, atque maris.
Ne quid obesse queat, non dormit nocte, dieque
  Stat; quia subjectos undique stare facit.
Accedens propius, Christi properabis ad aulam,
  Ut veniam culpis promereare tuis.
Illic finiti solventur vota laboris:
  Hic lachrymas, gemitus, hic pia tura dabis.
Excipiet fratrum reducem te tota chorea:
  Et laudes pro te sospite læta canet.
Quicquid habes quod eis placeat, largire libenter:
  Quidlibet, ut fuerit utile, cuique dabis.
Si potes, Odoni studeas donare salutem:
  Accipiatque Brito te veniente crucem.
Hic narrare tui tandem discrimina fati
  Exactæque viæ prospera cuncta licet.
Quid sit ovis sub vulpe latens, vulpesve sub agno,

Pelle leonina dic quid asellus agat.
Quid leo dum servit, quid agit, dum regnat asellus,
Turturis in specie passeris acta canes.
Quid faciant pardi timidi, leporesque fugaces,
Et spes conversi quæ sit habenda lupi.
Quid repens testudo paret, scarabæus onustus,
Curque levi ventus grandis ab imbre cadat.
Sed quia nemo potest cunctis virtute placere,
Sufficiat paucis te placuisse bonis.
Spernantur si forte tuæ sub judice nugæ,
Non sit iniqua manus, aut tua lingua procax.
Libera donentur cunctis suffragia, teque
Iste bonum dicat, dicat et ille malum.
Si locus est liber, cur non sit libera lingua?
emo satis firmus, quem levis aura movet.
Quid facient enses, si te levis aura cruentet?
Verba quidem non sunt verbera, verba times?
Linguarum strepitus solidam non transeat aurem,
Auris inepta nimis, quam sonus urit iners.
Exercent alii linguas, tibi pareat auris;
Lingua quidem prodest, non tamen aure magis.
Illis in lingua mens est, tibi sit cor in aure.
Os patulum sit eis, auris aperta tibi.
Obice virtutis confringitur impetus oris,
Et linguæ stimulo mens malesana perit.
Nemo, nisi vanus, falso lætatur honore,
Conscia mens culpæ, quam mala dicta movent.
Frons adamante tibi sit durior, igne perusta
Sit cutis, a verbis ne notet ora rubor.
Plena pudore tamen, qualem decet illius esse,
Qui timeat vitii sordidus esse nota.
Alterius linguæ dic quis moderatur habenas?
Vix est, qui propriæ possit habere modum.
Lubrica sæpe cadit, quoniam versatur in udo:
Sæpe cadens labem contrahit, atque notam.

Inter multiloquos, et grandia verba serentes,
Esto tardiloquus, estoque pauca loquens.
Dum linguas acuunt alii, tibi calleat auris,
Et sit Dulichio remige surda magis.
Nec tantum valeat temeraria lingua loquentis,
Pectoris ut possit rumpere claustra tui.
Si patiens fueris, nunquam tibi verba nocebunt,
Turbatorque tuæ nemo quietis erit.
Excutiet pacem, quam dat patientia, nullus;
Sit licet exermis, conterit arma tamen.
Utantur linguis, tu viribus utere mentis,
Si sapis: a linguis gloria magna venit.
Nam quæ sit doctrina viri, patientia monstrat,
Imbellique manu bella nefanda premit.
Quis feret armatam, quæ sola triumphat inermis,
Armatamque manum vincere sola solet?
Vir patiens forti melior; minor esse triumphus
Urbis, quam mentis dicitur, estque minor.
Sperne malos, venerare bonos, ignosce volenti
Lædere, nulla bonis ultio grata magis.
Nulla virum fortem vindicta magis decet ista,
Principibus semper debet adesse viris.
In quorum manibus lex si viget ignea; punit,
Dum miseret: fidos dum cupit esse, facit.
Provocat ad facinus, dum sævit iniqua potestas,
Et sibi subjectos non sinit esse pios.
Nemo sciens illum lædit, quem credit amicum;
Regula fida nimis: quisquis amandus, amet.
Hæc hominum disjuncta solet conjungere corda,
Ista potest hominem conciliare Deo.
Hac duce carpe viam, gradienti nemo nocebit,
Et poteris cunctas tutus inire manus.
Illa tamen metuenda manus, quæ tractat iniquas
Sordes, quam maculant æra colore suo.
Non quia polluitur, et polluit, est fugienda

Sed quoniam nummus toxica sæva gerit.
Toxica perpetuam paritura famemque sitimque,
Et miseram vitam, mortis et omne genus,
Nulla libris erit apta manus ferrugine tincta;
Nec nummata queunt corda vacare libris.
Non est ejusdem nummosque librosque probare,
Persequiturque libros grex Epicure tuus.
Ignis avaritiæ quum fœnum carnis adurit,
Surgit, et æternum construit usque focum.
Omnia quum possit manus omnipotentis, avaræ
Mentis egestatem non satiare potest.
Non satiare potest manus omnipotentis avarum:
Dic mihi quis poterit, quod nequit illa manus?
Nonne satis miser est, quem nec Deus ipse beare
Sufficit? ulterius quis miser esse potest?
Nummipetæ cum libricolis nequeunt simul esse:
Ambos, crede mihi, non capit una domus.
Ergo cave miseros, nec ab his nisi tristia speres:
Nam miseri cultor, quis nisi stultus, erit?
Est antiqua nimis, nimis est sententia vera,
Quam docuere patres, Ennius atque Cato:
Tam quod habet, quam quo caret omni defit amico,
Occupet, occumbat, res aliena tamen.
Semper abundabit, qui rebus noverit uti;
Et mens utendi nescia semper eget.
Pauca potest dives, et plurima pauper habere;
Nescit egestatem dives, egenus opes.
Nullus amicus ei, qui multa cupit, nec amicus
Est sibi, cui nimium res aliena placet.
Si cupidus fuerit hostis, caveatur ut hostis,
Si sit amicus, eo cautior esse stude.
Jurat? crede minus; non jurat? credere noli;
Juret, non juret, hostis ab hoste cave.
Et fugias quos livor edax felicibus hostes
Sic facit, ut virtus flectere nulla queat,

Muneribus fortasse tuis placabis avarum,
  Lædere quo cesset invidus, esto miser.
Alterius misera gaudet mens invida sorte,
  Cunctaque vicina commoda, damna putat.
Et nisi festinus fugeres, te plura monerem,
  Vix pateris dici pauca: vel ista tene.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POLYCRATICUS,

SIVE

DE NUGIS CURIALIUM ET VESTIGIIS PHILOSOPHORUM.

LIBER PRIMUS.

PROLOGUS.

Jucundissimus quum in multis, tum in eo maxime est literarum fructus, quod omnium interstitiorum loci et temporis exclusa molestia, amicorum sibi invicem præsentiam exhibent, et res scitu dignas, situ aboleri non patiuntur. Nam et artes perierant, evanuerant jura, fidei et totius religionis officia quæque corruerant, ipseque recti defecerat usus eloquii, nisi in remedium infirmitatibus humanæ, literarum usum mortalibus divina miseratio procurasset. Exempla majorum, quæ sunt incitamenta et fomenta virtutis, nullum omnino erigerent aut servarent, nisi pia sollicitudo scriptorum, et triumphatrix inertiæ diligentia, eadem ad posteros transmisisset. Siquidem vita brevis, sensus hebes, negligentiæ torpor, inutilis occupatio, nos paucula scire permittunt: et eadem jugiter excutit, et avellit ab animo fraudatrix scientiæ, inimica et infida semper memoriæ noverca, oblivio. Quis enim Alexandros sciret aut Cæsares, quis Stoicos aut Peripateticos miraretur, nisi eos insignirent monumenta scriptorum? Quis Apostolorum et Prophetarum amplexanda imitaretur vestigia, nisi eos

posteritati divinæ literæ consecrassent? Arcus triumphales tunc proficiunt illustribus viris ad gloriam, quum ex quibus causis, et quorum sint, impressa docet inscriptio. Liberatorem patriæ, fundatorem quietis, tunc demum inspector agnoscit, quum titulus triumphatorem, quem nostra Britannia genuit, indicat Constantinum. Nullus enim constanti unquam gloria claruit, nisi ex suo, vel scripto alieno. Eadem est asini, et cujusvis Imperatoris post modicum tempus gloria; nisi quatenus memoria alterutrius, scriptorum beneficio prorogatur. Quot et quantos arbitraris fuisse reges, de quibus sermo nusquam est, aut cogitatio? Nihil ergo consiliosius est captatoribus gloriæ, quam literatorum et scribentium maxime gratiam promereri. Inutiliter enim eis geruntur egregia, perpetuis tenebris obducenda, nisi literarum luce clarescant. Quicquid favoris aut præconiorum aliunde contrahitur, perinde est, ac si Echo, quam audis in fabulis, plausus excipiat theatrales; desinit enim quum cœperit. Ad hæc in dolore solatium, recreatio in labore, in paupertate jucunditas, modestia in divitiis et delitiis, fidelissime a literis mutuatur. Nam a vitiis redimitur animus, et suavi et mira quadam, etiam in adversis, jucunditate reficitur, quum ad legendum vel scribendum utilia, mentis intendit acumen. Nullam in rebus humanis jucundiorem, aut utiliorem occupationem invenies: nisi forte divinitus compuncta devotio orando divinis insistat colloquiis, aut corde per caritatem dilatato, Deum mente concipiat, et magnalia ejus apud se quasi quadam meditationis manu pertractet. Experto crede, quia omnia mundi dulcia his collata exercitiis, amarescunt; eo quidem magis, quo cuique sensus integrior, et ratio incorrupta judicii purioris viget acumine. Noli ergo mirari, quare aliquem gradum scalæ, quæ nunc sola novit

ascensum, prout quenquam monuisti, non ascendo. Quare majoribus me non ingero curiis, quum tibi etiam Isocratis responsurus sum verbo: qui interrogatus ab amicis, quare non in forensibus negociis versaretur, respondit; Quæ locus hic callet, ego nescio; quæ ego calleo, locus hic nescit. Ego enim contemno quæ illi aulici ambiunt, et quæ ego ambio illi contemnunt. Mirare magis quare non præcido, aut rumpo funem, si alias solvi non potest, qui me in curialibus nugis tamdiu tenuit, et tenet adhuc tantæ obnoxium servituti. Jam enim annis fere duodecim nugatum esse tædet, et pœnitet me longe aliter institutum, et quasi sacratioris philosophiæ lactatum uberibus, ablactatumque decuerat ad philosophantium transisse cœtum, quam ad collegia nugatorum. Et te quidem sentio in eadem conditione versari, nisi quia rectior et prudentior, si facis quod expedit, stas semper immotus in solidæ virtutis fundamento, nec agitaris arundinea levitate, nec delitiarum sectaris mollia, sed ipsi, quæ mundo imperat, imperas vanitati. Unde quum tibi diversæ provinciæ congestis meritarum laudum præconiis, quasi arcum erigant triumphalem: ego vir plebeius stridente fistula inculti eloquii, librum hunc ad honorem tuum, velut lapillum in acervo præconiorum tuorum conjeci; sciens quia sicut non habet, unde placeat ex venustate, sic ex devotione scribentis non poterit displicere. Nugas pro parte continet curiales, et his magis insistit quibus urgetur magis. Pro parte autem versatur in vestigiis philosophorum; quid in singulis fugiendum sit, aut sequendum, relinquens arbitrio sapientis. Et quia ne lædant aliquem, eum oportuit conveniri, in quo nihil nugatorium possit argui: te virorum nostræ ætatis elegantissimum decrevi convenire, et quæ videntur in mei similibus arguenda describere. Sic

enim quum ineptias suas lector vel auditor agnoscet, illud ethicum reducet ad animum, quia "mutato nomine de se fabula narratur;" præcipue quum omnes noverint quantis tu serietatibus jugiter occuperis. Sic dum alios docet Seneca suum monet Lucilium. Ad Oceanum et Pammachium scribit Hieronymus, et aliorum plerumque castigat excessus. Quisquis autem blandientis causatur ineptias, negotium cum tempore metiatur, et quod sapientis est, ex causis dicendi dicta dijudicet. Si quid autem cuipiam asperius sonat, non in se quicquam dictum noverit, sed in meipsum, et similes mei, qui mecum cupiunt emendari; aut in eos, qui collapsi in fata, omnem reprehensionem æquanimiter ferunt. Novi enim quia nulli gravis percussus Achilles: et præsens ætas corrigitur dum præterita suis meritis objurgatur. Sic dum corrigat Horatius, etiam servis, ut Decembri libertate utantur, indulget.

Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, et admissus circum præcordia ludit.

Quæ vero ad rem pertinentia a diversis auctoribus se animo ingerebant, dum conferrent, aut juvarent, curavi inserere, tacitis interdum nominibus auctorum; tum quia tibi, utpote exercitato in literis, pleraque plenissime nota esse noveram; tum ut ad lectionem assiduam magis accenderetur ignarus. In quibus si quid a fide veri longius abest, mihi veniam deberi confido, qui non omnia, quæ hic scribuntur, vera esse promitto; sed sive vera, seu falsa sunt, legentium usibus inservire. Neque enim adeo excors sum, ut pro vero adstruam, quia pennatis avibus quondam testudo loquuta est, aut quod "rusticus urbanum murem mus paupere tecto" susceperit, et similia; sed quin hæc figmenta nostræ famulentur instructioni, non ambigo. Hæc quoque ipsa, quibus plerumque utor, aliena

sunt, nisi quia quicquid ubique bene dictum est, facio meum, et illud nunc meis ad compendium, nunc ad fidem et auctoritatem alienis exprimo verbis. Et quia semel cœpi revelare mentis arcana, arrogantiam meam plenius denudabo. Omnes ergo qui mihi in verbo aut opere philosophantes occurrunt, meos clientes esse arbitror, et quod majus est, mihi vendico in servitutem; adeo quidem ut in traditionibus suis seipsos pro me linguis objiciant detractorum. Nam et illos laudo auctores. Neque illum Alexandrum vidi, vel Cæsarem: nec Socratem, Zenonemve, Platonem aut Aristotelem disputantes audivi; de his tamen et aliis æque ignotis, ad utilitatem legentium retuli plurima. Cedo tamen ne videar contentione gaudere, et me officiosis fateor usum esse mendaciis, et si aliter æmulus non quiescit, quoniam et ego meum Cornificium habeo et Lanuvium, me mendacii reum esse consentio, qui scriptum novi, quia omnis homo mendax; adeo quidem, ut nec vastum pectus, turgidus venter, tumida facies et rubicunda, lingua procax, insulsa, et paratior mores corrodere alienos, quam corrigere suos, nostrum receperit Lanuvium. Quis ipse sit, nisi ab injuriis temperet, dicam, et plane cognoscet, quia inveteratum esse, plenam non confert, nec integram servat auctoritatem. Procedat tamen et publicet, arguat meum ratione vel auctoritate mendacium, et ego vel ad inimici vocem non refugiam emendari; imo et amicum ducam, qui meum castigabit errorem. Si tamen et alicubi auctorum aliter quam scripserim, inveniatur, non ideo constabit me esse mentitum, quum in strategematicis historicos, qui frequenter ab invicem dissident, sim sequutus, et in philosophicis academice disputans, pro rationis modulo, quæ occurrebant, probabilia sectatus sum. Nec Academicorum erubesco professionem, qui in his quæ

sunt dubitabilia sapienti, ab eorum vestigiis non recedo. Licet enim secta hæc tenebras rebus omnibus videatur inducere, nulla veritati examinandæ fidelior, et, auctore Cicerone, qui ad eam in senectute divertit, nulla profectui familiarior est. In his ergo quæ incidenter de providentia, et fato, et libertate arbitrii, et similibus dicta sunt, me Academicum potius esse noveris, quam eorum quæ dubia sunt, temerarium assertorem. Scripturarum quoque testimoniis, ad commodum explanandæ sententiæ, quandoque usus sum; ita tamen, ut nihil fidei, aut bonis moribus inveniatur adversum; ac si sententias tam modernas, quam veteres, eadem incommutabilis veritas genuisset. Siquidem

faciès non omnibus una,
Non diversa tamen, qualem decet esse sororum.

Omnia vero tuo reservantur examini, ut tibi major et justior corrigendi, quam mihi scribendi gloria debeatur. Inæqualitas autem voluminum, variis est occupationibus adscribenda, quibus in curia sic distractus sum, ut vix aliquid scribere quandoque licuerit. Dum tamen Tolosam cingitis, ista aggressus sum, et me curialibus nugis paulisper ademi, illud volvens in animo, quia ocium sine litteris mors est, et vivi hominis sepultura. Si quis ignotos auctores cum Lanuvio calumniatur aut fictos, redivivum Platonis Africanum Ciceroni somniantem, et Philosophos Saturnalia exercentes, accuset, aut auctorum, nostrisque figmentis indulgeat, si publicæ serviunt utilitati. Præterea lectori et auditori quanta possum devotione supplico, ut me patri misericordiarum commendare dignentur, in orationibus suis; et erratibus meis, qui multiplicati sunt super numerum, veniam studeant obtinere. Nam et ego spero me participem esse omnium timentium Dominum: et corde et voce vicis-

sim pro indigentibus oro, ut actus et cogitationes nostras, omnipotens et miserator Deus emundet; et ne vitiorum rapiamur erroribus, spiritu suo mentes nostras illustrare dignetur magni consilii angelus.

Cap. 1. *Quid maxime noceat fortunatis.*

Inter omnia quæ viris solent obesse principibus, nihil perniciosius esse arbitror, quam quod eis fortunæ blandientis illecebra aspectum subtrahit veritatis, dum divitias suas et delitias congerit mundus, quibus delicati sensus pruriginem vicissim refovet, et accendit, ut animus multiplici lenociniorum fraude captus, quadam alienatione sui, ab interiore bono deficiens, per exteriora mendacia variis concupiscentiis evagetur. Noverca siquidem virtutis prosperitas, beatulis suis sic applaudit, ut noceat: et infelici successu sic in via fortunatis obsequitur, ut in fine perniciem operetur, convivis suis ab initio propinans dulcia, et quum inebriati fuerint, letale virus miscet, et si quid deterius est: quo specie sui clarescit amplius, eo stupentibus oculis densiorem infundit caliginem. Invalescentibus ergo errorum tenebris, veritas evanescit, et virtutum radice succisa, seges germinat vitiorum, lumen rationis extinguitur, et totus homo casu miserabili fertur in præceps. Sic rationalis creatura brutescit, sic imago creatoris quadam morum similitudine deformatur in bestiam, sic a conditionis suæ dignitate degenerat homo, vanitati similis factus, eo quod ex honore collato intumuit, et a tumore perdidit intellectum. Quis enim eo indignior, qui sui ipsius contemnit habere notitiam? qui tempus, quod parca manu datum est, ad mensuram in usum vitæ, et solum reparari non potest, usuraria quadam accessione et pœnali repetendum in vitæ dispendia

prodigit, et in contumeliam auctoris effundit? Quid eo brutius, qui ex defectu rationis, et impulsu libidinis, dimissis propriis, aliena negotia curat, et non modo negotiis, sed et alienis ociis jugiter occupatur? Quid eo bestialius, qui omisso officio, de media nocte surgit, ut sagacitate canum, venatorum industria, studio commilitonum, servulorum fretus obsequio, temporis et famæ jactura, rerum laborisque dispendio, de nocte ad noctem pugnet ad bestias?

Cap. 2. *Quid in studiis alienum.*

Alienum profecto est, quod ratio naturæ vel officii non inducit, si tamen interdum recte dicitur alienum, quod rectius fuerat semper fuisse nullius. Quæ vero naturæ sunt, peræque sunt omnium; quæ officii, sua sunt singulorum. Aliud itaque ex officio, aliud ex natura: licet naturæ vis ex officio debeatur. Parricidii siquidem species est, impugnare jura naturæ, et sacrilegii instar, parentis leges evacuare, et matri omnium honorem debitum non referre. Quod tamen ratio ex honestis causis admittit, non est simpliciter alienum. Si modesta forte jucunditas, vel utilitas subest, et nemini noceatur, (hoc etenim non adversatur officio vel naturæ;) sin autem impugnat alterutrum, statim est et simpliciter alienum, et usquequaque non licet. Hujus itaque contrectatio semper est, aut erroris aut criminis.

Cap. 3. *Distributio officiorum, ex politica constitutione veterum.*

Philosophi gentium, justitiam, quæ politica dicitur, præceptis et moribus informantes, cujus merito respublica hominum subsistit et viget, unumquemque

suis rebus et studiis voluerunt esse contentum, urbanis et suburbanis, colonis quoque vel rusticis sua singulis loca et studia præscribentes. Solicitudo singulorum et omnium utilitati publicæ serviebat. Naturæ, laboris, et industriæ fructum unusquisque recipiebat ex merito. Nemo quod esset alterius usurpabat, manente in omnibus individuo caritatis affectu. Primus quidem et medius urbis locus Areopago cessit, unde ad singulas professiones, prout ratio cujusque officii exigebat, dispositione congrua institutas, officiorum jura quasi quidam salutis et vitæ rivuli derivarentur. Porro in his venandi ars vel officium vix permittitur accedere ad suburbanos; quum venatores ut agricolæ cæterique incolæ rurum, ab urbibus nobiliorumque cœtu longius arceantur. Omnino enim iniquum est nobiliora ingenia studiis dehonestari minoribus, et eos, quos ardua et graviora manent officia, voluptatis aut vanitatis occupationibus agitari. Unde si licenter exerceatur venatio, artificium vel officium; si contra, levitatem eam esse aut malificium censuerunt, edicto punientes eos, qui eam contra officium usurparent.

Cap. 4. *De venatica, et auctoribus, et speciebus ejus, et exercitio licito et illicito.*

Et primi quidem Thebani, si fidem sequamur historiæ, eam communicandam omnibus statuerunt. Et ex quo suspecta sit omnibus gens fœda parricidiis, incestibus detestanda, insignis fraude, nota perjuriis, hujus artificii, vel potius malificii, in primis præcepta congessit, quæ postmodum ad gentem mollem imbellemque, levem et impudicam (Phrygios loquor) transmitteret. Riserunt eos Athenienses et Lacedæmonii populi graviores, historiarum gesta, naturæ morumque

mysteria variis figmentorum involucris obtexentes; sic tamen ut ex cautela malorum utilitatem inducerent, aut ex lepore poematis voluptatem. In auras itaque raptum tradunt ab aquila Dardanium venatorem ad pocula, a quibus ad illicitos et innaturales transiret amplexus. Eleganter utique, quum et levitas ferri possit ab alite, et voluptas sobrietatis ignara cujuscunque libidini prostitui non erubescit. Dux Thebanus visa nuditate illius quam in silvis semper coluerat, quum ab errore pedem sui revocaret affectus, sub humano sensu se in bestiam stupuit transformatum, cervisque conformis, quum domesticos canes, voce et vultu niteretur abigere, vitio pravæ consuetudinis, totius substantiæ suæ dispendio, eorumdem morsibus patuit. Et forte Deam venatoribus præferunt, quia mollitie hac vel malitia Deos suos voluerunt infamare. Apri dentibus extinctum Adonidem deflet Venus, habens semper cum venatione vel robusta commercium. Dum Maro Carthaginis altæ jocaretur hospitium, amantium vota conciliare nescivit; nisi eis ab opportunitate venandi dilapsu comitum, silvarum latebras reseraret. Sic forte quia studium hoc a conscientia turpitudinis odit lucem, sicut e contra legitimi amoris gaudia, solemnes lucis suæ præferunt tædas. Quem mihi dabis virorum illustrium, qui huic voluptati vehementer inhæserit?

> Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
> Placarit nemora

victor Alcides, non voluptati suæ, sed publicæ prospexit utilitati. Aprum Calidoniæ vastaverit Meleager, non mulsit animum voluptate, sed hoste patriam liberavit. Fuderit auctor Romani generis cervorum corpora, non vanæ voluptatis solatium, sed sibi et sociis quæsivit suffragium vitæ. Opera singulorum ex eventu, et proposito colorantur; res quippe decora

est, si honesta causa præcesserit. Quis tamen hominum canumque construxit exercitum, ut non tam sua, quam aliena virtute, cum bestiis dimicarent? Quidni? infelicem bestiolam lepusculum timidum tanto fortasse prædabitur apparatu. Si vero clariore præda, cervo forte vel apro, venantium labor effulserit, fit plausus intolerabilis, exultant venatores, caput prædæ et solemnia quædam spolia triumphantibus præferuntur, regem Cappadocum captum credas. Sic cornicines et tibicines videas victoriæ gloriam declarare. Illis mœstum indicit femina capta silentium; vel si forte præda nobilior, circumvenientium potius fraude, quam viribus prosternatur. Si capreolus, vel lepus ceciderit, triumphi gloria reputatur indignus. Præterea ab octavo gradu capricorni, usque ad geminos, tibicinum et cornicinum exultatio conquiescit; nisi lupus aut hostis immanior, leo forte, vel tigris, aut pardus, in prædam venerit, quæ quidem nostratum, Deo propitiante, rara gloria est, quum tamen totius anni prolixitas variis venantium studiis occupetur. Albani quidem in Asia canes habent leonibus fortiores: eos virtute canum, et suæ gentis artificio, quasi imbelles bestiolas populantur. Canibus quidem illis nulla ferarum fortior, nulla animosior est. Hos Hercules tergemino Gerione victo, ab Italia trajecit in Asiam, eis virtutem qua leones sternerent, quasi hereditariam derelinquens. Ad hæc carnificium eorum artem exigit, et artem facit, suum habet opificem,

Chironomanta volanti Cultello,

nunc pugione stricto, nunc hebetata machæra mirabilis, si te casu solemniis eorum contigerit interesse. Cave tamen ne Martem loquendi verbo quovis offendas; quia aut vapulabis, aut condemnaberis inscitiæ bonorum omnium, si eorum figmenta non noveris. Hæc sunt temporibus nostris liberalia nobilium studia,

hæc sunt prima elementa virtutis, hæc via felices ad beatitudinis cumulum, compendioso perducit tramite, quo majores nostri non nisi laboriosæ virtutis gradibus docuerant ascendendum. Æmilianos et Ligures Galli derident, dicentes eos testamenta conficere, viciniam convocare, armorum implorare præsidia, si finibus eorum testudo immineat, quam oporteat impugnari. Quod ex eo componitur, quod eos nunquam cujuscunque certaminis casus invenit imparatos. Nostri vero quomodo ludibrii notas effugiunt, cum majori tumultu et ægriori solicitudine, et ampliori sumptu, solenne bellum credant bestiis indicendum? Eas tamen mitius prosequuntur, cum quibus humanum genus justas, earum exigente malitia, exercet inimicitias. Lupus, vulpes, ursus, et quæcunque fera nocentior est, in aliarum quiescit occasu, et solitam exercere malitiam, in venatorum facie non veretur. Fertur Hannibal occidisse Romanum, qui mandato ejus, singulari certamine percusserat elephantem, dicens eum indignum vita, qui cogi potuerat cum bestiis dimicare. Licet verius sit eum ex invidia noluisse captivum inauditi triumphi gloria illustrari, et infamari bestias, quarum virtute gentibus terrorem incusserat. Quomodo ergo dignus est vita, qui nihil aliud novit in vita, nisi vanitatis studio sævire in bestias? Quos vero species illa venationis oblectat, ut aves avibus insequantur, si tamen hoc genus aucupii venationi censeas annectendum, mitiori quidem vexantur insania, sed non impari levitate. Venatica tam terrestris quam aeria quanto solidior, tanto fructuosior est. Auctorem occupationis suæ ab antiquis historiis Ulixem proferunt, qui primus excisa Troja armatas aves attulit Græciæ, quas suavi quadam et grata admiratione videntium, in cognati generis exitium animavit. Isti quidem magno se tuentur judice, et

Qui mores hominum multorum vidit et urbes,

cujus providentia nullis potuit insidiis supplantari, cujus tendiculas nemo hostium indemnis evasit, cujus denique inermis militia ulterius promovit Græcorum gloriam, quam mille ratium armata multitudo. Sed et ipse hujus exercitii Circem laudat auctorem, quæ carminibus et poculis humanas mentes dicitur immutasse, eo quod arte verborum, et rerum gratia alliceret mentes hominum, et suæ voluntati conformes in usus quoslibet transformaret. Græcis itaque propinata sunt suspectæ venena voluptatis; sed ea quum prudens gustasset Ithacus, noluit bibere, ne sub domina meretrice turpis et excors vivere cogeretur. Verum quia sapientia rerum omnium novit usum, providit vir circumspectus, finitis laboribus et erroribus, quum eum pudica Penelope, et affectus Telemachi non agnosceret revertentem, quomodo damna sociorum, quos tanti exilii dispendium tulerat, Græciæ compensaret. Admiranda fuerat fides canis, cui soli in tanta familia, nec viginti annorum curricula, memoriam domini, quin redeunti applauderet, abstulerunt, nisi de ejus laude, canibus venatorum gratia ulterius resultaret. Novi tamen studii Telemachum suum vivere præcepit expertem, illis solis dicens allata esse novæ voluptatis solatia, qui amissis parentibus Trojani belli damna sentirent. Unde et artem infructuosam esse conjicio, quam ab unico filio tantus vir studuit sequestrare. Quod vel ex eo mecum conjicies, quod deterior sexus in avium venatione potior est. In quo poteras naturam arguere, nisi nosces quia deteriora semper proniora sunt ad rapinam. Inanis etenim est et admodum laboriosa, et quæ damna sumptuum, nunquam successuum utilitate compenset. Licet plurimi venationem exerceant, ut sub eo prætextu sumptus faciant parciores, domi rarius, sæpius in

mensa aliena, multitudinem vitant, dum silvas, saltus, lacusque circumeunt, pannis induti vilioribus, frugalioribus contenti cibis, dum consortes et famulos, quos macerat jejuniorum inedia, et tormenta nuditatis affligunt, quosque labor immoderatus exhaurit, voluptatis aut potius vanitatis imagine consolentur. Eo denique tempore primum captivantur Athenæ, quo interdictæ venationis edictum censuerunt esse solvendum, et artem utriusque venationis cum exercitio publice admittendam. Fertur vates Mantuanus interrogasse Marcellum, quum depopulationi avium vehementius operam daret, an avem mallet instrui in capturam avium, an muscam informari in exterminationem muscarum. Quum vero quæstionem ad avunculum retulisset Augustum, consilio ejus præelegit ut fieret musca, quæ ab Neapoli muscas abigeret, et civitatem a peste insanabili liberaret. Optio quidem impleta est; unde liquet privatæ voluptati cujusvis præferendam esse multorum utilitatem. In semiviri Chironis antro (si Græcis per omnia creditur) est institutus Achilles lyræ modis et citharæ, et inde traductus ad silvas in strage ferarum, cædibus et fædo victui assuescens, reverentiam naturæ timoremque mortis abjecit. Quid quod Bacchus eundem habuit nutritorem? Nempe qui his studiis aut desidiis insistunt, semiferi sunt, et abjecta potiore humanitatis parte, ratione morum prodigiis conformantur. A levitate siquidem ad lasciviam, a lascivia ad voluptatem, et quum induruerint, ad flagitia et quævis illicita pertrahuntur. Quæruntur ocia post labores, fomes hilaritatis gratior est, si dura præcesserint, reficiuntur avidius quæ exinanita fuerint plurimum. Venatores omnes adhuc institutionem redolent Centaurorum. Raro invenitur quisquam eorum modestus aut gravis, raro continens, et, ut credo, sobrius nunquam. Domi

quippe Chironis habuerunt, unde hæc discerent. Caveri namque jubentur convivia Centaurorum, a quibus sine cicatrice nemo revertitur. Quod si historiis, quas suis poetæ decoloravere figmentis, fides subtrahitur: illi utique credi necesse est, quæ ex eo quod scripta est Dei digito, irrefragabilem apud omnes gentes sortita est auctoritatem. Primus ergo ponitur Nemroth robustus venator contra Dominum. Eum reprobum fuisse non ambigis, quem omnium doctorum turba condemnat. Traditur hic in tantam elationis erupisse vecordiam, ut non vereretur jura temerare naturæ, quum consortes conditionis, et generis, quos ingenuos illa creaverat, hic addiceret servituti. Tyrannidis ergo fastigium in contumeliam creatoris a venatore incipiens, alium non invenit auctorem, quam eum qui in cæde ferarum, et volutabro sanguinis, Domini contemptum didicisset. Cœpit enim potens esse in terra. Sic namque scriptum est: Eo quod non expectaverit, ut acciperet a Domino potestatem. Principium regni ejus Babylon, dilatatusque est in terram Sennaar, ubi quum tota terra esset unius labii, eorundemque sermonum, in cœlum erecta est turris Babel, habens lateres pro lapidibus, bitumen pro cæmento, non habens in fundamento petram; cujus singulari soliditate structa, omnis ædificatio in Domino convalescit. At improba temeritas ab unitate præcisa, linguarum succidit unitatem, et prima confusionem meruit, quæ in se quam in Deo maluit gloriari. Exivit ab hoc proverbium, Quasi Nemroth robustus venator coram Domino, forte quia tantæ elationis in se extitit, ut nec recentis pœna diluvii posset instrui, quin in oculis Domini superbiret, et obsequium quod ab homine Domino debebatur, sibi contumaciter usurparet; quum constet quod confusionem linguarum diluvium antecessit. Babylon, qui-

dem calice aureo universam carnem inebriat, et adversus Hierusalem, quæ sursum est, castra construit proculdubio peritura, quibus quisquis militiam præstat, perpetua sanctorum maledictione damnatur. Esau quoque venationem exercuit, et benedictione paterna meruit defraudari. In silvis collegit esuriem, ut immoderato æstu lenticulam concupiscens, prærogativam primogenitorum exiguo precio et vili distraheret: et jugum servitutis hæreditariæ transmisit in posteros, ut ditioni minoris, qui domi degebat, colla supponerent. Fruticantibus pilis horrebant manus, nec enim lenis esse poterat tactu, silvestris moribus, cultumque vestis præciosæ domi reliquerat, qui assiduo venatu virtutis abjecerat indumentum. Fraternum sanguinem sitiebat, et se ab eo, quem sibi divina gratia de paterna benedictione prælatum noverat, placatus ante muneribus, non est veritus adorari. Venationis aeriæ auctorem jactitant fuisse Machabeum, qui majoribus occupatus, hujus voluptatis, ut creditur, vitam duxit exortem. Egregie siquidem bella gessit, fratribus restituit libertatem, leges erexit, ceremonias innovavit, mundavit sancta, templi faciem, unde sibi credebat provenisse victoriam, coronis aureis decoravit, nullosque illius in actus surrepsit,

———partemque tulit sibi nata voluptas.

Postremo pro salute fratrum fusus in acie, germanos legitimi belli reliquit heredes. Ab ætate prima cui rationis legem natura præscripserat, inspice Patriarchas, data lege transi ad duces, procede ad judices, ad reges progredere, percurre seriem prophetarum, fidelis populi officia et studia perscrutare, quos in serie veteris instrumenti legis exercuisse venaticam? Nempe Idumæos, et Ismaelitas, et gentes quæ Dominum nesciebant. Ubi sunt (inquit Propheta, aut si mavis, dum tamen in spiritu, notarius prophetæ)

qui in avibus cœli ludunt? Ac si tacita subjectione pronunciet eos, quorum vita jocus est, suis evanuisse cum avibus, eosque subjecta pronunciatione ad inferos descendisse commemorat. Interroga patres tuos, et annunciabunt tibi, majores tuos, et dicent se nusquam sanctum legisse venatorem. Quod si nomini venatorum de prophetica promissione blandiaris, qua se venatores missurum Dominus pollicetur, qui de umbrosis et excelsis venentur erroneos, bestialium vitam noveris increpari, non commendari venantium vanitatem. Nec te Placidus, vel Eustachius martyr quidem insignis, quem de pia, non tamen canonica scriptura venantem asseris a Domino visitatum, nimis demulceat, nisi forte persequutorum Ecclesiæ rabiem laudas, eo quod inde ad apostolatum vocatus est Paulus, et inter alios factus est egregius evangelii prædicator. Sed fuerint viri illustres, Alexandri forte, vel Cæsares, venatui dediti; nunquid philosophi, aut aliqui sapientes in populo? Nunquid Socrates, Plato, Aristoteles, Seneca, Soranus, aut qui totius non urbis, sed orbis evacuavit miracula, omnium in se admirationem sapientia et virtute convertens, Archytas Tarentinus? Ut redeamus ad nostros, qui et veritate doctrinæ, virtutis exemplo, et fidei auctoritate præcellunt, quos Augustinos, Hieronymos, Laurentios, Vincentios, quos denique de toto cœtu patrum vexationis hujus agitavit insania? Nostrorum quoque temporum luctuosis instruimur exemplis, ab hujusmodi inquietudine temperare, quum proceres nostros inter venandum veris variisque miraculis, indignatio divina percusserit, bestialemque sæpe invenerint exitum vitæ, qui dum licuit bestialiter vixerant. Regibus quoque ipsis manus Domini non pepercit, et in malitiam eorum condignam et gloriosam exercuit ultionem. Non equidem eorum nomina, vel exempla

ex inopia reticentur, nisi ex ea forte quam parit copia, sed ne mentes lugentium adhuc immoderato dolore sauciatas, recentium refricatione vulnerum, gravius ulceremus. Domestica namque sunt exempla quam plurimis. In tantam vero quidam hujus vanitatis instinctu erupere vesaniam, ut hostes naturæ fierent, conditionis suæ immemores, divini judicii contemptores, dum in vindictam ferarum, imaginem Dei exquisitis suppliciis subjugarent. Nec veriti sunt hominem pro bestiola perdere, quem unigenitus redemit sanguine suo. Quæ feræ naturæ sunt, et de jure occupantium fiunt, sibi audet humana temeritas inspiciente Domino vendicare, et idem juris in omnibus ubicunque sint statuit, ac si claustri sui indagine universa cinxisset. Quodque magis mirere, pedicas parare avibus, laqueos texere, allicere modis, vel fistula, ac quibuscunque insidiis supplantare, ex edicto sæpe fit criminis, et vel proscriptione bonorum mulctatur, vel membrorum punitur salutisque dispendio. Volucres cœli et pisces maris communes esse audieras, sed hæc fisci sunt, quas venatica exigit ubicunque volant. Manum contine, istarum abstine, ne et tu in pœnam læsæ majestatis, venantibus cadas in prædam. A novalibus suis arcentur agricolæ, dum feræ habeant vagandi libertatem. Illis ut pascua augeantur, prædia subtrahuntur agricolis sationalia, insitiva colonis, compascua armentariis et gregariis, alvearia a floralibus excluduntur, ipsis quoque apibus vix naturali libertate uti permissum est. Deus bone, quod œstrum, et cæteras pestes, quæ non feras, sed delitias potentum exagitant, toto potentatu suo non possunt abigere, quum et culex in ultionem hominis armatus, acrimoniæ suæ aculeos in feras recte exerceat. Sic si hic fueris, in annos cogeris sata redimere vel amittere. Elige utrum

mavis de æquissimo jure Quiritum, rerum vel salutis utrobique dispendium imminet. Si venatorum quispiam pertranseat fines tuos, ei, quæ domi habes, incunctanter et reverenter expone, quodque domi non est, et habet vicinus, in usus illius eme, ne ex edicti licentia tua auferat vel invito, et de irreverentia et contemptu cogaris in centuria aut foro præsidis vel proconsulis, aut fortasse in concilio, læsæ majestatis reddere rationem. Protenditur etenim patrimonium fisci, dum de alieno quacunque ratione familia sumptum facit. Verum ne venaticam et alias curialium nugas, non tam judicio quam odio stilus persequi videatur, eam indifferentibus connumerandam facile libensque consentio, nisi quia immoderato voluptatis incursu, virilem animum concutit, et fundamentum subvertit rationis. Non tamen ob hoc erit usquequaque culpabilis, quum et vinum, quod inebriat, subversionis culpam retorqueat in bibentem, et senex sæpe non tam ætatis, quam suo vitio, sensum proferat puerilem. Potest igitur venatica esse utilis et honesta; sed ex loco, tempore, modo, persona, et causa. Persona namque venustat studium, dum suo insistit officio et non præripit alienum. Nec est quod quemquam magis deceat, quam quod officio cujusque magis accommodum est. Præclare siquidem ait Ethicus, singularum personarum decora describens, Id unumquemque decet maxime, quod est cujusque maxime. Quid ergo mihi et tibi cum venatoris professione? Sua namque neglecta turpissimum est, quemque studiosius in aliena versari. Quid ei cum privato et rusticano fortasse studio, qui publicæ auctoritatis insignibus fulget? Ducem sequatur populus, doctor seminet disciplinam, judex coerceat delinquentes, studiosos remuneret indulgentia potes-

tatis, privati minoribus occupentur, honestioribus ingenui, vilioribus servilis conditio mancipetur;

> Nam quod turpe bonis Seio Titioque, decebit
> Crispinum.

Sic utique quum multa sint ejusdem corporis membra, non omnia eidem actui serviunt, sed sua sunt officia singulorum. Qui ergo tuum venatori non cedis, cur illius usurpas officium? Nonne reputabis indignum, si ad regnum vel ad pontificium venator aspiret? Equidem indignius est, si ab alterutro fastigio ad venatoris carnificium vel sordes prolabaris. Innatus etenim amor boni semper quærit ascensum; e contra fomes vitii sponte sua vergit ad casum. Causa quoque actum poterit decorare, si aut necessitate subsistat, aut vigeat utilitate, aut honestate splendescat, quum ex affectu mentis, tota valeat substantia operis colorari. Affectus etenim tuus (ut ait sapiens) operi tuo nomen imponit. Inculpabiliter ex sanctis patris mandato venatum profectus est Esau, ut et patris satiaret esuriem, et promissam benedictionem impensi merito obsequii obtineret. Si enim sine culpa exerceri non posset, nequaquam tantus patriarcha ad opus illius misisset filium, quem benedictionis gratia in caput gentium constituere disponebat. Sed forte mora traxit ad se periculum, quia diutius licito, in opere tamen licito, ex prava consuetudine et immoderato amore morabatur. Nulla tamen versatur in culpa, qui urgente stimulo necessitatis, non reprobati studii exercitio vitam cogitur exhibere. Qui otii inertiam vitant, qui gerendis negotiis disponunt membra dum laboribus assuescunt, qui vitiosam corporis fugiunt molem, servata in omnibus dignitate personæ, justæ reprehensionis non patiuntur aculeos. Opus enim non ex se, sed ex causa fit

crimen. Nec aliqua virtutis ostentatione clarescit, cui voluptas originem præbet: noverca siquidem virtutis est. Non illam dico quam parit pax, patientia, benignitas, longanimitas, gaudium in Spiritu sancto; sed quæ amica epulis, potationibus, conviviis, modulationibus, et ludis, cultibus operosius exquisitis, stupris et variis immunditiis, animos etiam graviores effæminat, et quodam naturæ ludibrio molliores et corruptiores facit esse viros quam fæminas. Tempus quoque venandi culpam extenuat, actumve commendat. Sit autem hic tempus ut in locis quam pluribus invenitur, ex eo opportunitas gerendorum. Fit ergo intempestiva venatio, vel ex religionis cultu, vel ex natura rerum, vel ex debito officii, quod vel prætermitti, vel aliis occupationibus postponi non debet. Sed de his hactenus quia non venaticam tradere, sed de curialium nugis nugari propositum est. Loci quoque ratio habenda est, scilicet ut in suo, vel communi, vel publico, licita exerceatur venatio, dum tamen consortibus non irrogetur injuria, et locus celebritate sui aut reverentia ab his inquietationibus non eximatur. Qui enim in aliena temeraria usurpatione irruit, laqueis juris tenetur ad pœnam. Is vero modus laudabilis est, quum moderatione adhibita prudenter, et si fieri potest, utiliter exercetur, ut mandato Comici acquiescas, Ne quid nimis. Nam et

Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui,
Ultra quam satis est virtutem si petet ipsam.

Nihil autem turpius est, quam in risum contuentium ora laxare, dum non discendi proposito, vehementius insistis arti, quam nescias, ut si linguam quam non noveris, facetus attentes. Sunt vero personæ, quæ non modo ab hoc, sed ab aliis quibusdam, utpote levioribus et voluptuosis studiis, in perpetuum summoventur, ut qui in sacris ordinibus constituti, et qui

gerunt amplissimos magistratus. Quod enim in aliis futurum erat levioris culpæ, hoc in istis sæpe fit criminis. Et quidem semper majora sunt quæ celebratos contractus rescindunt, quam quæ impediunt contrahendos. Porro de virtute, et veritate canonum, venatica clientulis suis non modo claudit ascensum; sed summi sacerdotii gradum adimit jam adeptum. Præclare illud ut multa fertur dixisse Themistocles: Magistratus a ludis et quibuscunque levioribus esse arcendos, ne respublica ludere videatur, defectumque sui, relicta gravitate pronunciet. Si tamen majoribus, quod quidem rarum est, eos exoccupari contigerit, in annis adolescentiæ, ex dispensatione ætatis permittuntur aliquid subtrahere gravitati, et in se clementiores esse, quod maturitatis processu, reipublicæ utilitati compensent. Hæc ille: et utinam audiretur a nostris, ut saltem in provectiori ætate, nugis suis reipublicæ seria anteferrent. Tunc etenim totum reipublicæ corpus roboris sui integritate vigebit, tunc optimæ compositionis specie venustabitur, et elegantis pulchritudinis decorem induet, si

Singula quæque locum teneant sortita decenter,

si fuerit officiorum non confusio, sed distributio. Hoc ita si optimam vivendi ducem naturam sequimur. Sed nunc quod medicorum est,

Promittunt fabri, medici fabrilia tractant,

et officium præsidendi a venatoribus et humilioribus officiis aut etiam maleficiis mutuatur; et privatorum temeritas aut disciplinæ ignorantia, se audet publicis officiis immiscere.

Cap. 5. *De alea, et usu, et abusu ejus.*

Sed ecce dum venatorum tumultus egreditur, aliæ, etsi taciturniores, perstrepunt nugæ. Tritum siquidem proverbium est, Qui lepores agitat, verba con-

sumit. At si alios diligentius intueris, consumunt et vitam, quæ in ineptiis et factionibus aut flagitiis tota versatur. Nonne tibi videtur aleator ineptus, qui tesserarum non tam vivit, quam perit ex gratia, et omnem jactum sortis suæ præsulem facit? estne ars accommoda rationi, cujus quanto quisque studentior, tanto erit exstudiosior? Attalus Asiaticus, si gentilium historiis creditur, hanc ludendi lasciviam dicitur invenisse, ab exercitio numerorum paululum deflexa materia. Quum enim antiquiores illud exercitium duntaxat approbarent, quod ad investigationem veri disciplinasque liberales proficeret, vel recte vivendi instrueret usum, hic subtili quidem, licet infructuosa inventione, veteris exercitii duritiam non temperavit, sed emollivit, multis adhuc in pristina manentibus gravitate. A manibus namque Græcorum abacus nondum excidit, aut ratio calculandi, aut ludus in quo plene vicisse est, ad denunciatum calculum, in campis adversarii constituisse perfectam et maximam harmoniam. Quum vero in eisdem harmonica Arithmetica, vel Geometrica trium terminorum medietate exultat, semiplena victoria est. Quævis alearum, etsi contingant citra triumphi gloriam, aut ludentis felicitatem, aut artis peritiam protestantur. Jucundum quidem et fructuosum est, numerorum nosse certamina, qui depredationi inveniantur obnoxii, et qua ratione in castris sint alii tutiores, omnium periculorum ignari, nisi forte circumventi ad hostibus captiventur. Hujus voluptate certaminis, Ptolomæum, Alexandrum, Cæsarem, Catonem, ipsum quoque Samium graviores operas legimus temperasse, quo etiam inter ludendum id agerent, unde essent Philosophicis negotiis aptiores. Alea vero exciso regno Asiæ, inter manubias eversæ urbis non sub una tantum specie, migravit ad Græcos. Hinc tessera, calculus,

tabula, urio vel dardana pugna, tricolus, senio, monarchus, orbiculi, taliorchus, vulpes, quorum artem utilius est dediscere quam docere. Quis enim non erubescat, si sortis suæ gratiam, non virtuti debeat, sed taxillis? Quis fritilli cautelam suæ prudentiæ non doleat anteferri? Nonne satis improbata est cujusque artis exercitatio, qua quanto quisque doctior, tanto nequior? Aleator quidem omnis hic est. Mendaciorum siquidem et perjuriorum mater est alea, et ex aliena concupiscentia sua prodigit, et nullam habens patrimonii reverentiam, quum illud effuderit, sensim in furta dilabitur et rapinas. Illam vero nonnulli præferunt, in qua Ulysses lusisse legitur, eo quod ingenii aliquatenus multa meditatione excitare videatur acumen. Sed ex eo mihi videtur perditior, quum nihil infelicius sit, quam in eo, in quo minimum proficias, plurimum laborare. Est enim inutilis importunitas deprecantis, qua inutilia acquiruntur, et quærendi inanis est diligentia, quum invenisse non proderit. Posset itaque motus animi, et mentis agitatio, quæ ibi frustra distrahitur, rebus pulchrioribus, et melioribus accommodari. Aleam vero a regione morum illius auctoritas prorsus exterminat, qui universum orbem docens in filio, eam denunciat omnibus fugiendam. Ab ea siquidem armantur ad lites homines, incurrunt inimicitias, in miseram, etsi non miserabilem, incidunt egestatem. Si denuntiationis quæris auctorem, illum agnosce, qui

Non sibi, sed toti genitum se credidit orbi.

Est tamen quum in aliqua specie sui licenter admittitur, si absque vitio curarum gravium pondus alleviet, et sine virtutis dispendio jucundam interpolationem afferat gaudiorum. Omnis vero licentia moderationis suffragio convalescit, et solidæ virtutis usus ab intemperantia deformatur. Totius vero licentiæ mode-

ratrix est loci, temporis, modi, personæ, et causæ præmissa inspectio, quæ omnium negotiorum faciem decora venustate commendat, aut turpitudinis condemnat opprobrio. Est ergo in singulis plurimum habenda ratio personarum, quum natura, conditio, fortuna, suis singulæ hominem induant personis, ex quibus quid se deceat, uniuscujusque erit colligere. Decorum siquidem aliunde non provenit. Chilon Lacedæmonius jungendæ societatis causa missus Corinthum, duces et seniores populi ludentes invenit in alea. Infecto itaque negotio reversus est, dicens se nolle gloriam Spartanorum, quorum virtus constructo Byzantio clarescebat, hac maculare infamia, ut dicerentur cum aleatoribus contraxisse societatem. Regi quoque Demetrio in opprobrium puerilis levitatis, tali aurei a rege Parthorum dati sunt. Eo siquidem munere exhonoranda visa est adolescentia senilis, et quæ in majestate regni levia committere minime verebatur. Nunc vero nobilium in eo sapientia declaratur, si venaticam noverint, si in alea damnabilius fuerint instituti, si naturæ robur effæminatæ vocis articulis fregerint, si modis et musicis instrumentis, virtutis immemores obliviscantur quod nati sunt. Verum a parentibus hæc pernicies manat ad liberos. Quid enim faciet filius, nisi quod patrem viderit facientem?

Si damnosa senem juvet alea, ludit et hæres
Bullatus, parvoque eadem movet arma fritillo.

Fuerat quidem tenerior ætas a libidinibus et voluptate, parente vitiorum, arcenda propensius; et ne quid licentius illis præsentibus a majoribus fieret, diligentius præcavendum, quia, ut idem ait Satyricus,

Fortius et citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Quum subeunt animos auctoribus.

Egregiæ quidem Eleazarus quum redimendæ vitæ causa sollicitaretur committere in legem Domini, exempli periculum opposuit, dicens: Quis ego sum Eleazarus nonaginta annorum, ut transeam ad vitam alienigenarum, et juvenes religiosos seducam? Nascuntur ergo majoribus hæredes quidem degeneres, et qui virilem sexum muliebri mollitie dehonestant.

Cap. 6. *De musica, et instrumentis, et modis, et fructu eorum.*

Non tamen curialium nugis musicam calumnietur aliquis sociatam, licet se beneficio ejus conentur nugatorum plurimi commendare. Disciplina quidem liberalis est, et sive Pythagoram, sive Moysen, sive Tubal patrem canentium in cythara, editionis suæ laudat auctorem, ingenuum habet ortum, et virtutis suæ potentia, specierumque varietate, et sibi famulantibus numeris, universa complectitur, omnium quæ sunt et quæ dicuntur, dissidentem et dissonam multitudinem, proportionum suarum, id est, inæquali quadam æquitatis lege concilians. Hac etenim cœlestia temperantur, mundana sive humana reguntur: hæc instrumenta mores instruunt et informant, ipsiusque vocis articulatæ vel inarticulatæ substantiam miro quodam naturæ opificio, melicis picturis rythmorum metrorumque coloribus vestiunt, et quadam cultus venustate perornant. Hanc, ut suffragio commendationis nostræ non egeat, sancti patres multis laudum præconiis extulerunt. Denique in ejus virtute maligni spiritus violentia cohibetur, et illius etiam in subditis suis minuit musicæ gratia potestatem. Quum enim spiritus malus Saulem invasisset, psallebat David in cythara in manu sua, donec spiritus a regis infesta-

tione quiesceret. Ut vero nondum reveletur spiritus, qui latet in litera, æquissimum est animam cognati generis gratia mansuescere, et omnem dediscere alienationem, quum ei proprie concentus originis, et naturæ melioris arcana resultant. Eam ex consonantiis musicis esse compositam, quam plurimorum opinio vel sententia est. Totius enim philosophiæ princeps Plato, (si tamen Aristotelici acquiescunt) quum eam ex substantia dividua et individua finxisset, et eadem natura plasmaret et diversa, ipsam non posse constare credidit, nisi limitum, qui utrimque multifaria sectione ab unitate profluxerant, dissidentiam, hemioliis, epitritis et epogdois uniret. Limatis et commatis habita ratione, ut sub expressione paucorum, ei quantacunque distantia repugnantium concordia, cognati generis societate doceatur esse finitima. Unde arcano quodam meatu naturæ, secretisque cuniculis, vivacitatis suæ vigore per universa discurrit, et cuivis naturæ substantiæque conformis, rationis, sensus, vitæ in singulis pro divinæ dispensationis decreto efficaciam modulatur. Omnibus itaque alimenta dispensat, et sui puritate viget in singulis, nisi molis corporeæ gravitate prematur; aut tranquillitatem spiritus, exteriorum tumultuum spiritus concutiat. Qua irruente, quid potest esse salubrius, quam si, ut ita dicam, suis naturæ vocibus a compressione turbarum ad se ipsam anima revocetur? Quid denique nostrorum spiritui potest esse similius voce? quæ quum hic formetur, tam facili, quam invisibili et ineffabili transitu multorum circumquaque replet auditum, et vi sua corporum integram penetrat densitatem, et quasi tactu quodam movet animum, et pro arbitrio suo nunc dejicit, nunc extollit. Certe, etsi nulla ratione sit spiritus, eam quoddam vehiculum spiritus esse certissimum est. Et nunc quidem humanum, nunc divinum, nunc et pytho-

nicûm gerit. Quum vero modis suis elegantius fuerit colorata, venustate sui mentes etiam severiores capit, et quadam inductæ hilaritatis gratia pellit tristitiam: et si quid pulveris, aut turbinis, aut nebularum cogitationibus ipsis inhæserat, potenter abstergit. Ad mores itaque instruendos et animos exultatione virtutis trajiciendos in cultum Domini, non modo concentum hominum, sed et instrumentorum modos censuerunt sancti patres Domino applicandos, quum templi reverentiam dilatarent. Et si militantis ecclesiæ tibi parva videtur auctoritas, vel triumphatrix illa præconia musicæ non tacebit, cujus seniores vidit, et tibi monstravit tonitrui filius, et voces eorum sicut voces cytharœdorum cytharizantium in cytharis suis. Quod si illos nondum audisti, regem audias exultantem, qui te regni et exultationis suæ vult esse participem. Ait enim: Sumite psalmum, date tympanum, psalterium jucundum cum cythara. Ad quid, inquis? Ut laudetis Dominum in tympano et choro, in chordis et organo. Hic est enim usus Musicæ aut solus, aut præcipuus. Phrygius vero modus, et cætera corruptionis lenocinia, sanæ institutionis non habent usum, sed produnt malitiam abutentis. Dolet igitur et ingemiscit species laudabilis disciplinæ, se ab alieno vitio deformari, et quod facies meretricis facta est ei, quæ viriles quoque animos accendere consueverat ad virtutem. Amatoria bucolicorum apud viros graves esse, fuerat criminis; Nunc vero laudi ducitur, si videas graviores amatoria, quæ ab ipsis dicuntur elegantius stulticinia, personare. Ipsum quoque cultum religionis incestat, quod ante conspectum Domini, in ipsis penetralibus sanctuarii, lascivientis vocis luxu, quadam ostentatione sui, muliebribus modis notularum articulorumque cæsuris, stupentes animulas emollire nituntur. Quum præcinentium, et succinentium, canentium, et decinentium,

intercinentium, et occinentium, præmolles modulationes audieris, Sirenarum concentus credas esse, non hominum, et de vocum facilitate miraberis, quibus philomena vel psittacus, aut si quid sonorius est, modos suos nequeunt coæquare. Ea siquidem est ascendendi descendendique facilitas; ea sectio vel geminatio notularum, ea replicatio articulorum, singulorumque consolidatio; sic acuta vel acutissima, gravibus et subgravibus temperantur, ut auribus sui judicii fere subtrahatur auctoritas: et animus, quem tantæ suavitatis demulsit gratia, auditorum merita examinare non sufficit. Quum hæc quidem modum excesserint, lumborum pruriginem, quam devotionem mentis, poterunt citius excitare. Si vero moderationis formula limitantur, animum a curis redimunt, exterminant temporalium solicitudinem, et quadam participatione lætitiæ, et quietis, et amica exultatione in Deum, mentes humanas trajiciunt ad societatem angelorum. Sed unde hanc moderationis formulam tenes? Exultabunt, inquit, quum cantavero tibi, labia mea. Si ergo ex abundantia cordis os tuum laudem Domini moduletur, si spiritu psallis et mente, psallis denique sapienter, etiam citra articulatæ vocis intelligentiam, rectissimam modestiæ regulam tenes, et non tam vocis, quam mentis jubilo aures mulces Altissimi, et indignationem ejus prudenter avertis. Qui autem voluptatis aut vanitatis affectus exprimit, qui vocis gratiam prostituit concupiscentiis suis, qui lenociniorum clientulam musicam facit, ignorat quidem canticum Domini, modis Babyloniis festivus in terra aliena. Qui nescio quo pacto plus placeant, nisi quia

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.

Et aquæ furtivæ dulciores, et panis absconditus suavior est. Et quidem Phrygius modus, decreto Philosophorum, ab aula Græciæ jam pridem missus

est, et cæteri quibus descensus fit in lasciviam et corruptionem. Annon recolis Ciconum matres et nurus, totam indignationem suam in Orpheum, qui mares modis suis effœminaverat, usque ad Parcarum invidiam effudisse, licet ille flexerit manes, duritiamque Ditis mollierit, Eurydicemque suam vocis gratia, etsi infausta sorte meruerit? Exinde hujusmodi hominum quæstus plerumque felicem exitum non exspectat, et forte, quia

Non habet eventus sordida præda bonos.

Quæ vero mentes emolliunt, moresque subvertunt, a nostra ætate undique adsciscuntur, licet ipsa ultra, quam satis est, vitiis suis abundet. Si quemquam eorum qui vehementius his insistunt, gravem videris, si modestum, si pudicum, viris fortibus nostrorum temporum ipsum connumerare memineris. Quandoquidem hæc rara avis est. Proinde quidam venerabilis vir, circiter septingentarum monialium pater, hanc monasteriis suis præscripsit legem, ut omnia earum cantica, totius melicæ pronunciationis exuant modos, et ut sola psalmorum et laudum sint significativa pronunciatione contentæ. Suspecta equidem fuit sancto viro voluptati cognata mollities, eo quod voluptas parens libidinum est. Quid quod hæc ipsa quotidianorum conviviorum malitiam acuit; ac si venena, nisi toxicata sint, nocere non possint? Igni stipulam addere, oleum camino, serpentem intoxicare, nonne dementia est? Licet rerum vitia obtegantur velo verborum, quorum eadem substantia est, nulla profecto differentia est. Quæ apud Græcos coepulationis aut compotationis censentur nomine, a nobis honestiori nomine convivia nominantur. Cœtus siquidem conviventium, quam coepulantium aut compotantium venerabilior est. Convivia vero nonne per

se satis insaniunt, nisi carminibus excitentur? Nonne istud arguit Dominus, dicens: Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis. Cythara, et lyra, et tympanum, et tibia, et vinum in conviviis vestris; et opus Domini non respicitis, et opera manuum ejus non consideratis. Quid quod rex Babylonis non nisi in convivio vidit manum scribentis in pariete MANE, THEKEL, PHARES, quo regnum dinumeratum, appensum denunciatur et scissum? Divino siquidem judicio principatu judicatur indignus, qui vasa Domini, humana videlicet corpora, in vanæ voluptatis gaudia exponit, et sponsi thalamum maligni spiritus immundiciis aperit.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat:

quæ omnia unius fistulæ voluptate, non tam sopita sunt, quam extincta. Tu quis es, qui te circumspectiorem esse confidis?

Cap. 7. *De dissimilitudine Augusti et Neronis.*

AUGUSTO tympanizante in cæna, a quodam milite probrose dictum est: Vides-ne ut cinædus orbem digito temperet? Cujus ille verbi percussus amaritudine, os, manus, et animum in ævum ab hujusmodi levitate suspendit; habuitque semper gratiam exprobranti. Sed longe secus Nero, non imperatorum, sed hominum fœdissimus, qui adeo scribitur captus amœnitate vocis, ut non modo pomis cibisque nocentibus abstineret, sed ejus gratia conservandæ, frequenti clysterio vomituque purgaretur, plumbeamque cartellam supino ventre, mandato physicorum, sæpius et diutius sustineret. Adeo vero delectabatur in cantu, ut nec theatro, terræ motu concusso, quum semel cœperat,

egrederetur, antequam inchoata finiret. Nec quemquam egredi eo cantante licitum erat. Unde plerique affecti tædio audiendi, simulato funere elati sunt. Milites quoque, nisi alio verba pronunciante, non appellabat; nec agebat quicquam serio, jocove, quin phonascus adstaret, qui eum suis arteriis parcere hortaretur. Instrumentorum quoque curiosissimus erat, ut eorum peritiam aliis invideret, adeo ut publico testimonio se cytharœdum principem gauderet appellari. Unde illud:

Cytharœdo principe natus
Nobilis. Hæc ultra nobis quid erit nisi ludus?

In tanta quoque mole imperii omnem perosus est gravitatem. Philosophiam persequens quasi majestatis imperii inimicam, et nobiliora ingenia veritus, se consiliis subdidit histrionum, quorum ipse non erubuit turpitudinem exercere. Hinc illud

Quod non dant proceres, dabit histrio.

Quum vero esset omnium avarissimus, adeo ut nulli quodcunque officium delegaret, quin prosequeretur, Nosti quid mihi opus sit; aut illud subjiceret, Qui omnibus præest, omnibus indiget: tamen histrionibus et mimis pecunias infinitas erogare non gravabatur; singulos, prout quisque placuerat, amplissimæ dignitatis nomine subornabat, alios patricios, alios senatores dicens. Hos illustrium spectabiliumve nominibus illustrabat.

Cap. 8. *De Histrionibus, et Mimis, et Præstigiatoribus.*

Eum vero adhuc aliqui pro parte imitantur, etsi fœditate illius nemo dignetur involvi, quum gratiam suam histrionibus et mimis multi prostituant, et in exhibenda malitia eorum cæca quadam et contemtibili

magnificentia, non tam mirabiles, quam miserabiles faciunt sumtus. Illa tamen ætas (ut sic interim dicam) honestiores habuit histriones, si tamen aliquo modo honestum est, quod omni homine libero comprobatur indignum. Nec tamen histrionem assero turpiter in arte sua versari, etsi indubitanter turpe sit esse histrionem. Et quidem histriones erant, qui gestu corporis arteque verborum, et modulatione vocis, factas aut fictas historias, sub aspectu publico referebant, quos apud Plautum invenis et Menandrum, et quibus ars nostri Terentii innotescit. Porro comicis et tragicis abeuntibus, quum omnia levitas occupaverit, clientes eorum, comœdi videlicet et tragœdi, exterminati sunt. Sed eos in servili conditione duntaxat plerumque reperies. Quis vero eorum usus extiterit, poetica docens aperit:

> Aut prodesse volunt, aut delectare poetæ,
> Aut jucunda simul et idonea dicere vitæ.

At nostra ætas prolapsa ad fabulas, et quævis inania, non modo aures et cor prostituit vanitati, sed oculorum et aurium voluptate, suam mulcet desidiam, luxuriam accendit, conquirens undique fomenta vitiorum. Nonne piger desidiam instruit, et somnos provocat instrumentorum suavitate, aut vocum modulis, hilaritate canentium, aut fabulantium gratia, sive quod turpius est, ebrietate vel crapula? Artem utique elegantiorem docuit Flaccus,

> Ter uncti
> Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto.

Ait quoque concionator; Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat. Exercitatio siquidem parit et alit quietis gratiam, quæ otii continuatione, et quodam inertiæ suæ marcore perimitur. Utique in desideriis est omnis otiosus, quum et otiositas

inimica sit animæ, et de domicilio ejus omnia studia virtutis eliminet. Clamat Ethicus,

> Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus,
> Et capiant vitium, ni moveantur, aquæ?

Quod? inquis. Audi. Disces si eidem credideris.

> Quæritur Ægisthus quare sit factus adulter,
> Causa est in promptu, desidiosus erat.

Literatissimi ergo viri consilium est; ut hostis te semper inveniat occupatum, quo variis tentationibus ejus, occupationum tuarum clypeos tam feliciter, quam prudenter opponas.

> Vitanda est, inquit Ethicus, improba Siren
> Desidia.

At eam nostris prorogant histriones. Exoccupatis etenim mentibus surrepunt tædia, seseque non sustinerent, si non alicujus voluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula et infinita tyrocinia vanitatis, quibus qui omnino otiari non possunt, perniciosius occupentur. Satius enim fuerat otiari, quam turpiter occupari. Hinc mimi, salii, vel saliares, balatrones, æmiliani, gladiatores, palæstritæ, gignadii, præstigiatores, malefici quoque multi, et tota joculatorum scena procedit. Quorum adeo error invaluit, ut a præclaris domibus non arceantur, etiam illi qui obscenis partibus corporis, oculis omnium eam ingerunt turpitudinem, quam erubescat videre vel Cynicus. Quodque magis mirere, nec tunc ejiciuntur, quando tumultuantes inferius crebro sonitu aerem fœdant, et turpiter inclusum, turpius produnt. Nunquid tibi videtur sapiens, qui oculos, vel aures istis expandit? Quis tamen libenter non videat et rideat, quum præstigiatoris lotio perfusi ars deletur, et oculis, quos malitia sua præstrinxerat, videndi facultas reparatur? Jucundum quidem est, et ab honesto non recedit, virum

probum quandoque modesta hilaritate mulceri, sed ignominiosum est gravitatem hujuscemodi lascivia frequenter resolvi. Ab istis quoque spectaculis, et maxime ab obscenis, viri arcendus est oculus, ne incontinentia ejus, mentis quoque impudicitiam fateatur. Egregie siquidem Sophoclem Prætorem collega Pericles arguens, ait: Decet Prætorem Sophoclem, non modo manus, sed et oculos habere continentes. Averte, inquit, homo, cui de regni majestate multa licebant, oculos meos, ne videant vanitatem: sciens utique verum esse quod alius ingemiscit; quia oculus meus deprædatus est animam meam. Veruntamen quid in singulis prosit vel deceat, animus sapientis advertit, nec apologos refugit, aut narrationes, aut quæcunque spectacula, dum virtutis, aut honestæ utilitatis habeant instrumentum. Sacræ quidem communionis gratiam histrionibus, et mimis, dum in malitia perseverant, ex auctoritate patrum non ambigis esse præclusam. Unde quid fautoribus eorum immineat colligis, si facientes, et consentientes pari pœna recolis esse plectendos. Qui donant, inquit, histrionibus, quare donant? Hoc utique in illis fovent, in quo nequissimi sunt. Nempe qui nequitiam fovet, estne bonus? Quum vero omnium istorum sit odibilis, illorum tamen qui minus nocent, malitia tolerabilior est.

Cap. 9. *Unde dicatur præstigium, et quis fuerit auctor ejus.*

Eos autem qui nocentiora præstigia, artesque magicas et varias species mathematicæ reprobatæ exercent, jam pridem sancti patres ab aula amoveri jusserunt, eo quod omnia hæc artificia, vel potius maleficia, ex pestifera quadam familiaritate dæmonum et hominum,

noverint profluxisse, verumque persæpe proferunt sola intentione fallendi, a quibus animam fidelem Dominus arcens, ait: Si dixerint vobis, et ita evenerit, ne credatis eis. Præstigium vero Mercurius dicitur invenisse, quod ex eo sic dicitur, quod aciem præstringat oculorum, fuitque magorum peritissimus, ut quascunque res vellet invisibiles faceret, aut ut videbatur, in alias species transformaret. Omnia siquidem unde doctrinam mathesis notat. At divina mathesis, dum penultimam extendis, figmenta, ad magicam referuntur, cujus plurimæ species sunt et diversæ.

Cap. 10. *Qui sint Magi, et unde dicantur.*

Et quidem magi sunt, et ob magnitudinem maleficiorum sic appellantur, qui Domino permittente, elementa concutiunt; rebus adimunt species suas, ventura plerumque prænunciant, turbant mentes hominum, immittunt somnia, hominesque violentia carminis duntaxat occidunt, quod et Lucanum nostrum non latuit. Ait enim,

> Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
> Incantata perit.

Et ne tibi parva videatur illius auctoritas, nosti quod Jamnes et Mambre, magi Pharaonis fuerunt. Ægyptus etenim hujusmodi superstitionum et maleficiorum mater est. Nosti inquam eos, non modo Moysi restitisse, sed cum eo signis et miraculis contendisse, licet postmodum vel inviti coacti sunt, digitum Dei in signis Moysi confiteri.

Cap. 11. *De speciebus Magicæ.*

Varro autem curiosissimus inter philosophos, quatuor species divinationis ab elementis mutuatus est, pyromantiam scilicet, aeromantiam, hydromantiam, et

geomantiam, multasque species videbis ex his capitibus pullulare, sive arte, sive furore divinatio peragatur: quarum nomina, exempli causa, vel pauca subjiciam.

Cap. 12. *Qui sint incantatores, arioli, aruspices, physici, vultivoli, imaginarii, conjectores, chiromantici, specularii, mathematici, salissatores, sortilegi, augures.*

INCANTATORES quidem sunt, qui artem verbis exercent. Arioli, qui circa aras nefandas preces, aut execrata sacrificia faciunt, in quorum cervicibus est manus Domini, dicente propheta: Ariolos et magos non patieris vivere. Aruspices sunt inspectores horarum, præscribentes quid qua hora fieri expediat, quorum errorem damnavit Apostolus dicens: Timeo ne frustra laboraverim in vobis, observatis enim dies et annos, et menses et tempora, quum felicitas operis non a tempore, sed a nomine Domini debeat expectari. Aruspicium quoque in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur invenisse. Unde Lucanus:

Fibris sit nulla fides, sed conditor artis
Finxerit ista Tages.

Extorum vero nomine censentur omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Ex quo liquet eos esse aruspices, qui vaticinantur in ossibus animalium, sive sanguine? sive futura prænuncient, sive præsentia pronuncient, vel præterita. Vaticinium siquidem est, quo, cum intelligentia veri, abscondita proferuntur: quum et prophetiam non modo de futuris constet esse, sed de præsentibus, et futuris, et præteritis. Si vero adhibeatur sanguis, ad necromantiam jam accedit; quæ inde dicitur, quod tota in mortuorum inquisitione

versatur. Cujusvis ea esse videtur, ut ad interpretationem veri, mortuos valeat suscitare. Ea namque ludificantium dæmonum, et humanæ perfidiæ illudentium fallacia est. Pythii sunt quos spiritus Pythonicus replet, et frequentius in virginibus exercetur, ut magis ludificet; ac si immundissimo spiritui placeat integritas mentis aut corporis. Vultivoli sunt qui ad affectus hominum immutandos, in molliori materia, cera forte vel limo, eorum quos pervertere nituntur effigies exprimunt, cujus illusionis in Pharmaceutria Virgilius meminit,

> Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit,
> Uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.

Naso quoque in libro Heroidum,

> Devovet absentes, simulachraque cerea fingit,
> Et miserum tenues in jecur urget acus.

Horum vero malitia, etiam quum plurimum nocent, artificio levi dissolvitur, si videlicet qui suspecti sunt conventi ab aliquo crimen suum inficientur: aut si confessi fuerint, cogantur maleficium revocare. Imaginarii sunt, qui imagines quas faciunt, quasi in possessionem præsidentium spirituum mittunt, ut ab eis de rebus dubiis doceantur. Hos idololatras esse sacra scriptura convincit, et divinæ majestatis judicio condemnatos. Conjectores sunt qui artificio quodam, sibi vendicant somniorum interpretationem. Chiromantici sunt, qui a manuum inspectione, rerum vaticinantur abscondita. Specularios vocant, qui in corporibus levigatis et tersis, ut sunt lucidi enses, pelves, cyathi, speculorumque diversa genera divinantes, curiosis consultationibus satisfaciunt, quam et Joseph exercuisse, aut potius simulasse describitur, quum fratres argueret surripuisse scyphum, in quo consueverat augurari. Mathematici sunt, licet appellatio generaliter omnia complectatur, qui a posi-

tione stellarum, situque firmamenti, et planetarum motu, quæ sint ventura conjiciunt, ut est illud:

Nostra vel æquali suspendit tempora libra
Parca tenax veri, seu nata fidelibus hora.
Dividit in Geminos concordia facta duorum,
Saturnumque gravem nostro Jove frangimus una,
Nescio quod certe est, quod te mihi temperat astrum.

Ac si stellarum choreas applicationesque unius ad alteram constet rebus, quæ ex arbitrii libertate proveniunt, quandam necessitatis præstare originem, quorum et genethliaci, qui geneses, id est natalitias horas attendunt, imitantur errorem. Unde Satyricus,

Nota mathematicis genesis tua.

Iidem vero horoscopi nominantur. Unde rursus,

Geminos horoscope varo.
Producis genio.

Viguit autem ista scientia et forte eam aliquatenus licuit exerceri, donec Deum natum nunciavit stella de cælo, magosque non reprobos primitias fidei ad eum adorandum novo et inaudito ducatu perduxit. Exinde vero penitus interdicta est. Salissatores qui ex saltu membrorum, aut inopinato corporis motu, prosperum aliquid futurum autumant, vel adversum. Sortilegi sunt, qui sub nomine fictæ religionis superstitiosa quadam observatione, rerum pollicentur eventus, quod genus sortes Apostolorum et prophetarum, et dividentium, et inspectio tabulæ, quæ Pythagorica appellatur, observatio quoque cujusque casus in rei de qua quæritur, significatione. Augurium vero quod est in avium observatione, Phryges invenisse traduntur, quod in voce traditur aut volatu. Est autem secundum traditionem eorum, volatus tam alarum quam pedum: vola siquidem est pars interior palmæ vel pedis. Unde apud Maronem in sexto, Volantes pro gradientibus columbæ describuntur. Hoc etenim ad hominis pertinet felicitatem, si co-

umbæ gradientes, dum tamen in pastu itinerantes præcedant.

Cap. 13. *De variis omnibus.*

In expeditionem missus Consul Romanorum, dum nullius boni ominis sortiretur auspicium, columbas jejunio confectas, granis sparsis triticeis in via qua iturus erat, præferri jussit, ut vel earum omine auspicii duritiam sublevaret. Quæ quum diligentius a cibis abstinerent, eas præcipitari jussit in fluvium, ut saltem biberent: submersæque in flumine, docuerunt Consulem cum exercitu submergendum. Hic etenim sequutus est eventus. Apes Platonis infantuli mel labiis inferebant, singularem dulcedinem eloquentiæ ejus futuram præsignantes. Hiero summus postea Siciliæ magistratus, quod virtute promeruit, a patre nobilissimo viro expositus est, eo quod ex ancilla susceptus dehonestamentum generis videbatur, et quasi probrosa clari sanguinis macula. Sed parvulum et indigentem opis humanæ apes circa eum melle congesto, plurimis aluere diebus: et sic consilio aruspicum ei regnum portendi canentium, a patre agnitus, recollectus, et diligenter institutus est. Parvuli Midæ cunabulis formicæ grana tritici congerebant, significantes eum futurum ditissimum. Unde et res aureas ipsius attactu fieri poetæ finxerunt. Sulpitio sacerdoti lapsus apex de capite, sacerdotium abstulit. Occentus soricis auditus M. Fabio præfecturam. Si nugis Iberis per omnia credis, si vestem in operis tui initio a soricibus corrosam senseris, tempera ab incœptis. Si egrediens limen calcaveris, aut in via offenderis, pedem contine. Si in procinctu agendorum aliquid damni pertuleris, differes inchoata, ne vel tota intentione frustreris, aut inutiliter impleatur. Expecta,

dum omine meliore faustam agendis horam arripias. Omnia namque sunt aliquid. Quum processeris, abscondita futurorum aves, quas ominales vocant, tibi prænunciabunt. Quænam sint istæ forte interrogas? Quas scilicet de natura hominum in formam avium Poetæ asserunt esse conversas. Quid cornix loquatur diligenter ausculta, situmque ejus sedentis, aut volantis nullo modo contemnas. Refert etenim plurimum, a dextris sit an a sinistris, qua positione respiciat cubitum gradientis, loquax sit, an clamosa, an silens omnino, præcedat an sequatur, transeuntis expectet adventum, an fugiat; quove discedat, non negligenter attende. Ait namque Virgilius

Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

Quamvis in eo videatur in artem offendisse, quod cornix quam vitæ servatricem asseruit, rerum magnarum ignorat auspicia; nisi forte in ea præter naturam fiat ostentum, quale est quod imminente bono et optato perosi Imperatoris exitio, de rupe Tarpeia per urbem cornix Græco eloquio protulit, Bene erit. Quod augur interpretatus ita exposuit,

Nuper quæ sedit Tarpei culmine cornix,
Est bene non potuit dicere, dixit Erit.

Sed ignosces viro doctissimo rusticanam simplicitatem exprimenti, aut quia pauperum vita, divitibus res videatur exigua, qui humanum genus ut paucis serviat, asserunt institutum. Corvus vero, quem non minori diligentia observabis, rebus majoribus auspicatur, et usquequaque cornici præjudicat. Porro cygnus in auguriis, *ales gratissima nautis*, utpote quæ aquarum domestica quadam gratia familiaritatis eorundem secreta prænoverit. An nescis apud Maronem

bissenos lætantes aere cygnos

reducem classem Æneæ, Veneris vaticinio nunciasse? Eorum namque hilaritas non modo nautis, sed et quibusque peregrinantibus felicium eventuum gratiam spondet, nisi fortioris superetur adventu. Aquila namque sicut rex avium est, si non alarionem excipias, quæ forte aquilarum species potentissima est, regni sui majestate omnium avium, si contra loquatur, fidem evacuat. Potuerat apud Statium præsagio volucrum Græcorum exercitus confortari. Sed fortior ecce adventans per inane cohors: Amphiarao interprete, Græcorum quoque exitium, patefecit. Licet enim aquila quarundam avium viribus superetur, in prænunciatione veri nulla potentior est. Cunctis siquidem avibus excellentius volat, et ab ipsius Jovis arcano nunquam excluditur. Quumque tanto visus acumine vigere dicatur, ut ab æthere summo pisciculos in fundo maris contueatur, et in ipsum solem, quod nulli animantium licet, figat obtutum, sensuum quidem subtilitate de Jovis gratia conscientiam veritatis rerumque mysteria mutuatur. Quis enim falsum interpretem dicat, quem consiliorum Jovis novit esse participem? Locris adversus Crotonienses dimicantibus, aquila dum pugnabatur supervolans victoriam dicitur contulisse, quum pauci numero deleverint infinitos. Hoc tamen validiori signo scribitur roboratum, eo quod duo juvenes procerioris staturæ, elegantioris formæ, in candido habitu, ab utroque latere Locros præcesserint; scilicet, ut erat communis opinio, Castor et Pollux. Omina vero hujusmodi quum geminantur potentiora sunt. Dum Hiero, de quo supra, prima bella iniret, aquila ex improviso resedit in clypeo progredientis, manu promptum regemque futurum significans. Ea die qua natus est Alexander, duæ aquilæ tota die præ-

petes supra culmen domus patris ejus sederunt, omen duplicis imperii, Europæ Asiæque præferentes. Vultures difficultatem portant, duritiam, rapacitatem, sicut habes in origine urbis condendæ. Phœnix singularis felicitatis successus pollicetur, quale est, quod nova Roma, viso phœnice, melioribus auspiciis condita est. Avis picta urbi Pictavorum contulit nomen, levitatem gentis, colore et voce præfigurans. Ardea rerum arduarum auspicium est. Ciconia quoniam avis concordiæ est, concordiam invenit, aut concordiam facit. Grus semper affert, quod expedit; unde et gruere verbum antiquum, a quo congruere, quod proficit; et ingruere contra, quod officit. Unde illud,

Bis vitibus ingruit imber.

Nec tamen minores contemptui habeas, quum et pica loquax, sicut ad multa, sic ad susceptionem hospitum te faciat cautiorem. Si avis, quæ vulgo dicitur Albanellus, prætervolans viam, a sinistris feratur ad dextram, de hospitii hilaritate ne dubites: si contra, contrarium exspectabis. Aves domesticæ artificii hujus non sunt expertes, quum galli cantus spem, iter, vel opus inchoantis promoveat. Tiberio nascituro præsignans Livia, ovum gallinæ subductum eo usque nunc suis, nunc ancillarum manibus fovit, donec gallus insigniter cristatus exclusus est; unde et augures puerum; qui nasciturus erat, dixerunt regnaturum. Bubonis, strygis, et noctuæ, semper infausta sunt omina. Noctua tamen eo quod noctis tenebris non cæcatur, diligentis hominis vigilantiam signat; ut in portento, quo in hasta Hieronis, quum primum progrederetur ad bellum, noctua dicitur consedisse, significans eum futurum diligentissimum. Bubonem Dido, dum misceretur Æneæ, sensit infaustum. Si accipiter quippiamve generis hjuus, sub oculis proficiscentis, solitam rapinam exerceat, inter eundum

rapacitas imminebit. Quod et jlocaliter innuens Naso, ait,

Odimus accipitrem quia semper vivit in armis.

Regulus quoque ipse, qui et bitriscus dicitur, vera quandoque portendere non dedignatur. Minutæ etiam aves, adventu suo vel recessu, significant familiam nunc minui, nunc augeri. Omnium vero volatus quanto serenior, tanto laudabilior est. Unde Melampo, augur prænominatus conqueritur, stragem Græcorum conjiciens ex volatu,

'Vides ut nulla serenos
Ales agat cursus.

A bestiis quoque viarum tuarum eventus scrutaberis. Leporis timebis occursum, si tamen evaserit. Est enim proculdubio longe commodior in mensa, quam in via. Lupo obvio congratulaberis: boni siquidem nuncius est, licet solo visu nocere soleat ei, quem ante præviderit, vocemque præcludere. Juxta illud,

Vox fugit ipsa, lupi Mœrim videre priores.

Hiero Siculus literatorio insistens studio, inter coæquales stilo operam dabat, eique lupus in turba puerorum repente conspectus, tabellam eripuit, successus hominis firmans, inaudita forma prodigii. Quid multa? lupi efficaciam non negabit, quisquis Romanorum genus lupino lacte non ambigit educatum. Unde plerumque quod in eis dulcius est, adhuc lupinum saporem retinet; primique eorum fidem, quam a matre Lupa didicerant, sibi invicem servaverunt, eademque quadam lege naturæ manavit ad posteros. Ovibus gratanter obviam gradieris, dum capram vites, cui alludens poeta ait,

Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

Bobus triturantibus, libentius tamen arantibus, obviabis. Nec displiceat si viam ruperint, quia mora itineris hospitii gratia compensabitur. Mulus infaus-

tus est, asinus inutilis; etsi utilissimi sint, ad perferenda onera. Equus quandoque bonus est; sed in eo nihil utilius, quam quod humanis usibus servit. Habet vero jurgiorum et pugnæ significationem. Interdum tamen ex colore et visu mitigatur. Unde apud Virgilium, visis albis equis, apparente Italia, senior Anchises exclamat:

Bellum, o bellum terra hospita portas.

Cervum, capreolum, aprumque silvestrem, onagrum et cætera hujus generis, malo prandenti apponas, quam vianti opponas. Æneas cervis pro navium numero fusis, omen quod contrarium videbatur, ad se sociorumque fortunam, virtute retorsit. Canis sequipeda commodissimus est: cujus, si vera est Hebræorum traditio, nec angelus ipse Tobiæ socius aspernatus est comitatum. Quid quod Cyrus scelere avi expositus in silvis ut periret, caniculæ uberibus regnum adeptus est Persarum. Locusta etsi minimum possit, itinerantium tamen præpedit vota; ex eo forte sic dicta, quod loco stare faciat gradientes. E contra cicada viatoris promovet gressum, et initiatorum amœnat exitum. Aranea dum a superioribus filum ducit, spem venturæ pecuniæ videtur afferre. Obvius bufo futuros successus denunciat; mihi tamen vel solo visu molestus est. Veruntamen omine illo nihil potentius, nihil efficacius est, nihil mortalium unquam invenies, quod evidentius exprimat veritatem. Porro si artem diligenter exequeris, conditionem ejus, et dona naturæ, situm, gestum, motumque corporis, sensumque sermonis, tota mentis intentione notabis. Sacerdotem obvium aliumve religiosum, dicunt esse infaustum. Ego quoque perniciosum credo, non modo sacerdotibus, sed et viris sapientibus contraire. Melius quoque est obviare genti servorum, quam his qui summa sunt præditi potestate. Fœminam

quoque, quæ capite discooperto incedit, infelicem crede: nisi, ut apud Plinium legitur, publica sit, aut plurium libidini pateat prostituta. Nec expedit illi occurrere, quæ amoto velo, caput suum deturpare non erubescit. Ab his quæ primo audiens inter operis cujusque auspicia, quid sequatur prænosces.

Hinc Deus incumbens baculo quem dextra gerebat,
 Omina principiis, dixit, inesse solent.
Auditas voces timida perpendimus aure,
 Et primam visam consulit augur avem.

Ea siquidem futurorum prænostica sunt. Petilius consul Romanus oppugnans castrum in Sicilia, cui nomen Letum erat, quum milites accingerentur ad pugnam, ait, Ego hodie Letum capiam. Casuque sic accidit, quum ipse eadem die fuerit interemptus. Alius quoque consul quum a senatu destinaretur ad expugnandum regem Persarum, a filia quam in ostio domus flentem obviam habuit, causam quæsivit; quumque illa responderet, Persam periisse, (sic enim catulus qui forte perierat, dicebatur) profectus in expeditionem triumphum non invenit, eo quod rex Persarum perierat, quando filia consulis catulum flebat amissum. Ab ipsis etiam elementis, aut temporis qualitate, rerum frequenter trahuntur auspicia. Fortunæ duritiam, gratia roris, aut modestus imber emollit. Roscidum quippe, et suppluviale tempus, aerque sudus, dum operis cujusque incunctanter ortum prosequitur, creditur ejusdem fortunare processum. Quum fortuna quæ Phrygios exules liventi oculo diu perstrinxerat, tandem benignius, quasi de specula gratiæ, respexisset,

Olli cæruleus supra caput adstitit imber.

Venus naufrago filio, apud Didonem hospitium præparans, eundem fido Achate comitatum, dum in reginæ gratiam introduceret, cava nube obtexit. Toni-

trua quoque varias habent significationes. Si enim afferant quamcunque fulminis læsionem, infausta sunt. Unde illud:

> Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
> De cælo tactas memini prædicere quercus.

In his autem et illud perpenditur, an semita una descenderit, an multifaria aeris ruptione diffusos sparserit ignes. Hoc equidem semper tristius est. Dum Caius Cæsar civili bello patriæ immineret, quam fulminosus aer extiterit, quot habuerit igneos turbines, quot trabes emiserit, nec veteres historiæ sufficiunt enarrare.

> Et tunc
> Ignota obscuræ viderunt sidera noctes.

Si vero fulminis careat tempestate, si lævum sonet, deorum creditur nunciare favorem. Æneas Jovem a sinistris tonantem audiens, se eum præmissis sacrificiis opinatur habere propitium. Sed qualitercunque ista se habeant, innatum timorem hominum poterit mitigare, quod nemo sentiet fulminis ictum, si ante tonitrui sonum audierit, aut præviderit coruscationem. Tiberius Cæsar, turbatiore cœlo, lauream coronam gestabat in capite, quia hoc genus frondis fulmine negatur afflari. Tonitrua siquidem timidissime et vehementer semper exhorruit. Est tamen quod procul dubio longe tutiorem facit hominem, si fidem crucis servet in pectore, justitiam fidei gestet in capite, et salutiferum signum fidei manus innocens figat in fronte, illum semper præ mente habens, qui cultoribus suis, omnem mundi timorem excutiens, ait: A signis cœli ne timueritis, quæ timent gentes, quia ego vobiscum Dominus Deus vester. Hæc quoque verba inter tonandum vel audita vel dicta, scribuntur a quibusdam noxam fulminis amovisse. Nihil autem est, quod imminentibus signis, ita totum concutiat homi-

nem, sicut mens sibi conscia iniquitatis, et quæ scelerum suorum pœnam, ad singula timet exposci. Unde ethicus de criminosis,

Hi sunt qui trepidant, et ad omnia fulgura pallent.

E contra justus confidit ut leo. Et illud, Non contristabit justum, quicquid ei acciderit. Fulgor equidem igneus si urendo non noceat, celebritatis gloriam affert. Neque quia non urit, igneus non est; si tamen in hoc Plato recipitur. Duæ sunt, inquit ille, ut opinor, virtutes ignis: Altera edax et peremptoria; altera mulcebris et innoxio lumine. Posteriorem asserit operatricem visus, et in superioribus vim suam maxime exercere. Ascanium fatalis exilii cum patre discrimina subeuntem, ignis de cœlo quasi succenso capite illustravit, pronuncians ei deberi felicitatem exilii, ipsumque futurum in gentem magnam. Alexandri Macedonis et Octaviani Augusti, sub ipso eorum ortu claritas ignis miraculo declarata est. Proficiscentem, expeditionem dum egreditur, prosequens ventus successuum spe fortunat; dum in hostes vexilla feruntur, aeris testimonio vexilla triumphabunt. Si vero patriæ imminent, justissimum metum incutiunt. Terra quoque ipsa mysteriorum conscia est, sed gravia omina frequentius portat, eo quod fundata super stabilitatem suam, mavult quiescere quam moveri. Quum ergo mugitus ejus auditur, amaris eventibus condolet, et quo affectu suis compatiatur alumnis, vocis suæ tristitia protestatur. Magna siquidem et pia parens omnium est. Studuerat hæc ab amplexu hospitis arcere Phœnissam, sed quia conciliatrix hospitii Venus jam prævaluerat, tacta dolore cordis intrinsecus mugiit, quoniam ei mugitus pro gemitu est. Hæc eadem quotiens tremit, filiis suis prævidet aliquid metuendum, nisi forte parturiendo laboret. Tunc vero vel omnino facit

abortum, aut inutilem fætum parit, quia ut multum, sæpe quum

> Parturiunt montes, procedit ridiculus mus.

Hæc sunt quibus totam vigilantiam suam videas accommodare quam plurimos.

> Cætera de genere hoc adeo sunt multa, loquacem
> Ut lassare queant Fabium.

quibus quæcunque domus institerit, eam nec ab ipsa salute arbitror posse salvari.

LIBER SECUNDUS.

PROLOGUS.

OMNIA cedunt in usum sapientis, habentque materiam virtutis exercendæ, quæcunque dicuntur aut fiunt. Nam et otia ejus negotia sunt, et dum rationis libramine rerum omnium vires pensat, provida dispensatione quicquid ad beatitudinem proficit, quadam quasi manu virtutis apprehendit. Tunc ergo divinæ sapientiæ tuæ argumento validissimo dupliciter fidem facis, dum et in tuis actibus rectus incedis, et philosopharis in nugis alienis. Alacres itaque exeant nugæ nostræ, quas serenitas tua prodire jubet in publicum, ut conjectores, mathematicos, cum quibusdam aliis nugatoribus introducant; quia quibus dedisti egrediendi audaciam, securitatis quoque fiduciam præstabis. Connectantur ergo inferiora superioribus, et si quid in alterutris vitiosum, aut deforme apparuerit, benignitatis tuæ prudentia corrigatur.

CAP. 1. *Omina vana esse, et res ex fide sua cuique respondere.*

RUSTICANUM et forte Offelli proverbium est; Qui somniis et auguriis credit, nunquam fore securum.

Ego sententiam et verissimam et fidelissimam puto. Quid enim refert ad consequentiam rerum, si quis semel aut amplius sternutaverit? Quid si oscitaverit? Quid denique si undecumque sonum emiserit? Hæc tamen ex causis quas Physici noverunt, aliquatenus ad eum pertinent circa quem fiunt. Esto, dum aliena opera impedire, aut promovere non queant. Sicut nec inania carmina, aut superstitiosæ quædam ligaturæ, quæ tota medicorum secta condemnat, licet hæc ipsa a quibusdam eminentiori quodam nomine physica soleant appellari. Physicum etenim dicunt, cujus occultissima ratio est, ut humano sensu nequeat comprehendi. Nihil etenim est, vel fit, cujus ortum legitima causa, et ratio non præcedant: et ut alius ait, Nihil fit in terra sine causa. Constat itaque quia artificis naturæ manum nihil evadit. Ex quo consequenter patet ad physicam omnia pertinere. Ego quidem quocunque modo ista se habeant, indubitanter credo illa sola non esse respuenda, quæ ex fide proveniunt, et referuntur ad gloriam omnipotentis Dei; quum scriptum noverim, omnia quæcunque in opere, vel verbo feceritis, in nomine Domini facite, in quo sola via hominis prosperatur. Sic omnium sanctorum turba præcessit. Guthbertus signifer quidam gentis nostræ in lege Domini Evangelium Johannis superponebat infirmis, et curabantur. Beati Stephani tunica superposita mortuum suscitavit. Symbolum Apostolorum dæmoniacum, a quo gestabatur, curavit. Oratio Dominica herbis, dum legebantur aut dabantur ex fide dicta, sæpissime contulit optatum salutis effectum. Beatus Benedictus signo crucis vas mortiferum fregit, ac si pro signo lapidem intorsisset. Capitula Evangelii gestata, vel audita, vel dicta, inveniuntur profuisse quamplurimis. Hæc equidem et similia non modo licita, sed et utilissima sunt. Alia vero non tam

contemnenda quam fugienda. Certum siquidem est, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Infideles autem et reprobos, aut etiam hæsitantes in fide, multis permittit Deus ludificationibus subjacere. Omina tamen omnia tantum possunt, quantum excipientis fides permittit. Unde et Julius Cæsar nullo augurio, nullave superstitione, a quocunque incœpto potuit absterreri. Contigit enim ut quandoque in Africam navigio proficiscens in egressu navis prolaberetur: versoitaque ad meliusomine; Teneo te, inquit, Africa: eamque obtinuit. Præterea Calphurnia uxor ejus ea nocte, quam is in terra ultimam gessit, vidit eum multis vulneribus confectum in sinu suo jacere, rogansque ut die sequenti a curia abstineret, non obtinuit, ne ille in vita sua aliquid timidum, quocunque auspicio egisse videretur. In excidio Massiliensium, lucum qui diis sacratus habebatur, primus ausus est cædere, probans se ab omni superstitione alienum. Beatus quoque Marcus evangelizandi causa Alexandriam proficiscens, quum navem egressus rupisset calceum, gratias agens, iter suum expeditum esse protestatus est. Si quis revocatur inter eundum, non ob hoc, si quid in nomine Domini fuerat inchoatum, prætermittat, nisi forte omnem revocationem ominosam esse corvi persuadetur exemplo, qui coloris amisit venustatem, dum revocatus a cornice, progredi maluit quam manere. His vero mens nugis incauta seducitur, sed fidelis nequaquam acquiescit.

Cap. 2. *Contemnendas non esse omnino rerum naturalium significationes.*

NON tamen, licet omnia vana esse, fidemque auguriis asseram non habendam, ideo signorum, quæ a dispositione divina ad erudiendam creaturam concessa sunt,

fidem et fructum evacuo. Multifarie siquidem, multisque modis suam Deus instruit creaturam, et nunc elementorum vocibus, nunc sensibilium aut insensibilium rerum indiciis, prout electis noverit expedire, quæ ventura sunt manifestat. Futuras itaque tempestates, aut serenitates, signa quædam antecedentia præloquuntur, ut homo qui ad laborem natus est, ex his possit sua exercitia temperare. Hinc agricolæ, hinc nautæ familiaribus quibusdam experimentis, quid quo tempore geri oporteat colligunt, qualitatem temporis futuri ex eo quod præteriit metientes. In qua re nec aves, de quibus sermo præcessit, parentis naturæ beneficio arbitror destitutas. Mergus, alcyones, cygnus, arcana naturæ frequenter aperiunt. Quum etenim circa medium hyemis, alcyones nidificare, ovaque fovere conspexeris, de decem et quinque dierum gratissima serenitate ne dubites, eosque nautæ solent diligentius observare, dicunturque dies alcyonitæ, quibus vix vel tenuis flatus aura sentitur. Hos ad procreationem pullorum suorum, sibi a natura concessos, verisimiliter opinaberis. Quum vero fluvialium avium corpora in aquis avidius mergi conspicies, imbres expecta. Quum clamorem Cornicis audieris matutinum, pluviam petit.

Haud ideo credo, quia sit divinius illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major,

sed quia morantes in aere motus illius citius in seipsis sentiunt, et inde hilaritatem concipiunt, aut mœrorem. Nec mirum, quum et graviora animalium corpora ad exteriorum motus frequentissime disponantur, et arcano quodam naturæ consilio, gerant elementis necessarium morem. Quæ enim animalium corporibus bona vel mala immineant, si se temporaliter vel extemporaliter reddiderint tempora, ars physicorum regulis suis satis probabiliter comprehendit. Futuram

etiam sanitatem, aut ægritudinem, aut statum, quem dicunt neutralitatem, fatalitatem quoque ipsam, ex præcedentibus signis agnoscunt, et interdum, si causas noverint, efficacissime curant. Si vero (ut verbo eorum utar) causas ignorant, quomodo curant? Non utique artis beneficio, sed fortunæ. Judicium vero, quod ex signorum cognitione proferunt, etsi difficile, sæpe verissimum est. Multis quoque signis tranquillitas, et variæ tempestatum formæ procellarumque produntur, quæ velut in specula Lunæ orbis insinuat. Ostendit namque rubicundus color ventos, cæruleus pluvias, ex utroque commixtus nimbos indicat, furentesque procellas. Lætus ortus serenitatem navigiis repromittit, quam gestat vultu, præcipue si quarto ortu, is enim auctor certissimus est, neque obtusis cornibus rutila, neque infuso fuerit humore fuscata. Tunc enim

> Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo,
> Exactum ad mensem vento pluviaque carebunt.

Sol quoque candens interest utrum æqualibus gaudeat radiis, an objecta nube rutilet, utrum solito splendore fulgidus, an ventis urgentibus igneus, nive sit pallidus, an pluvia sit impendente maculosus. Aer vero, et mare ipsum nubiumque magnitudo, vel species plurimum afferunt instructionis. Sed et aves, et pisces, futurorum certissima produnt signa, quæ Virgilius et Lucanus divino comprehendunt ingenio; sed et Varro in libris navalibus, dum solicitos instruit nautas.

Cap. 3. *Signorum alia esse universalia, alia particularia: et quid significet geminatio Solis.*

Quæ vero in sole et luna secundum naturam signa contigerint, certissima sunt, et auctorum multorum testimonio comprobata. "Solem quis dicere falsum

audeat?" Quoties ergo sol in cœlo geminari videbitur, inundationem aquarum subjectus orbis exspectet. Et licet a raritate sui, miraculis videatur accedere, opus tamen naturæ est, quæ quidem solem non geminat, sed nubem simillimam facit, vocaturque parhelion. Est enim parhelion nubes simillima soli, signum quidem commune multis, etsi non generale. Signorum siquidem alia particularia, alia universalia. Particularia vero faciunt singulis, universalia multis aut universis. Utraque autem, modo ex elementis, dispositione creatoris, modo ex natura rerum, modo ex malitia dæmonum, homines Domino permittente ludificantium, provenire dicuntur. Sed quæ, et quomodo, quave de causa, judicium quidem difficile est, et frequenter incertum, et sæpe altius, quam ut ab homine valeat expediri. Eis tamen licentiori vanitate mathematicorum referti sunt libri. Æneas

Matre dea monstrante viam, data fata secutum

se asserit, eo quod egredienti Lucifer, qui et Venus, donec ad Italiam perveniret, apparuit auspicanti.

Defectus solis varios, lunæque labores,

rerum eventibus curiositas humana coaptat.

Cap. 4. *De signis quæ præcesserunt excidium Hierosolymitanum novissimum.*

Vetus refert historia (sic dicta quod est auctor ejus incertus, et vetera refert) quod imminente Hierosolymorum excidio, eclipsis lunæ per duodecim noctes continuas etiam in remotissimis locis protracta est, forte significans Judaicæ perfidiæ, et superstitiosi erroris eversionem, quæ, Christo per prædicationem Apostolicam mundo illucescente, rectissime contigit. Scriptum est enim: Stultus mutatur ut Luna, sapiens vero cum Sole permanet. Alia quoque quam plurima,

divino super incredulos imminente judicio, acciderunt, quæ si per singula, prout aut auctoribus digesta sunt, cœpero enarrare, vel sola hæc proprium tempus desiderabunt, et otium. Pauca tamen auctore Josepho compendioso sermone percurram, eo quod ad roborandam fidem nostram proficiunt, et ad retundendam obstinatam Judæorum perfidiam. Quadraginta namque, post admissum piaculum, continuis protracta annis, impiorum pœna differtur. In quibus et Apostoli omnes, præcipue tamen Jacobus, qui dicebatur frater Domini, Hierosolymis Episcopus constitutus, indesinenter populum commissæ impietatis, et feralis ausi, de scelere commonebant, si forte possent commissi pœnitudinem gerere: si possent flere pro scelere, et ultrices pœnarum flammas lachrymarum libertate restringere. Ostendebat namque eis Deus per suam patientiam, quod ipsorum quæreret pœnitentiam; quia non vult tantum Deus mortem peccatoris, quantum ut convertatur et vivat. Mollire autem adhuc mentis eorum duritiam nitebatur divina majestas, signis et prodigiis cœlitus datis, terroresque simul et minacem dexteram ostendendo potius quam inferendo. De quibus supra dicti historiographi fides, ut in certis, etiam in hoc sufficiens erit. Relegamus ergo quid in sexto historiarum suarum libro, de his ipse signaverit Josephus. Sed infelicem, inquit, plebem teterrimi quidam homines, et deceptores falsa vaticinantes, suadebant ut evidentibus signis et indiciis iracundiæ et indignationis divinæ non crederent, quibus aperte futurum et urbis et gentis præsagiebatur excidium. Sed velut afflati et amentes, et qui neque oculos neque animas in se haberent, spernebant omnia quæ cœlitus nunciabantur. Etenim stella præfulgens gladio per omnia similis, imminere desuper civitati, et cometes præterea exitialibus flammis visa est ardere

per totum annum. Sed et ante excidii tempus ac belli, quum populi ad diem festum convenirent, octavo die mensis Xanthici, qui est Aprilis, noctis tempore, hora nona tantus luminis fulgor aram templumque circumdedit, ut putarent omnes diem clarissimum factum, et permansit spatio horæ dimidiæ. Quod imperitis quidem et ignaris prosperum videbatur: sed legisperitos, et probos quosque doctores non latuit exitiale portentum. In eadem quoque festivitate vitula sacrificiis admota, et aris assistens, inter ipsas ministrorum manus enixa est agnam. Sed et janua interioris ædis, quæ respiciebat ad orientem, quum esset ære solido induta, ac perinde immensi ponderis, quæ vix viginti viris summo conatu impellentibus clauderetur, ferreis quoque vectibus et seris munita, ac pessulis in altum demissis teneretur obstricta, repente hora noctis sexta, prima et vicesima die mensis apparuit sponte patefacta. Sed et transacto die festo, post aliquot dies, prima et vigesima die mensis Artemisii, qui apud nos Maius vocatur, prodigiosus apparuit visus, et fidem pene excedens. Quod vere falsum putaretur, nisi oculorum fidem confirmasset, malorum consequuta pernicies. Etenim prope Solis occasum, visi sunt currus et quadrigæ in omni regione per aerem, et armatorum cohortes misceri nubibus, et urbes circumdari agminibus improvisis. In alio item die festo, qui Pentecostes appellatur, noctu sacerdotes ingressi templum, ad ministeria ex more complenda, primo quidem motus quosdam, strepitusque senserunt, tum deinde voces subitas audiunt dicentes, Migremus hinc, migremus ex sedibus istis. Additur his etiam aliud terribilius: Etenim quidam Ananiæ filius Jesus nomine, vir plebeius et rusticus, et ante quartum belli annum, quum civitas in pace et abundantia perduraret, in die festo tabernaculorum,

repente clamare cœpit: Vox ab oriente, vox ab occidente, vox a quatuor ventis, vox super Hierosolymam et templum, vox super sponsos et super sponsas, vox super populum. Et indesinenter die noctuque per omnes plateas circumiens hæc clamabat: usque quo quidam primores ex populo viri, velut infausti præsagii indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus afficiunt. At ille nequaquam pro se aliquid loquens, sed nec eos quidem, qui circumsteterant deprecans, easdem voces pari obstinatione et clamore repetebat. Tunc principes intelligentes, ut res erat, numinis esse in viro motus, perducunt eum ad judicem Romanorum, apud quem flagris ad ossa usque laniatus, neque preces neque lachrymas fudit; sed eandem vocem miserabiliter, et cum quodam ejulatu emittens, per singula pæne verbera proferebat, addens etiam hoc, væ, væ Hierosolymis. Prosequitur et aliud idem historiographus, majore gestum miraculo, dicens oraculum quoddam in sacris literis repertum, quod per idem tempus virum designaret ex eorum regione processurum, qui totius orbis potiretur imperio. Cujus oraculi præsagium, idem historiographus Vespasianum declarare suspicatur. Sed Vespasianus non aliis, quam illis solis gentibus quæ Romano Imperio videbantur subditæ, dominatus est. Unde justius ad Christum hæc responsa referuntur, ad quem dixit pater: Pete a me, et dabo tibi gentes, hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Et cujus per idem tempus, per Apostolos suos, in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

Cap. 5. *Quanta fuerit calamitas obsessorum, et obstinatæ malitiæ quis fuerit finis, et quæ pietas Titi.*

At ne tot, et tanta mediocris plagæ aut perfunctoriæ indignationis Dei, adversus impœnitentiam Judæorum, signorum præcessisse videantur indicia, calamitatem intolerabilem, excidium irreparabile, reprobatæ et excœcatæ gentis inauditam, et cunctis sæculis incognitam servitutem, succinctus sermo percurrat. Quantis ergo malis tunc universa multitudo tacta sit, utque ipsa Judææ terra bello, fame, igni, cædibusque vastata sit, quanta populorum millia, patres simul cum conjugibus, ac parvulis liberis, absque numero, et absque discretione trucidati sint, quæ etiam diversarum urbium obsidiones, sed et ipsius magnificæ et famosissimæ civitatis Hierusalem quanta vastitas, et quanta fuerit diversarum mortium strages, quis per hæc singula bellorum extiterit modus, et ut secundum id, quod prophetæ dixerant, abominatio desolationis in ipso quondam Dei famosissimo collata sit templo, utque ad ultimum cuncta ignis populatus sit, et flamma consumpserit, si quis plenius nosse vult, historiam Josephi relegat. Nos vero ex his ea tantum, quæ ad explanationem suscepti operis sufficiunt, assumemus: in quibus refert, quod ex omni Judæa populi, in die solemni Paschæ Hierosolymam, velut exitiali quadam manu cogente, convenerant. Quos tricies centena millia dicit hominum fuisse, justo scilicet Dei judicio, tempore hoc ultionis electo, ut quod in diebus Paschæ salvatorem Christum Domini, cruentis manibus, et sacrilegis vocibus violarunt, in ipsis diebus velut in unum carcerem, omnis multitudo conclusa, feralis pœnæ exitium, quod merebatur, exciperet. Præteribo sane quæ in eos vel gladii cæde, vel aliis belli machinis collata sunt,

explicare; ea tantummodo, quæ diræ famis inedia pertulerunt, supradicti historiographi sermonibus proferam, quo legentes hæc intelligant, quantum piaculi sit, audere aliquid in Christum, et quam gravibus ausa suppliciis expientur. Age itaque, quintus Josephi historiarum liber ponatur in medio, ex quo omnis eorum luctuosa tragœdia pernoscatur. Divitibus autem permanere, inquit, aut perire, unum atque idem erat. Si enim in urbe permansissent, facultatum suarum causa crimine objecto, quasi de transfugiendo cogitarent, perimeb intur. Necessitas vero famis, factiosorum extollebat arrogantiam, et utrumque simul inedia cum temeritate crescebat. Publice quidem frumentum nusquam omnino erat, sed irruentes urbis prædones perscrutabantur domos, et si quid invenissent, tanquam de his, qui fefellerant, pœnas sumebant, si vero non invenissent, nihilominus tanquam eos, qui occultius et diligentius absconderant, cruciabant. Indicium vero ab eis haberi pabula capiebant hoc ipso, quod adhuc viverent, et subsistere corporibus videbantur, tanquam qui profecto jam interiissent, nisi absconditos uspiam tegerent cibos. Si quos sane tabescentes macie vidissent, hos cum venia præteribant, superfluum putantes perimere, quos paulo post absumeret fames. Multi tamen in occultis omni censu suo mercati sunt unum metrum, si divites frumenti, et hordei si inferiores fuerunt, et concludentes se in interioribus quibusque penetralibus domus, nonnulli nec in panes confectas fruges edebant: Alii vero in quantum vel necessitas, vel metus permitteret, excoquebant. Et mensam quidem nullus exspectabat apponi, sed ex ipso semiusta igni rapientes, propria, velut furtiva, devorabant; et erat infelicis illius cibi spectaculum miserabile, quum validiores quique inventa diriperent; imbecillibus vero nihil præter luctum

superesset ac lacrymas: et omnium licet acerbitates rerum superaret fames, nihil tamen ita subruit atque subvertit, sicut verecundiam. Quicquid enim salvis rebus pudore dignum est, id in hac necessitate contemnitur. Denique et uxores de virorum manibus, et filii de parentum, et quod est infelicius, matres cibos de parvulorum manibus atque ore rapiebant, et quum dulcissimi liberi, in manibus atque ante ora positi tabescerent, exigua vitæ subsidia a dentibus ipsis eximere nemo parcebat. Verum ne ipsos quidem infelices, et perexiguos sumentes latebant cibos: sed continuo aderat prædonum quis, et statim ut clausas cujuspiam conspexisset fores, indicium credebat hoc esse, quod intrinsecus positi ederent; et repente despicatis foribus, præcipites irruebant, atque ab ipsis, ut ita dicam, faucibus exprimentes, si quid forte insumptum jam fuerat, revocabant. Verberantur senes, si cibum vendicare tentassent, sparsis etiam crinibus mulieres trahebantur, occultare nitentes, si quid forte deprehensum fuisset in manibus. Nulla senibus reverentia, nulla erga parvulos miseratio, sed in exiguo panis fragmento parvulos inhærentes, et ex ipso cui inhæserant suspensos, elidebant in terram. In eum vero, qui raptores cibo prævenisset absumto, crudelius sæviebant, et excogitabant dira supplicia, obturantes infelicibus naturales digestionum meatus: aliis vero præacutas sudes per eadem verenda adigentes. Horresco quæ gesta sunt referens. Ad confectionem post hæc unius panis, aut cyathi farinæ miseros perurgebant. Nam ipsi tortores non patiebantur famem. Esset enim quodammodo tolerabilius si hæc compulsi inedia facere viderentur. Sed ut vel præpararent sibi in posterum cibos, vel ut crudelitas exercitio convalesceret, in his etiam si qui forte furtim per stationes hostium pro colligendis herbis

erupissent, occurrentes eis qui se hostium manus effugisse gauderent, diripiebant quicquid adtulerant. Supplicantibus autem et terribile quoddam sibi nomen Dei invocantibus ut vel partem aliquam ex his, quæ secum mortis periculo quæsiverant, indulgerent, nihil prorsus præbebant: sed hoc beneficii loco cesserat, si comprehensum vivum licuisset evadere. His autem post aliquanta adjungit, dicens: Judæis vero cum egressu urbis omnis pariter spes excludebatur salutis, et invalescens acerbitas famis, domos simul et familias gentemque vastabat; ita ut in penetralibus strata jacerent mulierum parvulorumque cadavera, per plateas vero infelicium senum corpora, fame magis quam ætate, consumta. Juvenes vero atque omnis ætas robustior, velut simulachra quædam in viis et egressibus oberrabant, corruentes, quocunque loci gressum surripuisset inedia. Sepelire autem cadavera mortuorum proximorum, nec defunctorum multitudo, nec virium debilitas permittebat; simul et per suæ vitæ incerta unusquisque verebatur. Denique aliquanti super eos, quos sepeliebant, animas emisere; multi etiam dum prosequuntur funera, priusquam ad sepulchrum veniretur, efflabant. Et, ut nec planctus ex more defunctis exhibebatur, aut luctus, quia hoc sibi totum vendicaverat fames; sic nec ariditas inediæ humorem aliquem cuiquam reliquerat lacrymarum. Obsederant civitatem profunda silentia, et nox plena mortis cuncta contexerat. Quibus malis omnibus graviores soli vigebant prædones, qui ne sepulchra quidem diripere et spoliare cadavera illicitum ducebant, non tam prædam petentes, quam scelus irrisione cumulantes, et aciem gladiorum suorum in cadaverum obtruncatione probantes. Interdum etiam in nonnullos adhuc spirantes, mucro examinandus agebatur, quod alii semineces quum viderent, supplices dextras

prætendebant, ut in se quoque beneficii loco, converterent scelus, quo scilicet cruciatibus famis velocius absolverentur; sed novo crudelitatis genere, necem quam sponte inferebant, si rogarentur, negabant. Quum tamen unusquisque deficientium cum gemitu retorqueret oculos ad templum, non de morte propria dolens, sed de impunitate prædonum, quos superstites relinquebant. Et primo quidem sumptu publico, sepelire mortuos jusserant, fœtoris intolerantia. Ut vero omnem sumtum cœpit vincere multitudo morientium, de muro cadavera præcipitabant. At quum Titus circumiens pervidisset repletas mortuorum cadaveribus valles, et humani corporis tabo patriam terram rigari, cum ingenti gemitu, elevatis ad cœlum manibus: Deum invocat testem, hoc sui causa non provenire, sed se ista sustinere invitum. Et post aliquanta iterum Josephus talia quædam prosequitur. Non cunctabor, inquit, proferre quod sentio. Arbitror enim quod etiam, si adversus impios cives, Romanorum paulisper arma cessassent, aut hiatu terræ, aut aquæ diluvio, aut Sodomitanis ignibus, et fulminibus cœlitus tortis, supplicium civitas dependisset, quæ multo infaustiorem illis, qui hæc perpessi sunt, et nequiorem virorum præsentem hanc protulisset ætatem, pro quibus omnis gens pariter mereretur extingui. Sed in sexto libro de eisdem talia scribit. Et eorum, inquit, qui per totam civitatem famis inedia corrumpebantur, multitudo innumerabilis erat, quorum nec explicari miseria potest. Per singulas namque domos, sicubi aliquid fuisset cibi repertum, bella continuo, et cædes inter caros, ipsosque parentes ac liberos nascebantur, dum non solum e manibus, sed ex ipsis etiam faucibus, invicem cibum rapere certabant. Fides autem nec mortuis erat; sed et ipsi, quum jam spiritum exhalarent, perscrutabantur a præ-

donibus, ne cui forte intra gremium cibi aliquid desideret. Alii etiam per inediam hiantes, velut rabidi canes, huc atque huc ferebantur, et quasi insania quadam exagitati, in easdem domos, sub momento temporis, iterum ac sæpius irruebant. Omnia tamen necessitas vertebat in cibum, etiam illa, quæ ne mutis quidem animalibus edere usus fuit. Ad ultimum ne loris quidem, vel cingulis, aut ipsis calciamentis abstinuere. Scutorum quoque indumenta detrahentes, conficienda dentibus ingerebant. Nonnulli et fœni veteris festucas edebant, sed et de quisquiliis collectis parvissimum pondus, drachmis quatuor distrahebant.

Cap. 6. *De Maria, quæ, urgente fame, comedit filium.*

Sed quid opus est per hæc pondus famis illius explicare; quum gestum sit ibi facinus, quod neque apud Græcos, neque apud barbaros, ullus accepit auditus? horrendum quidem dictu, auditu vero incredibile. Equidem libenter tam immane facinus siluissem, ne quis me crederet monstruosa narrare, nisi multos memoriæ nostræ viros testes commissi sceleris habuissem. Porro vero ne aliquid meæ Patriæ præstare me arbitrer, si subtraham eorum verba, quorum pertulit facta. Mulier quædam ex his, quæ ultra Jordanis alveum commanebant, Maria nomine, Eleazari filia, de vico Hebezobra, quod interpretatur domus Ysopi, genere et facultatibus nobilis, cum reliqua multitudine, quæ confluxerat, Hierosolymis reperta, communem cum omnibus obsidionis casum ferebat. Hujus reliquas quidem facultates, quas domo in urbem convexerat, tyranni invasere, si quid vero reliquiarum ex magnis opibus fuerat, quibus victum quotidianum pertenuem duceret, irruentes

per momenta prædonum satellites rapiebant. Pro quibus ingens mulier velut insana, jam quadam ex indignatione fatigabatur, ita ut interdum prædones maledictis in necem sui, et convitiis instigaret. Verum quum neque irritatus quisquam, neque miseratus, eam opprimeret, et si quid forte cibi fuisset ab ea quæsitum, id ab aliis quæreretur, nec jam usquam reperiendi copia fieret, fames autem dira visceribus ipsis insisteret, ac medullis; et ad furorem perurgeret jam inedia, fame et ira, pessimis usa cosultoribus, contra ipsa jam armatur jura naturæ. Erat namque ei sub uberibus parvulus filius: hunc ante oculos ferens, Infelicis, inquit, matris o infelicior fili, in bello, fame et direptione prædonum, cui te reservabo? Nam etsi vita sperari posset, et jugo Romanæ servitutis urgemur: sed nunc etiam ipsam servitutem prævenit fames. Prædones vero utraque vi graviores perurgent. Veni ergo nunc o mi nate: esto matri cibus, prædonibus furor, sæculis fabula, quæ sola deerat cladibus Judæorum. Et quum hæc dixisset, simul filium jugulat. Tum deinde igni superpositum torret, et medium quippe edendo consumit, medium vero reservat obtectum. Et ecce confestim prædones irruunt, ambustæ carnis nidore concepto, mortem minantur, nisi sine mora cibos, quos paratos senserant, demonstraret. Tunc illa, Equidem partem, inquit, optimam vobis reservavi: et continuo, quæ superfuerant membra, retexit infantis. At illos repente ingens horror invasit, et crudeles quamvis animi, diriguere: vox faucibus interclusa est. Illa vero truci vultu, et ipsis etiam prædonibus truculentior, Meus, inquit, filius est, meus est partus, et facinus meum est. Edite, nam et ego prior comedi, quæ genui. Nolite effici aut matre religiosiores, aut fœmina molliores: quod si vos pietas vincit, et execramini cibos meos, ego quæ jam

talibus pasta sum, ego his iterum pascar. Post hæc illi territi trementesque discedunt, qui hunc solum ex omnibus facultatibus suis miseræ matri reliquerant cibum. Repleta est autem confestim universa civitas nefarii sceleris nuncio, et unusquisque ante oculos facinus, quod perpetratum fuerat, adducens, tanquam si ipse hoc perpetrasset, horrebat. Omnes autem, quos famis necessitas perurgebat, festinabant magis ad mortem, beatos dicentes eos, quibus contigit interisse, priusquam talium malorum polluerentur auditu. Hæc quidem Josephus.

Cap. 7. *De numero captivorum, et occisorum, et peremptorum fame.*

Quem vero tanta calamitas invenerit exitum, eodem auctore perpaucis adnectam. Colligens enim supra dictus historiographus, omnem numerum peremptorum vel fame, vel siti, vel ferro, undecies centena millia designavit. Cæteros vero latrones, vel sicarios, ac prædones, post urbis excidium, mutuis declaravit interisse vulneribus. Electos autem quosque juvenum, quos decor corporis et proceritas commendabat, ad triumphum dicit esse reservatos, reliquos autem qui supra XVII annos agebant ætatis, vinctos ad opera Ægypti per metalla destinatos, vel per cæteras provincias esse dispersos. Alii quidem ut ad ludos gladiatorios, alii ut ad bestias traderentur. Si qui vero ultra septimum et decimum ætatis reperti sunt annum, per diversas provincias in servitutem distrahi jussi sunt, quorum numerus usque ad nonaginta millia perductus est. Hæc vero omnia gesta sunt secundo anno Vespasiani imperii, juxta ea quæ ipse Dominus et Salvator noster Jesus Christus prædixerat: quippe quum ea, quæ gerenda erant, præsentia videret. Tunc quum secundum evangeliorum fidem videns civitatem

flevit super eam, et velut in auribus ejus proloquutus est hæc verba: Si cognovisses, inquit, et tu, et quidem in hac die quæ ad pacem tibi sunt, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad solum prosternent te, et filios tuos in te. In hunc modum quam plurima divinæ comminationis tonitrua publice induratis auribus resonabant, quousque sanguis justorum, sed et ipsius justi singularis et unici, qui ab impiis inique effusus est, justo Dei judicio quæreretur. Attriti sunt ergo plagis, bellis strati, et a patriis sedibus divinæ indignationis excisi turbine, ut in urbe gloriosissima, nec lapis super lapidem remaneret: fuitque populi indurati, et quovis lapide durioris tribulatio tanta, quanta non fuit ex quo gentes esse cœperunt, usque ad diem hanc.

Cap. 8. *De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate servavit Christus apud Pellam.*

Ecclesia vero quæ fuerat Hierosolymis congregata, divinitus transire jussa est trans Jordanem, ad oppidum quoddam nomine Pellam, quo ablatis ex urbe cultoribus Dei, cœlestis vindictæ fieret locus, quæ in urbem gentemque sacrilegam fuerat exercenda. Quod et Eusebius Cæsariensis in Ecclesiastica historia plenius exponit.

Cap. 9. *Testimonium quod perhibet Josephus Christo.*

Et quidem hæc omnia rectissime passi sunt, qui in filium Dei manus sacrilegas extendere præsumpserunt, quum testimoniis scripturarum, et virtute mira-

bilium operum, ipsum Christum Deum esse constaret. Unde Josephus: Fuit autem iisdem temporibus Jesus sapiens vir, si tamen virum eum appellare fas est. Erat enim mirabilium operum effector, doctorque hominum eorum, qui libenter quæ vera sunt audiunt, et multos quidem Judæorum, multos etiam ex gentibus sibi adjunxit. Christus hic erat. Hunc accusatione primorum nostræ gentis virorum, quum Pilatus in crucem agendum esse decrevisset, non deseruerunt eum hi, qui ab initio eum dilexerant. Apparuit autem die eis tertia iterum vivus, secundum quod divinitus inspirati prophetæ, vel hæc, vel alia de eo innumera miracula futura esse prædixerant. Sed et in hodiernum diem Christianorum, qui ab eo nuncupati sunt, et nomen perseverat et genus.

Cap. 10. *De Vespasiano, qui claudum et cæcum curasse legitur.*

VESPASIANUM quoque Judææ vastatorem, patremque Titi, Hierosolymorum piissimi eversoris, ut quibusdam scriptoribus placuit, miraculorum, signis ad faciendam vindictam in nationibus, Dei digitus excitavit. Ipsum namque necdum Imperatorem, quidam e plebe luminibus orbatus, itemque alius claudus crure debilis, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudini, eo quod sibi foret in quiete monstratum, oculos restituendos, si eos ille inspiceret, et crus debili roborandum, si illud dignaretur calce contingere. Orantibus amicis, invitus licet, utrumque tentavit; nec defuit eventus. Imperium quoque ejus et interitus Vitellii et Othonis, qui fædo Neroni successerant, pluribus cœlestium signis prænunciatum est, et pro parte stupendis.

Cap. 11. *Signa esse quæ contra naturam fiunt.*

Quæ vero hujusmodi stupore digna in his contingunt, plerumque signa esse non ambigit, quisquis evangelicæ promissionis fideliter meminit, quum scriptum sit: Erunt signa in Sole, et Luna, et stellis, &c. Ea tamen quæ hic prænunciantur, sine præjudicio sententiæ melioris, ea intelligenda arbitror, quæ in his contra naturam fiunt; quale est quod in passione Domini Sol obscuratus est, velum scissum, petræ ruptæ, aperta monumenta, et sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt. Naturalis etenim eclipsis esse non potuit, quæ lunaris corporis objectu contingit, quum constet pridie Lunam XIV extitisse, nisi forte quis de Judaica perfidia incredulitatis suæ solatium mutuetur; asserens cum eis Venerem tunc in ecliptica linea Soli fuisse oppositam, quæ quidem magna est, et ut astrologi tradunt, sola de quinque sideribus de nocte umbram de se emittit, ut Luna. Quod quia nec ratio próbat, nec auctoritas, aut fides approbat, repudiatur ut futile. Si enim adeo luminosum est Veneris corpus; quomodo tantas parit tenebras? Dionysius Areopagita in Epistola ad Polycarpum scribit, se et plures alios philosophantes tunc vidisse Lunam Soli incidentem. Et quidem contra naturam, non enim erat coitus tempus. Quod ei postmodum Paulo prædicante, conversionis dedit occasionem. Scio tamen plures aliter tunc loquutos; sed Dionysium præfero universis, quia quod vidit, scripsit; alii proprias sequuntur opiniones. Sunt autem signa plerumque non modo universalia, sed et generalia, sicut illud quod Deo moriente tenebræ factæ sunt per universam terram, ab hora sexta usque ad nonam, et quod in eis particulare est, aut minus universale, capacitatem

generis, temporis perpetuitate compensat. Mors etenim illa, Moysi faciem detexit universis, perpetuam duritiam scidit, et resurrectionis primitias in æternam lætitiam introduxit. Illa quoque quæ diem judicii prævenire dicuntur, per dies xv, si tamen futura sunt, quoniam de scriptura Canonica firmamentum non habent, naturæ legibus minime subjacebunt, dum tamen naturam hic, ut in locis quam pluribus, dicamus solitum cursum rerum, aut causas occultas eventuum, quarum ratio reddi potest.

Cap. 12. *Nihil contra naturam, auctore Platone, contingere, qui naturam dicit Dei voluntatem.*

Si vero Platonem sequimur qui asserit naturam esse Dei voluntatem, profecto nihil istorum evenit contra naturam, quum ille omnia quæcunque voluit fecerit. Ille quidem dum rerum causas exequitur, finem omnium divinam astruit bonitatem. Optimus est, inquit. Porro ab optimo longe relegata est omnis invidia. Itaque consequenter cuncta sui similia, prout natura cujusque beatitudinis capax esse poterat, effici voluit, quam quidem Dei voluntatem, certissimam rerum originem esse, si quis ponat, recte eum putare consentiam. Et quidem sapientia Dei et bonitas, quæ rebus omnibus originem præbet, natura rectissime appellatur: contra quam utique nihil fit, quia dispositionem Dei nihil evacuat, aut causas quæ in mente illius, qui fecit cœlos in intellectu, ab æterno constiterunt, suo privat effectu. Insunt itaque rebus, seminales eventuum causæ, et originariæ rationes, quæ præordinato tempore in suos procedunt effectus, ex eo quidem mirabiles, non quod nullas, sed quod occultissimas habeant rationes. Humor siquidem de intimis terræ visceribus, ab arborum

vel vinearum radicibus, appetitiva quadam virtute attrahitur, deinde quadam distributione naturæ, digeritur per plantarum membra, et quum de sua decoctione profecerit, turgescit in surculos, et quo ad sustentationem sui non indiget, in folia et fructus emittit, qui quum maturuerint, in musta despumant, et sic per intervalla temporum, consueto usu vina parturiunt. Si vero occulta dispositione Dei, quibusdam naturæ cuniculis, digestus et maturatus humor absque temporis interstitio, inopinatum vertatur in vinum, miraculum quidem est, quia altitudo divinæ dispensationis nostrum transcendit intellectum. Sed, ut ait sapiens, cedat inscitiæ nubilus error, cessent profecto mira videri. Non tamen mirabilium Dei fidem vel auctoritatem infringo; sed altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ suæ, plena humilitate veneror et admiror, sciens quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. In multis etenim labi, humana infirmitas est, sicut in nullo aliter sentire, quam res se habeat, angelica vel divina perfectio.

Cap. 13. *Quia Deus signis suam præmunire dignatur creaturam.*

Hoc quoque divinæ miserationis est, quod signorum suorum indicio ignorantiam nostram quandoque præmunit. Cometa siquidem apparente, creduntur imminere comitia. An ignoras

terris mutantem regna Cometem?

Italiæ quoque imminente excidio, quæ signa contigerint, non nescit quisquis aliquatenus rerum publicarum historias attigit. Historicorum volumina, quæ de rebus memorabilibus scribuntur, prodigiis plena sunt et ostentis. Denique sub Helia et Heliseo multa fidei et virtutis signa præcessisse non ambigis.

Ninivitæ quoque signorum indiciis, pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Infidelitas namque signorum argumentis exigitur, et fides tenera eisdem roboratur. Unde illud, Quod signum ostendis nobis? et Judæi signa quærunt, Græci sapientiam.

Cap. 14. *Quid signum, et de somnio.*

HIC vero intelliguntur signa, quæcunque quovis indicio divinam homini innuunt voluntatem. Signum siquidem est, quod seipsum sensui, et præter se aliquid animo ostendit. Quædam tamen signa sunt, quæ nulli corporalium sensuum aliquid ostendunt, sed animo cujuscunque rei specie mediante, aut citra medii difficultatem, verum falsumve frequenter ingerunt. Signa etenim interdum vera, interdum falsa sunt. Quis nescit somniorum varias esse significationes, quas et usus approbat, et majorum confirmat auctoritas? In eis utique quoniam somnus est, animales virtutes, scilicet sensus, qui dicuntur corporis et sunt animæ, quiescunt; sed naturales intenduntur. Contingit interim ut animus corporis exercitio relevatus, in seipsum liberius redeat, et veritatem nunc per figuras et ænigmata, nunc immediata facie licentius contempletur. Quod et illum non latuit, qui somni depingens portas, alteram eburneam, alteram corneam finxit. Quum et cornu sit pervium visui, qui non frequenter errat, et ebur naturæ densioris, et usque ad extremam tenuitatem rasum, nullo visus acumine penetretur. Hoc quidem dentibus, illud oculis verioribus similius est. Hinc vera somnia, hinc falsa,

ad cœlum mittunt insomnia manes.

Cap. 15. *De speciebus somniorum, causis, figuris, et significationibus.*

Sunt autem multæ species somniorum, et multiplices causæ, et variæ figuræ, et significationes. Aut enim insomnium, aut phantasma, aut somnium, aut oraculum, aut visio est. Porro insomnia ex ebrietate, vel crapula, aut variis passionibus corporis, affectuumque tumultibus, et reliquiis cogitationum frequentissime oriuntur. Unde et male sanis amantium mentibus insomnia nunquam desunt. Quod prudenter innuit Maro:

> Anna soror quæ me suspensam insomnia terrent?
> Multa viri virtus animo, multusque recursat
> Gentis honos, hærent infixi pectore vultus,
> Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

Hæc quoque dolentium aut gaudentium, aut quos timoris vexat angustia, aut immoderatæ cupidinis ardor accendit, non prætereunt passionem. Phantasma, quum rerum ignotæ videntur species, qualitate vel quantitate, aut partium modo vel numero a natura discrepantes, ut si forte "nec pes nec caput uni reddatur formæ," dum

> tetrum
> Desinit in piscem mulier formosa superne.

Has quidem species ex infirmitate mentis et corporis, tradunt physici provenire, earumque causas magis attendunt, quam ex eis aliquas significationes. In quo genere et ephialtem, quo quis variis pressuris quodam quasi intervigilio, sed somno potius inquieto, opinans se vigilare quum dormiat, putatur ab aliquo interim prægravari, connumerandum arbitrantur. Quæ quidem omnia medicorum potius indigent cura, quam ventilatione nostra; præsertim quum nihil in eis verum appareat, nisi quod verissimæ sunt et moles-

tissimæ passiones. Somnium vero cujus appellatio communis est, licet in specie propria censeatur, per quædam involucra rerum gerit imagines, in quibus conjectorum præcipue disciplina versatur, et nunc suum cujusque est, nunc alienum, nunc commune, interdum publicum, aut generale est. In his vero omnibus qualitas personarum, rerum, et temporum diligentissime observatur. Ut enim ait Nestor, de statu publico regis credatur somnio, aut ejus qui magistratum gerit, vel re quidem vel rei vicina prædestinatione, aut si publicæ fortunæ signum ostensum est multis, ut in eo quod pluribus Romanis civibus, secundum quosdam Sibylla interprete de mysterio incarnationis, revelatum scribitur. Et quidem non modo incarnationis, sed passionis, ascensionis post resurrectionem, adventus quoque secundi interpres, docente et dictante spiritu, patefecit arcana, sicut in versibus Sibyllinis manifeste reperies. Quorum istud, sicut in plerisque patrum scripturis invenitur, initium est:

Judicii signum, tellus sudore mandescet.

Si vero apices capitales singulorum versuum ex ordine conjungantur, ad confundendam perfidiam Judæorum hoc invenitur expressum: Jesus Christus Θεὸς, Σωτὴρ: nisi quod in lingua Latina Græcarum literarum proprietas ad plenum non potuit observari. Ipsos vero versus, ut opinor, apud Beatum Augustinum in libro de Civitate Dei invenies. Est ergo mysticæ visionis ejus caput et summa intentio, Jesum qui præfigurabatur, indubitanter esse filium Dei vivi, hominem verum, judicem omnium, regem æternum, remuneratorem sperantium in se, auctorem vitæ, et æternæ beatitudinis ex gratia largitorem. Re quidem vel rei vicina prædestinatione, ideo dictum est, quia magistratus nunc præsens intelligitur, nunc

futurus. Excidium quippe Numantiæ juniori innotuit Africano, dum esset adhuc pene miles. Dum autumnus adultus est aut præruptus, somnia frequentius evanescunt. Arborum namque labentibus foliis, insomniorum vanitas dominatur: quod et Virgilius, in libro in quo totius Philosophiæ rimatur arcana, sensisse visus est, dum labentia folia apud inferos, variis somniis ornavit. Locorum quoque diversitas, varias figuras quietis admittit, ut alia aliis, nunc horum nunc illorum somniorum, uberiora sint. Locus namque palustris aut desertus, eminentiori aut celebriori phantasticarum imaginum fœcundior est. Res quoque interdum manifestius, interdum obscurius aperitur, et nunc se ipsam animo ingerit, nunc intimante alio declaratur: Quum vero luce immediata seipsam infundit, visio est, ex eo quod plena et vera specie sui, oculis videatur esse subjecta; quale est, quod Cassandrum omnino non visum, a quo Alexander hausto veneno perimendus erat, agnovit, quia eum quies ei repræsentaverat. Porro visionum alia manifestior est, ut quæ clara rei occurrit imagine; alia profundiorem desiderat intellectum, ut quum rem admixta species figurarum obnubilat; sicut est, quod C. Cæsare transito Rubicone bellum patriæ inferente, ad designandum terrorem civium, qui erant per concivis injuriam opprimendi,

Ingens visa duci, patriæ trepidantis imago,

duci suo denuncians, ne concives armis civilibus impugnaret. Publici namque imago imperii, publici metus, et Cæsareo nomine prostratæ urbis erat indicio. Quod si imperii nullam in veritate, quæ sic appareret, credidit quis fuisse imaginem, historiarum fide certiorabitur. Quum enim majestatem urbis principes visibili specie censuerunt honorandam, exquisito artificio muliebrem formam, quæ orbem

dextra contineret, in æris materia fieri studuerunt. Ea vero perfecta in forma egregia, venusta quantitate, apta partium dispositione, membris quoque condecentibus, et sibi invicem congruentibus universis, quum non tam populi examinationem, quam admirationem, plena sui commendatione deposceret, quidam solas tibias tantæ moli perferendæ inhabiles esse causati sunt. Quibus faber respondit; eas usquequaque sufficere, donec virgo pareret, omnino credens impossibilem virginis partum. Quod et Christo nato impletum est, ea corruente et fracta, quia humanum contrahitur, ubi divinum imperium dilatatur. Quum vero res per quietem alio nunciante clarescit, si tamen enunciantis honesta cuique persona sit et venerabilis, in oraculorum speciem cadit. Est enim oraculum, ut ait quidam, divina voluntas ore hominis enunciata. Hominis vero appellatione censetur, quicquid in specie hominis videtur, homo, angelus sit, an Deus, an quævis alia creatura. Persona autem cujusque honesta est et venerabilis, aut natura, ut parentis; aut conditione, ut domini; aut moribus, ut religiosi; aut fortuna, ut magistratus; aut religione, ut Dei, Angeli, hominisve, sacris et ceremoniis divinis consecrati. Ex quo apparet, etsi non simpliciter, tamen secundum quid, personas arte conjectoria non modo honestas, sed et detestabiles venerabilium nomine claudi. Sicut enim Catholicæ religionis viri, vero Deo, eisque quæ munere ejus sacra sunt, piam venerationem impendunt, ita hæreticæ, et superstitiosæ religionis homines, fictis numinibus, immo potius veris dæmonibus, et execrabilibus sacris eorum, non debitam reverentiam, quæ nulla est, sed turpissimum exhibent famulatum. Quod latius ex gentilium libris colligitur. Æneas oraculorum indicio, promissam et quæsitam invenit Italiam, et in ea non tam numinum,

quam dæmonum nutu, sedem statuit, et sementem Romani generis, in horto qui eis complacuerat, seminavit. Quid enim aliud agit in somnis pater Anchises, quid Jupiter, quid Apollo, quid alii, quos longum est recitare? Unde si de semine illo genus oritur toxicatum, impium in Deum, crudele in homines, persecutioni sanctorum invigilans, fide rara, sollemni perfidia, servile moribus, fastu regale, fædum avaritia, cupiditatibus insigne, superbia tumidum, omnimoda nequitia non ferendum, miraculis non debet adscribi; quum auctor eorum homicida fuerit ab initio, et a veritate deficiens, invidiæ spiculo orbi terrarum infixerit mortem. Qui ergo ex eo patre sunt, etsi ejus nequeant implere mensuram, solent tamen illius imitari malitiam: licet in horto illo nonnullas plantas, quæ virtutis fructum irrigatione Apostolica faciunt, manu domini constet esse insertas. Sed si quis ab initio urbis conditæ totam revolvat historiam, eos ambitione et avaritia præ cæteris gentibus inveniet laborasse, et variis seditionibus et plagis totum concussisse orbem. Ipsi quoque tyrannidis et seditionum suarum, tam crebra damna senserunt, ut vix quisquam principum eorum ad exitum vitæ, natura ducente, pervenerit. Unde et illud Satyricum, illis aptissime facit:

> Ad generum Cereris, sine cæde et sanguine, pauci
> Descendunt reges, et sicca morte tyranni.

In scripturis quoque canonicis inveniuntur plurima oracula: ut quum Joseph in somnis ab angelo sæpius eruditur: Magis interdicitur, ne redeant ad Herodem: docetur Petrus in reptilium linteamine, plenitudinem gentium colligendam. Et quum visitato ab Apostolis Constantino, crucis erectum est in imperii arce vexillum, et pace ecclesiis restituta, majestas orbis publica voce scriniariorum, advocatorum et judicum, omnem

victoriam, regnum et imperium Christi esse personuit. Verum quia duæ primæ species omnino vanæ sunt, et in postremis quasi visibili specie veritas menti occurrit, mediam, quæ corpori veritatis quasi velum figurarum oppandit, diligentius exequimur.

Cap. 16. *Generalia quædam de significationibus, tam somniorum, quam aliorum figuralium.*

Est itaque tam ad interpretationem somniorum, quam ad revelationem ænigmatum et figurarum, sollerter attendenda rerum significatio, quæ tanto multiplicior est quam vocum, quanto ab operibus naturæ, opera vincuntur artificis imitantis naturam. Si quis enim sermo tres aut quatuor habet significationes, statim πολύσημος est, id est, multarum significationum. Omnis vero res, quot habet aliarum similitudines, tot gerit earundem significationes; ita tamen, ut major nunquam minoris sit signum. Signa siquidem semper minora sunt. Inde est quod hominem substantia quævis significat, utpote aliquid commune cum omnibus habentem, quod et in figura reptilium Petri, et in pluribus locis scripturarum manifestum est. Porro, quo similitudo expressior, eo magis cognata et familiarior est significatio. Similitudo vero aut substantialis est, ut quæ ex genere, aut specie: aut accidentalis, aut ex quantitate, aut qualitate, aut variis accidentium formis: aut imitationis est, ut quum quis alii quovis motu operis conformatur. Et hoc quidem modo potest creatori creatura esse consimilis, quum tamen nullo substantiali vel accidentali participent. Causæ quoque suus conformatur effectus, et reciproce causa, si tamen minor est, effectui suo dicitur esse consimilis. Cæterum similium rerum sicut idem judicium, ita et eadem nota est. Et quia

signa frequenter eadem, in eo vel maxime ars conjectoris apparet, si sub identitate signorum, diversitatem rerum cauta discretione distinguit. Hæc quidem generalia sunt. Quæ vero sunt specialia singulorum, latius patent. Non tamen prætereundum est, signorum vim, pro qualitate personarum, sæviorem aut mitiorem esse. Pecuniæ siquidem contrectatio, aliis lætum, tristem aliis eventum denunciat. Sic ex non apparentibus causis inopina Veneris præsentia amaritudinem fortunæ frequentius ingerit. Unde illud Hypsipyles Archemorum lugentis extinctum

Nunquam impune per umbras
Attonitæ mihi visa Venus.

Si enim ex reliquiis cogitationum, aut Cereris Bacchive stimulis incitata Venus occurrat, insomniorum vanitati rectius applicabitur, quæ omnia conjectorum disciplina, quasi vana contemnit, juxta illud viri sapientis,

Somnia ne cures, nam mens humana, quod optat,
Dum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum.

Interdum tamen et per antithesin rerum, sequenda sunt veritatis vestigia, sicut quum Magno Pompeio ruina immineret, contraria visis vaticinata quies, lætitiamque urbis, populi tripudiantis præconia, plausumque theatri sui, quasi re totius imperii bene gesta, fortuna perituri ducis oculis ingerebat. Res quoque quæ turpis et obscæna est in superficie, honestissimæ veritatis quandoque substantiam tegit. C. Cæsar in minori ætate in somnis sibi visus est matris incestare cubicula, et turpitudine soporis attonitus, quum rem ad mathematicos retulisset, universam terram ditioni ejus subjiciendam responderunt. Sic itaque magnanimi viri spes, ad occupandum imperium erecta est. Denique ad speciem facti quis Uria justior? quis David nequior aut crudelior? quem decor Bethsabeæ ad proditionem, homicidium, et adulterium invitavit.

Quæ quidem omnia contrarium faciunt intellectum, quum Urias Diabolus, David Christus, Bethsabee peccatorum labe deformis, ecclesia figuretur. Frequens tamen et quasi regulare jus est, ut a similibus ad similia recurrat interpretatio. Verum hanc visionum, quas quies inducit, divisionem per opposita non fieri certum est; quum eadem pro parte sit visio, aliunde oraculum, et propter rerum figuras possit somniis aggregari, et universas eorum species quandoque contingat: quod et studiosis scripturarum planum est. Visio Africani, Apocalypsis Apostoli, Danielis et Ezechielis oracula; somnia Pharaonis et Joseph, eorum quæ dicta sunt faciunt fidem. Personis quoque quibusdam veritas frequentius illucescit, utpote compositum habentibus animum, alias frequentior error involvit. Augustus Cæsar quum adversus Antonium dimicaturus esset, ægritudine gravi laborans, in quiete mandatum accepit, ut ad victoriam consequenti die prælio interesset. Paruit itaque lectica devectus in prœlium, et vicit. Socrates sibi ex ara Veneris, quæ Academiæ erat, vidit offerri cygnum collum inserentem cœlo, rostro tangentem sidera, regionem quæ Aplane dicitur, penetrantem, et transcendentem aspectus omnium, et tanta vocis sonoritate et lætitia canentem, ut totum mulceret orbem. Sequenti die Aristides ab Academia parvulum filium Platonem Socrati obtulit, litteris et moribus imbuendum. Quo viso, mentis viribus ex corporis dispositione conceptis, Hic est, inquit, cygnus, quem nostro Apollini Venus Academica consecravit. Plato litterarum, quas persequebatur, causa proficiscens in Ægyptum, se a piratis capi inter eundum et venundari vidit. Quod et dum iret, contigit.

Cap. 17. *Conjectoriam non esse sequendam.*

Sed dum has conjectorum traditiones exequimur, vereor ne merito non tam conjectoriam exequi quæ aut nulla, aut inanis ars est, quam dormitare videamur. Quisquis enim somniorum sequitur vanitatem, parum in lege Dei vigilans est, et dum fidei facit dispendium, perniciosissime dormit. Veritas siquidem ab eo longe facta est, nec eam tam facile potest apprehendere, quam urionem expungere, vel puncto curare cartineam, quæ caligantibus oculis in meridie palpat. Et licet hæc somnolentia perfidiæ sit fidei stimulis excitanda, et maleficii potius, quam artificii impugnanda illusio, divinæ tamen gratiæ dispositionis suæ non obstruimus vias, non præcludimus semitas, quin spiritus ubi vult spiret, et pro arbitrio suo subjectis mentibus infundat veritatem. Verum quisquis credulitatem suam significationibus alligat somniorum, planum est, quia tam a sinceritate fidei, quam a tramite rationis exorbitat. Plane si sermo proferatur ambiguus, et cujus multæ sint significationes, nonne merito parum doctus videbitur, quisquis ex eo citra discussionem sensuum sibi aliquid pertinacius suadebit? Profecto rerum omnium (ut prædictum est) multiplex est, et varia significatio. Multiplicium vero distinctio diligens habenda est, ne forte dum unam diligentius sequeris, in aliam deterius prolabaris. Unde patet conjectorium, qui nomine Danielis inscribitur, auctoritatis et veritatis robore destitutum, quum res singulas singulis significationibus arcet. De quibus non videtur latius exequendum, quum tota hujusmodi sit inepta traditio, et vagus conjectorum liber, per curiosorum manus impudenter discurrat. Habuit sane Daniel gratiam interpretandi visiones et somnia,

quam ei Dominus inspirabat: sed absit, ut vanitatem hanc in artem redegerit vir sanctus, qui lege Moysi prohibitum esse noverat, ne fidelium quis somnia sequeretur: sciens utique satellitem Sathanæ, ad subversionem hominum, in angelum lucis transfigurari, et immissiones fieri per angelos malos. Joseph quoque conjectandi gratia Ægypti principatum obtinuit, et quem fratres quasi de invidia somniorum venditum Ismaelitis, obnoxium fecerant servituti, digitus Domini non minus jucundo, quam salubri mysterio, revelata facie futurorum, quæ se regi quiescenti ingesserant, quasi quodam somniorum vehiculo, de squalore carceris, in regni fastigium sublimavit, ut non modo liber de servo, sed nobilium et procerum primus, uno tantum regni scilicet solio præcederetur a rege. Quod utique si de humanæ sapientiæ artificio contingere potuisset, aliquem decessorum suorum ante eum meruisse crediderim, vel scientiam promerendi virum sanctum, et pietatis affectu plenum, si non humano generi in commune, quod tamen æquitatis esset, fratribus et filiis facile putaverim reliquisse. Ad hæc Moyses eruditus in omni sapientia Ægyptiorum hanc artem aut nescivit aut sprevit, quum eam, impietatis errorem detestatus, a populo Dei exterminare curaverit. Præterea sanctus Daniel disciplinas et sapientiam didicit Chaldæorum; quod utique sanctus vir non fecisset, si gentilium disciplinis instrui, credidisset peccatis adscribendum. Habuitque eruditionis participes, quos legis et justitiæ Dei se gaudebat habere consortes. Simul etenim discebant Ananias, Azarias, Misael, quicquid poterat docere Chaldæus: simul a mensa et a regalibus epulis abstinebant, quod inspirabat Deus. Acceptis leguminibus pariter reficiebantur, eisdem contenti erant militiæ suæ stipendiis, regi una famulabantur.

Sed ecce privilegium, quod homo conferre non potuit, singillatim datum est Danieli, ut in lucem proderet ænigmata somniorum, et Domino dictante umbras discuteret figurarum. Ut vero familiaritas divinæ gratiæ evidentius illucescat, quid rex in strato cubans præcogitaret agnovit, et meditationi visa connectens, mysterium salutis, quod umbra obnubilabat, et in fine sæculorum completum est, aut complendum, prudenter exposuit. Siccine solent conjectores etiam cogitationes excutere, et umbras exinanire, explicare involucra, et illustrare tenebras figurarum? Si quis est qui pari gratiæ privilegio gaudeat, accedat ad Danielem, et Joseph, et similiter cum eis Domino gratuletur. Quem vero veritatis spiritus non illustrat, de arte somnolenta frustra confidit, quum ars omnis habeat a natura originem, ab usu et ratione processum. Ratio vero in his tantum defectum patitur, ut quo se vertat, quid judicet, plerumque omnino non habeat. Quod quidem quum frequenter eveniat, facillime ex paucis colligitur. Solicitus quidam, nomen etenim a memoria excidit, etsi narrationis auctorem magnum teneam Augustinum, in re dubia sensum alterius cui rem noverat esse notam, magna instantia sibi postulabat exponi. Quum vero alter petentis desiderium promissionibus protraxisset, et unius instantia deluderetur calliditate alterius, accidit ut eadem nocte pariter somniarent, alter quod rem quæsitam petenti exponeret, alter quod ei a doctiore diligentissime exponeretur. Factumque est, ut quum umbra quietis evanesceret, se miraretur ille ad scientiam, quam diu quæsierat, sine doctoris beneficio, nulloque sui exercitio pervenisse. Deinde quum more solito apud doctiorem ageret, ut sibi promissum solveretur, jam, inquit doctior, factum est quod petisti, quum ea necte ut docerem accesserim. Quis hujus

facti explicet rationem, nisi quod boni spiritus vel maligni exigentibus hominum meritis, eos erudiunt, vel illudunt? Novit enim, Hieronymo referente, catholica mater ecclesia, quomodo ad tribunal judicis Dei raptus, eo quod libris gentilium vehementius inhæreret, ibidem coactus est profiteri se ultra gentilium libros non modo non lecturum, sed nec etiam habiturum. Ante siquidem professionem interrogatus, quum se diceret Christianum, ei a judice probrose objectum est, quod non suus erat, sed Ciceronianus. Hoc tamen non audacter somnii affirmaverim censendum nomine, quum idem veracissimus et prudentissimus doctor umbram somnii non fuisse, sed rem secum veraciter agi Domino visitante, etiam jurisjurandi religione confirmet. Et ut plenam assertionis suæ faciat fidem, livorem verberum in cute, vulnerum cicatrices expergefactus ostendit in corpore. Sed quum hæc a spiritibus circa homines fiant, eam solam rerum imaginem fidelis anima non aspernatur, quæ innocentiam relinquit incolumem. Quod si materiam vitiis afferat, libidinem forte accendens, aut avaritiam, aut dominandi ingerens appetitum, aut quicquid hujusmodi est ad subversionem animæ, proculdubio aut caro aut spiritus malignus immittit. Qui in quosdam exigentibus culpis, Domino permittente, tanta malitiæ suæ licentia debacchatur, ut quod in spiritu patiuntur, miserrime et mendacissime credant in corporibus evenire. Quale est quod nocticulam quandam vel Herodiadem, vel præsidem noctis dominam concilia et conventus de nocte asserunt convocare, varia celebrari convivia, ministeriorum species diversis occupationibus exerceri, et nunc istos ad pœnam trahi pro meritis, nunc illos ad gloriam sublimari. Præterea infantes exponi lamiis, et nunc frustatim discerptos, edaci ingluvie in ventrem trajectos congeri,

nunc præsidentis miseratione rejectos in cunas reponi. Quis vel cœcus hoc ludificantium dæmonum non videat esse nequitiam? Quod vel ex eo patet, quod mulierculis et viris simplicioribus et infirmioribus in fide, ista proveniunt. Si vero quisquam eorum qui hac illusione laborabat, ab aliquo constanter, et ex signis aliquibus arguatur, dæmonium statim aut superatur, aut cedit, et ut dicitur, ex quo quis in luce arguitur, cessant opera tenebrarum. Hujus autem pestis cura efficacissima est, ut fidem quis amplexus, his mendaciis subtrahat mentis auditum, et nequaquam respiciat ad hujusmodi vanitates et insanias falsas.

Cap. 18. *De fundamento Mathematicæ, et exercitio sensuum, et viribus animæ, et profectu rationis, et efficacia liberalium disciplinarum.*

Possit utinam tam facile mathematicorum error a præstantioribus animis amoveri, quam leviter in conspectu veræ fidei et sanæ conscientiæ istarum illusionum dæmonia conquiescunt. Veruntamen eo periculosius errant, quo in soliditate naturæ, et vigore rationis, suum fundare videntur errorem. Temerarium siquidem videtur universis in legem naturæ prævaricari, et stultum, gratis dissentire ab eo, quod ratio persuasit. A veris ergo sumunt initium, ut per vera diutius gradientes, se et sequipedas suos præcipitent in laqueum, et foveam falsitatis. Mathesim ergo probabilem, quæ penultima brevi enunciatur, quam et natura inducit, ratio probat, et utilitatis experientia approbat, quasi quoddam doctrinæ suæ jaciunt fundamentum, ut exinde opinionum suarum lubrico quasi quadam imagine rationis, in mathesin reprobam, quæ profertur extensa penultima, perni-

ciosissime prolabantur. Primo namque res quas natura creavit discutiunt, easque multipliciter investigant, nunc quomodo ex partibus suis, nunc quomodo ex materia et forma constant inquirentes. Quod ut facilius possint, sensuum vires pensant, et intellectus efficaciam metiuntur. Et quia sensuum hebetudo rerum corporearum naturam non transgreditur, paulatim aliorum beneficio ad subtiliora consurgunt. Visus etenim in solo corpore, eoque præsente, colores tantum et quantitates examinat, et figuras. Sonus solus contingit auditum. Gustus de saporibus judicat. Olfaciendi vis in odoribus tota versatur. Quid durum, quid molle sit, quid lene, quid asperum, quid ponderosum, quid leve, quid calidum aut frigidum, quid humidum sit aut siccum, tactus discernit. Est interdum figuræ explorator, et quantitatis et ponderis conscius. Dolorem quoque percipit, et voluptatem. Isque per omnes fere sensati corporis partes diffunditur, adeoque animæ cohærens est, ut eo discedente videatur et tota corporis vita discedere. Si vero corporum absentium præfatas proprietates inquiris, eis tibi tracta similitudine ab his quas sensus agnovit, poterit imaginatio præsentare, quæ tanto erit fidelior, quanto expressior fuerit similitudo. Unde et Tityrus apud Maronem, non assecutæ similitudinis vitio lapsam sibi queritur imaginationem.

Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fætus:
Verum hæc tantum alias intor caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Sin autem familiarius expresserit rei similitudinem, fidelis et vera est imaginatio, quali utitur Andromache apud Virgilium:

O mihi sola mei super Astyanactis imago,

> Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
> Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.

Verum si ad incorporea divertendum est, ratione opus est et intellectu, quum absque intelligentia hæc non valeant comprehendi, et verum non possit esse de his sine ratione judicium. Intellectus itaque aliis deficientibus, exerit vires suas, et quasi in arce animæ constitutus omnia inferiora complectitur, quum ab inferioribus superiora nequeant comprehendi. Et nunc quidem res ut sunt, nunc aliter intuetur, nunc simpliciter, nunc composite, nunc distincta conjungit, nunc conjuncta distrahit, et disjungit. Simpliciter ergo incedit intellectus, dum rem quamlibet contemplatur, puta hominem, equumve concipiens. Quum vero res plures gradatim complectitur, compositioni obnoxius est. Puta hoc intellectum, hominem album equumve currere mente complectens. Disjuncta conjungit, ut si

> Humano capiti cervicem jungat equinam
> . . . varias inducens undique plumas,

ut, juxta poetam,

> Turpiter atrum
> Desinat in piscem mulier formosa superne.

Hunc vero ad auditores suos verbo trajiciunt Poetæ, quum hircocervum, centaurum describunt, et chimæram. Conjuncta vero disjungit, ut si formam teneat absque materia, quum tamen sine ea forma omnino esse non possit, nisi forma essendi, et ei adhærentes formæ formarum, ex quibus illæ fluxerunt, quæ in materia sunt et corpus efficiunt. Porro quum res aliter quam sint, componendo inspicit, eo quod cassus est, et a rerum veritate deficiens, ad opinionis errorem vergit, et si esse asserit, velle non esse, pleno nomine opinio est. Sed licet aliter quam sint, dum tamen

simpliciter conjuncta disjungat, non inanis erit conceptio, quæ totius investigationis sapientiæ expeditissimam parit viam. Hic est enim totius philosophiæ instrumentum, quod et mentem mira subtilitate exacuit, et res singulas a se invicem naturæ suæ proprietate distinguit. Si abstrahentem tuleris intellectum, liberalium artium officina peribit, quum citra ipsius operam nulla earum rite haberi valeat, aut doceri. Hic itaque sicut formam sine materia, sic et materiam aggreditur sine forma; et quod propriæ virtutis potentia tenere non sufficit, suo quodam defectu interdum comprehendit, ut si videantur tenebræ non videndo, et non audiendo silentium audiatur. Ecce non est homo qui non sit albus, aut niger, aut medii coloris particeps, nec potest esse homo, qui non statim sit aliquis homo, quum idem sit alicui esse et unum numero esse. Veruntamen sic hominem intellectus attingit, ut ad neminem hominem aspectus illius descendat, generaliter intuens, quod non nisi singulariter esse potest. Sicut enim dicendi et significandi, sic et intelligendi diversitas, subsistendi modos sui numerositate transcendit, et homo qui non potest nisi singulariter esse, universali clauditur mentis conceptione. Diffinit ergo ratio quod concipit intellectus, animal rationale mortale, quod in solos subditos cadere, nemini recte sapientium ambiguum est. Dum itaque rerum similitudines et dissimilitudines colligit, dum differentium convenientias, et convenientium differentias altius perscrutatur, dum quid singula cum pluribus, quid cum paucioribus commune habeant, diligentius investigat, quæve rebus singulis adesse necesse sit, quæ abesse non possint, perspicacius contemplatur, multos apud se rerum invenit status, alios quidem universales, alios singulares. Quos pro arbitrio suo de-

finiens et multifariam dividens, ad ipsius arcana naturæ, mentis transmittit aspectum ut nihil naturalium plene absconditum sit ab oculis ejus. Et primo substantiam, quæ omnibus subest, acutius intuetur, in qua manus naturæ probatur artificis, dum eam variis proprietatibus, et formis quasi suis quibusdam vestibus induit, et suis sensuum perceptibilibus informat, quo possit aptius humano ingenio comprehendi. Quod igitur sensus percipit, formisque subjectum est, singularis et prima substantia est. Id vero, sine quo illa nec esse, nec intelligi potest, ei substantiale est, et plerumque secunda substantia nominatur. Hoc autem quod adest quidem substantiæ, et ea manente abesse potest, accidentibus aggregatur. Singulare quidem si unus tantum sit: universale, si, licet non natura, conformitate tamen sit commune multorum. Quod forte facilius in intellectu, quam in natura rerum poterit inveniri, in quo genera et species, differentias, propria, et accidentia, quæ universaliter dicuntur, planum est invenire, quum in actu rerum substantiam universalium quærere exiguus fructus sit, et labor infinitus, in mente vero utiliter et facillime reperiuntur. Si enim solo rerum numero differentium substantialem similitudinem quis mente pertractet, speciem tenet: Si vero etiam specie differentium convenientia menti occurrat, generis latitudo mente diffunditur. Denique dum rerum, quas natura substantialiter vel accidentaliter assimilavit, conformitatem percipit intellectus, universalium comprehensione movetur; quum vero similium differentias agitat, quanto expressius, tanto ad opera naturæ, quæ singularia sunt, familiarius accedit, si substantiam suis vestitam proprietatibus inspicit, a naturæ conditione non divertit. Sin autem detracta specie, eam quasi formarum exuit vestimento, acumen quidem suum exercet, et rerum

naturam, quid scilicet in se, quid in aliis sint, liberius et fidelius contemplatur, dum terum substantiam, quantitatem ad aliquid, qualitatem, situm, esse, ubi, quando, habere, facere, pati, singillatim discutit et discernit. Quæ etsi singillatim esse non possint, singillatim tamen investigari queant: et ad totius Philosophiæ compendium, utilissima est hæc speculatio, in qua magnitudinis, et multitudinis, quæ duo totum orbem complectuntur et ambiunt, natura discutitur. Numquid abstrahens intellectus, dum hæc agit, ociosus est, aut inutilis, per quem animus honestarum artium gradibus, ad thronum consummatæ Philosophiæ conscendit? Multitudinem ergo quæ potentia sui in infinitum crescit, sicut e contra magnitudo decrescit in infinitum, bimembri divisione partitur, dum eam nunc simpliciter et per se, nunc ad aliud relatam contuetur, alteram demandans Arithmeticæ, alteram Musicæ pleno jure reservans. Magnitudinem quoque secat in duas species, alteram immobilem, subjiciens geometris; alteram scilicet mobilem, his qui astrorum et cœlestium scientiam profitentur. In his vero quatuor speciebus, mathesis, id est, doctrinalis tota consistit, et quasi quatuor Philosophiæ limitibus, mundanæ sapientiæ perfectionem assequitur. Primus itaque gradus est ab Arithmetica numerorum virtutem mutuare. Secundus proportionum gratiam a Musica trahere, Tertius obtinere scientiam a Geometrica mensurarum. Quartus, idemque novissimus, veram positionem siderum assequitur, et vim cœlestium perscrutatur. Eorum vero, qui scientiam profitentur astrorum, alii opinionis errore prolabuntur ad fabulas, in quo deprehenditur et Hyginus, alii sola imaginationis virtute contenti sunt, quid verum sit doctiorum judicio reservantes, satis agentes sibi, dummodo veri similitu-

dinem teneant. Utrosque alterutra Astrologia eruditionis suæ recipit professores. Sunt alii, qui in professione astrorum veritati quidem invigilant, eo solo contenti, si positionem veram, motumque siderum, rationemque signorum vivaciter assequuntur.

Cap. 19. *De differentia Mathematicæ doctrinalis, et mathesis reprobatæ, et traditione Mathematicorum, et erroribus eorum.*

VERUM, quia probabile est, cœlestium aliquam esse virtutem, quum et in terra non credatur aliquid gigni, quod a manu opificis Dei, bonum aliquem non sortiatur effectum. Qui curiosiores sunt, cœlestium potentiam investigant, et de singulis, quæ in sublunari globo proveniunt, Astronomiæ suæ regulis, nituntur reddere rationem. Est autem Astronomiæ nobilis et gloriosa scientia, si clientelam suam, intra moderationis metas cohibeat, quam si licentiori vanitate excedit, non tam philosophiæ species, quam impietatis decipula est. Et quidem multa sunt mathesi doctrinali, et divinatoriæ mathesi communia, sed dum divinatio sobrietatis mensuram excedit, toto dissidens fine non instruit, sed suum dedocet professorem. Quod enim zonas partiuntur, parallelos disterminant, cum singulis suis obliquant zodiacum, quod orbem fere totum coluris cingunt, quod laborem metiuntur planetarum, quod Aplanem nullius erroris participem faciunt, quod a polo arctico, ad antarcticum axem ducunt, quod signa per gradus et puncta dividunt, quod orientium et occidentium signorum, et siderum proportionem tenent, utrique commune est. Utraque tamen in eo physicis acquiescit, quod teneritudinem subtilium corporum, in quasdam sectas vias, et circulorum intracapedines non æstimat dissipari. Asserunt

quoque communiter solem caloris auctorem esse, humorumque augmentum, et defectum, quoniam id sensus probat, motui lunari accommodant, et in hunc modum plurima. Cæterum mathesis, quæ futurorum pollicetur judicium, ab elementis philosophiæ (ut prædictum est) trahens originem, ultra progreditur, et elationis suæ temeritate, in prærogativam ejus prorumpit, qui stellas numerat, quarum ipse nomina solus, signa, potestates, cursus, loca, tempora, novit. Quoniam hoc ipsum astronomiæ suæ beneficio, sibi astrologus repromittit. Tantoque longius a scientia veritatis aberrant, quanto ad eam tumidius irrumpere moliuntur. Signorum ergo naturam revolventes, prout eam forte noverant, dum in stellis comparibus fluctuarent, alia dicunt masculini generis, alia fæminini, essentque forsitan multiplicata per sobolem, nisi quia dissociata locis in coitu convenire non possunt. Planetarum quoque consilia, quoniam et orbis moderatores eos habent, diligenter explorant, quod ex affectione eorum, et motu, et applicatione unius ad alterum, choreisque stellarum facile est invenire. Saturnus ergo, quia frigidus est et senex, gravis est et nocivus, et de natura malitiam, morositatem contrahit ab ætate. Omnibus igitur inimicus, vix etiam suis scholasticis parcit. Succedit ei Jupiter, e contra propitius et saluber, tantæque benignitatis in omnes, ut nec de malitia patris, nec matris ferocitate subjecti quemquam offendat, nisi forte et ipse in orbis subjecti dispendia stationarius factus sit, retrogradusve, aut adustionem miserabilem patiatur. Mars ferox, naturaque indomitus, omnes præter scholasticos suos persequitur. Mitigatur tamen interdum Jovis accessu, vel Veneris, quoniam et ipsa propitia est et benigna. Mercurius vero talis est, qualem vicini planetæ permiserunt, quum et ipse convertibilis na-

turæ sit, potentioribusque cohæreat. Unde plerique eum præsulem eloquentiæ opinantur, eo quod illa juncta sapientiæ plurimum prosit, malitiæ sociata noceat plurimum. Hæc quidem etsi non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus, quum timorem urbis describeret; bellumque civile necessariis astronomiæ argumentis inevitabiliter appropinquante Cæsare futurum denunciaret. Innuit enim Poeta doctissimus, si tamen Poeta dicendus est, qui vera narratione rerum ad historicos magis accedit, illius malitiam irrefragabiliter adimplendam, qui solus in throno sui domicilii residebat. Et licet figulus Parcarum consilia discutiat, mentemque stellarum, corporum tamen quæ videntur, nondum plenam notitiam tradidit, quum in tota Mathematicorum domo, adhuc non sit quæstio expedita, an ex elementis sidera constent, an ex quinta essentia, quam Aristoteles introducit. Nam quod eis objiciunt pueri, mollia sint, an dura, et si quid hujusmodi est, etiam audire dedignantur, quamvis aliquos famosos, et suo judicio sapientes, in talibus viderim miserrime laborare. Expediunt tamen, et suis rationibus probant, quid fata deliberent, et deprehensa voluntas siderum, quem in sublunari globo sortiatur effectum. Et forte sententia numinis irrita est, quam non mathematicus profert: ait ergo;

Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
Sævitiam? æterni multorum tempus in unum
Convenere dies: summo si frigida cœlo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in æquore tellus.
Si sævum radiis Nemeæum Phœbe Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque tuis flagrasset curribus æther.
Hi cessant ignes: tu qui flagrante minantem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,

Quid tantum, Gradive, paras? nam mitis in alto
Jupiter occasu premitur, Venerisque salubre
Sidus habet, motuque celer Cyllenius hæret;
Et cœlum Mars solus habet. Cur signa meatus
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
Ensiferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies, ferrique potestas,
Confundet jus omne manu: scelerique nefando,
Nomen erit virtus, multosque exibit in annos.

Ecce ex qualitate Planetarum, et positione signorum, et concursu causarum, quam manifestus belli inevitabilis sequatur eventus. Hoc etenim ad artis traditionem plurimum spectat, ut de naturali vel causali constet domicilio Planetarum. Omnes siquidem præter Solem et Lunam, qui soli singulis contenti sunt, duobus domiciliis gaudent, naturali scilicet et accidentali. Naturale quidem cuique domicilium est, in quo quisque creationis suæ principium habuit, si tamen genethliaci consentiunt eos a Domino esse creatos. Lunæ ergo domicilium Cancer est, Leo Solis, Mercurii Virgo, Libra Veneris, Scorpio Martis, Sagittarius Jovis, Saturni Capricornus, et hoc naturaliter. Casualiter vero Saturno cedit Aquarius, Pisces Jovi, aries Marti, Veneri Taurus, in Mercurii sortem gemini cedunt: Luna vero commoda est, quam cum aliis stellis, quicquid illi garriant, creavit Deus ut præesset nocti. Quid enim de Sole dicam qui dux et princeps est, et moderator luminum reliquorum? eum utique reclamantibus omnibus his planetariis, non timeo bonum et necessarium profiteri: quum et diem videntibus cunctis illustret, temperet orbem, anni tempora dividat, inducat rerum vicissitudines, et alia plurima, quæ nunc longum est enarrare. Sed licet multarum utilitatum in eo et in cæteris causæ resideant, ipsorum tamen et omnium quæ recte sunt, una est et prima causa, quæ mundum fecit propriæ

majestatis potentia, eumque sapientiæ suæ virtute et immensitate formavit, et firmavit, et ut ei tam substantiam quam formam conferret, sola inducta est bonitate. Verum mathematici vel planetarii, dum professionis suæ potentiam dilatare nituntur, in erroris et impietatis mendacia perniciosissime corruunt. Nec cujuscunque artis regula servatur illæsa, nisi dum infra proprii generis ambitum cohibetur, præsertim quum juxta sapientem, frequens sit aliquid extra regulam inveniri. Omnis etenim regula alicui generi rerum accommodata est. Si vero traducatur ad aliud, statim in veritatem impingit obnoxiam falsitati. Si ergo mathematici probabilis matheseos, id est, doctrinalis essent fine contenti, et veram possent assequi positionem stellarum, et ex signis suis sobria eruditione secundum quod naturaliter proveniunt qualitatem præscire temporum, et speculationis suæ jucundissimum carpere fructum. Quum vero dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias, dum constellationibus et planetis nimium virtutis adscribunt, eis nescio quam auctoritatem operum adscribentes, in creatoris prorumpunt injuriam; et dum cœlestia quæ tractant ad sobrietatem non sapiunt, juxta Apostolum stulti sunt. Vide in quantam erroris abyssum, ab ipsis cœlestibus cadant. Constellationibus suis adscribunt omnia. Tu videris an fiat ei injuria, qui fecit cœlum et terram et omnia quæ in eis sunt. Deinde eam constellatio rebus necessitatem indicit, ut arbitrii perimat libertatem. An et hoc recte, tecum delibera. Ad tantam denique quidam pervenere vesaniam, ut ex diversis stellarum positionibus dicant imaginem ab homine posse formari, quæ si per intervalla temporum, et quadam ratione proportionum in constellatione servata formetur, stellarum nutu recipiet spiritum vitæ, et consulentibus occultæ veritatis manifestabit arcana.

Et licet quandoque, quæ honesta vel recta sunt, ut se in loco mundo velle servari, vel solum Deum, quando aliquid quæritur precibus, et muneribus invocandum præcipiat, maligni tamen spiritus hanc esse fallaciam certissimum est, qui ut minus caveatur, innocentiæ vel justitiæ præcepta plerumque videtur afferre. Hanc quidem idololatriæ speciem esse fidelium nullus ignorat. Longe vero commodius in cœlum ascendunt astrologi, qui academicorum more, quicquid eis occurrerit probabile, suo jure defendunt. Itaque quidam eorum motu quodam irrationali, planetas adversus Aplanem niti contendunt; alii, auctore Aristotele, eosdem cum firmamento ferri profitentur, quorum neutrum teste Mineio astrologiæ regulis invenitur adversum. At genethliaci dum ad divinationem scientiæ cœlestium nimis insistunt, tam ipsorum cœlestium, quam Dei notitiam perdiderunt. Qui tamen inter eos suum commodius excusare videntur errorem, cum Plotino, auctoritatem operum non detrahunt creatori, sed semel et simul ab eo legem asserunt institutam; quam nullus unquam conatus evacuat, quum omnia quæ disposuit futura sint ut prævidit. Quod forte Papinius intellexit quum diceret,

> Incipit ex alto, grave et immutabile sanctis
> Pondus adest verbis, et vocem fata sequuntur.

Ab eo ergo sua potestas attributa est singulis creaturis, in quibus non oportuit cœlestia locum tenere novissimum, et quæ digniora sunt aliis, habere minimum potestatis. Eis itaque quantum voluit contulit, qui etsi sibi retinuerit operis principatum, signorum illis ad minus indixit obsequium. Unde etsi non sæpe faciant opera signorum, tamen auctore Deo exhibent ministeria. Hinc forte illud, Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annunciat firmamentum. Nec mirum, quum et aves, et alia plurima

institutione Dei, et naturæ beneficio, quædam futura signis præveniunt. Si igitur cœlestia signa sunt rerum, quæ procul dubio venturæ sunt necessario, quum eas immutabilis dispositio ordinaverit, quid prohibet ea quæ cœlestium prænunciantur indicio sciri ab homine et homini invicem indicari? Signa siquidem hominibus data sunt ad eruditionem, non illis, qui cœlestium conscii secretorum nullis indigent signis.

Cap. 20. *Quod providentia Dei rerum naturam non perimit, neque series rerum immutat providentiam, et quod liberum arbitrium manet cum providentia.*

Probabilia quidem sunt hæc, quæ proponunt, sed tamen venenum hic sub melle latet. Fatalem etenim quandam necessitatem rebus imponunt sub prætextu humilitatis et reverentiæ Dei, timentes ne forte ipsius evacuetur dispositio, nisi rerum eventus necessitas comitetur. Præterea privilegium divinæ majestatis irrumpunt, scientiam vendicantes, qua tempora prævideant et momenta, quæ filii testimonio, patris reservata sunt potestati, adeo quidem ut abscondita sint ab oculis eorum, quibus Dei filius quæcunque audierat a patre patefecit. Deinde mentes hominum tumore elationis extollunt, aut desperationis pusillanimitate prosternunt, dum vel vitam diuturnam, aut mundi prospera dejiciendis promittunt, vel e contra imminentia fata, aut seculi adversa minantur erigendis. Certe superiorem timoris, vel inferiorem spei molam, quibus fidelis anima in area mundi teritur, tollere prohibentur. Tollunt tamen tam in suam, et clientulæ suæ perniciem, quam in contumeliam prohibentis. Verum sicut series rerum Dei providentiam non immutat, sic et æterna dispositio, rerum naturam non perimit. Neque

enim homo non peccare non poterat, quia eum Deus prænoverat peccaturum, aut quia ille non peccare poterat, eum peccaturum Dominus ignorabat. Neque non mori posse nesciebat, eo quod erat peccati merito moriturus. Neque eum mori necesse erat, quoniam hoc Dominus præsciebat. Factus est igitur quodammodo immortalis, moriturus procul dubio, et mortem culpa attulit, quam naturæ conditio non invexit. Essetque ab ea immortalitate qua non mori poterat, in eam qua mori non posset, transferendus; nisi culpa inobedientiæ, præcisa justitiæ semita, tantæ gloriæ aditum pro tempore præclusisset. Itaque peccare et non peccare potuit mera præditus libertate arbitrii, qui nulla dispositionis violentia, nullo fatorum impulsu, nullo conditionis stimulo, nullo adhuc naturæ defectu urgebatur ad culpam, quæ indubitata parens pæne hominem sponte lapsum impegit in mortem. Verum quia in injustitia frena laxavit arbitrii, sic in ea oppressus et obrutus jacet, ut justo Dei judicio, quia tunc noluit a peccato abstinere quum potuit, modo nequeat abstinere quum velit. In eo tamen solo adhuc ei liberum viget arbitrium, ut sibi ad opus iniquitatis sufficiat, etsi ad bonum non nisi a gratia præventus et adjutus assurgat. Sic justitiam per se deserens, traductus est in regnum peccati, et mortis, ut jugo servitutis pressus necessitati delinquendi et moriendi subjaceat, quamvis hoc non fatorum series, sed prævaricationis meritum introducat. Alioquin hominem nulla justitia condemnabit, quum culpa non in eum, sed in ipsius retorqueatur auctorem. Possibilia itaque sunt, quæ nunquam futura sunt: quæ si, quia non erunt, evenire non possent, nequaquam possibilia dicerentur. Navale siquidem bellum fieri, itemque non fieri possibile est, alterum tamen præcise et determinate verum est et præscitum.

Cap. 21. *An possint a Deo sciri quæ non sciuntur; et quod rerum mutabilitas ei nequaquam est infligenda; et quod idem est scientia, præscientia, dispositio, providentia, et prædestinatio; et quod vera infinita sunt, ut numerus eorum non queat augeri vel minui; et quod providentia nullam necessitatem rebus inducit.*

Sed esse jam alterius difficultatis succrescunt cornua, et quocunque me vertam, in errorem videor involutus. Si enim quæ non sunt, nec erunt, esse possunt, profecto et Deus potest scire quod non scit, aut eo ignorante potest aliquid evenire. Bellum namque navale quod non erit, sicut et geri, sic et a gerentibus sciri potest. Quod utique et esse et sciri potest ab homine, numquid sciri a Deo non potest? Si ergo potest Deus scire quod non scit, potest utique et non scire quod scit, eo quod contrajacentium simul nulla possit esse scientia, quum alterum eorum semper, eo quod veritatis substantia careat, sit obnoxium falsitati. Porro mendaciorum nulla est scientia. Quomodo ergo scientia immutabilis est, cui decessus rerum potest fieri et accessus, quæ potest ignorare quod non scit, aut scire quod nescit? Quod si eam variabilem esse recipimus, Jacobo reclamante, jam apud eum est variatio, et vicissitudinis obumbratio, et pater luminum esse desistit, si elabitur quod prænovit. Hoc equidem nec gentilium error circa sua non tam numina, quam dæmonia dignabatur admittere, qui Stygiam paludem Diis perviam esse negabant, dicentes, eam omnibus venerandam, et usquequaque illicitam a cœlestibus præteriri. Mentes namque cœlestium, oblivio non contingit. Nunquid ergo fides recipiet, quod de Deo vel ipsa perfidia abhorret? Constat autem apud omnes, quia Deus scit illud non esse

futurum, etsi plerique non recipiant illum posse scire, aut non posse scire hoc esse futurum, ne ei mutabilitatis vel impotentiæ notam inurere videantur. Sed esto ut Deus, quoniam hoc plerique recipiunt, possit, dum tamen si fieri potest positione, aut conjunctione non pecces, scire quod non scit, non ob hoc eum esse mutabilem quis convincit, cujus scientiæ non decedit aliquid vel accedit, quum illud solum in rerum natura verum esse contingat, quod ille ab initio stabilitatis suæ puncto præfixit. Dum tamen hoc recipitur, exactissima diligentia præcavendum est, ne cognatio modorum verbi quam Apollonius inducit, quicquam perfidiæ ingerat aut falsitatis. Hæc ipsa quoque possibilitas eveniendi, non levitati ipsius, qui non movetur, sed rerum facilitati, quæ natura non indignante moveri possunt, convenienter adscribitur. Manet itaque usquequaque immobilis integritas scientiæ Dei, et si quid varietatis alicui inest, non tam scientis quam scitorum mutabilitas est. Licet enim quæ scientia Dei complectitur, mutabilitati subjaceant, ipsa tamen alterationis vices ignorat, et uno singulari aspectu et individuo, omnium quæ dici, aut quocunque sensu excogitari possunt, universitatem claudit, et continet: adeo quidem sine motu ut localia sine loco, nascentia sine initio, decedentia sine fine, fluctuantia sine alteratione, temporalia sine mutabilitate, et mora, sic uniformiter comprehendit, ut ei nec præterita transeant, nec futura succedant. Nec mirum hoc in æternitatis statu, nisi quia quicquid ibi est, mirabile est, quum et in nobis mutabilium motum et festinantium cursum aliquatenus quiescens comprehendat aspectus. Intellectus quoque rem magnam sine distensione, et sine contractione sui rem modicam contemplatur, nec loco indiget ut localia claudat, aut spatiorum interstitiis ut distantia

complectatur, in eoque patrem luminum sequitur, sed non passibus æquis, quum hic multis, ille vero omnino nulli motui obnoxius sit. Quum vero divinæ simplicitatis aspectus innumerabilia claudat, una tantum est, et individua substantia præscientis, eique essentialiter una, quum sibi sit idem esse, et sapientem esse. Alioquin fingat qui potest, quis hæc diversa conjunxerit, nec prima rerum omnium causa erit, quæ ut sit, conjunctionis adminiculo eget. Creaturæ vero scientia, longe disparis conditionis est. Spiritui siquidem et animæ non est idem esse, et scientem esse, quum anima disponatur ad cognitionem rerum, eaque si radicata fuerit, ut, primo affectionis motu invalescens, aut omnino, aut sine injuria naturæ convelli non possit, habitu suo informat animam, faciatque scientem. Hic ergo habitus, rectissime scientia appellatur, licet et res subjectæ interdum scientiæ nomine censeantur. Unde et vicissim nominibus mutuatis, quod unius est, transit ad alterum. Sic utique et scientia dicitur multa, quum tamen multitudo, rerum potius quam scientiæ sit. Si ergo sapientiæ Dei immensitas et simplicitas attendatur, una est simplex et individua. Si subjacentium multitudo, multiplex est et multiformis. Sic etiam si substantiam volentis aut potentis qua vult, aut potest, attendas, una est voluntas et potestas. Si quæ vult et quæ potest, infinitus omnium numerus est; juxta illud propheticum, Magnus Dominus et magna virtus ejus, et sapientiæ ejus non est numerus. Itemque, Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus. Et illud, Quis loquetur potentias Domini? Hæc autem res uniformis et varia, licet totius varietatis ignara sit, variis tamen nominibus appellatur, sed ex variis causis. Scientia siquidem et præscientia, dispositio, providentia, et prædestinatio nominantur. Sed sci-

entia existentium, præscientia futurorum, dispositio faciendorum, providentia gubernandorum, prædestinatio salvandorum est. Et est prædestinatio ab æterno gratiæ præparatio, per quam unusquisque vocatur ad vitam, sicut ait Apostolus, Quos prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit, quos autem justificavit, hos et magnificavit. Et alius, Apud te est, inquit, fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. Ut ergo reverenti quadam audacia scientia Dei quæ finem nescit, vel sermone finem inveniat: scientia Dei est omnium quæ sunt, fuerunt, et futura sunt, vera comprehensio, et plena notitia. Omnia siquidem vera novit, et sola, nullamque dignatur agnoscere falsitatem. Eam tamen dijudicat, et condemnat. Est igitur necessario infinita, quæ universa vera complectitur, quorum utique non est numerus, aut adeo infinitus, ut finem non inveniat, nisi in sapientia Dei, quæ sola seipsam quanta sit, novit. Nihil igitur eorum quæ novit, quoniam vera sunt, evanescit, omniumque dispositorum, præsentia sint; præterea, an futura, initium et causa veritas est. Psalmista siquidem ait: Principium verborum tuorum veritas, quæ nullo defectu sui transibunt. Transibunt tamen cœlum et terra, quoniam et hoc de verbis veritatis est: tunc utique cum deformitate mundi purgata, reformabitur cœlum novum et terra nova. Sentiat unusquisque quod Dei fides vel ratio persuadet; ego sine præjudicio sententiæ melioris, vera modis in omnibus arbitror infinita: quum in omnibus quæ sunt et quæ non sunt, ab initio esse necesse sit, vel non esse; et eorum quæ contradictoriæ opponuntur, alterum semper ex necessitate sit verum. Tanta ergo numerositate semel et simul verorum excrevit, aut potius extitit numerus, ut omnino minui nequeat vel augeri, et usquequaque in ævum maneat

infinitus, nisi apud infinitam sapientiam Dei. Indeficiens ergo scientia est, cui nihil eorum elabitur, et omnino augmentum non recipit, quæ ea omnia comprehendit. Rationem vero eorum, quæ Deus ab æterno in sapientia, id est, in unigenito verbo disposuit, creans ibi omnia simul, quam postmodum consequenter producit in opera, secundum provisum ordinem singula traducens a generatione, qua incipiunt esse per sortem, qua fluctuare videntur casibus ad corruptionem, quæ quasi existendi filum præscindens, retrudit ad non esse, Parcas vel Fata, antiquis placuit appellari, eo quod constitutiones providentiæ Dei, quin effectui mancipentur, nemini parcant, et a verbo Dei, quo æternaliter omnia dixit, et facta sunt, executionis firmamentum accipiant. Unde Stoicus omnia necessaria credit, timens evacuari posse scientiam immutabilem. E contra Epicurus, eorum quæ eveniunt nihil providentiæ ratione dispositum, ne forte necessitatem mutabilibus rebus inducat, opinatur. Pari ergo errore desipiunt, quum alter casui, alter necessitati universa subjiciat. Mutabilium igitur rerum dispositio, immutabilis est; et æternæ providentiæ immutabilis status, omnium mutabilium continet cursum. Quum vero ipsa ab æternitatis suæ statu moveri non possit, contingentium seriem ab omni nexu necessitatis absolvit. Et licet lux inaccessibilis sapientiæ Dei humanæ scientiæ tenebras incomparabiliter antecedat, est tamen in quo claritati illius, caliginis nostræ oculus quoad aliquid coæquatur. Sicut enim quod video imminere, nulla ex eo quia videtur, necessitate proveniet, sic et quod illius oculus contemplatur, non est necessarium evenire. Scio equidem lapidem vel sagittam, quam in nubes jaculatus sum, exigente natura recasuram in terram, in quam feruntur omnia nutu suo pondera, nec tamen

simpliciter recidere in terram, aut quia novi, recidere necesse est. Potest enim recidere et non recidere. Alterum tamen, etsi non necessario, verum tamen est. Illud utique quod scio futurum: si enim futurum non est, etsi fore putetur, non scitur tamen, quoniam illius quod non est, non scientia, sed opinio est. Cæterum etsi non esse possit, nihil impedit esse scientiam, quæ non necessariorum tantum, sed quorumlibet existentium est, nisi forte et tu cum Stoicis existentia censeas necessariis comparanda. Sic et quæ ille prænovit, omnia proculdubio implebuntur. Contingentia tamen omnia et non evenire possibile est. Adeo quidem ut ad eveniendum res, quas cum eo futuras prænovimus, non magis ipsius, quam noster visus abstringat, licet ab illius dispositione subsistendi formam omnia sortiantur, quatenus bona sunt. Alias autem non formæ existendi imaginem gerunt, sed defectum illius, enormitatis suæ vitio protestantur. Præscientia ergo rebus causa eveniendi non est, aut eventus rerum ei causa est præsciendi, ne aut temporalium motus æternæ providentiæ causa sit, aut a purissimo fonte bonitatis malorum profluant rivuli. Deus vero bonorum duntaxat auctor est. Quod vero in topicis vulgo objicitur, quia necessario, si quid præscitur eveniet, nullo veritatis robore subnixum est, nisi forte rebus ab omni necessitate absolutis, modum complexioni quis tribuat, ut potius necessitate consequendi, quam consequentis propositæ enunciationis veritas constet. Nec me arctabis, ut licet dispositarum rerum, mutabilem fatear esse naturam, scientiam disponentis ob hoc dicam esse mutabilem; quum secundum ipsius veritatis arcanum (Johannem filium tonitrui loquor) fidei constet, quia quantacunque sit labilitas subjectorum; quod factum est in eo vita erat, per quem facta sunt universa. Ejus itaque dispositio

tanta suæ stabilitatis incolumitate viget et vivit, ut nullo rerum motu concuti, nulla possit temporis, aut casus mutabilitate convelli.

Cap. 22. *Quod ex possibili non sequatur impossibile, et quid ex quo necessario consequatur novit Altissimus, qui omnia solus potest.*

Instas tamen dicens, nisi evenerit aliquid quod prævidit, illud certa significatione complectens, forte lapidem recasurum in terram, fallitur dispositio. Quia ergo lapis non recidere potest, jubes me de duobus eligere, quorum neutrum communiter approbatur, ut vel fatear providentiam posse falli, quod fides abhorret, vel, quod absonum est, ex possibili impossibile consecutione vera consentiam evenire. Angustiæ quidem sunt undique. Hinc, ne divinam minuam majestatem; inde, ne multorum clamoribus et sententiæ, quæ jam fere omnibus persuasa est, contradicam. Sed quia melius est incidere in linguas hominum, quam impie versari in Deum, si utrumque vitare non possum, absonus malo videri, quam perfidus. Nondum etenim omnibus persuasum est, quod ex possibili impossibile non sequatur. Nam hoc nonnulli recipiunt; sed an recte, viderint ipsi et judicent. At ut ex vero falsum sequatur, nemo sapiens acquiescit. Verum siquidem ex falso sequitur et vero, sed ex vero, non nisi verum. Ex possibili quoque et impossibili, interdum possibile sequitur; non tamen ex quovis impossibili omnia impossibilia. Nisi forte aliud tibi persuaserint illi, quorum si omnia vera sunt, ex uno impossibili, sequuntur omnia impossibilia, et ex quovis falso, quælibet falsa. Si vero obtinuisses ex vero falsum, jure et ex sententia omnium, quererer me a semita veritatis abductum. Non tamen his

importunitatibus eatenus premor, ut quod inopinabile est, licet inveniam consortes erroris, propria temeritate tueri contendam. Malo cum Academicis, si tamen alia via non pateat, de singulis dubitare, quam pernitiosa simulatione scientiæ, quod ignotum vel absconditum est, temere diffinire, præsertim in quo assertioni meæ fere totus adversabitur mundus. Eoque libentius Academicos audio, quod eorum quæ novi, nihil auferunt, et in multis faciunt cautiorem, magnorum virorum auctoritate suffulti, quum ad eos etiam in senectute transierit ille, in quo Latinitas nostra solo invenit, quicquid insolenti Græciæ eleganter opponit, aut præfert, Ciceronem loquor, Romani auctorem eloquii, quem ad eos, quasi in calce vitæ, divertisse, liber De natura deorum inscriptus, docet. Efferant Stoici inopinabiles sententias suas, quas paradoxas vocant, veras quidem, præclaras, et admirabiles: nos pingui (ut dicitur) Minerva agentes, nihil eorum approbamus, quæ omnibus, aut pluribus, aut sapientibus singulis in facultate sua probabilioribus falsa esse videntur. Nec si Cicero ipse, aut Aristoteles, impossibile ex possibili producant, acquiescendum censeo, me potius, aliqua fallaciæ nube deceptum, verosimiliter opinabor. Hac ergo via tendiculas tuas egredior, ut dicam providentiam falli non posse, rem tamen quæ provisa est, posse non evenire. Sed quid inferre consueveris, scio. Ergo possibile est, eam non esse prævisam. Esto inquam. Quo ultra progredieris? Ergo inquis reclamante Philosophia, et quod est non esse, et quod fuit possibile est non fuisse, et quæ jam præterierunt, revocari possunt ne fuerint. Et quidem infinitam potentiam Dei, scientiolæ et ratiunculæ meæ legibus non coarcto; nec ei finem, quæ non habet, impono, Scio enim quia omnia potest; sed tamen quia men-

dose colligis patenter video. Primo quia divinæ majestatis immensitatem, parvitatis humanæ modulo circumscribis, et æternitatis immutabilem statum, labentium rerum imagine, et succedentium sibi temporum varietate distinguis. Sed longe secus esse hic, atque in his ex præcedentibus oportuit concipi, quum æternitatis statum nullus omnino motus attingat, et crearura quælibet accessu, vel decessu accidentium moveatur. Homo siquidem si quid providet futurorum, statim mentem ejus quidam motus aggreditur, ut animus quadam applicatione sui, ad aliud apud se futuri operis speciem præfiguret, eandemque plerumque nunc quasi in archivis memoriæ depositam, reponit, nunc quasi in speculo nativæ puritatis replicat et revolvit. Facilius enim est motum hunc ab animo omnino deficere, quam contemplatione jugi animo inhærere. Et quidem hic motus, si non providentia est, aut providentiam parit, aut ei cujuscunque fœderis notitia vicinatur. Quum vero motus præcedens, et ex ea concepta species, futuri operis sequela frustratur, inanis est agitatio mentis, et quasi umbra in somnis, sine veritatis corpore evanescit. Motus tamen, quia reipsa fuit in anima, non potest non fuisse in anima, et anima quæ motus agitatione mota est, non mota non fuisse non potest. Porro divinæ simplicitatis status, longe alia conditio est. Ea siquidem uno simplici et individuo aspectu, ut prædictum est, quæ sunt, quæ fuerunt, et quæ ventura sunt, omnia contemplatur, nulloque rerum mutabilium lapsu movetur: sed in seipsa semel et simul contuens universa, subsistit invariabilis,

stabilisque manens dat cuncta moveri.

Et licet interdum ei præteriti temporis aut futuri verba aptentur, non ei quicquam ex hoc subtrahi vel impendere, sed rerum subjectarum mutabilitas, si

quid proprie dicitur, veraciter indicatur. Quum ergo ipsum aliquid prænovisse audimus, minime intelligimus fluxu temporis ejus præteriisse scientiam; sed si verborum naturam sequimur, præcessisse tempus, quo veraciter credatur, ejus, quod futurum erat, habuisse notitiam. Sic utique eum ab æterno certum est omnia prævidisse, non quod visui ejus motu suo quicquam subtrahat tempus, sed, quia qui universo tempore natura prior est, suus omnia semper comprehendat aspectus. Ejus ergo providentia in sui dispositione non fallitur, quia eam semper sequela operis comitatur. Sed nec falli potest, quia nec ex mutabilitate rerum, nec ex temporis fuga, aut versibilitate, potest aliquid absconditum esse ab oculis ejus. Hominis vero falli potest, et fallitur dispositio, quia res, cujus apud se præfiguravit speciem, processu temporis aut omnino non evenit, aut in alia specie in publicum procedit. Nec tamen quæcumque præteriti verbi significatione clauduntur, rebus sunt aggreganda præteritis. Nec si me vixisse profitear, florente Peripatetico Palatino, ideo mihi vitam elapsam, aut præteritam esse confiteor. Aut si ab Arrianis, Eugenio præsidente, dissensi, non ob præteriti temporis gratiam a fidei et confessionis illius integritate diverti. Cæterum, quia quandoque verum fuit dicere, Nunc vivo, sic sentio, eleganter et vere fateor in sequentibus, quia tunc vixi, et sic sensi, nec tamen vitam præteriisse vel sensum. Scio tamen quis dixerit, quia in hoc erramus, quod mortem non prospicimus. Magna pars ejus jam præteriit. Quicquid ætatis retro est, mors tenet. Sed certe si ei semel fuisset vita elapsa, aut hoc omnino non diceret, aut diceret redivivus. Non est ergo necesse præteriisse quicquid præteriti temporis significatur verbo, et licet prædestinati sint multi, non ideo quia electi sunt, præteriit prædestinatio. Et

quamvis non prædestinati esse possint, poterit aliquid quod præteritum sit, ne præterierit revocari. Nota siquidem prædestinationis, quocunque verbi casu utaris, quantum in eo est, futurum quam præteritum potius signat, et eum de quo dicitur, nisi jam fore evaserit, indicat esse salvandum. Est enim, ut dici solet, verbum fæcundum, et in se semper verbi alterius intelligentiam claudit. Non itaque motum aliquem prædestinati ingerit, sed ei qui salvandus est, primitiva disponentis Dei gratia, patere asserit ostium salutis, et januam misericordiæ, qua procedente tempore possit salvari, imo salvabitur, licet possit et non salvari. Nec mihi illud Aristotelis tui objicias, quia fuisse quod fuit, et esse quod est, quoniam est, necesse est ut colligas enunciationes, quæ præteriti temporis habent copulam, veras esse præcise, vel præcise et ex necessitate falsas. Minime namque hac objectione juvaberis, quum et ipsa Aristotelis verba faciant quæstionem, et articulo discutiendo nullum, aut parvum ferant suffragium. Regulæ siquidem integritatem subvertunt enunciationes, quæ præteritis vim futuri contingentis adjungunt; puta verum fuit heri te cras esse lecturum, aut te Plato quandoque scivit dormiturum. In quibus ex adjunctione futuri, præteriti temporis vacillat fides. Dum enim tu poteris non dormire, et hoc Plato poterit nescivisse, non quod motus, qui in anima ejus fuit, non fuisse possit, sed quod quæ fuit scientia, mutabilitate rerum, et temporis lubrico in opinionem poterit devocari. Si tamen contingentium futurorum ulla potest esse scientia, quamvis sit indubitata opinio, quæ scientiam probabiliter imitatur: item quod heri verum fuisse prædiximus, non fuisse poterit verum, non quod res præterita revocetur, quæ in eo nulla præteriit, sed quod res futura exspectatur, quæ ab insidiis fortunæ pendet,

ut sit. Deinde tu ipse potes providisse bonum aliquod, quod forte futurum est bonum, et potest non fore bonum; et idem potes non providisse bonum, non quia possis non providisse, quod providisti, sed quia potest non bonum esse, quod providisti. Item potes quid promisisse vel stipulatus esse utiliter, idemque potes non promisisse, aut non stipulatus esse utiliter; quod tamen promisisti vel stipulatus es, non promisisse, aut non stipulatus esse non potes. Præterea, tu in fundum Sempronianum, illum qui te sequitur, præcessisti; et si alium præcessisti, te alius aut sequutus est, aut sequitur, aut sequetur. Quum ergo consequentis evacuari possit eventus, antecedentis quoque veritas potest infirmari, ut et tu qui præcesseras, non præcessisse possis. Quo tamen ingressus es, non potes non fuisse ingressus, neque quod factum est connumerari potest infectis, neque quod præteriit, ne fuerit, poterit revocari. In his enim omnibus quæ mente concepta, vel verbis expressa, vel actu completa transierunt, non possunt, nec poterunt exinde non fuisse, etsi qualia futura erant, dum eadem sui natura certus non fixit eventus, valeant non fuisse. Talium vero clauduntur ambitu omnia, quæ cujuscunque generis imminentis appellatione clauduntur, licet familiarius ad quantitatem, aut ad aliquid, aut ad quodlibet aliorum naturaliter applicentur. Quid ergo mirum, si ille qui omnia potest, et quæ prævidit, non prævidisse potest; quum constet fidei quod ea quæ prævisa sunt non evenire possunt, et quæ non prævisa sunt, possunt evenire, nec tamen citra conspectum providentiæ valeant evenire. Ait enim Esaias: Si volueritis ambulare in præceptis meis, et audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, et me ad iracundiam concitaveritis, gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est. Ecce quia liberum hic ser-

vatur arbitrium, dum si volueritis, et si nolueritis dicens in utramque partem, non ex judicio irretractabili fatove Dei, sed ex merito singulorum omnibus pœnam vel præmium repromittit. Esset utique in voluntatem collata conditio promerendi inutilis, si faciendi vel non faciendi necessitas, esset providentiæ vel fatorum nexibus illigata. Quod si istud non sufficit contentiosis, an non ex Evangelico testimonio poterat in passione filius rogare patrem suum, ut exhiberet ei plusquam duodecim legiones angelorum, quum tamen liqueat ex post facto, non hoc, sed oppositum ejus, quod contigit, fuisse provisum. Nec perspicacioris ingenii moveat sensum, si in tantæ majestatis scrutinio exemplis deficimus, nec rationibus abundamus, quum admirationem ratio tollat, et exemplorum inductio singularitatem excludat. Ipsa vero ineffabili singularitate mirabilis, et mirabili immensitate singularis, omnem sensum exuperat, non modo hominum sed angelorum. Scio equidem quia scrutator majestatis opprimetur a gloria, et ex edicto Altissimi, bestiam, si montem tetigerit, lapidibus obruendam. Unde quæ in talibus præponuntur, sine præjudicio meliorum, investigantis animo potius dicta sunt, quam temeraria contentione, ad impugnationem veri aliquid statuentis. Sed nec illud me scire confiteor, cur hoc reprobato alium præelegerit, nisi quod cum patribus sentio in illo occultam Dei justitiam venerandam, in hoc manifestam gratiæ misericordiam amplectendam. Nam et ille, qui raptus ad tertium cœlum audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, hujus difficultatis articulum non tam discutiens quam admirans, altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei confessione humili veneratus, judicia ejus incomprehensibilia, et vias impervestigabiles esse pronunciat. Incerta et occulta sapientiæ Dei, qui

sibi manifestata esse congratulatur, opera ejus supra sensum hominis magnificata asserit, et dum scrutatur omnia, cogitationes Altissimi nimis profundas agnoscit. Huic veritati consonat, quod in Ecclesiaste sanctus Salomon in auditu fidelium concionatur: Est homo qui diebus et noctibus non capit oculis somnum, et intellexi quod omnium operum Dei, nullam invenire possit homo rationem eorum quæ sunt sub sole. Et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniet; etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Si ergo inveniri non potest ratio subsolarium, quis plene suprasolarium redditurus est rationem? Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Constat itaque sic rationem omnium veritatis ardore quærendam, ut pia intentio suam infirmitatem agnoscat, et ex omnibus rebus proficiat, dum sibi persuaserit divinam majestatem fideliter honorandam, et misericordiæ indeficientis abyssum jugiter amplectendam. Denique apud philosophos cautum est, talia manere prædicata, qualia subjecta permiserint, omniumque prædicamentalium vim, et proprietatem naturalium finibus limitari: eandemque, quum ad culmen Theologiæ ascenditur, quasi nativo colore destitutam, et robore, alterari. Plane deficit vis verborum, et intellectus ipse mortalis succumbit, ubi divinæ discutitur immensitas majestatis, et in naturalibus obtinet, his scilicet quæ rerum numerum augent vel minuunt, ut quod fuit non possit non fuisse; aut non præteriisse, quod præteriit, dum tamen quod verum fuit, secum forte lecturum, nihilominus verum non fuisse possit. Quod itaque præteritum est, revocari non potest ne fuerit, et æque quod ex insidiis fortunæ pendet, dum tamen ex facilitate naturæ utriuslibet sortis expectat eventum, nulla eveniendi sibi necessitas subjicit. Sic forte

dum providentiæ non impletur effectus, quod futurum est, et non evenire potest, potest etiam non fuisse prævisum. Non tamen, ut prædictum est, investigationis audacia omnipotentiam minuo, aut immensitati ejus quamcunque præscribo mensuram. Hoc autem cum multis sentio, quia si quid Deus prævidit, eveniet; et si non evenerit, non prævidit. Unde probabiliter ad minus colligitur, quia si potest non evenire, potest etiam non fuisse prævisum. Quid enim ex quo veraciter consequatur, ipsa veritas novit, juncturamque rationum plene et perfecte primitiva ratio pensat. Hanc autem humano generi indulget academia antiqua licentiam, ut quicquid unicuique probabile occurrit, suo jure defendat. Solebat nostri temporis Peripateticus Palatinus omnibus his conditionibus obviare, ubi non sequentis intellectum, antecedentis conceptio claudit, aut non antecedentis contrarium, consequentis destructoria ponit, eo quod omnes necessariam tenere consequentiam velint, etsi nonnullæ sola, dum tamen magna, sint probabilitate contentæ. Sicut enim scientiæ assistit evidentior pro sui perspicuitate opinio, sic et singularia quo probabiliora sunt, eo necessariorum fideliorem imaginem præferunt. Et ne me solius opinionis lubrico fluctuare putes, auctorem quo me tueor magnum profero Augustinum, qui locum illum exponens Evangelii, ubi de multis mansionibus, quæ in domo patris sunt, a Salvatore fit mentio, ait: Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, id est, si non essent prædestinati, dixissem, ibo et prædestinabo. Diversitatem etenim mansionum quæ in domo patris cœlestis præparatæ sunt, divinæ prædestinationi coaptat, quæ salvandis pro bene placito disponentis parit diversa charismata gratiarum et munerum. Quum vero tantus pater hunc apprehenderit interpretationis

sensum, ut dixerit, si non essent prædestinati, dixissem vobis, ibo et prædestinabo, credibile est dum rerum pendet eventus, si omnipotenti placeat, eos qui nondum prædestinati sunt, posse prædestinari ad vitam, et qui jam scripti sunt in libro vitæ, exigentibus meritis ab eodem posse deleri. Hinc est forte: Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur. Itemque: Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Qui natus est, inquit Evangelista, ex Deo, non peccat, quoniam generatio cœlestis servat eum. Generatio utique cœlestis est æterna prædestinatio, cujus omnes filii ingrediuntur ad vitam, etsi possibile sit eosdem prævaricationis merito a justitia, quæ via vitæ est, aberrare. Si mihi non credis, audi vel illum, cui si angelus de cœlo contradixerit, dignissimo anathemate condemnabitur. Pater, inquit, ex eis quos dedisti mihi non perdidi quemquam, sed serva eos. Nonne quæso jam illos perdiderat, qui retrorsum abierant? Nonne etiam quodammodo jam Judam perdiderat? Sed certe non acceptaverat eum in arcano consilii filius, nec pater servandum inter conscriptos filio dederat illum, qui non fuerat prædestinatus ad vitam. Si vero alii præordinati erant, si labi non poterant, quare pro eis tanta sedulitate filius intercedit? Salvandi ergo erant: et tamen dum peregrinabantur a Domino mortem poterant promereri, ad vitam nulla necessitate prædestinationis arctati. Gloriatur quis quod eum nihil separabit a caritate Christi, et tamen castigat corpus suum, et in servitutem redigit, ne forte cum aliis prædicaverit, ipse reprobus inveniatur. In apocalypsi quoque monentur angeli ecclesiarum nunc agere pœnitentiam et prima opera facere, ne moveatur candelabrum eorum, nunc tenere locum suum, ne eundem alteri cedant. Cur ita, si quæ futura

erant, mutari non poterant? Hæc quoque sententia nec gentilium philosophos latuit, qui fatorum seriem dicunt immobilem, non quia moveri non possit, sed quia moveri omnino non contingit. Hinc est illud:

Exire a mediis potuit Pharsalia fatis.

Itemque poeticum, quo senex Carnotensis in angustiis fortunæ frequentius utebatur,

Fata viam invenient, &c.

Quæ vero elapsa sunt, et secundo dispositionis effectu completa, naturaliter quidem non possunt non fuisse; licet nihil asserere in alterutro audeam in injuriam disponentis. Ait tamen doctorum doctissimus (Hieronymum loquor) Audenter loquar, licet Deus omnia possit, virginem tamen post ruinam suscitare non potest. Potest tamen coronare corruptam. Et quidem diffinitionem virginis, eodem interpretante, Apostolus ponit, ut sit virgo quæ sancta est corpore et spiritu. Sed proculdubio Deus et sanctificare animam virtutibus, et carnem potest redintegrare corruptam, ut tota substantia sui videri possit, quæ ceciderat, suscitata. Quod si, oratorio tropo usus, intellexit quæ fuerunt non posse non fuisse, non necesse fuit ad virginem prostratam recurrere, quum in præteritis omnibus simili sententia vel errore, hoc idem potuerit inveniri. Sententiam vero ab errore scienter divido, eo quod sententia semper habere debet veritatis significationem. Sicut apud sanctum Job invenis: Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis? Sed forte virginitatis aliquis gradus est, quem impossibile est a quacunque corrupta apprehendi. Quod autem possibile dicitur, interdum ad facilitatem, quæ singulis inest, vel ex fortunæ calculo, vel ex aptitudine dispositionis, refertur, quandoque ad ipsam rerum naturam respicit, nunc ad fontem omnium, divinam reflectitur majestatem, a qua omnis non modo

personarum potentatus, sed rerum omnium quæ videri vel cogitari possunt, potestas est. Hinc illud Salomonis: Omnis potestas a Domino Deo est. Adversus hanc nulla me unquam contumacia erigam, certus quia ipsa sola est, quæ potest animam et corpus mittere in gehennam.

Cap. 23. *Abjectio novi Stoici.*

Restat tibi illius Stoici tui quæstio, quem in Apulia diutius morantem vidi, ut post multas vigilias, longa jejunia, labores plurimos et sudores, tanto infelicis et inutilis exilii quæstu, in Gallias Virgilii ossa potius, quam sensum reportaret. Quærebat enim Ludovicus ille, an posses aliquid facere eorum, quæ minime facturus es. Quod quum admisisses, mille tibi aureos offerebat, dum illud efficeres. Quos si forte respueres, eos tibi quantalibet summa multiplicari jubebat, ut quod leviter fieri potest efficias. Tandem impudenti et impudico solvebatur cachinno, vim conjunctionis oppositorum non intelligens aut contemnens, et te ridiculum assistentibus digito ostendebat, qui gratis tantam pecuniam contempsisses. Congeris in hunc modum quamplurima. Non tamen his stimulis urgeor, ut omnia necessaria credam quia sciuntur, aut nihil contingentium sciri, quia necessaria non sunt. Plane sciolus paululum mihi cum peripateticis præ illo videor, qui hujus difficultatis angustia in Atticis noctibus confessus est, se nescire se non esse cicadam.

Cap. 24. *Quod mathematici temerarii sunt, indifferenter futura judicio suo subjicere præsumentes.*

Illi quoque, licet dissentiamus in plurimis, mecum fatentur, se omnia non nescire, cum quibus astra loquuntur, et qui quasi de ipso cœlestium sinu extrahunt veritatem. Qui vero eorum modestissimi sunt

nec sideribus rerum pollicentur effectus, nec eas necessitati lege dispositionis astringunt, sed quia venturæ sunt, certisque pronunciantur indiciis, prædicere non verentur. Sed si futurorum potest ordo mutari, temerarium est rem sui natura incertam, certo diffinire judicio. Sin autem mutari non potest, quid prodest tanta curiositate scrutari, quod nulla potest diligentia declinari? Sed forte etsi aliter esse possit, res incerta non est, temeritatemque judicii excusat ratio indubitata signorum. Licet enim sit possibile rem aliter esse, eam tamen ita futuram esse, manifesta signa prænunciant. Nec mea, inquit astrorum secretarius, interest, an aliter esse possit, dum id de quo agitur, ita futurum esse non dubitem. Sed quænam est hæc certitudo signorum? Nempe rerum plerumque experimentum fallax, judicium difficile, ipsorumque signorum varia est et multiplex significatio. Porro varietas ambiguitatem inducit: in ambiguis autem omnis diffinitio periculosa est. Sed esto quod signa uniformia sint, unde illa una significatio innotescit, aut quid perhibet eam esse falsam? Natura, inquis? Illane quæ in rebus, an quæ in divina voluntati, consistit? Porro, divinæ non obloquor voluntati, sciens quia omnia, quæcumque voluit, fecit. Si ea tibi innotuit, bene est. Potes utique in lumine illo videre lumen, et vera indubitata de libro proferre, qui aliis signatus, tibi apertus est, in quo sunt omnes sapientiæ et scientiæ thesauri absconditi, quem nemini aperire licitum esse audieram, nisi agno qui occisus est, et mortem virtute propria interemit. Noli amodo cum Apostolo mirari altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quum tibi comprehensibilia sint judicia ejus, et astrorum ducatu pervestigabiles vis ejus, tibique vadabilis sit judiciorum ejus abyssus multa. Si de ea natura niteris quæ in rebus, id est, frequenti

rerum cursu, versatur, frustra tibi de siderum familiaritate blandiris, quum a solito rerum cursu multa divertant, et eo majori admiratione feriant sensus hominum, quo non modo insueta, sed ipsi naturæ videntur adversa: ut, quum solis defectus plenilunio contingit, aut si circa synodum, aut circa plenilunium, vel ultra, luminis sui luna patiatur eclipsim. Qui enim sideribus legem dedit, qui curricula temporum voluntatis suæ freno moderatur, qui rerum momenta temporibus suis accommodat, quando vult, et quo modo vult, novum stupente natura, aut rarum potest producere effectum ex causis concurrentibus, quæ aliter parere consueverant. Quis enim consiliarius ejus fuit, aut dicet ei Cur ita facis? Utique Dominus est: quod beneplacitum est in oculis suis faciet. Dispositioni ergo aptare tempora, et rerum momenta variare temporibus, solus ille qui disposuit, potest: et quum multorum notitiam, secundum beneplaciti sui mensuram, concesserit creaturæ, hoc sibi trinitas singulariter reservavit. Quando itaque, et quamdiu quid futurum sit novit, et partes temporum ille dispensat, per quem ipsa tempora facta sunt. Ipsa quoque tempora motu et variatione rerum, quasi quibusdam coloribus pingit, et volubilem temporis rotam, jugali quodam nexu rerum quo teneatur, illaqueat, et ut rem incomprehensibilem ingerat intellectui, eandem mirabiliter rerum proprietatibus, quasi suis informat. Non est, inquit verbum Altissimi, vestrum, nosse tempora, aut plene sciatis quando et quamdiu quid facturum sit; vel momenta, ut possitis modos, et varietates eorum, quæ futura sunt, comprehendere. Ecce quare temerarium sit, futura certo subjugare judicio. In patris siquidem potestate sunt posita, non in necessitate eveniendi. Porro quæ in potestate posita sunt, sic, et non sic, esse possunt. Nam quæ in necessitate, sic esse necesse est.

Cap. 25. *Quod argumentum a signo suo non est necessarium, et de Ezechia, Achab, et Ninivitis; et quod ea quæ significantur, mutari possunt.*

SED forte familiaribus veritas loquens, Non est vestrum, ait, ut tantam prærogativam alienis, puta Mathematicis, reservaret. Esto, si tamen fidelis animus acquiescit. Sed quanta, ut prædictum est, est hæc certitudo signorum? Nempe quum

signa meatus
Deseruere suos,

novum aliquid creditur imminere. Non enim eousque contendo, ut res magnas nullis unquam credam indiciis præveniri, quum in sole, et luna, et ipsis elementis, et ornatu eorum, vim significativam a Domino esse didicerim. Cæterum artem esse, qua quis de futuris, ad omnia interrogata verum respondeat, aut omnino non esse, aut nondum innotuisse hominibus, mihi multorum auctoritate, et ratione, persuasum est, Quod si tibi persuadere non possum, obstantibus his, quæ mihi de providentia, et fato, indesinenter opponis, mihique repugnantibus exemplis, quæ de variis adfers historiis; persuasi tamen mihi, huic non acquiescere vanitati. Non equidem signorum signatorumque eam cohærentiam arbitror, ut alterum ex altero necessario consequatur. Cur ita crediderim, nisi te curialium nugæ detinent, audi. Rex Ezechias ægrotavit ad mortem. An non credis regem Juda medicum invenisse, qui urinæ, et pulsus, et multiplicium prægnosticorum indicio, morbi deprehenderet quantitatem? Deinde responsum mortis forte acceperat in corpore suo, qui eo usque perductus est, ut se victurum ulterius non speraret. Postremo Spiritus sanctus mortem nunciabat astate præ foribus. Quod signum certius quæris? Quid certum est, ut de aliis taceam,

si de testimonio dubitas Spiritus sancti? An negabis Esaiam dixisse, In spiritu morieris et non vives? Vixit tamen et non mortuus est, adjectis ei annis quindecim, per misericordiam ejus, qui futurorum eventus in sua posuit potestate. Et forte mortem, quam natura vitaliumque defectus intentabant, quia ille per pœnitentiam mortuus est in culpa, ulterior comminantis Dei absorbuit misericordia. Achab quoque Rex impiissimus, quum Jezabel non tam conjugio, quam crudelitate conjuncta, quum vineam sancti Nabuthæ cruore possedisset, mortem imminentem, prænunciante Domino, exspectabat. Si mihi non credis, quod eam Deus ipse prænunciaverit, audi Heliam. Ait enim: Hæc dicit Dominus: Occidisti et possedisti. Itemque: In quo loco linxerunt canes sanguinem Naboth, ibi lingent sanguinem tuum, et Jezabel canes comedent ante muros Jezrael. Quod quum audisset Achab, scidit vestimenta sua, et posuit saccum super carnem suam, jejunavitque et dormivit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad Heliam dicens: Quia reveritus est Achab faciem meam, non inducam malum in diebus ejus. Ecce pœna quæ debebatur Achab, quia pœnitentiam egit, differtur in posteros, et Jezabel in scelere perseverans præsenti judicio condemnatur. Una eademque fuit sententia, quæ sanguinem Achab et Jezabel canibus exponebat. Et tamen pro parte mutatur, et pro parte manet immobilis, auctore temporum sic omnia dispensante. Sic et Ninivitæ, a præsenti excidio liberati, Domini flexere sententiam, ex edicto regis et principum, agentes pœnitentiam ad prædicationem Jonæ. Numquid tibi videtur verior et fidelior sententia Jovis et Martis, quam sententia creatoris? Non utique Plauti consilio acquiesces, si istud virium planetis adscripseris. Quum enim Sycophanta Mandrogerum percunctaretur, an illi sint

planetæ placandi, qui numeris totum rotant: eos Mandrogerus nec nostro visu faciles, nec dictu affabiles esse respondet, adjiciens, quod atomos in ore volvunt, stellas numerant, sola mutare non possunt sua. Sic itaque a dispositione siderum eventuum necessitatem ingerit, ut illos sale satis urbano eleganter irrideat, qui visum exercent in contemplatione eorum, qui visum fugiunt, et interpellant eos, qui loqui dedignantur: et quum atomos in ore volvant, verendum est, ne si atomos genethliaco forte intercidat, in excipienda sententia cœlestium labatur. Sit ergo eorum insignis auctoritas, dum stabilis et inconvulsa maneat creatoris. Certe quicquid tibi Mars tuus, aut Jupiter suggerant, Deus verax est, et tu dum illis plus quam Deo credis, perniciosissime mendax. Astra quidem mendacia sunt in conspectu ejus, sed et in Angelis suis reperit pravitatem. Ut tamen verum fatear, tibi astra non mentiuntur, sed tu ipse. Quod deciperis tibi imputa. Quis enim te cogit falsum putare? Deus ea, quæ præeuntibus signis ventura conjectas, immutabilia esse persuasit. An falleris eo quod figulus sibilans, aut hic mundus ait,

nulla sine lege per ævum
Errat, et incerto volvuntur sidera motu.
Aut si fata movent, urbi, generique paratur
Humano matura lues?

Idemque manifestius subjicit,

Et superos quid prodest poscere finem?
Cum domino pax ista venit: duc Roma malorum
Continuam seriem, clademque in tempora multa
Protrahe, civili tantum jam libera bello.

Sed proculdubio multi dii tui, futurum bellum amovere non poterant, quia multi, imo potius nulli sunt. Hoc tamen unus et Deus et Dominus omnium potuisset. Novit enim ille mutare sententiom, si tu beneficio ejus maleficium finias. Unde et Nabuchodonosor

consilio Danielis peccata eleemosynis redimens, et iniquitates in misericordiis pauperum, sententiam Domini imminentem, ad tempus effugit, donec in aula Babylonis glorians diceret: Nonne hæc est Babylon civitas magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria nominis mei? Sic ergo elationis voce, in seipsum jam fugientem Dei sententiam revocavit.

Cap. 26. *Quod sententia Dei moveri potest, quod consilium Dei immutabile est, et voluntas Dei prima omnium causa, et quod mathesis via damnationis est.*

Quum itaque immutabilis Dei possit moveri sententia, errantium et discurrentium siderum sermo manebit immobilis? Sed quocunque modo sententia moveatur, consilium Domini manet in æternum. Quod autem consilii et voluntatis Dei signum certius est, præceptione aut prohibitione divina? An non recte videbitur velle, quod præcipit? Plane Patriarcham præcepit unigenitum promissionis filium immolare. Recte, ne Patriarcha mandanti acquievit? Recte quidem per omnia, eo quod mandatum voluntatis, quæ prima omnium causa est, et nunquam suo fraudatur effectu, certissimum indicium sit. Adeo quidem prima est, ut si quæratur de aliquo, cur ita sit, rectissime dicatur, quoniam ille sic voluit, qui omnia, quæcunque voluit, fecit. Si vero cur voluerit inquiratur, inepta quæstio est, quoniam primæ causæ, voluntatis scilicet, quæritur causa, cujus nulla est omnino causa. Equidem dici solet, et verum est, quia in manu principis est, ut possit mitius judicare quam leges, quum et qui legem tulit, derogandæ, vel abrogandæ illius, habeat potestatem. Legi ergo, quam figulus tuus cœlo impo-

nit, auctor cœli contradicere non audebit? Interpositam inter jus et æquitatem interpretationem, soli principi et oportet, et licet inspicere. Ubi aliud jus suadet, aliud æquitas, quæ in publica utilitate versatur, principis quærenda est interpretatio, quæ generalis est, et necessaria. Ubi de scripto, et sententia dubitatur, mens est inquirenda auctoris. Quis ergo te cœlestium fecit interpretem? Unde, quid expediat, nosti? Qua temeritate aliena opera, tuis, imo Dei stellis, adscribis? Teneo enim tuum illud subtilissimum argumentum,

> Tu qui flagrante minacem
> Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
> Quid tantum Gradive paras?

Sed mendacii pater, qui te hoc docuit cœlestibus adscribendum, fraudulenter sic agit tecum, ut quum his notis resperserit creaturam, ipsum creaturæ sic infamet auctorem. Postremo animulas miserorum fraude deceptas, inevitabilium vaticinio futurorum in elationis tumorem suspendere, vel desperationis abyssum præcipitare, dementia est. Porro hunc fructum mathesis suæ horoscopi afferunt, et planetis suis magis erronei, dum a scientia pietatis exorbitant, longa pervestigatione signorum, cum eo, qui quasi lucifer matutinus oriebatur, descendunt in infernum viventes, aliosque ruinæ suæ participes efficiunt. Sed dum tibi talia proponuntur, vel opponuntur, quid facis? Rides equidem, et nimis uncis naribus indulges, ludibrio habens simplicitatem fidei, recurrisque ad providentiæ sinum, et te in abyssum inscrutabilem quasi Antus alter totus immergis. Lucem inaccessibilem posuisti refugium tuum, et inde fidei rusticitatem impugnas, ac si fons veritatis propugnaculum sit erroris. Sed esto, veterem hanc providentiæ querelam sopire non possum, et nodos omnium quæstionem solvere non

sufficio. Quis enim adeo sapiens est, ut omnibus cujusvis imperiti, nedum tuis, quæstionibus satisfaciat? Totius denique veteris philosophiæ princeps Plato, levem (ut fertur), quod tamen de Homero verius diceretur, nescio quam nautarum quæstionem explicare non potuit. Unde quum ab eisdem impudentius, et protractius derideretur, ut erat vir verecundi ingenii, quasi toxicato confusionis jaculo perfossus ad mortem, spiritum novissimum exhalavit. Puduerat enim quod quasi totius Academiæ improperio, exprobraverant principem Philosophorum Græciæ, etiam minima ignorare. Hoc autem asserit Flavianus in libro, qui De vestigiis Philosophorum inscribitur, Xenophontinos faciente invidia, adversus Platonis gloriam impudenter finxisse. Licet quamplurimi eum ob sacramentum numeri asserant ultro animam posuisse illo ætatis suæ anno expleto, quem novenarius in se ipsum ductus effecerat, eo quod exinde non accedit humanitati nisi labor et dolor. Fateor equidem me paucula scire, et cum multis plurima ignorare, nec tamen vitæ munus quasi Homerus pudore victus abjicio. Si ergo providentiæ, et liberi arbitrii litem componere non sufficio, si fatorum et facilitatis naturæ repugnantiam nequeo concordare, nunquid ideo minus verum est ista esse? Sicut in jure civili reus frequentissime favorabilior est, ita quædam sunt investigationibus philosophicis, ubi plerumque potior pars videtur actoris. Hoc autem ex defectu nostro arbitror evenire. Intellectus enim circa rerum prima principia deficit. In his scrutinium providentiæ, investigationemque materiæ, et fidei nostræ multos articulos aptissime censeo numerari. Dum in providentia unius quærelæ molestiam perimis, velut hydræ præciso capite, plurium succrescunt capita quæstionum. Si in materiæ silvam progredimur, illico patimur quod

somniantes, inter aliquam et nullam substantiam constituti. Animæ quæsita origine, traducem nobis intellectus opponit. Postremo in divina substantia trinitatem recipere personarum, nisi in fidei virtute, quomodo Arrii laqueos declinabis? Divinitatis unam simplicem et individuam admitte substantiam, quomodo Sabellii, nisi fidei ratione, manus effugies? Hæc tamen non minus vera sunt, quia multis possunt quæstionibus impugnari. Et licet sapientia Dei se incarnationis mysterio nobis visibilem fecerit, non tamen eousque se intellectui nostro fecit palpabilem, ut quum ea possimus usquequaque discurrere, scientes rerum omnium quanta sit longitudo, latitudo, sublimitas et profundum. Si vero mathematicorum via esset usquequaque laudabilis, non tantopere pœnituisset magnum Augustinum se eorum consultationibus inclinasse. Ad hæc doctor sanctissimus ille Gregorius qui melleo prædicationis imbre totam rigavit et inebriavit ecclesiam, non modo mathesin jussit ab aula recedere, sed ut traditur a majoribus, incendio dedit probatæ lectionis

Scripta, Palatinus quæcunque tenebat Apollo.

In quibus erant præcipua, quæ cœlestium mentem, et superiorum oracula videbantur hominibus revelare. Quid multa? Nonne satis est quod hanc vanitatem catholica et universalis Ecclesia detestatur, et eos, qui eam ulterius exercere præsumpserint, legitimis pœnis mulctat? Sed ne planetariorum non tam persequi, quam sequi videamur errorem, jam ad reliqua progrediatur oratio. Qui enim huic curiositati inserviunt, non magis veraces esse possunt, quam humiles et sobrii, qui primos recubitus in cœnis appetunt, et epulantur quotidie splendide. Postremo plurimos eorum audivi, novi multos, sed neminem in hoc

errore diutius fuisse recolo, in quo manus Domini condignam non exercuerit ultionem.

Cap. 27. *De aruspicibus, et chiromanticis, et Pythonicis, et Saulis dejectione.*

Quid de necromanticis dicam, quorum impietas, Deo auctore, per se ipsam ubique jam viluit, nisi quod morte digni sunt, qui a morte conantur scientiam mutuare? Nam de auspicibus, auguribus, salissatoribus, ariolis, pythonicis, aruspicibus, et aliis, quorum, præ multitudine, tædiosa est enumeratio, productiorem sermonem texere, quum nemo istorum jam progrediatur in lucem, sed in latibulis, si quis est, exerceat opera tenebrarum, supervacuum est. Quædam tamen eorum certis de causis aliquatenus tangenda sunt. Et, si lateant, supersunt adhuc malo suo aruspices. Hos pro parte in extis animalium divinare prædictum est. Extorum quidem censentur nomine, omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Unde et illos, qui in humerulis arietum, vel quorumcunque ossibus animalium vaticinantur, eis connumerandos esse manifestum est. Chiromantici quoque vera, quæ in rugis manuum latent, se nosse gloriantur. Quorum errorem, quia ratione non nititur, non necesse est rationibus impugnare, licet eo ipso illos expugnet ratio, quod deficiunt ratione. Unum tamen est quod a te, si me patienter audias, attentissime quæro. Quid nugatores isti, quoniam eos tibi notos esse non ambigo, quando de dubiis interrogati sunt, proferunt? Quum adversus Nivicollinos Britones regia esset expeditio producenda, in quo te consultus aruspex præmonuit? Quamvis ab eo veritatis arcanum non fuerit inquirendum, qui excubiali obsequio concinnator po-

tius mendacii credendus erat, quam occultæ veritatis interpres. Vulgo siquidem quum quis mentiendi nota inuritur, dici solet, quia quovis excubo, vigilive mendacior est. Item chironomanticus adhibitus, et consultus quid contulit? Nam sub eo articulo uterque, quisquis hoc egerit, consultus est. Tu quidem paucis diebus elapsis, quasi stellam matutinam generis tui non præmonitus perdidisti. Cætera, quæ melius nosti, scienter taceo; quum isti vanitate sua meruerint ne ulterius consulantur. Pythonicorum vero eo perniciosior est consultatio, quo fallacia malignorum spirituum in his manifestior est, qui sive mentiantur, sive non, in proposito semper habent ut noceant. Fallunt autem interdum studio fallendi, interdum cæcitatis suæ errore decepti: id tamen agunt assidue, ut futurorum conscii per omnia videantur. Inde est quod ambiguitate verborum obnubilare student oracula, ut quum mendaces, aut fallaces inventi fuerint, aliquo rationis velamento suam quærant tueri fallaciam. Sic utique fallere non desistunt, donec auditores suos præcipitent in ruinam. Cui enim a sæculo vatum profuere responsa? Crœso-ne, an Pyrrho, aut præcedentium aut subsequentium cuiquam? Dux Thebanus dum de oraculo sperat victoriam, fratris mucrone perfoditur. Et tamen avus Laius successus belli visus est polliceri. Quid enim aliud significaret, quod post multas ambages intulit,

certa est victoria Thebis?

Cæterum ne, interempto duce, mendacii arguatur, ut fallaciam ambigua veritatis nota obduceret, quo malitiam tueatur, subjecit,

Hei mihi per gladios vicit pater.

Sic ergo dum quasi fatorum consilio securus ad parricidium invitatur, laqueo impietatis trahitur ad oc-

casum. Patris quoque parricidæ desiderium adimpletur, dum fratres impii, quibus imprecatus optaverat, ut ferro generis consortia dissilirent, mutuis vulneribus pereunt, et alternis gladiis prosternuntur. Crœsus maxima regna, si Halyn transgrediatur, de oraculorum fide sibi subjectum iri confidit. Sed quum res in contrarium cesserit, fallax Apollo se unius verbuli æquivocatione, absolvit ab invidia mentiendi. Quid Pyrrhus? Romanis victis, quos sæpe in acie virtute fuderat, beneficio Phœbi sibi promittit imperium, sed irreparabiliter stratus, in seipsum retorsit culpam, qui amphibologiam oraculi minus utiliter intellexit. Ad notiores transeatur historias. Appius quum unica et singularis civilis belli tempestas orbem concuteret, docente Phœbo in sinu Euboico quietem quærit, et mortem invenit. Oraculum quidem auctore Lucano celebre est:

> Effugis ingentes tanti discriminis expers
> Bellorum, Romane, minas, solusque quietem
> Euboici lateris media convalle tenebis.

Sed ne falsitatis nota in historias non oracula refundatur, canonica, et cui fides incolumis acquiescit, discutiatur historia. Saul in tyrannum versus ex principe, quum exigentibus culpis esset a Domino derelictus, et adversus populum Domini, eo duce invalesceret manus hostilis, solicitus fractis rebus exitum inquirebat. Consuluit ergo Dominum, et non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas. Hoc tamen ei ante denunciaverat Samuel, quia Dominum pœnitebat, quod eum constituerat regem, eo quod non impleverat verbum Domini, suadente avaritia, parcens Agag regi pinguissimo, et opimis gregibus ovium et armentorum, et vestibus, et arietibus, et universis, quæ pulchra erant in oculis populi. Quicquid vero vile fuit, et reprobum,

hoc mandante Domino demoliti sunt, et quum nulli ducum nisi de manu Domini exercituum contingat victoria, auctori bonorum non referens gloriam, viribus suis in facie populi de collato munere applaudebat. Sic enim scriptum est: Factum est verbum Domini ad Samuelem: Pœnitet me quod constituerim Saul regem, quia dereliquit me, et verba mea opere non implevit. Contristatus est Samuel, et clamavit ad Dominum tota nocte. Quumque de nocte surrexisset ut iret ad Saulem, mane nunciatum est Samueli, quod venisset Saul in Carmelum, et erexisset sibi fornicem triumphalem, et reversus fuisset, descendissetque in Galgala. Deinde ad increpationes Samuelis crimen inobedientiæ sub prætextu religionis maluit excusare, quam delere per pœnitentiam; quæ secunda tabula post naufragium relicta est peccatori. Ait enim: Imo audivi vocem Domini, et ambulavi in via per quam misit me Dominus, et adduxi Agag regem Amalech, et Amalech interfeci. Tulit autem populus de præda oves et boves primitias eorum quæ cæsa sunt, ut immolet Domino Deo suo in Galgalis. Ecce quomodo se ipsum excusat, et quicquid culpæ est, aut extenuat, aut refundit in populum. Ait ergo Samuel: Nunquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci Domini? Melior est enim obedientia quam victimæ; et auscultare magis, quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus Idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo quod abjecisti sermonem Domini abjecit te Dominus ne sis rex. Ego quidem similiter arbitror evenire omnibus, qui in sublimitate constituti abeunt post concupiscentias suas, et principatum ac dominium simulantes, tumorem suum exercent in subditos, coæquantes libito licitum, ac si colla eorum jugo divinæ legis subjecta non sint,

et nulla necessitate urgeantur ad implendam justitiam Dei. Sed numquid vel sic, ad tantum tonitruum comminationis divinæ, σκληρότης pectoris indurati, aut tumor, qui tyrannidis iniquitate in corde Saulis vivacius coaluerat, potuit emolliri? Nequaquam. Dixit enim Saul ad Samuelem: Peccavi, quia prævaricatus sum sermonem Domini, et verba tua, timens populum, et obediens voci eorum. Sed nunc porta quæso peccatum meum, et revertere mecum, ut adorem Dominum. Et ait Samuel: Non revertar, quia projecisti sermonem Domini, et projecit te Dominus ne sis rex super Israel. Videsne quam difficile sit malitiam, quum superbiæ fomento coaluerit, verbis et exhortatione curari? Peccavi, inquit, timens populum, et obediens voci eorum. Nonne sic fatetur culpam, ut potius involvat alios, qui, si princeps esset, fuerant relaxandi, quam seipsum expediat? Numquid sic audierat fecisse Moysen, quum ira Dei sæviret in populum, dixissetque ei Dominus: Dimitte me, ut irascatur furor meus in populo, et deleam eum, et faciam te crescere in gentem magnam. Quid ergo fecit dux idemque fidelis princeps in beneplacito suo, constitutus a Domino? Aut dimitte eis, inquit, hanc noxam, aut dele me de libro tuo. Sed numquid in tantæ caritatis affectu propriam quærebat gloriam? Inquit enim mansuetissimus princeps, pius pater, disertus orator, potens in opere, et sermone, dux præambulus in justitia mandatorum Dei: Dicent Ægyptii, Callide duxit eos Dominus de Ægypto, ut prosterneret in deserto. Sic ergo etiam sui ipsius dispendio, Domini gloriam præoptabat, et populi, cujus ducatum ministrabat, liberationem. David quoque quum culpa ejus Dominum ad iracundiam provocasset, et principalis culpæ subjectus populus portaret pœnam, vidit angelum Dei cædentem populum. Fudit itaque pre-

ces de intimis præcordiis, et adjecit: Ego sum qui peccavi, ego inique egi, isti qui oves sunt, quid fecerunt? Verus utique rex, et justus princeps, et dignus, qui Altissimi frangeret iram, qui dum se pro populo flagellanti Deo opposuit, indignationis ejus flagellum amovit. Eum siquidem nulla excusatio flectit, nisi quum quis proprio judicio accusatur. Nihil movet ad veniam, nisi quum nocens nudam detegit culpam. Misericordiam nihil admonet, nisi quum animus caritate succensus, in se ipso conteritur. Nihil persuadet propitiandum esse, nisi quum mens manum operis extendit ad satisfaciendum. Si quis enim fatetur culpam, inutilis est confessio, nisi satisfactionis animo currat ad veniam. Peccavi, inquit, Judas, tradens sanguinem justum. Fuit itaque vera usquequaque confessio: sed inutilis, quia potius cucurrit ad laqueum quem meruerat, quam ad fontem misericordiæ quam demeruerat, et obstinationis suæ duritia præcluserat sibi. Eum tamen pœnituit fecisse, quod fecerat, sed non eo devotionis affectu, qui lapidem adjutorii sufficeret emollire. Pœnitentia siquidem ductus laqueo se suspendit. Vitam ergo digno finivit supplicio; sed quia malitiam non correxit, veniam sibi nullo salutis procuravit remedio. Sic enim et apud inferos scribitur esse stimulus pœnitudinis, licet nulla sit correctio pravæ voluntatis. Sic ergo Saul procul dubio peccatum suum imponere nititur humeris alienis, et dum simulat quod a pœna velit per preces Samuelis eximi, seipsum gravius oneratum, fortioribus laqueis involvit, et irreparabili sententia damnationis astringit. Sequitur enim: Et conversus est Samuel ut abiret. Ille autem apprehendit summitatem pallii ejus, quæ scissa est. Et ait ad eum Samuel: Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te. Porro triumphator in Israel

non parcet, et pœnitudine non flectetur. Neque enim homo est, ut agat pœnitentiam. At ille ait, Peccavi. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei, et coram Israel, et revertere mecum, ut adorem Dominum Deum tuum. Ecce quanta elationis insania. Se dejectum audit a Domino, et tamen quasi eo invito regnare contendit. Regnum meliori traditum esse non ambigit, et privatus per sententiam irretractabilem regni gloriam fraudulenter usurpat. Corruit itaque dum in vetitum molitur ascendere, et fit seipso deterior, dum meliori, reclamante Domino, vult præferri. Fatetur equidem culpam, sed pœnam portare dedignatur; hoc est enim quod ait, Peccavi: sed nunc honora me. Ac si dicat: Quum criminis culpa, elationis fastu, tyranni nequitia juste dejectus contemni meruerim, me patientia tua in conspectu eorum qui non noverunt consilium Domini, faciat gloriosum. Revertere ergo mecum, ut tuo incedam fastigiatus obsequio, et tanto stipatus comitatu, tanta venerabilis auctoritate, adorem Dominum Deum tuum, quoniam meum ultra dicere non audeo, qui ab eo per inobedientiam discessi, et adhuc per contumaciam recedo. Adeo siquidem intumuerat spiritus ejus, ut se non modo homini, sed et ipsi Deo seipsum quodammodo propriæ impietatis ausu præferret. Quem enim Dominus prætulerat, quanto majori gratia videbat præditum, tanto acriori invidia ei occultas tendebat insidias, tam manifestas, quam iniquas exercens inimicitias: et quo manifestius eum Dominus extollebat, eo avidius, non tam deprimere, quam extinguere properabat ipsique Deo se e regione ponit oppositum, dum ei surripere aut eripere nititur jura regnorum. Dignum ergo fuit ut non maneret in eo spiritus Domini, qui cor suum non modo habitaculum, sed et tantæ nequitiæ fecerat fundamentum. Exagitavit eum itaque spiritus nequam a Domino, et

ex illo retro fluere, et indies labi, minui regni vires cœperunt, salus populi fluctuare, hostium crebrior, major, clariorque victoria, tam regis quam populi validius animos fregit. Ipse tamen eum cui Dominus regnum firmaverat, exterminatum habebat a finibus suis. Quid ergo tandem cepit consilii? Non utique ut regnum traderet meliori se, ut dispositioni divinæ, quæ ei innotuerat, acquiesceret, ut pœnitentiam anteactæ vitæ ageret fructuosam. Sed qui adversus Dominum calcaneum tumoris extulerat, populum in montes Gelboe, ubi puniendus et occidendus erat, eduxit in prælium. Occidi siquidem in monte debuit, qui non nisi alta in seipso respexit. Quia ergo eum veritas ipsa deseruit, ad fontem mendacii falsus et iniquus princeps confugit. Dixit itaque servis suis: Quærite mihi mulierem, habentem Pythonem, et vadam ad eam, et sciscitabor per illam. Quid aliud dixisset gentilis, idemque perfidus? Nonne idem est ac si dicat,

Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo?

aut fidelioribus verbis, et insaniori perfidia, Si mihi Deus notitiam subtrahit veritatis, eam tamen per patrem mendacii, eo invito, cognoscam, et velit nolit arcanum consilii ejus, per potestates adversarias explorabo? Et dixerunt servi ejus ad eum: Est mulier habens Pythonem in Endor. Indignus enim erat consultatione virili, quem in tantum desperatio fregerat, ut etiam ab infirmis et infirmissimis creaturis ad tuendum sibi regnum, quod Dominus auferebat, adversus omni potentiam ejus, auxilium imploraret. Mutavit ergo habitum suum, vestitusque est aliis vestimentis, et abiit ipse et duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte. Recte quidem omnia, quia rectus est, etiam apud perversos Spiritus sanctus. Regio namque habitu debuit spoliari, qui ad serviendum dæmonibus, et non Deo, infaustum arripuerat iter. Qui vestem

abjecerat innocentiæ, qui justitiæ mutaverat indumentum, vestibus honoris et gloriæ non debuit insigniri. Et abiit utique post eum, qui non stetit in veritate, et duo viri cum eo, equidem innominati et innominabiles, qui vel regem ad tantam perfidiam non reluctante fide prosequi potuerunt. Duorumque rex decenter stipatur comitatu, dum a summa et vera unitate recederet. Veneruntque ad mulierem nocte, apto utique tempore, de morte regum, de strage populi, de luctu publico cum tenebrarum principe tractaturi. Sic et Salomon nocte dicitur sapientiam accepisse, qui amore mulierum allectus et corruptus, a Domino erat recessurus. Petrus quoque dum calore fidei destitutus, calefaceret se ad prunas de nocte, lapsus est in perfidiam, et eam crimine perjurii fecit insignem. Alii etiam discipuli timore prostrati, tempore nocturno fugerunt. Et ait Saul ad mulierem (mulieres enim frequentius spiritus Pythonicus implet) Divina mihi in Pythone, et suscita mihi quem dixero tibi. Lege libros, revolve historias, scrutare omnes angulos scripturarum, nusquam fere in bona significatione divinationem invenies. Unde prophetas reprobos divinatores non prophetas esse, scriptura commemorat, quales fuerunt prophetæ Achab, qui eum Domino permittente, exigentibus meritis variis ludificationibus seducebant. Denique juxta verbum Domini egressus est spiritus mendax, et factus est in ore omnium prophetarum Achab ascensuro in Ramoth Galaad, ad prospera promittendum, solo Michea Morastite reclamante, qui conscius divini consilii, Israel quem dispersum in montibus viderat, præmunivit, cæsus ob amatæ veritatis judicium ab eo, qui assumtis cornibus ferreis dixerat: His rex cornibus Syriam ventilabis. Præterea divinatio fere sine munere non fiebat, utpore quæ in avaritiæ et nequitiæ

spiritu exercetur. Hinc est quod Hierusalem ruituræ Spiritus sanctus improperat: Principes tui in muneribus judicabant, sacerdotes in mercede docebant, et prophetæ in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant dicentes: Numquid non Dominus est in medio nostrum? Non venient supra nos mala. Propterea dicit Dominus: Sion quasi ager arabitur, et Hierusalem ut custodia pomœrii erit. Qui ergo in pecunia divinabant, etsi prophetarum insultant nomine, sæpe mendaces, semper mendosi, alieni sunt a virtute et prophetiæ veritate. In Pythone, inquit: quasi dicat: Quia recessit spiritus Domini, vel Pythonicus patrocinetur mihi. Et suscita mihi quem dixero tibi. Utique fallacia fallaciam trudit. Datus rex in sensum reprobum, qui sibi persuaserat Pythonem scientiæ præsulem, præscium futurorum, arcani consilii conscium, veritatis interpretem, sibi quoque persuasit, eundem tanta præditum potestate, ut posset etiam mortuos suscitare, et tantæ benignitatis, ut etiam in eo, quod rarissimum est et difficillimum, familiaribus suis morem gereret. Proculdubio elapsum erat a memoria ejus, aut inutiliter tenebatur canticum fidelis animæ: quia Dominus est qui mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit, pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat, et quod in se ipso impletum viderat Saul, suscitat de pulvere egenum, ut sedeat cum principibus et solium gloriæ teneat. Et qui hæc facit, proculdubio scientiarum Dominus est. Et ait mulier ad eum, Ecce tu nosti quanta fecerit Saul, et quomodo eraserit magos et ariolos de terra. Quare ergo insidiaris animæ meæ ut occidar? Et juravit ei Saul in Domino, dicens: Vivit Dominus quia non eveniet tibi quicquam mali propter hanc rem. Verum quidem est, quia qui versatur in sordibus, sordescit amplius; et quem gra-

tia deserit, fiunt semper novissima illius deteriora prioribus. Sacrilegii igitur Pythonissa conscia expavescit, et potestas a Domino constituta ad sacrilegia evellenda alias quidem timida, quum negotia populi, cum domini bella geruntur, idolatris præstat audaciam, et sacrilegiis regiam accommodat auctoritatem. Ariolos, inquit Dominus, et magos ne patiaris vivere. At ille ad quem sermo Dei dirigitur, et qui gladium portat ad vindictam malefactorum, bonorum gloriam, non modo talibus securitatem dat, sed promissam pacem juramenti religione confirmat. Et sic evenit ut in proprio periculo discat, quam perplexi sint nervi testiculorum Leviathan, quum sibi tetenderit laqueum proprii operis, a quo sine salutis dispendio non evadit. Ei jam arcta complexio, et cornutus quidam imminet syllogismus: Si Pythonissæ parcitur, Domini violatur imperium, præcipientis ut maleficia hujusmodi de terra eradantur: si non parcitur, juramenti religio vitiatur. Quocunque se vertat impius, comprehenditur in operibus suis. Dixit ergo mulier: Quem suscitabo tibi? Qui ait, Samuelem. Omnium temporum una est fides, Deum esse, eundemque justum, et bonum, et remuneratorem sperantium in se, omnium plene meritis respondentem, ante legem, sub lege, sub gratia: nemini rectum sapienti, venit istud in dubium. Sine ista nemo unquam ingressus est ad salutem. Verum qui errat in minimis, paulatim ad majora prolabitur. Sic iste primo negligens, deinde inobediens, postmodum contumax, exinde obstinatus, postremo ad eam prolapsus est cæcitatem, ut nec prædictum articulum fidei sibi servet incolumem. Deum etenim justum usquequaque non credidit, opinans etiam in sanctos post exitum vitæ hujus, malignis spiritibus concessam potestatem. Noverat enim sanctum Samuelem Pythonicis non obtemperasse dum

viveret, nec aliquod cum eis initæ familiaritatis habuisse commercium. Nunc vero eum ad Pythonis imperium, sibi sperat et petit excitari. Vult etiam ad hoc cogi defunctum, ad quod vivus impelli non potuit. Regi siquidem noluit indicare dum viveret, nisi quod indicandum Dominus inspirabat. Quum autem audisset mulier Samuelem, exclamavit voce magna, et dixit ad Saulem: Quare imposuisti mihi? Tu es enim Saul. Se utique deceptam credidit, et etiam post præstitum juramentum, notitia et præsentia principis oneratam. Dixitque ei rex; Noli timere, quid vidisti? Et ait mulier ad Saulem: Deos vidi ascendentes de terra. Pythonissæ potuerat ab incepto, vel tenuis fidei virum deteruisse responsio. Deorum siquidem pluralitatem inducit, et eorum habitationem sub terra, et in tenebris esse significat. Dixit ergo Saul: Qualis est forma ejus? Quæ ait: Vir senex ascendit, et ipse amictus est pallio. Intellexit itaque Saul quod Samuel esset, et inclinavit se super faciem suam in terram, et adoravit. Formam illius qui apparebat diligenter inquirit, forte errore gentilium deceptus, eandem habitus et negotiorum formam singulis apud inferos credens, qua superstites fuerant insigniti. Unde illud: Quæ gratia curruum

Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Sed nonne potuerat sancti viri clarior esse gloria, aut post mortem viventis habitus immutari? Et quidem provide, et fideliter non dicit scriptura Samuelem Pythonis imperio suscitatum, sed cæcitatem impii sensus prudenter expressit. Ait enim, Audita forma viri et habitu, intellexit Saul quod Samuel esset. Deceptus utique intellexit; quod et ex eo probatur, quod subjungit: Et inclinavit se, et adoravit. Si

enim fuisset Samuel, nequaquam se permisisset ab homine adorari, qui secundum legem crediderat, et docuerat unum Deum et Dominum adorandum. Præterea sanctæ animæ a potestate malignorum spirituum exemptæ sunt. Postremo decepti hominis non fovisset errorem, quod eum ex subsequentibus fecisse colligitur. Dixit autem Samuel ad Saulem: Quare inquietasti me ut suscitarer? Hæc est enim fraudulentia malignorum spirituum, ut quod ultro faciunt, et dictant hominibus faciendum, operose dissimulent, ut hoc facere videantur inviti. Simulant se coactos, et quasi exorcismorum virtute extractos fingunt; et quo minus caveantur, exorcismos quasi in nomine Domini, aut in fide trinitatis, aut incarnationis, et passionis virtute conceptos componunt, eosdemque hominibus tradunt, exercentibus eos obtemperant, donec eos secum crimine sacrilegii, et pœna damnationis involvant. Transfigurant etiam se interdum in angelos lucis, honesta sola præcipiunt, illicita prohibent, munditiam consectantur, utilitatibus provident, ut quasi boni et propitii familiarius admittantur, audiantur benignius, amentur arctius, facilius exaudiantur: habitum quoque induunt venerabilium personarum, ut eis major et promptior reverentia impendatur. Et ait Saul: Coarctor nimis. Siquidem Philistiim pugnant adversum me, et Deus recessit a me, et exaudire me noluit, neque in manu prophetarum, neque per somnia. Vocavi ergo te, ut ostenderes mihi quid faciam. Ac si aperte dicat: In desperationis abyssum præcipitatus sum. Impugnant homines, deserit Deus, et ego ad te, qui in veritate utrisque inimicaris confugio, ut quasi doctor discipulum doceas, quid me in tanta angustia oporteat facere. Licet enim eum qui loquebatur crederet Samuelem, tamen in veritate erat angelus Sathanæ. Nec potuit

ei ignorantia suffragari, quum nemini liceat ignorare creaturam, quæ se appetit adorari, infidelem et perversæ voluntatis esse. Sciebat etiam illicitum esse ariolos et magnos inquirere, et de futuris solicitare Pythonem. Quod si eum ignorantia personæ excusat, melioris conditionis erunt stulti quam periti, et perversi quam recti. Et ait Samuel (non equidem verus sed umbratilis et fictitius, et quo dignus est, impius et reprobus consultator) Quid me interrogas, quum Dominus recesserit a te et transierit ad æmulum tuum? Responsionis initium, fidei consentaneum est, et accommodum rationi. Quid enim conferet creatura illi, quem deserit Deus, et cui deripit spolia? Sed sensim ad id quod suum est, hostis et fidei inimicus divertit, immiscens falsa veris, et mendacia fide veritatis obnubilans. Sequitur enim: Faciet tibi Dominus sicut loquutus est in manu mea, et scindet regnum tuum de manu tua, et dabit illud proximo tuo David, quia non obedisti voci Domini, neque fecisti iram furoris ejus in Amelech. Idcirco quod pateris, fecit tibi Dominus hodie, et dabit Dominus etiam tecum Israel in manu Philistinorum. Cras autem tu et filii tui mecum eritis. Sed et castra Israel tradet Dominus in manum Philistiim. Exitum quidem belli, fideliter infidelis exposuit, sed tamen verborum tendiculis infidelem et infelicem animam fraudulenter decepit. Deviantis siquidem confirmat errorem, et impœnitenti, post exitum, quietem repromittit. Quum enim dicit Dominum impleturum quæ loquutus est in manu mea, se proculdubio simulat Samuelem, per quem Sauli, quæ denunciat, loquutus eat Dominus. Quum autem subjungit: Cras tu et filii tui mecum eritis, verum quidem sed fraudulenter enunciat. Erat enim die sequenti sibi manum ex desperatione injiciens, ad inferos transiturus, habiturus

partem cum eo, quem avaritia, fastu, obstinatione mentis, fuerat insequutus. Sed falso blanditur, ingerens spem quietis, dum se gestu et verbis mentitur Samulem, cui certum est, collatam esse in quiete sedem a Domino, inter eos qui invocant nomen ejus. Quid ergo Sauli Samuelis sui, vel potius Pythonis, profuere responsa? Potuerat forte non præmonitus sperare meliora, et saltem dum alieno confoderetur gladio expectare. Oraculi vero vanitate certioratus gladio suo incubuit, et in extremis agens, dum propriæ gloriæ consulebat, qui fortius mori potuisset in prælio, auram verborum pertimuit, et infirmi et prostrati animi consilio, corporis et animæ mortem ascivit. Glorientur gentes in fortitudine sua, auctores earum dicant, unusquisque quod sentit, dum Heroum suorum titulos prædicant, dum magnorum virorum fortitudinem præconantur. Bibat illis auctoribus Cato venenum, Vulteius dextras et mentes sociorum armet ad voluntariam mortem. Per mamillas ad cor venenum aspidum insanabile Cleopatra trajiciat. Lucretia alienam impudicitiam sanguinis sui effusione condemnet. Ego evenire posse non arbitror, ut cujuscunque difficultatis articulo, liceat propria auctoritate homini, sibi mortem inferre, nec etiam ubi castitas periclitatur. Licet hunc casum videatur excipere doctor ille doctorum, cui in sacrario literarum vix aliquem audeo comparare. Hæc mors omnino desperatorum est, et eorum, qui licet corpore vivant, jam mentis morte præmortui, animo vivere desierunt. Utique non vivorum, sed jam mortuorum mors est. Infidelium regum percurre seriem, Hieroboam, Achab, Jezebel, Nabuchodonosor, Sennacherib, et alii quorum errores non sufficio enarrare, quid lucrati sint in vatibus suis, qui videbant eis falsa et stulta, nec aperiebant eis iniquitatem eorum, ut eos ad pœnitentiam

provocarent? Omnes utique evanuerunt post principem vanitatis, et dum scire quod non licet, vel aliter quam licet, appetunt, ad inane et nihilum redacti sunt. Reges vero Israel infidelibus sociavi, quia quum regum Juda alii boni, alii mali fuerint, reges Israel omnes reprobi extiterunt.

> Linque arcana Dei cœlumque inquirere, quid sit,

ait Cato, quia quod destinavit de te, et statuit Deus, citra tuam solicitudinem potest expedire. Egregie quidem Ethicus,

> Omnem crede diem tibi diluxisse supremum,
> Grata superveniet quæ non sperabitur hora.

Veritas autem sibi ubique consona est, nec a se, licet a mendacii habitaculo proferatur, quandoque discordat. Sicut nec munditia, dum sui integritate viget, quarumcunque sordium vicinitate polluitur. Ipsa mortem indicit non timeri, et ad eam excipiendam, nos horis omnibus præcipit præparari, ut quo minus de diuturnitate vitæ præsumitur, in cultum honestatis virtutum gradibus avidius curratur. Mors siquidem necessarium munus est, naturæ jam corruptæ. Corruptio namque mortis origo est. Tolle corruptionem, sectare integritatem munditiæ et virtutis, jam immortalitatis viam ingressus es; et quandam divinitatis tuæ arcam apprehendisti. Apprehendisti inquam an accepisti? Sed, ut fidelius loquamur, et accepisti et apprehendisti. Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Quis scit quando veniet, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane? Ut enim, ait ille, Nihil morte certius est, nihil hora incertius. Quæ utique non timenda est quasi malum, sed quasi malorum finis, quum venerit, gratanter amplectenda. Unum est quod totis mentis et corporis viribus fugiendum est. Quid illud sit quæris? Turpitudo, et totius species inhonesti. Hæc enim faciunt,

mortem terminum non esse malorum, sed antecedentium et succedentium copulam. Ad hanc fugiendam non oracula vatum, non Pythonis consultatio necessaria est: fidelius et utilius ad hoc ratio data consulit. Cato in Libya extremæ difficultatis angustia coarctatus, Ammonem Jovem dedignatus est consultare; ratus sibi rationem sufficere ut persuaderet servandam libertatem, et non modo dominationis Cæsareæ jugum, sed omnem notam turpitudinis fugiendam. Licet in eo erraverit quod auctoritate propria vitæ munus abjecit: quod non modo fidelium institutis; sed constitutionibus gentium, et sapientissimorum edictis constat esse prohibitum. Veteris quidem philosophiæ principes Pythagoras et Plotinus prohibitionis hujus non tam auctores sunt quam præcones, omnino illicitum esse dicentes, quempiam militiæ servientem a præsidio et commissa sibi statione discedere, citra ducis vel principis jussionem. Plane eleganti exemplo usi sunt, eo quod militia est vita hominis super terram. Quid si contra jubeant oracula vatum, vel responsa Pythonis? Procul dubio minime audiendi sunt, quia cum periculo innocentiæ, nemo cuiquam debet fidem. Si mihi non credis, Numam Romanorum Imperatorem fere innocentissimum præter Titum, si placet, attende. Dum invitaretur ad homicidium, petito capite ad sacrificia, censuit cepam esse cædendam, reflectens ad innocentiam etiam perversi numinis voluntatem. At quum hominis adjiceretur a numine, capillos se pollicitus est oblaturum. Quum vero spiritus immundus sitiret et sanguinem, piscem immolandum esse respondit. Sic itaque quum ratio ejus circumveniri non posset, ut traheretur ad culpam, immundorum spirituum testimonio, colloquio Deorum pronunciatus est esse dignissimus. Nec est quod sub exorcismorum prætextu, suum quis tueatur

errorem, qui ad minuendam dæmonum potestatem, et ad distrahendum, quod habent cum homine, familiaritatis commercium instituti sunt, carentque propriæ virtutis effectu, nisi in digito Dei convalescant. Porro spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum; et corpus peccatis subditum, sui esse habitaculum dedignatur. Quicquid vero hujusmodi agatur, fictitium est et phantasticum, et veritatis substantiam nescit. Videtur quidem adesse, dum precibus et oblationibus invocatur, et effectu petitionum persequente, sacrilegum errantis animæ desiderium adimpletur. Abest autem tam longe, ut subtracta tutela sui, eos quos perfidia tanta exagitat, variis ludificationibus dæmonum, trahi sustineat ad gehennam. Se siquidem ad hujusmodi flagitia prohibuit invitari publica voce Ecclesiæ, adversus quam nec portæ inferni prævalebunt. Quum ergo Spiritus sancti gratia, auctoritas Ecclesiæ, improbatis subtrahitur exorcismis, qui eis non tam utuntur quam abutuntur, offendunt in spiritum, quo recedente, ejus sibi nituntur virtutem et efficaciam retinere.

Cap. 28. *De specularlis, et quod maligni spiritus interdum futura prænoscunt, et de subtilitate naturæ, et longa experientia temporis, et revelatione superiorum potestatum, et quod sæpe decipiunt, aut decipientes, aut decepti, et quod specularios mala indubitata sequuntur.*

Frustra sibi specularii blandiuntur, quod nihil immolant, nulli nocent, sæpius prosunt dum furta detegunt, maleficiis purgant orbem, et solam utilem aut necessariam appetunt veritatem. Non sic impii, non sic. Qui non colligit, inquit, mecum, dispergit; et qui non est mecum, contra me est. Dum hæc Do-

mino prohibente, exercent impii, quid aliud faciunt, quam calcaneum erigere adversus prohibentem? Certe nimis est quod immolat, qui ejecto Spiritu sancto, idololatriæ mentem prostituit. Nimium est quod immolat, qui pollutas aures dæmoniorum sollicitat voce Domino consecrata. Nimium est quod immolat, qui motum corporis accommodat ad détestabile sacrilegium peragendum. Quid retinuit creatori, qui mentem, linguam, corpus, dæmonibus obtulit? An non veritati fecit injuriam, qui integritatem ejus in tanta corruptione quæsivit? Plane nemo in talibus per ignorantiam excusatur. Omnes enim in commune sciunt, aut scire debent, hanc ignominiam fidei anathematis opprobrio condemnatam. Non utique hic sacramento miles excipitur, pupillus ætate, mulier infirmitate sexus, rusticus munere agriculturæ, qua publicæ utilitati invigilat. Licet enim in dispendiis rerum, subveniatur eis per ignorantiam juris, in subversione tamen fidei nullum ab ignorantia remedium est: obtinente eo ut qui ignorat ignoretur, et insipiens in culpa, erudiatur in pœna, et sapienter puniatur, qui noluit intelligere ut bene ageret. Quis enim potuit discere, ut sine labore a tanto labore cessaret, dum illud laboriose addisceret ut laboriose et pestilenter erraret? Non potest in fide sine labore quiescere, qui potens est sollicitudine mentis et exercitio corporis a fide deviare? Qui enim his nugis obsequitur, fidem negavit, et infideli deterior est; et licet verbis Deum confiteatur, ei perversis operibus contradicit. Nec facilius est hominem hujusmodi esse fidelem, quam judicem incorruptum, qui diligit munera, et sequitur retributiones. Cæterum quod simpliciorum animos movet, scilicet per hujusmodi consultationem abscondita futurorum manifestari non posse, nisi per manum ejus in cujus potestate sunt tempora et momenta, nodum non

ingerit quæstionis. Licet enim futurorum sit unus arbiter, qui et Deus et Dominus omnium est, tamen ex signis interdum hominibus innotescunt. Quid ergo mirum, si ea quandoque prænoscant, quæ et subtilitate naturæ vigent, et experientia temporis longiore, et revelatione superiorum potestatum de plurimis admonentur? Si ergo spiritus corporis mole gravati, quos luteum carnis retardat indumentum, quorum acumen turbati sensus corruptio hebetat, ex præcedentibus aut quarumcunque rerum indiciis, quæ sint ventura conjiciunt, quid prohibet spiritus ab omni nexu corporis absolutos, quos noxia moles non tardat, rerum imminentium, aut in plurima tempora succedentium præmetiri eventum? Sed qui fere pridie natus est, post dies pauculos decessurus, medio tempore ex similibus similia colligit, et de causis sibi interim notis ratiocinatur in posterum. Nonne hoc facilius potest non modo antiquus, sed inveteratus dierum, qui ab initio conditus est plenus sapientia et perfectione decorus? Quis adeo hebes est et tarditatis egregiæ, qui tanto temporis tractu, pro parte ad ea conjicienda quæ futura sunt, non assurgat? Præterea propitiæ potestates, quæ caritatis cultu et devotione obediendi Domino assidue famulantur, eis quidem possunt, et interdum creduntur occulta revelare. Nec tamen statim verum est, quod reprobi sentiunt, aut prædicunt, sed quandoque quæ suspicantur aut timent, ut videantur conscii secretorum, properant nunciare. Quale est quod Domino nascituro in templis Ægypti desolationem eorum, et discessum suum, dæmones templorum præsides prædicebant. Unde illud apud Trismegistum de exterminio religionis idololatriæ: Ægypte, inquit, Ægypte, erit quum religionis tuæ solæ supererunt fabulæ. Et sæpe quod ex necessitate faciunt, et coacti, se sponte facere simulant, quasi hominibus

indignantes, quibus se fingunt infensos. Sæpe etiam mentiuntur aut decipientes aut decepti. Sed licet vera dumtaxat enuncient, nihilominus aut compescendi sunt, aut fugiendi. Unde in Deuteronomio: Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui dixerit se somnium vidisse, et prædixerit signum atque portentum, et evenerit quod loquutus est, et dixerit tibi, Eamus et sequamur deos alienos, quos ignoras, et serviamus eis, non audias verba Prophetæ illius, aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non. Unde plane intelligitur, quia etsi contingant, quæ a divinantibus non secundum Deum dicuntur, non sic accipienda sunt, ut fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ coluntur ab eis. Sed nec Apostolus in Actis Apostolorum, immundo spiritui pepercit, quia in muliere ventriloqua, apostolis et prædicationi eorum testimonium perhibuit veritatis. Nihil vero adversus pestem istam salubrius est, quam si quis hujusmodi vanitati omnino aurem subtrahat. Gratias ago Deo, qui mihi etiam in teneriori ætate, adversus has maligni hostis insidias, beneplaciti sui scutum opposuit. Dum enim puer, ut psalmos addiscerem, sacerdoti traditus essem, qui forte speculariam magicam exercebat, contigit ut me, et paulo grandiusculum puerum, præmissis quibusdam maleficiis, pro pedibus suis sedentes, ad speculariæ sacrilegium applicaret, ut in unguibus sacro nescio oleo, aut chrismate delibutis, vel in exterso et levigato corpore pelvis, quod quærebat, nostro manifestaretur indicio. Quum itaque prædictis nominibus, quæ ipso horrore licet, puerulus essem, dæmonum videbantur, et præmissis adjurationibus, quas Deo auctore nescio, socius meus se, nescio quas imagines, tenues tamen et nubilosas videre judicasset, ego quidem ad illud ita cæcus extiti, ut

nihil mihi appareret, nisi ungues aut pelvis, et cætera quæ antea noveram. Exinde ergo ad hujusmodi inutilis judicatus sum, et quasi qui sacrilega hæc impedirem, ne ad talia accederem condemnatus, et quoties rem hanc exercere decreverant, ego quasi totius divinationis impedimentum arcebar. Sic mihi in ea ætate propitiatus est Dominus. Quum vero paululum processissem, flagitium hoc magis et magis exhorrui, et eo fortius confirmatus est horror meus, quod quum specularios multos tunc noverim, omnes antequam deficerent, aut defectu naturæ, aut manu hostili, beneficio luminis orbatos vidi, ut cætera incommoda taceam, quibus in conspectu meo a Domino, aut prostrati, aut perturbati sunt, exceptis duobus, sacerdote videlicet, quem præmisi, et diacono quodam, qui speculariorum videntes plagam, effugerunt, alter ad sinum Canonicæ, alter ad portum cellulæ Cluniacensis, sacris vestibus insigniti. Eosdem tamen præ cæteris in congregationibus suis adversa plurima postmodum perpessos esse, misertus sum. Sane si ad impugnandum hunc errorem, concursus rationum, et catholicæ matris Ecclesiæ auctoritas non suppeteret, vel exempla malorum eum sufficiunt extirpare. Sicut autem nemo potest bibere calicem Domini, et calicem dæmoniorum, aut duobus dominis servire, Deo et Mammonæ; sic gratiam Dei, et hujus malitiæ exercitium, nullus assequitur. Sed ecce quare punctim, et quasi subula, sententiam prosequor, fidei et morum inimicam, quum eam cæsim Spiritus mucrone, capulo tenus transverberare sufficiam? Feriatur ergo semel in manu forti, et brachio illius, qui ad submersionem Ægyptiorum, divisit mare rubrum in divisiones, et secundo opus non erit. Non est enim qui de manu illius possit eruere. Educat ergo gladium Moyses, et prosternat Ægyptias abominationes, et abscondat

eas, ne appareant in conspectu fidelium, in sabulo sterilitatis suæ. Loquatur verbum, sententiam proferat in condemnationem errorum, quos diutius a domo tua abigere procuravimus. Verbum siquidem gladius est bis acutus, vivus et efficax, penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, discretor etiam cogitationum. Insensatus est, qui hoc gladio imminente non timet. Et ecce in facie Ecclesiæ, in conspectu omnium imminet. Denique et in omnes dirigitur. Inquit enim: Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium: nec inveniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam suam, ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitetur, aut observet somnia aut auguria, ne sit maleficus, nec incantator, neque Pythones consulat aut divinos, et quærat a mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo. Perfectus eris, et absque macula cum Domino Deo tuo. Gentes istæ, quarum possidebis terram, augures et divinos audiunt. Tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es. Quis ergo dubitet hæc criminalia, et non modo languorem, sed fidei exterminium esse, quod tanta diligentia propheticus, immo Spiritus sancti sermo eradit? Abominationes sunt, dicente Domino: Et homo se supra hominem fieri opinatur, quum istorum assequutus est disciplinam. Propter istiusmodi scelera deletæ sunt gentes, et humana temeritas se in his multiplicari confidit.

Cap. 29. *De Physicis, Theoricis, et Practicis.*

Licet tamen ut de futuris aliquis consulatur, ita quidem, si aut spiritu polleat prophetiæ, aut ex naturalibus signis, quid in corporibus animalium eveniat, physica docente cognovit: aut si qualitatem temporis imminentis, experimentorum indiciis colligit. Dum tamen his posterioribus nequaquam quis ita aurem accommodet, ut fidei, aut religioni præjudicet. Sed nec primi audiendi sunt, nisi in eo quod loquuntur a Domino, quod nunquam religionem impugnat, quia verum vero nequit esse contrarium, nec bonum bono. At physici dum naturæ nimium auctoritatis attribuunt, in auctorem naturæ, adversando fidei, plerumque impingunt. Non enim omnes erroris arguo, licet plurimos audierim, de anima, de virtutibus et operibus ejus, de augmento corporis et diminutione, de resurrectione ejusdem, de creatione rerum, aliter quam fides habeat, disputantes. De ipso quoque Deo interdum ita loquuntur,

Ut si terrigenæ tentarent astra gigantes,

et inani conatu cum Encelado, ut eis Ætnæ onus ignifluum imponatur, cupiant promereri. Sed in his facile labi possunt, quia quanticunque ingenii vires, citra profunditatem difficultatis, quæ in his vertitur, subsistunt. Ubi vero deficit intellectus, fidei ratione deducta, quæ media est, restat sola opinio. Quum vero de inferioribus quæritur, puta de complexione animalis, de causa et cura ægritudinis, eis omnino nihil deest, præter effectum operis, si is desideratur. Et quidem theorici, quicquid suum est, faciunt, et forte pro amore tuo amplius erogabunt, et ab eis singularum rerum causas et naturas accipies; sanitatis, ægritudinis, et neutralitatis, censores sunt. Dant sanitatem verbo tenus, et conservant. Neutralitatem

jubent istuc divertere. Ægritudinis prævident et docent causas, indicunt ei initium, augmentum, statum, et declinationem. Quid multa? Quum eos audio, videntur mihi posse mortuos suscitare, nec Æsculapio Mercuriove creduntur inferiores. Veruntamen in eo magna mentis admiratione distrahor et perturbor, quod a seipsis tanto verborum conflictu, et collisione rationum dissiliunt, et discordant. Unum profecto scio, contraria simul vera esse non posse. Quid de medicis practicis dicam? Absit ut de his quicquam perversum loquar. In manus enim eorum exigentibus peccatis meis, nimis frequenter incido. Non sunt exasperandi verbis, sed potius demulcendi obsequio. Nolo me tractent durius, nec etiam sentire audeo, quod omnes clamant. Dicam ergo cum sancto Salomone: Quia medicina a domino Deo est; et vir sapiens non contemnet eam. Nemo siquidem magis necessarius est aut utilior medico, dummodo sit fidelis et prudens. Quis enim præconia illius declamare sufficiat, qui salutis artifex, et procreator vitæ, in eo Dominum imitatur, et vices ejus agit, quod salutem, quam ille operatur, et quasi Dominus et princeps donat, iste œconomus et minister procurat et dispensat? Nec ad rem attinet, si qui pseudogratiam vendunt, et qui justiores videri volunt, dum nihil accipiant, antequam æger convalescat, in eo iniquiores sunt, quod beneficium temporis, imo munus Dei, manibus suis adscribunt, quum ille quem Deus erigit et vigor naturæ convalescentis, citra operam ejus fuerat erigendus. Quamvis istud jam paucorum sit, sibi invicem suadentibus et replicantibus medicis, Dum, dolet accipe. Nec moveor si opera eorum in se compugnent, quum sciam contrariorum plerumque esse eundem effectum. Sed quum inter manus eorum quis in fata collapsus est, tunc necessarias producent ra-

tiones, quibus apparebit, quod vita ejus non fuerat ulterius protendenda. Et ut dicitur, quos longa afflixerunt inedia, jam mortuis sorbitiunculas faciunt et inutiles, et delicatos præparant cibos. Exspectas forte ut dicam quod dicit populus, quia hi sunt qui homines officiocissime occidunt. Sed frustra. Absit enim, ut hanc contumeliam proferam, quam si forte audire volueris, Senecam, Plinium adeas, et Sidonium, qui hoc in auribus tuis clamore valido replicabunt.

LIBER TERTIUS.

PROLOGUS.

Hostis multorum fio, dum ineptias nugatorum excutio. Qua de causa otiari decreveram et silere, sed alterum mihi negotiorum tumultus excutit, alterum motus animi interrumpit. Qui enim sub potestate constitutus est, si sapit obtemperat imperio præsidentis. Quem stimuli affectuum pungunt, dissimulare non potest, quin moveatur ad formam passionis. Exultat ergo quem gaudii aura demulcet, spes inducit hilaritatem, metus trepidat, dolentis animus mœrore confunditur. Hæc apud singulos alternat facies boni aut mali. Verum sensus malorum altior est, et sæpius in omnes incurrit; quis est enim qui malorum asperitate sæpius non uratur, quam demulceatur fomento bonorum? Rarus est, qui totius fortunæ impetum a se toto possit arcere. Qui suis viribus prævalet, aut in amici aut familiaris corpore, vel sorte tentatur. Licet parum humanus sit, quem extraneorum jactura non concutit: non satis homo est quem aliena non movent. Sed sapientioribus jam venit in dubium, an quicquam hominis, recte sit.

homini alienum. Virtutis vero processus, ambiguitatis hujus nodum solvit, quum et comicus nihil humani alienum a se reputet, et magister cœlestis hominem homini diligendum docuerit ut se ipsum. Unde patet indignum esse tanto magistro discipulum, qui veritati non congaudet, et adversus publicæ salutis hostes non excandescit. Eos vero pro parte præsentis opusculi, aliquatenus tangit intentio; et nugas eorum, quo potest et consuevit, telo decutiet.

Cap. 1. *Quid sit salus universalis et publica.*

Est igitur salus publica, quæ universos fovet, et singulos, incolumitas vitæ. Nihil enim homini præstantius vita ejus: incolumitate vitæ, nihil salubrius. Hominem vero constare ex anima rationali, et carne corruptibili, antiqui sapientes definierunt. Caro siquidem vivit ab anima, quum aliunde corpori vita esse non possit, quod semper inertiæ suæ torpore quiescit, nisi spiritualis naturæ beneficio moveatur. Hæc autem habet et ipsa vitam suam. Deus etenim vita animæ est. Quam sententiam modernorum quidam graviter quidem et vere, licet metrica levitate complexus est,

Vita animæ Deus est, hæc corporis, hac fugiente
Solvitur hoc, perit hæc destituente Deo.

Sicut ergo corpori vivere est vegetari, moveri ab anima, et dispositione sui motibus animæ acquiescere, et ei quadam obediendi necessitate concordare: sic et anima ex eo vivit, quod suo modo vegetatur, et vere movetur a Deo, et ei subjecta devotione obtemperat, et in omnibus acquiescit. Si quo minus, et eo minus vivit. Nam et corpus, qua parte sui non movetur ab anima, jam in ea torporem mortis incurrit. Dum ergo totum vivit, ad eam totum disponitur, quæ se non per partes infundit partibus, sed tota est, et ope-

ratur in universis et singulis. Sic et Deus animam perfecte viventem, totam occupat, totam possidet, regnat et viget in tota. Nullus ei angulus exceptus est. Sed quid in anima angulum vel partem dico? Partium expers est, simplicisque naturæ, et totius duplicitatis ignara. Partes tamen quas potuit, sibi a distributore bonorum vendicavit. Quas? inquis. Virtutes utique, quibus viget et operatur, et sui experimentum facit. Si non ergo multiplicitate partium, et quantitatis quadam distensione crescit, ratione tamen et intellectu, appetitu boni, aversione mali, manente simplicitatis natura dilatatur. Quum vero partes istas spiritus implet (Deus enim spiritus est) solida et perfecta est vita animæ. Quum enim intellectus Deum, qui summe bonus est, visus sui acumine, quantum valet et licet apprehendit, et bonum quod ille videt, incorrupta voluntas appetit, et ratio ne declinet ad dexteram vel sinistram, qui sano affectu ad bonum trahitur, viam aperit, jam quandam immortalitatis assequuta est gloriam. Quod forte jam sentiebat, qui in suavitate conscientiæ suæ dicebat: Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum. Utique qui hac via incedit non sperat aut extimescit, non contristatur aut condolet alicui eorum, quæ a summo et vero bono recedendo deficiunt. Et forte fideles animas invitat sermo propheticus, dicens: Convertimini ad me in toto corde vestro, ut scilicet angelus gaudii aut mœroris, timoris aut spei, non avertatur a facie mea, et meæ non displiceat voluntati. Implet autem hæc vita omnem creaturam, quia sine ea nulla est substantia creaturæ. Omne enim quod est, ejus participatione est id quod est. Sed quum sit in omnibus per naturam, sola rationalia inhabitat per gratiam. Sunt ergo, quia in eis veritas est. Illustrantur, quia in eis sapientia est. Bonum di-

ligunt, quia in eis fons bonitatis, et caritatis est. Omnis etenim virtus angelica et humana, quoddam divinitatis vestigium est, rationali creaturæ quodammodo impressum. Spiritus sanctus inhabitans imprimit animæ sanctitatem, ejusdemque rivulos multifariam spargit, diversarum exercens charismata gratiarum. Et hæc mihi videtur vera, et unica incolumitas vitæ, quum mens, vivificante spiritu, ad rerum notitiam illustratur, et accenditur ad amorem honestatis, et cultum virtutis. Præcedit ergo scientia virtutis cultum, quia nemo potest fideliter appetere, quod ignorat, et malum nisi cognitum sit, utiliter non cavetur. Porro scientiæ thesaurus nobis duobus modis exponitur: quum aut rationis exercitio, quod sciri potest intellectus invenit: aut quod absconditum est revelans gratia oculis ingerens patefacit. Sic utique aut per naturam, aut per gratiam ad veritatis agnitionem, et scientiam eorum, quæ necessaria sunt, unusquisque potest accedere. Quodque magis mirere, quilibet quasi quendam librum sciendorum, officio rationis apertum, gerit in corde. In quo non modo visibilium species, rerumque omnium natura depingitur, sed ipsius opificis omnium invisibilia Dei digito conscribuntur. Adeo quidem ut nequaquam valeant per ignorantiam excusari, quibus beneficio naturæ, vel gratiæ, gerendorum series innotescit. Sicut scriptum est: Quod enim notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim revelavit illis. Non tamen corruptæ naturæ adversus gratiam magnifico fimbrias, aut phaleras erigo, quasi ipsa aliquid boni habeat quod non acceperit; quum certum sit quia sine ea nihil possumus facere. Agnitio igitur veritatis, cultusque virtutis, publica singulorum, et omnium, et rationalis naturæ, universalis incolumitas est. Contrarium vero ejus ignorantia, et odibilis et inimica propago ejus, vitium est. Et recte quidem ignorantia

mater vitii est, quia nunquam adeo sterilis est, ut non odibilium fructum pariat infelicem. Inquit Ethicus: Tu adeo

nullo thure litabis,
Hæreat in stultis brevis ut semiuncia recti.

Agnitio quidem certitudinem habet, et vel in scientia, vel in fide consistit. Sed fidei regula paulisper differatur, quoniam eam tempus, et locus suus expectat. Cæterum scientia sui notitiam habet. Quod evenire non potest, si non metiatur vires suas, si ignorat alienas.

Cap. 2. *Quid sit contemplatio hominis, sapientiam affectantis, et quis sit fructus speculationis hujus.*

Est ergo primum hominis sapientiam affectantis, quid ipse sit, quid intra se, quid extra se, quid infra, quid supra, quid contra, quid ante, vel postea sit, contemplari. Inde est forte quod illi, qui prima totius philosophiæ elementa posteri stradere curaverunt, substantiam singulorum arbitrati sunt intuendam, quantitatem, ad aliquid, qualitatem, situm esse, ubi, quando, habere, facere, et pati, et suas in omnibus his proprietates, an intensionem admittant, et susceptibilia sint contrariorum, et an in eis ipsis aliquid inveniatur adversum. Provide quidem hæc et diligenter, etsi in eo negligentiores extiterint, quod sui ipsius notitiam in tanta rerum luce non assecuti sunt, et lucis inaccessibilis notitiam perdiderunt, dum evanuerunt in cogitationibus suis, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et obscuratum est insipiens cor eorum. Quod ex eo convincitur, quod traditi in passiones ignominiæ, faciebant quæ nec sexui, nec ætati, nec fortunæ conveniant, nec naturæ, et personas omnium operis testimonio devenustent. Dati siquidem sunt in sensum

reprobum, quod planum est his qui Apostolum plenius noverunt. Argumentum tamen ad omnia validissimum est, ut de fide et sinceritate singulorum credatur operibus suis. Opera enim quæ facit aliquis, testimonium perhibent de eo. Verum qui seipsum ignorat, quid utiliter novit? Si ignoras te, inquit, pulcherrima inter mulieres, abi post vestigia sodalium, et post greges. Oraculum Apollinis est, et descendisse de cœlo creditur, γνῶθι σεαυτὸν, id est, scito teipsum. Nonne scivit hoc Ethicus dicens,

> Discite, et o miseri causas cognoscite rerum,
> Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
> Quis datur, aut metæ quam mollis flexus et unde,
> Quis modus argento, quid fas optare, quid asper
> Utile nummus habet, pueris carisque propinquis
> Quantum elargiri deceat, quem te Deus esse
> Jussit, et humana qua parte locatus es in re.

Hæc etenim contemplatio quadripartitum parit fructum, utilitatem sui, caritatem proximi, contemptum mundi, amorem Dei. An non est arbor bona, quæ tantam fructuum dulcedinem affert, tantam affert utilitatem? Certe non superbit, qui parvus est in oculis suis. Dum quisque quæ adsunt vel absunt, expetibilium numerum cogitat, quis de sua paupertate non erubescit? Si quis non appetenda sui recenseat, ei jugis materia modesti doloris et humilitatis occurrit. Quocunque se vertat, in seipso dejicitur, qui petit a Domino confortari, dicens: Humiliatus sum usquequaque, vivifica me secundum eloquium tuum. Itemque: Ego, inquit, in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper.

Cap. 3. *Quod superbia radix est omnium malorum, et concupiscentia lepra generalis, quæ omnes inficit.*

Superbia vero radix omnium malorum est, mortisque fomentum. Arescunt rivuli, si fontis vena præciditur. Nec rami convalescunt, radice succisa. Deficiunt vitia, si elatio jugulatur. At si stercora radici congerantur, pinguescunt rami, et arentium sterilitas resilvescit. Si fonti liquentia superfundas, accessio transit in rivulos. Si camino ignem adjicias, in ligna incendium recrudescit. Sic si vitiatæ naturæ elationis innatæ toxicum foveas, quin vitalia ipsa mortiferum virus inficiat, nec si volueris, poteris impedire. Est enim omnibus non tam cognatus, quam innatus amor sui. Qui si modum excesserit, vergit ad culpam. Omnis enim virtus suis finibus limitatur, et in modo consistit. Si excesseris, in invio es, et non in via. Si amor hic invaluerit, nemo speret de cura. Lepra siquidem est, incurabilior omni lepra. An nescis concupiscentiam lepram esse? Giezi consule; Si erubuerit confiteri quod sentit, convince eum macula corporis. Sed quid dico Giezi consulendum, ac si solus sit? Orbem conveni, quia totus infectus est. Meipsum interroga; qui miserorum unus sum. Certe concupiscentia misera et miserabilis lepra est. Nescis forte quid dicam. Concupiscentiæ pestem, nescius infirmitatis ignoras, homo non concupiscens, et in eo supra hominem constitutus; sed testis meus in cœlo fidelis, mecum asserit, quia omnes corrupti sunt, et abominabiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. An tu sis ille, tu videris. Scio enim non esse hunc Paulum, qui hujus pestis incursu clamat, et ingemiscit: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Scio hunc

non esse illum, qui de pectore veritatis sapientiæ fluenta potavit, quum orbem infectum hac labe intonet, dicens: Quæcunque in hoc mundo sunt, concupiscentiam oculorum esse, aut carnis, aut superbiam vitæ. Qui ergo hunc amorem non temperat, timeat lepram, et cæcitatem oculorum, quæ ex ea imminet, pertimescat. Si itaque illi, qui non reprimunt concupiscentiam, malorum utique fontem et fomitem, dispendium salutis incurrunt, quid erit illis, qui eam assentatorum inflammant stimulis, et quasi fomenta vitiorum accendunt? Quid facient, aut potius quid patientur, qui a veritate avertunt auditum, in admiratione rerum corruptibilium et corrumpentium, non claudunt oculos, manus expandunt, et omnium sensuum vivacitatem exercent? Deinde quasi diei non sufficiat malitia sua, fallacia unius alterius fallaciam trudit. Terentiano siquidem verbo libentius utor, dum ad concupiscentiæ fornacem succendendum conveniunt adulatores, et relatores, delatores, et detractores, invidi, ambitiosi, elati, factiosi, et superstitiosi, flagitiosi, omniumque officiorum prævaricatores; quos quia fere ubique terrarum sunt, facilius est invenire, quam dinumerare. Adversus hujusmodi est omnis lex, in hos omnia jura conjurant, et in eosdem quasi in publicæ salutis hostes quandoque omnis armabitur creatura.

Cap. 4. *Quid adulator, assentator, et palpo; et quod eis nihil perniciosius.*

Adulator enim omnis virtutis inimicus est, et quasi clavum figit in oculo illius, cum quo sermonem conserit, eoque magis cavendus est, quo sub amantis specie, nocere non desinit, donec rationis obtundat acumen, et modicum id luminis, quod adesse vide-

batur, extinguat. Ad hæc auditorum aures obturat, ne audiant verum; quo quid possit esse perniciosius, non facile dixerim. Scitum est illud Lælii, aut potius Ciceronis: Cujus aures clausæ sunt veritati ut verum audire non possit, ejus salus desperanda est. Quid vero infidelius quam eum, cui fidem debeas, circumvenire verborum blanditiis, ludibrio habitus, gestus transfiguratione, et totius vanitatis lenocinio excæcatum, in sordes vitiorum impellere et præcipitationis abyssum? Quid odibilius fraude et dolo, quo sub imagine amoris et fidei, in simplicem et credulum et, quod detestabilius est, amicum, perfidiæ et inimicitiarum nequitia exercetur? Hoc siquidem genus hominum omnia loquentium ad voluptatem, ad veritatem nihil. Verba oris ejus iniquitas et dolus, qui etiam errantibus amicis, ad eorum subversionem ingeminat, euge, euge. Quos ut plenius noveris, Gnathonem apud Comicum vide, et quid de se fateatur ausculta.

> Negat quis, nego, ait, aio. Denique imperavi egomet mihi,
> Omnia assentari.

Tota enim gnathonicorum factio, comœdia est.

> Rides, majore cachinno
> Concutitur; flet, si lachrymas conspexit amici,
> Nec dolet: igniculum si brumæ tempore poscas,
> Accipit endromidem; si dixeris Æstuo, sudat.

Unde Umbricius inquit,

> Non sumus ergo pares: melior qui semper, et omni
> Nocte dieque potest alienum sumere vultum,
> A facie jactare manus, laudare paratus,
> Si bene ructavit, aut si quid fecit amicus
> Quod proferre palam non possit lingua modeste.

Quod quidem non modo amico, sed ne libero homine dignum est, quum vera et unica libertas in virtutis speciem cadat, et turpitudo quos inficit, postremæ

subjiciat servituti. Histrionem esse vel mimum, infamiam ingerit his, quos a tantæ abjectionis opprobrio naturæ vel personæ dignitas videtur excepisse. Porro qui vultum induit alienum, et varias affectuum alternat facies, incolumitati sensuum insidias parat, et

> Sordibus auriculis alienis colligit escas;

et si histrionem verbo diffiteatur, eum moribus et turpitudine confitetur. Quod assentatoris proprium est qui ad alterius vivit nutum, et antequam suum proferat judicium, de singulis exspectat alienum. Cæterum palpo, qui tamen assentatoris vel adulatoris censetur nomine, quoniam eadem res multis notatur indiciis, hominum mentis explorat, prætentat voluntatem, ut cui rei volueris sensus accommodet, ut gratiam illius, cum quo agitur, fraudulenter surripiat. Novit enim de concursu sensuum et voluntatum unione, quasi rivulos amicitiæ scaturire. Idem siquidem velle et nolle, (ut ait historicus) ea demum firma amicitia est. Quid ni?

> Consentire suis studiis qui crediderit te,
> Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Quum vero præsenserit voluntatem, sic palpat, sic demulcet, tanta suavitatis perungit gratia, ut virtuti somnium inducat, et totam moderationis, sine qua nunquam recte vivitur, formam Lethæi fluminis infusione subvertat. Magnas gratias agere Thais mihi? Jucundus est enim Comicus, et aptus qui se nugis nostris frequenter immisceat, Ingentes, inquit. Fuerat quidem satis si magnas respondisset. Sed quia adulatoris fraus omnia extollit in majus, et de suo aliquid adjicit unde sibi gratiam cumulet, ingentes inquit. Sed nec mendacium erubescit. Qui enim sibi potuit persuadere, ut honestatem hominis tantæ turpitudinis macula decoloraret quacunque de causa, utique per-

suadebit, ut quod appetit, faciat, "si possit, recte, si non, quocunque modo rem." Verum qui suo nomine, ut proprie eloquamur, dicitur adulator, vitia cujusque dealbat, et ne se ipsum videat, oculos colloquentis quadam nube vanitatis implet, et aures falsis præconiorum titulis reficit. Ait Ethicus,

Quid quod adulandi gens prudentissima laudat
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum invalidi collum cervicibus æquat
Herculis, Antæum procul a tellure tenentis:
Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Hoc autem minime videtur mirum, si perditissimi homines, et quibus hic gravis morbus, et fœculentus mundus sordidatur, ad tantam turpitudinem possunt impelli. Sed hoc potius duco mirabile, quod populum qui sibi credat habeant, qui de se magis alienæ linguæ acquiescat, quam propriæ judicio conscientiæ, dum seipsum quilibet extra se quærit, et nosse dedignatur, quam sit sibi curta supellex. Nihil est enim quod credere de se non possit quum laudatur, non modo diis æqua potestas, sed quæcunque anima de fermento superbiæ intumescit.

Cap. 5. *De cautela adulatorum, et fraude multiplici, et comitibus adulationis, et sequela eorum.*

Sunt tamen, qui vulgares et adulationes plebeias non admittant, ut qui nolunt vili unguento, oleove corrupto, quod omnibus fœtet, inungi, quum amicorum aut convivarum expetunt gratiam. Quid enim turpius est, quam ad lenocinia histrionis transfigurare vultum, mutare habitum, motum ducere, et non tam videre alium, quam se ipsum gerere histrionem? Quid ineptius, quam quum alius magno hiatu oris, ad te impel-

lendum vanitatis spiritum proferat, si tu aurium vela, et latitudinem cordis ad tumorem concipiendum oppandas. Et quia videntur ab omnibus, facilius hæc a plerisque vanitatis obsequia contemnuntur. Veruntamen illa magis timenda, quia magis perniciosa sunt, quæ quodam cautelæ velamento studiosius occultantur, et quasi sub imagine increpationis aut correctionis, alteriusve officii, aut virtutis, irrepunt. Quod nonnullos, dum benevolentiam immoderatius captant, fecisse reperies. Ait enim Lælius, non ille lator legis amicitiæ, sed suasor belli civilis, et furoris incentor, qui et ab aliis Lentulus appellatur,

> Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires,
> Conquerimur, deerat ne tibi fiducia nostri?
> Dum movet hæc calidus spirantia corpora sanguis,
> Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
> Degenerem patiere togam, regnumque senatus?
> Usque adeo miserum est civili vincere bello?

Sic et in Comœdiis servorum calliditate domini deluduntur, præmissis increpationibus rationes suas infirmari permittunt, et tandem se victos simulant, ut et credulorum sensum confirment errorem, et de proditionis perfidia gratiam aucupentur, magna satagentes industria, ut sic semper decipiant, ut nunquam possint argui falsitatis. Eorum namque veritas mendacio servit. Quid quod aucupes novitatum rumusculos congerunt, eisdemque curiosorum auribus satisfaciunt, ut hac via compendiosius ad id, quod desideratur, accedant? Temporis quoque diligentissimi observatores sunt, ne quid intempestive ingerant, sed inter prandendum, aut cum vino quis exhilaratus fuerit, aut cujuscunque compos voluptatis. Hujus cautelæ meminit Maro, quum ad Æneam revocandum sororem a Didone missam asserit, quæ sola viri molles aditus et tempora norat. Quis autem non rideat,

quum agaso non tressis, titulorum fascibus purpuratur, et non sine sanna et cachinno audientium, Dama transit in Marcum. *Marcus dixit:*

> Papæ! Marco spondente recusas
> Credere tu nummos? Marco sub judice palles?
> Ita est, adsigna Marce tabellas.

Est quidem omnium captanda benivolentia, quæ fons est amicitiæ, et primus caritatis progressus est; sed honestate incolumi, officiorum studiis, virtutis via, obsequiorum fructu, integritate sermonis. Adsit et fides, dictorum scilicet factorumque constantia, et veritas, quæ officiorum et bonorum omnium est fundamentum. Gratiam bonorum, sed et omnium, si fieri posset, virtus appetit, sed ad eam dedignatur per sordes accedere. Nobilis utique res est, et delicata, et quæ omne, quod dedecet, aspernatur. Omnis etiam species, quæ ex seipsa non lucet, ei suspecta est. Numquid igitur mentitur, ut placeat? Numquid bonum dicit malum, et malum bonum? Numquid amicum, qui parum sanus est, instigat, ut amplius faciat insanire? Porro quum omnis assentatio turpis sit, perniciosior est quum ad subornandum vitium personæ, vel naturæ, vel dignitatis accedit auctoritas. Nempe philosophi probabile dicunt, quod videatur vel omnibus, vel pluribus, aut sapientioribus, aut quod in propria facultate artifici. Si ergo sapientiam cujusque Plato commendet, aut Socrates, Aristoteles acumen ingenii, Cicero dicendi copiam, Mathematicæ studium Pythagoras, metrorum varietates Flaccus, Naso levitatem versificandi; quidni credat? Subeunt enim citius et fortius singulos fomenta vitiorum,

> magnis
> Quum subeunt animos auctoribus.

His tamen sui compos animus non seducitur, certe quia nemo novit, quid sit in homine, præter spiritum

hominis qui in ipso est. Unde apud Virgilium compos sui pastor, et sapientibus et magnis viris nostri temporis doctior, ait,

Me quoque dicunt,
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.
Tu quoque præviso si palles improbe nummo,
Si facis, in penem quicquid tibi venit amorum.

Licet te tota vicinia modestum dicat, ac pudicum, minime vel jurantibus credas. Memoriter tene quod parvulus didicisti,

Plus aliis de te, quam tu tibi credere, noli.

Non facile dixerim, uter sit prior in vitio, qui linguam adulationibus polluit, aut cujus cor ex eis se in lætitiam resolvit. In hoc enim elationis cæcitas; in illo, fraus excæcandi damnatur. Ubique vero damnatur dolus, sed et cæcitas, quæ a superbia est, nusquam absolvitur. Esto quod adulator sit nequior, iste non minus contemtibilis est. Nec caperetur linguæ tendiculis alienæ, si non blandiretur ipse sibi. Quid itaque alium arguit adulationis, qui sibimet adulatur? In quo enim alium accusat, seipsum condemnat. Eadem enim facit, quæ judicat. Væ, inquit Dominus, qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus, et ponunt cervicalia sub capite universæ ætatis. Utique pulvillos consuunt, qui auribus parant insidias, qui vana et mollia congerunt, quibus sensus demulceant, qui opera commendant hominum, ut eos famæ præconiis, et quadam suavi jucunditate favoris, inducant ad quietem. Usus enim pulvinaris et cervicalis, est mollicies quietis. Pulvinar ergo sub omni cubito manus ponitur, quando non modo operatio, sed quicquid ei adjacet commendatur. Caput universæ ætatis cervicali superponitur, dum quis adulantium verbis, in totius vitæ operibus delectatur. Et alibi: Ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum. Pari-

etem ædificat, non domum, quisquis in induratæ mentis vitio, pravitatem congerit operum. Qui in pariete solo ostium facit, quocunque ingrediatur foris est. Quicunque in pravite operis, indurata mente conversatur, a sanctorum societate sejungitur. Ædificatum ergo parietem linit, quisquis pravis operibus alicujus adulanter applaudit. Quum vero sit turpe omnibus adulari, longe turpius est, si in præcipuæ auctoritatis, aut ordinis, viros, adulatio cadat. Adeo quidem ut sacrorum canonum institutis cautum sit, clericos irrefragabiliter deponendos, qui noscuntur adulationibus inservire. Recte quidem, quia omnis adulatio comites habet dolum et fraudem, proditionemque et notam mendacii. Sequelam quoque ignominiam servitutis, excæcationem proximi, et exterminium totius honestatis. An non est talis non modo ejiciendus a clero, sed a toto fidelium cœtu?

Cap. 6. *Quod adulatores multiplicati sunt super numerum, et a præclaris domibus honestos, et dissimiles sui, expellunt.*

Hæc tamen pestis, jam in tantum, Domino indignante, invaluit, ut si ventum forte fuerit ad conflictum, vereor ne modestos et bonos viros possint facilius expellere, quam expelli. Serpit enim illuvio fœda, et morbus cancerosus in omnes, ut nullus aut rarus sit, quem labes ista non maculet. Omnes enim affectant benivolentiam eorum, cum quibus vivitur. Quod quidem non modo licitum est, sed honestum; utpote omnia, quæ natura virtutum parens, et recte vivendi dux optima, gignit. Sed dum hanc affectionem, moderationis regula deserit, fertur in præceps, discurrensque per omnia agenda, et non agenda, per infamiam et bonam famam, favoris auceps, gratiæ

sollicitator incestus, ut quum amicum blanditiis præcorruperit, more meretricantis fortunam surripiat, extenuet facultates, aliena in se congerat spolia, et suum omnia convertat ad lucrum. Efficitur ergo ut nulla sit ei molesta servilis obsecundatio, nullum indecens videatur obsequium, omnium officiorum personas induit, dum præmia omnium fraudulenter præripiat. Qui sunt enim qui vestibus nitent, qui fastigiati incedunt, qui sequipedarum stipantur comitatu, commilitonum et contubernalium dealbantur obsequio, qui primis salutationibus in foro gloriantur, qui primos recubitus habent in cœnis, quorum aures mulcentur fomento prænominum, et quibus nobilium molles reserantur auriculæ: quos fortunæ gratia alarum suarum remigio ad sublimia subvehit et extollit, et a quibus quælibet magna domus, dispositionis suæ formulam trahit, et habitum mutuatur? Nempe adulatores, qui alienum vivunt ad nutum, dum eos fraudulenter emungant. Veritas aspera est, et plerumque molestiam parit, dum aliquem palpare dedignatur. Verum amaritudo ejus utilior est, et integris sensibus gratior, quam meretricantis linguæ distillans favus. Meliora siquidem sunt (Sancto Salomone testante) amici verbera, quam fraudulenta oscula blandientis. Quidni? Fides enim perfidiæ semper antefertur. Non manet fides incolumis, ubi aliud agitur, et aliud simulatur, præsertim animo et voluntate nocendi. Dicitur enim fides, si sequimur Stoïcos, eo quod fiat quod dictum est: Lux mea, salus mea, refugium meum, cor meum, et vita mea, dux invicte, viventium sapientissime, omnium largissime et benignissime, vivendi forma, virtutis speculum, et cætera hujusmodi importune ingesta, nonne plena sunt, non tam adulationis vitio, quam veneno? Sunt enim qui nec scurrantis speciem vitant, quum amicitiam profitentur.

Venena, inquit sapiens, non dantur, nisi melle circumlita. Nullæque occultiores sunt insidiæ, quam hæ, quæ latent in simulatione officii, aut aliquo necessitudinis nomine. Tu obsequium putas, amicitiam suspicaris, metiris affectum; insidiæ sunt. Nec, ut est in fabulis, (quoniam et mendacia poetarum serviunt veritati) Juno Semelen deceptam in incendium impulisset, si non esset nutricis induta faciem, et mentita affectum. Tibi credis impendi famulatum: extremæ et miserrimæ subjiceris servituti. Nam

> quum facilem distillat in aurem
> Exiguum, de naturæ vitiique veneno,

dispeream nisi submoveat omnes qui vera loquuntur, dedignati assentationis subire notam. Lumine submovetur, et bene si non judicatur inimicus, qui potentis amici voluptatibus, etiam turpioribus non modo contradicit, sed etiam non consentit. Equidem nec consensus ad gratiam sufficit, approbare, commendare, applaudere, insanienti necesse est: quum omnia malefecerit, laudandus est quasi re bene gesta. Sicut enim identitas voluntatum, amoris indicium est; sic ex dissensu, inimicitiarum quisque reus arguitur. Proinde Satyricus inquit,

> Quid Romæ faciam? mentiri nescio; librum,
> Si malus est, nequeo laudare et poscere; motus
> Astrorum ignoro; funus promittere patris
> Nec volo, nec possum; ranarum viscera nunquam
> Inspexi; ferre ad nuptam quæ mittit adulter,
> Quæ mandat, norunt alii; me nemo ministro
> Fur erit, atque ideo nulli comes exeo, tanquam
> Mancus, et extinctæ corpus non utile dextræ.

Fugio ergo urbem tantis obscenitatibus plenam; adulatorum veneficio toxicatam, suis adulatoribus derelinquo.

> Vivant Arturius istic,
> Et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt.

Nec tamen unius urbis tantum vitia depingi credas: jam totius orbis sunt. Quod ad istud, orbem Romam crede: memini me audisse Romanum Pontificem, solitum deridere Lombardos, dicens, eos pileum omnibus colloquentibus facere, eo quod in exordio dictionis benevolentiam captent, et eorum cum quibus agitur, capita quodam commendationis demulceant oleo. Fili mi, inquit Salomon, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Ipsi enim contra sanguinem suum insidiantur, et moliuntur fraudes contra animas suas. Prohibe pedem tuum a semitis eorum. Pedes enim eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.

Cap. 7. *Fraudem adulatorum initio vitandam, et quod muneribus, aut obsequiorum difficultate, validissime procedit.*

Ecce vir sapientissimus in filio erudiens universos, assentatorum gratiam omnibus suspectam reddit, omnesque deterret, et hoc quidem in initio, eo forte quod recte gradientem primus adulatorum congressus impugnat. Hæc fortasse meretrix est, cujus indicit fugam. Favus, inquit, distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus. Novissima autem ejus amara quasi absinthium, et lingua ejus acuta quasi gladius biceps. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus ejus penetrant, per semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus et investigabiles. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus. Hæc etsi ad sectam hæreticorum censeantur præcipue referenda, ab adulationis fraude non aliena sunt. Si ergo ad fores domus ejus non licet accedere, nunquid admittenda est in præcordia

pectoris? Cæterum quum multiplex sit vitium adulandi, aliis vultu, aliis verbo, aliis opere vel munere assentantibus, efficacissima est adulationis fraus, quum simulationem confirment munera, aut ei difficilius obsequium contestatur. Si aliter credis,

quam te tua tempora fallunt,
Qui stipe mel sumta dulcius esse putas.

Probatio siquidem veræ dilectionis est sub hujus tempestatis corruptione, frequentatio muneris. Ars artium est, si placere vis, frequenter dato.

Si calidum scis ponere sumen,
Scis comitem horridulum trita donare lacerna,

alter Mercurius eris ei, et si vis amplius, es Apollo,

Phœboque pulchrior, et sorore Phœbi.

Nec est quod de suffragio ipsius desperes, quem muneribus pascis. Alimenta siquidem umbratilis gratiæ, et nominis prostituti munuscula sunt, et nisi fuerint frequentata, amicitiæ nomen interimunt. Frustra, de muneris quantitate præsumitur, nisi animam cupiditatis igne succensam, crebræ visitationis refrigerio temperes, et avaritiæ jugem esuriem frequenti beneficiorum interpolatione demulceas. Aquilarum dicitur esse natura, ut quum stomachum pleniori refectione ingurgitaverint, in quintum decimum diem, vel, ut aliis placet, in quadragesimum suspendant esuriem, oblatorumque ciborum copiam aspernentur, una saturitate contentæ. Sane longe alia conditio divitum, imo eorum qui venalem prostituunt gratiam. Magis enim aliquatenus accedunt ad homines, qui necesse habent, quia crebro esuriunt, crebro refici. Vis possunt collectam esuriem in diem quadragesimum protelare, quin indignentur amicis, si non avaritiæ hiatum oppleverint. Solebant antiquitus Gratiarum simulacra, effigiari nuda, eo quod soliditas amicitiæ,

et veritas fidei, sine qua nec gratiæ quidem nomen subsistit, nullo simulationis fuco valeat obumbrari. Sed jam quum ad homines ventum sit, qui non amicos, sed seipsos in singulis amant, multiplicitatis fucus ut placeat necessarius est. Apud istos enim gratia, quia gratis non est, jam non gratia, sed lucri inescatorium est. Facies siquidem meretricis facta est ei, nec quodcunque vitium erubescit, dum lucri tendit ad quæstum. Vetus querela est sapientis, indignum amicitiæ lugentis occasum:

> Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
> Prostat, et in quæstu pro meretrice sedet.

Quod ex eo constat, quod si cesset utilitas, rarus aut nullus est, qui propter se virtutem amicitiæ colat. In tot circulis sæculorum, in tanto ætatum lapsu, in tanta multitudine et differentia personarum, vix, ut ait Lælius, tria inveniuntur, aut quatuor paria in amore. Hoc ipsum Arbiter noster ingemiscit, etsi alterius videatur induisse personam. Ait enim:

> Nomen amicitiæ si, quatenus expedit, hæret,
> Calculus in tabula mobile ducit opus
> Quum fortuna manet, vultum servatis amici,
> Quum cecidit, turpi vertitis ora fuga.
> Grex agit in scena mimum, pater ille vocatur,
> Filius hic, nomen divitis ille tenet.
> Mox ubi ridendas inclusit pagina partes,
> Vera redit facies, dissimulata perit.

Cap. 8. *De Mundana Comœdia, vel Tragœdia.*

Et quidem eleganti utitur similitudine, quia fere quicquid in turba profanæ multitudinis agitur, comœdiæ quam rei gestæ similius est. Militia est, inquit, vita hominis super terram. At si nostra tempora propheticus spiritus concepisset, diceretur egregie, quia Comœdia est vita hominis super terram, ubi quisque

sui oblitus, personam exprimit alienam. Sed forte eo Prophetæ tendit oraculum, ut eos quos nondum terra absorbuit, doceat jugiter militare. Nam qui captivi vitiorum impulsu trahuntur ad pœnam, sicut bos immolandus ad victimam, abeuntes post concupiscentias suas, etsi corpore videantur inhabitare superficiem terræ, vivi tamen absorpti sunt, et descendunt in infernum viventes. Et, si alium orationis sequimur tropum, terram usquequaque inhabitant, quorum conversatio in cœlis est minime, nec sibi sciunt aliquid in cœlo esse, et id duntaxat affectant animo, quod cernitur super terram. His quoque militia jugis indicitur, quibus, ut ad fabulas redeamus, nec unda Tantali, Tytii vultur, rota Ixionis, Belidum urna, saxum Sisyphi deest, dum voluntas mundo implicita, nequit implere propositum, quamdiu peregrinatur a Domino. Istorum vita militia, et certe malitia est. Quod si abhorres, alia interpretatione doceberis, quia vita hominis super terram tentatio est: quæ, si proprietatem nominis sequimur, mali frequentius habet notam. In hac utique tentatione, vel malitia, licet sibi septem millia virorum Dominus reservaverit, fere totus mundus ex Arbitri nostri sententia mimum videtur implere, ad Comœdiam suam quodammodo respiciens, et, quod deterius est, eo usque Comœdiæ suæ insistunt, ut in se quum opus fuerit, redire non possint. Vidi pueros tam diu balbutientium vitia imitari, ut postmodum nec quum vellent, recte loqui potuerint. Usus enim, ut ait quidam, ægre dediscitur, et consuetudo alteri naturæ assistit, quam licet

Expellas furca, tamen usque recurret,

Unde et Ethicus provide quidem et utiliter: Optimam, inquit, vivendi consuetudinem ab ineunte ætate elige, eam tibi jucundam usus efficiet. Magnorum proinde virorum sensus, sæcularis hæc expugnat Comœdia.

Varia figura temporum, actuum quædam varietas est. Porro actibus personæ deserviunt, dum in eis fortunæ jocantis ludus impletur. Quid enim aliud est, quod novum quemlibet, et ignotum, nunc amplissimo induit potentatu, et in regni fastigium erigit, nunc alium purpuratum antequam natum de regni culmine in catenas hostiles projicit, et servituti addictum, in miserias extremas præcipitat. Aut quod frequens est, non modo tyrannorum, sed et principum sanguine, infimorum hominum, aut etiam vilium servorum, infames cruentat gladios?

> Si fortuna volet, *inquit*, fiet de rhetore Consul:
> Si volet hæc eadem, fiet de Consule rhetor.

In eoque vita hominum Tragœdiæ quam Comœdiæ videtur esse similior, quod omnium fere tristis est exitus, dum omnia mundi dulcia quantacunque fuerint amarescunt, et extrema gaudii luctus occupat. Quantumlibet in viis suis iniqui floreant, et prosperorum concursu inaurentur, eis ad nutum fortuna serviat, subvertet in fine gressus eorum, et tandem amara erit, quasi absinthium. Quare, inquit beatus Job, impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, et nepotum in conspectu eorum, domus eorum securæ sunt et pacatæ, et non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit et non abortivit; vacca peperit, et non privata est fœtu suo. Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, et infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Quis lætitiæ præcedentis exitus potest esse amarior, aut felicis viæ infelicior finis? Hæc est enim via illorum, qui in labore hominum non sunt, neque cum hominibus flagellabuntur. Utique dejecit eos consilium Domini, dum allevarentur

Ei siquidem hæc potius adscribenda sunt omnia, quam fortunæ, quæ aut ab ipso, aut, quod magis reor, omnino non est. Ait namque Ethicus,

Noli fortunam, quæ non est, dicere cæcam.

Homerus quoque in illo celeberrimæ perfectionis opere dedignatus est nosse fortunam, adeo quidem ut in nulla parte tanti carminis nominetur. Maluit enim soli Deo, quem Morphan nominavit, universa regenda committere, quam ut aliquid adscriberet temeritati fortunæ, quam utique sic constat minime esse Deam, sicut certum est, dici et pingi cæcam Frustra ergo cæcitas ejus arguitur, quæ in natura rerum inveniri non potest. Unde et casus non esse convincitur, si eum quis improvisum eventum esse definiat, quum nihil fiat, cujus ortum legitima causa, et ratio non præcedat, et fidelis concionator nihil in terra doceat fieri sine causa. Verumtamen quia præter intentionem gerentium aliqua, nonnulla contingunt præter opinionem, casus appellatione clauduntur, licet æque disponentis ratione prævisa sint, sicut ea quæ lege naturæ, necessitatis nexibus videntur arctata. Proinde et hæc ipsa contingentia, primævæ omnium caussæ sic constat esse annexa, ut ad eam omnia referantur; et pro mea opinione, hæc ipsa ad positionem omnium quæ sunt, necessario consequatur. Ridebunt forte prudentiores insipientiam meam, qui Deum esse, ad existentiam omnium, sequi consentio: sed ab effectu causam inferri, vel probabiliter me Peripatetici docuerunt. Porro doctores fidei eam ex omnibus causam necessario inferunt, ex qua omnia, per quam omnia, et in qua sunt omnia, et sine qua factum est, aut subsistere, nihil potest. Quod ergo aliquid fortunæ videmur adscribere, ei nequaquam præjudicat. Sed quia nobis ad homines sermo est, hominum verbis utimur, pingui (ut prædiximus) Minerva agentes de

singulis, de nullo subtilem reddentes rationem. Quod si hoc ipsum patienter admittitur, ea quæ a philosophis gentium publicæ utilitatis gratia scripta sunt, audiri quid prohibet? Quæcunque enim scripta sunt, inquit, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem scripturarum spem habeamus. Dum enim pax abest filiis Adam, qui ad laborem nati sunt, parati ad flagella, concepti in peccatis, editi in labore, non tam euntes quam currentes ad mortem, qua nihil tristius est, necessaria est patientia, utilis consolatio, quæ de oleo lætitiæ in conscientia, et de immensitate clementiæ Dei, prædestinatos ad vitam, spe futurorum fovet et roborat. O custos hominum, inquit beatus Job, humani generis calamitates in se exprimens, quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihimet ipsi gravis? Nemo siquidem est qui, exigentibus culpis, in seipso non inveniat causas materiamque doloris, quum ipsius philosophiæ testimonio, unicuique contingat adesse, quod nollet, vel abesse, quod vellet. Unde et fidelis anima, cui veræ beatitudinis gaudia differuntur, cum inferiori irriguo, irriguum superius petit. Ut ergo gentilium figmentis pium accommodemus auditum, rerum omnium tragicus finis est. Aut si nomen Comœdiæ gratiosius est, non duco contentionis funem, dum constet inter nos, quod fere totus mundus, juxta Petronium, exerceat histrionem. Quod et quidam temporis nostri scriptor egregius, infidelium tamen verbis, eleganter expressit:

Ridiculos hominum versat sors cæca labores,
Sæcula nostra jocus, ludibriumque Deis.

Hujus itaque tam immensæ, tam mirabilis et inenarrabilis Tragœdiæ vel Comœdiæ theatrum, quo peragi possit, ei mirabiliter coæquatur. Tanta est area ejus, quantus et orbis. Difficillimum est ut quisquam

admittatur exclusus, vel emittatur inclusus, dum carnis gerit luteum indumentum. Eam quippe tanta subtilitate necesse est exui, ut per foramen acus possit sine omni attritione transiri. Alioquin integer nemo egreditur; forte ideo, quia capacem hanc aream "Styx novies interfusa coercet." Vidi, inquit Ecclesiastes, cuncta sub sole, et ecce statim omnia vanitas, eo quod omnia, quæ a solido veritatis statu recedant, vanitati, quæ nostram Comœdiam deceat, subjecta sunt. Vanitati enim subjecta est creatura non volens. Licet enim novem orbibus, sive globis potius sedium nostrarum habitatio tota claudatur, omnibus tamen quandoque egrediendum est, omnesque Charon ille inexorabilis vetusta sui temporis nave trajiciet. Omnibus quoque succedent alii, et sic transiens homo manet in specie, quemadmodum aqua prætereunte, notus amnis manet in flumine. Ubi sunt, inquit, viri potentes, ab initio scientes bellum, aut qui in avibus cœli ludunt, et thesaurizant sibi aurum, in quo confidunt homines, jungentes agrum agro, domum domui, usque ad terminos loci, et non est finis possessionis eorum. Statimque subjecit, quod usu et assiduitate jam omnibus persuasum est: hi ad inferos descenderunt, et alii in locum illorum successerunt. Veruntamen bene cum egredientibus agitur, qui non ab hoc fortunæ ludo transferuntur, ejiciendi in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium, et qui ab aquis nivium, quas sanctus Job commemorat, ad calorem nimium minime transeunt. Bene cum illis agitur, qui suos exspectant Elysios, quos præsentia sua justitiæ sol verus illustrat. Sed quid est, quod Elysios campos a mutabilium rerum septis verbis excludo? Certe pro parte inclusi sunt, patentes in latitudine bonarum mentium; quibus a patre luminum datum est, ut in notitia et amore boni, toto sui agitatu

versentur. Unde Ethicus inquieto extra se ineptam beatitudinem inquirenti,

Quod quæris ubique est,
Est Ulubris, animus si te non deficit æquus.

Cap. 9. *Quod mundus suos habet Elysios; et quod eadem fides est nostri temporis et præcedentium patrum, et virtutis cultores inspectores sunt theatri hujus.*

Mundus igitur suos habet
Elysios, solemque suum et sua sidera novit.

Virtus siquidem solaris quidam radius est, a fonte claritatis omnibus datus in usum, et qui omnia quæ attingit, claritate sui faciat eximia. Inde est, quod etiam illi, quos hujus radii venustas, quasi repercussa specie sui videtur afflasse, statim in subjectorum conspectu clarescunt, fiuntque quodammodo virtutis titulo gloriosi. Absit enim, ut quisquam vere sit gloriosus, nisi qui in Domino gloriatur. Non enim qui se ipsum, aut quem homo commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. Quod utique vera et sola virtus meretur, non quantacunque virtutis imago. Hoc autem esse arbitror, quicquid in moribus egregium de naturæ beneficio, et exercitio mentis citra gratiam, philosophi sibi repromittunt, eoque ipso evanuerunt in cogitationibus suis, de libero confisi arbitrio, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, stultique apparuerunt. Unde Ethicus,

Satis orare Jovem qui donat et aufert,
Det vitam, det opes, animum mihi ego ipse parabo.

Alius quoque,

Nullum numen habes si sit prudentia; sed nos
Te facimus, fortuna, deam, cœloque locamus.

Cato quoque, licet verum non agnovisset Deum, gentiumque superstitionibus aberraret, in Lybia tamen Jovis, quem colebat, contempsit oracula, se ad ea quæ

sibi gerenda erant, sufficere arbitratus. Et quidem etiam ipsa imago virtutis, suam quandam habet venustatis decorisque claritatem, ut quicquid in ea cernitur, ejus merito venustum credatur et decorum. Non tamen usquequaque decorum est, quod in tenebris ignorantiæ obscuratur: nec potest quisquam clarescere, nisi in fide illius, qui lux vera est, et illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundum. Ex quo patet, quod nisi in veri Dei notitia, et cultu, vera virtus esse non possit. Quod et visio Ezechielis non tacuit, qui eorum, quæ præcedebant et sequebantur Christum, eandem confessionem esse asseruit: Sanctorum quippe veteris et novi testamenti in eo distinguitur fides, quod isti jam sibi gaudent impleta, quæ illi expectabant et desiderabant implenda. Sit ergo venerabilis imago virtutis, dum sine fide et dilectione substantia virtutis esse non possit. Et utinam inveniatur in nobis, qui vel virtutis imaginem teneat.

Quis enim virtutem amplectitur ipsam?

Quis etiam umbras virtutum induit, quibus videmus floruisse gentiles, licet eis subtracto Christo, veræ beatitudinis non apprehenderint fructum? Quis Themistoclis diligentiam, Frontonis gravitatem, continentiam Socratis, Fabricii fidem, innocentiam Numæ, pudicitiam Scipionis, longanimitatem Ulyxis, Catonis parcitatem, Titi pietatem, imitatur? Quis non cum admiratione veneratur?

Probitas siquidem laudatur, et alget.

Porro prædicti, et consimiles magni quidem et laudabiles viri, quasi quædam seculorum suorum sidera splenduerunt, illustrantes tempora sua, præambuli coætaneorum suorum in id justitiæ et veritatis, quod dispositione divina illuxerat eis. Sic quoque in successionibus populi fidelis, nunquam humano generi ad noctis suæ tenebras, cæcitatisque molestias depel-

lendas, sua sidera defuerunt, viri quidem virtutis titulo nobiles, magnorumque operum fulgentes insignibus, quorum exemplis ad cultum justitiæ semper alii provehantur. Nonne Abel innocentiam docuit, Enoch munditiam actionis? Quid de longanimitate spei et operis non habuit Noe? quid de obedientia fideliter implenda defuit Abrahæ? Isaac conjugii castimoniam instruit, et Jacob laboris tolerantiam ostendit. Joseph parricidas fratres boni retributione remunerat, eoque docet a bonis bona pro malis tribuenda. In multis millibus increduli, indurati, et Deum semper exacerbantis populi, Moysi mansuetudo ostenditur, et imminentibus adversis, confidentis Josuæ magnanimitas declaratur. Job patientiæ indicit exemplum. Et præambulus gratiæ Baptista salvatoris dum pœnitentiam prædicat, et vitiis indicit fugam, confessionem eruit veritatis, et ad increpationem injuriæ, et condemnationem iniquitatis, omnium fidelium linguas exacuit. Quid utriusque testamenti referam patres, quorum exempla sunt disciplina morum, et rectissima instituta vivendi? Hi quidem sunt in septem millibus virorum, quos sibi Dominus reservavit, ut non curvarent genua sua ante Baal, aut cuicunque vanitati prostituant animas pretiosas. Hi sunt qui inter insensatos habentur insani, quia alienæ insaniæ nolunt esse participes. Et finem sine honore habituri creduntur, quia dignitatem naturæ, mundani histrionis habitu polluere dedignantur. Hi sunt forte qui de alto virtutum culmine theatrum mundi despiciunt, ludumque fortunæ contemnentes, nullis illecebris impelluntur ad vanitates, et insanias falsas. Hi jam in suis gaudent Elysiis, ad utilitatem suam vident plurima, et ad eam omnia visa retorquent. Quum enim fidelis anima de terra exaltatur, tunc demum omnia trahit ad seipsam. Speculantur isti Comœdiam mun-

danam cum o equi desuper adstat, ut homines actusque eorum, et voluntates indesinenter prospiciat. Quum enim omnes exerceant histrionem, aliquem necesse est esse spectatorem. Nec queratur aliquis, motus suos ab aliquo non videri, quum in conspectu Dei agat, angelorumque ejus, paucorumque sapientium, qui et ipsi ludorum istorum Circensium spectatores sunt. Erubescat potius, si quis in tanta luce indecenter moveatur, et se totum exercitatione mimica devenustet.

Cap. 10. *Quod sibi personæ coaptantur, et depreciantur dissociatæ: et de Cleopatra, Augusto, et Scipione: et quod Romani vanitati dediti sunt; et quis sit adulatoriæ finis.*

Cæterum in hoc fortunæ ludibrio, personæ sibi invicem coaptantur, et si altrinsecus divertant, totius actus facies immutatur, ut si Glycerium tollas, aut Pamphilum. Sublato enim alterutro, nomen alterius perit, et si cum amantibus suspiciosum tollas senem, nullus est, aut inutilis omnino Davus. Hinc est illud,

Fortis in armis
Cæsareis Labienus erat, nunc, transfuga vilis,
Cum duce privato, terras atque æquora lustrat.

Si enim personas, quæ sibi assueverunt, sibique faciunt, decretum fortunæ dissociet, fit plerumque ut utraque ad omnia agenda sua videatur inepta, et quasi exclusa ratione officii depreciatur. Fracta sunt lenocinia Cleopatræ, ex quo nec Julium invenit, nec Antonium. Equidem orbis victorem Cæsarem donis flexit, et invicti viri insuperabilem animum meretricius decor et prostituta facies superavit. Unde lenocinii ejus solicitudinem poeta exprimens, adjicit,

Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.

Quum vero Julius rebus humanis exemptus esset, quæ Romani imperatoris conjugio fuerat gloriata, principis Romanorum ausa est affectare servitutem. Nec frustra, quum ad omnia paratum invenisset Antonium. Putabat enim ad Cæsarem gloriam sibi nihil defore, si lectum ejus ascenderet, qui successor rerum Pompeii, et ut simulabat juris Cæsarei, magis de temeritate fortunæ, quam de virtutis conscientia confidebat. Porro quum ad solicitandum Augustum muliebris impudicitiæ audacia accesisset, spe sua frustrata, amorem honestatis reputavit injuriam, castitati nomen dedit superbiæ, bellumque credidit indicendum ei, quem Julio Cæsare experta fuerat fortiorem. Omnes enim nocendi artes aggressa est, tandemque capta, et provoluta ad pedes Augusti, etiam tunc solicitavit oculos ducis. Sed frustra quidem. Nam pulchritudo ejus infra pudicitiam principis fuit. Quod ubi desperata se ad triumphum victoris prænovit reservari, incautiorem nacta custodiam, egressa, se in Mausoleum regum recepit, ibique nobilissimis ex more induta cultibus, odoribus conquisitis, solioque divitiis usquequaque referto, se juxta suum collocavit Antonium, et mamillis venisque suis apponens aspides, sic morte quasi somno resoluta est. Psylli siquidem, Augusti mandato adhibiti, qui malitiam veneni solent linguis educere, eo quod sero vocati essent, opem ferre non valuerunt. Digna quidem sic perire meretrix venenosa, nata mores corrumpere, nobiliumque virorum pudicitiam expugnare. Profecto antea regibus imperaverat, postmodum misera, nec miserabilis sibi forte tragicum, sed Romano imperio, quod subvertere moliebatur, finem Comicum fecit. Inter cætera clarioribus Augusti titulis connumeratur, quod in tantæ pestis congressu, mansit invictus. Veruntamen in

Scipione Africano aliquid non inferius invenitur, qui post singularem de Hannibale victoriam, singularis continentiæ insigne præconium meruit. Hannibal namque Romanorum cecidit exercitum usque ad hostium satietatem, et donec præciperet militi suo, ut vel ferro parceret. De cæsorum cadaveribus in torrente Vergello pons solidus factus est victoris jussu. Duo modii annulorum Carthaginem missi sunt, unde Martem suum Libyæ præsidem aureo clypeo, ob insignem victoriam, honoraret, essetque proculdubio tunc Roma diem ultimum habitura, si Hannibal, quemadmodum vincere, sic et victoria uti sciret. In vindictam istorum a senatu missus est Scipio Africanus, qui a Pyreneis montibus ad columnas Herculis, et Oceanum usque tanta felicitate provinciam recuperavit amissam, ut vix sciatur, citius an facilius vicerit. Qui etiam captivos pueros et puellas egregiæ pulchritudinis, restituit barbaris, nec in conspectum suum, eorum quempiam venire passus est, ne quid de virginitatis integritate, saltem oculis delibasse videretur. Qualiter ei Hannibal cesserit, et manifestam victoriam nota in puppi prætoria laurus polliceretur, scriptor belli Punici Titus Livius refert. Cæterum in tanti triumphi gloria, quid illo cive modestius, qui se in tanto successu, nec dominum, nec victorem, ab aliquo; nisi ab Hannibale, paucisque complicibus, qui æquas conditiones pacis, rupto fœdere, fraudulenter abjecerant, passus est salutari? Eos quoque, qui castigati non obtemperabant prohibentis imperio, quasi adulationis reos, et publicæ salutis hostes, ab exercitu removeri jussit; quum tamen genus Æneadum hanc molliciem aurium nondum exuerit, quin adulationibus delectentur. Quum vero ab initio gravissimi fuerint, in quo Trojanæ levitatis originem præcipue diffitentur, eos hoc vitio continue laborasse, historiarum celebre

testimonium est. Inde est illud: Romanus omnis adulatione corrumpitur, aut corrumpit. Certe si non verbis, possunt omnes fraudulentis muneribus expugnari. Et quos munuscula non dejiciunt, honoribus capiuntur. Urbis auspicia, sacrilegio parricidii, et fraterni sanguinis cruore, numinibus suis Romulus consecravit. Deinde lemuribus infestatus, honore vano simulata communicatione imperii, fratrem placavit occisum. Suos quoque Imperatores, quos de more Romanus populus fideliter jugulabat, deificavit fidelius inani solatio, perfidiam prætexens manifestam, perinde ac si sorbitiunculas ei, quem peremerat, ministraret: eosque mentiebantur in sortem transiisse numinum, ac si cœlo suo mundoque regendo, nisi tyrannis adscitis, omnipotentis non sufficiat manus. Facti sunt ergo divi indigetes, aut, ut aliis placet, heroes, quos nec etiam humana sorte dignos Romanorum perfidia reputavit. Tractum est hinc nomen, quo principes virtutum titulis, et veræ fidei luce præsignes, se divos audeant, nedum gaudeant appellari, veteri quidem consuetudine etiam in vitio, et adversus fidem catholicam obtinente. Si vero veniatur ad verba, in eo jam Romanus Græcorum perfidiam antecedit, qui eo usque adulandi lenocinium docuit, ut a docili populo facilimine transeatur. Voces quibus mentimur dominis, dum singularitatem honore multitudinis decoramus, natio hæc invenit, et ad finitimos posterosque sui nominis auctoritate transmisit. Si quando quæris, illud tibi tempus occurrat, quo C. Cæsar, exuens nescio an perficiens dictatorem, omnia factus, omnia occupavit. Illius certe temporis mihi sæpe occurrit imago, quum ad potentioris nutum, subjectorum omnia disponantur, et licet animo reluctante, in seipsos parati sunt exilii, aut mortis dictare sententiam. Hinc quippe potestas terribilis; hinc an-

gentis et urentis conscientiæ stimuli, meticulosa corda concutiunt, et præcipuam in omnibus sibi vendicant auctoritatem. Adeo quidem, ut sacerdotes legis divinæ præcepta dissimulent, sapientiam nesciant seniores, juris sit judex ignarus, prælatus auctoritatis nescius, disciplinæ subjectus, libertatem contemnat ingenuus, totus denique populus quietem et pacem. Dum enim omnes unius præsidentis voluntate feruntur, universi et singuli suo privantur arbitrio. Nonne hæc erat facies temporis, quando

Sedere patres censere parati,
Si regnum, si templa petat, jugulumque senatus,
Passurasque infanda nurus:

eoque solo bene cum civibus actum est, quod Cæsar plura jubere erubuit, quam Roma pati? Nonne tyranni opinio, ad tyrannidis transiit successores, dum suspicantur, quod leges a se maluit tolli, quam ab humilibus observari? in eoque libertatis servatur umbra, si se quisque quod præcipitur simulat voluisse, facitque, imo videtur facere, de necessitate virtutem, dum necessitati jungit consensum, et quod incumbit gratanter amplectitur. Hic porro nullæ sunt partes veræ, aut ingenuæ libertatis, ubi totum sibi adulatio vendicat, vanitas totum, nihilque veritati relinquitur, aut virtuti. Adulationem vero sine dolo esse non dubites, quum in adulatorum persona de se confiteatur Gnato, quia quum maxime decipio tunc triumpho. Sicut enim finis oratoris est persuasisse dictione, medici curasse medicina; sic adulatoris finis est suaviloquio decepisse. Nam et

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps:

Et venena propinantur melle circumlita, quo citius noceant. Verum

Non est in medico semper relevetur ut æger,

et finem suum qui in altero est, orator non semper

assequitur. Sic adulator quidem non semper decipit, aut de amico triumphat. Fine tamen suo non destituitur, si ex contingentibus nihil omiserit. Nec enim Ulyxes Sirenum voces evasit, quod ei aliquid suavitatis deesset ad gratiam, sed quia stimulis voluptatis, et meretricantibus illecebris vanitatis, solidæ virtutis opposuerat robur. Tentator quoque Pharisæus, et Herodianus insidiator, quas fraudis suæ non adhibuit artes, ut eum caperent in sermone lingua dolosa, in cujus ore non est inventus dolus? Magister, inquit, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo, neque enim accipis personas hominum. Quid quæso blandius? Sed dolus quo tendat, invidia quo feratur, subjecta interrogatio patefecit. Sequitur enim: Licet censum dare Cæsari, an non? Ecce laqueus paratur pedibus innocentis, et ad subversionem ejus decipulas suas frustra tetendit iniquitas. Si enim censum dandum esse censuerit, peculiarem populum Domini, semen liberum, præclaram hæreditatem Domini, decimis et primitiis, et legalibus ceremoniis tantum obnoxiam, subjiciet servituti. Si vero tributa neganda responderit his, qui pro salute et quiete omnium militabant, quasi seditionis auctor, et reus imperatoriæ majestatis, a publicanis juste poterit comprehendi. Verum quia frustra jacitur rete ante oculos pennatorum, totius calumniæ laquei dissolvuntur, dum prolato numismate census, suam cuique censuit restituendam esse imaginem; et ita quæ Cæsaris sunt, Cæsari restituenda, ut suo jure Deus non defraudetur. Equidem non omnibus datum est, ut blanditiarum laqueos sic evadant, quum eos alius non prævideat, alius etiam prævisos nequeat declinare. Unum tamen certum est, illis, qui huic vitio dediti sunt, non magis placere virtutem, quam illos bene olere, qui in culina habitant.

Cap. 11. *De munuscularriis et promissariis, et quod promittere non expediat ad virtutem.*

In eo autem adulatoriæ vis magna consistit, si omissis propriis, aliena commoda curare videaris, de tuo nunquam aut raro, semper aut sæpe loquens de illius, quem aucuparis, emolumento. Præterea manum contine, ne, si quid etiam invito ingeratur, accipias, dum influat Jordanis in os ejus, qui dum omnia cupit, sibi quoque omnia de jure putat competere. Esuriens gula insatiabilium quorundam animalium, donec satietur, communem aliis invidet cibum; et in quo aliorum subvenitur inopiæ, se fraudem perpeti suspicatur. Sic fortunatus sibi interdum subtrahi putat, quicquid quocunque titulo confertur in alium, teste Crasso, qui, ut dicitur, milite dissimulante, eo quod solus, aut præ cæteris apud Parthos aurum sitierat, aurum bibit. Jugurtha quoque sæpe Romanum exarmavit, et fregit imperium, et exercitum, ipsius quoque urbis concussit majestatem, nunc dans plura, promittens interdum plurima. Sed hoc liberum est his, et sæpe conducit, qui aliqua donare consueverunt. Alioquin promisso gratiæ conciliandæ non proficit, sed quasi deceptio fraudulenta, illam quæ esse videtur plerumque extinguit. Tanto quidem validius, quo cum prudentiori et graviori viro negotium geritur. Simplicitas namque circumvenientium insidiis latius patet, et facilius supplantatur. Unde ille qui non urbem, sed orbem lascivis implevit amoribus, sollicitatorem puellarum et impudicum instruens amatorem, ait:

Promittas facito, quid enim promittere lædit?
Pollicitis dives quilibet esse potest.

At philosophus nunquam, aut rarissime, et hoc ex justa causa asserit conducibile. Si enim promissionis implendæ facultas non suppetit, temerarium est pro-

mittere quod præstare non potes. Si enim potestas affuerit largiendi, nisi voluntas beneficii producat effectum, promissor non gratiam de promisso, sed de mendacio contrahit maculam. Quod si ex intervallo promissi fidem impleverit, liberalitatis decor, et beneficii species ipsa fuscatur, eo quod qui distulit, interim visus est noluisse. Unde versificator egregius,

> Denigrat meritum dantis mora, nam data raptim
> Munera, plus laudis, plusque favoris habent.

Præterea quis de futuro certus est, ut sciat se quandoque posse implere quod differt? Nonne consiliarius veritatis, assertor fidei, electionis vas (doctorem gentium loquor) fidelium animos, quos adventus sui expectatione suspenderat, frustravit a desiderio suo? Quid aliud agit illa ipsius excusatio, qua apud se non fuisse est et non, sed est tantum commemorat, et se levitate non usum protestatur? Si non potuit ille, Domino impediente, quod voluit (hoc enim voluit quod promisit) quis sapiens secure, quod ex facilitate naturæ pendet, promittit, quum leviter possit, ex causis quam plurimis impediri? Ad hæc ex justa causa potest interdum mutare quilibet voluntatem. Dignus etenim beneficio pro tempore videtur aliquis, qui processu rerum, eodem reperitur indignus. Et interdum indignus est, qui ad frugem melioris vitæ conversus, beneficium meritis etiam a manu extranea, ut vulgo dici solet, extorquet. In his mutare propositum sæpe non est criminis, sed virtutis. Nam, ut a fabulis doceamur, Theseus unico filio suo non fuisset orbatus, si voluisset mutare propositum. Et Phœbus urgente stimulo doloris, quem de Phaetontis ruina conceperat, exul a cœli regione, Admeti non pavisset armenta, si ei votum, quo se, Stygis interposito sacramento, filio ambitioso obligaverat, mutare licuisset. Et ne fabularum instrumenta contemnas, rex incredulus,

quod ex Evangelica habes historia, salubrius incautum et perfidum solvisset juramentum, quam in extinguenda lucerna verbi, auferendo præambulum gratiæ, veritatis occidendo præconem, mensam pollueret, convivium incestaret, regiam pessundaret majestatem, dum incestui cuncta serviunt, et obtemperant saltatrici. Ethica quidem regula est: quia non omnia sunt semper promissa solvenda; si forte aut accepturo damnosa, aut perniciosa sint promittenti. Et lex amicitiæ illa prævaluit, qua sola honesta peti licet ab amicis aut fieri. Ipsoque jure cautum est, ut nulla promissio, quæ turpem aut tristem habeat exitum, impleatur. Postremo antecedens promissio, consequentis beneficii gratiam aut extinguit, aut minuit. Et sicut jacula, quæ prævidentur, feriunt minus, et quæ omnino non præcaventur magis lædunt, ita et in beneficiis quod ex promissione conceptum est, minus accipitur, et quod ex insperato provenit, gratius acceptatur. Licet enim nuda promissio apud juris, ut dicitur, peritos non pariat actionem, promissor omnis apud veritatem (ut dici solet) pollicem fixit, et jure civili cessante, fidei naturaliter obligatur. Sed quis actor durius aget, quam fides, si ipsa cœperit accusare? Si agit conscientia, quis absolvet? Certe,

> Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
> Displicet auctori, prima est hæc ultio, quod se
> Judice, nemo nocens absolvitur.

Si vero ipsa justificat, quis condemnat? Proculdubio qui in illo timetur articulo, Dominus est, ubi et dies contemnitur humanus, et conscientia quod obloquatur non invenit. Si vero animam accusant opera, et illi conscientia testis assistit, et causam veritas examinet æquitatis, quis quæso Prætor in ream, obnoxiamque mendacio gravius vindicabit? Sane Prætor etsi viva vox juris esse dicatur, sententiam ejus veritas plerum-

que retractat. Sed veritatis sententia manet irretractabilis. Quia justitia ejus justitia in æternum, et lex ejus æquitas. E contra in prætorio sæpe summum jus, summa injuria est. Quisquis ergo promittit, debitor est, et veritatis urgente sententia, sponsionis fidem compellitur adimplere. Porro quod necessitas extorquet, gratiam minuit. Unde illud philosophicum quod præmisi: Promittere ne festines, ne quum volueris non possis, aut nolis ex justa causa quum possis, aut quum effeceris gratiam perdas, aut minuas; eo quod te ante illaqueaveris in verbo oris tui. Fit tamen ut non modo licitum sit promittere, sed et conducibile. Et ut aliorum ad præsens taceantur exempla, paracletum Christus ipse discipulis et promisit et misit. Eisdemque quid futurum esset illis, qui omnia pro eo reliquerant, interrogantibus, sedes in regeneratione promisit, et judiciariam, quam cum eo habituri sunt, potestatem. Ex quibus constat, quod causa propositum, opusque commendat, ut liqueat ex his, quia non necesse est, philosophi regulam vitiari.

Cap. 12. *De rationalibus et secretariis divitum, et quod amicitia non nisi in bonis est, et quod dives familiarem potius exprimat quam amicum, et licet familiaritas divitum utilis videatur, sæpe periculosa est, et quod innocenter vivendum est.*

Sed si non modo promissores, sed munuscularios, in gratia illius quem captas, antecedere pergis, te ratiociniis ejus immisceas, parcas sumptibus, eo quod secretorum conscius, qui loculis parcit, diligenti patrifamilias displicere non potest. Grata sunt vitia ejus, qui deformitatem morum, sumptuum parcitate compensat. Optimum, ut ait Cicero, si nescis, vectigal parsimonia est. Tenuis parcus impletur facile, et facillime exinanitur prodigus dives. Arca sane capa-

cissima fundum habet, et brevi exitu congestarum aquarum quantalibet copia defluit, fontisque abundantia tollitur, scaturientis venæ fæcunditate sublata. Exili plerumque meatu inclusum egerit urna liquorem. Sic minutissimis, dum frequentibus et continuis sumptibus, amplissimæ exhauriuntur opes, et brevium subtractione minutiarum, maxima hæreditas expilatur: nisi forte prodigus pecuniam inveniat redivivam.

Est luxus populator opum, cui semper adhærens
Infelix humili gressu comitatur egestas.

Illis ergo parcendum est, quorum necessarius imminet usus, et aliquid adjiciendum est quantitati, quæ jugi partium deductione decrescit. Et licet usu defluant unicolæ patrimonii, gratum est diligenti patrifamilias, si vel ratiocinii calculo teneantur, peritque dupliciter, quod elabitur nescienti. Ad hæc

lucri bonus est odor ex re
Qualibet. Illa tuo sententia semper in ore
Versetur, Diis atque ipso Jove digna, poetæ:
"Unde habeat quærit nemo, sed oportet habere!"

In his quidem versari, est arctioris gratiæ funibus vincire divitem, licet versibilitate ingenii lubricum Protea vincat. Aut si veritatis deficit gratia, vel ulterioris familiaritatis exhibitio constat. Cæterum licet utrumque non possis assequi, et rerum privatarum participationem, et calculi cautiones, te secretis ingere, quavis arte. An nescis quod qui pergunt ipsis Imperatoribus imperare,

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri?

Et quo studiosius occultantur, eo diligentius sunt perscrutanda. Nempe

Carus erit Verri, qui Verrem, tempore quo vult,
Accusare potest.

Si tamen inter malos caritas aut amicitia esse potest;

hoc etenim quæsitum est. Sed tandem placuit, eam nisi in bonis esse non posse. Magna utique inter molles et malos concordia; sed ea tantum a caritate discedit, quantum lux distat a tenebris. Et licet interdum mali, sicut et boni, idem velle, et idem nolle possint, amicitiæ tamen titulum non assequuntur. Unde et Crispo, historicorum inter Latinos potissimo, sed et ipsi Ciceroni placuit, in malis factionem esse, quod in viris bonis vera amicitia est. Sed quamvis vitiosus, præpediente malitia, amicus esse non possit, etsi non venerabilis, verendus tamen erit, qui conscientia secretorum, conscio terrorem potest incutere. Scitum est illud Ethici, quia

> Nil tibi se debere putat, nil conferet unquam,
> Participem qui te secreti fecit honesti.

Hoc quoque jam pridem venit in dubium, an quenquam divitum et potentum, amare contingat. Tandemque receptum est, eosdem nunquam amare, vel raro, et in eis præcipue causis, in quibus se potius, quam alios amare videantur. Contraria siquidem in eodem esse non possunt. Et quo divites plurimum cupiditatis, eo habent minimum caritatis. Hæc etenim invicem maxime adversantur. Porro ut ait quidam: Omnis dives iniquus aut iniqui heres est; et rarissimum est, ut divitiæ affluant, nisi amoris et cupiditatis glutino solidentur. Eas desiderantis animi vigilantia et labor acquirit; sed ægrior sollicitudo retinet et conservat. Inquit Ethicus:

> Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri:
> Casus inest illic, hic erit artis opus.

Quum ergo istud ars, illud casus nomine censeatur, quis eas sine applicatione mentis intensa diutius servat? Certe vetus proverbium est: Quia ubi amor, ibi oculus; et ubi vigil mentis intentio, ibi fixa cor-

dis positio. Unde licet invito et repugnanti animo plerumque affluant, cor tamen apponere fidelis philosophus prohibet, et doctor gentium eos, qui divites fieri cupiunt, in laqueum diaboli, et tentationis dicit incidere. Et qui utroque major est, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ asserit, Deo et Mammonæ simul serviri non posse. Quoniam

Imperat, aut servit collecta pecunia cuique.

Sed diviti nunquam servit, aut raro. Unde liquet divites frequentius iniquos esse quam heredes iniquorum. Quomodo ergo regnat caritas, ubi iniquitas dominatur? Utique dives familiaris esse novit, amicus nunquam, aut raro. Hic tamen non de eo, qui habet divitias, sermo est, sed qui amat. Ex quibus liquet, quia quantacunque ex familiaritate potentioris gratia videatur, diligentem cautelam exigit subditorum. Aliquin omnis ejus illecebra, "plus aloes, quam mellis" in exitu habitura est. At expedit plurimum ad successus esse conscium secretorum. Quidni? Reverentia crescit, invalescit auctoritas, arcentur incommoda, proveniunt utilitates, amicorum augetur numerus, cultoribus accedit devotio, et fortuna totius gratiæ suæ, et felicitatis auram videtur beatulis inspirare. Cæterum istorum omnium novissima, quovis absinthio amariora sunt, et si interim non amarescunt, justam amaritudinis habent suspicionem. Res siquidem periculosa est, divitum aut potentum communicare secretis. Si quid enim eis per incuriam forte elabitur, cui, nisi conscio imponetur? Quod cubicularii, aut ciniflones, mimive, aut quicunque nebulonum, quibus delicatus divitis sensus, aut furor carere non potest, in lupanari vel taberna sparserunt, aut ut se vendicarent a familiaritate potentis, divulgaverunt in populo, in illius calumniam retorquetur, qui in consiliis aliquem locum visus est

tenuisse. Si motus rerum præscire desideras, meritoria discute, et lixarum castrensium inquire sententias. Nihil enim adeo occultum est, quod eis ex aliqua parte non reveletur. Si mihi non credis, vel Aquinati nostro aures accommoda. Ait enim,

> O Corydon, Corydon, secretum divitis ullum
> Esse putas? servi ut taceant, jumenta loquentur,
> Et canis, et postes, et marmora: claude fenestras,
> Vela tegant rimas, junge ostia, tollito lumen
> E medio, taceant omnes, prope nemo recumbat:
> Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,
> Proximus ante diem caupo sciet.

Procedo. Si terræ secretum suum infodiat, vel arundo succrescens hoc producet in publicum, et levi flatu in auras proferet, quoniam

> Auriculas asini Midas habet.

Pallas quoque Erichthonium suum occultare non potuit, quin ipsum jam cognitum cornicis garrulitas publicaret: unde quia alieni admissi delatrix fuit et conscia, coloris perdidit venustatem, et garrulitatis incurrit notam. Præterea secretarii divitum, quasi quidam tolutarii vel clitellarii sunt, et qui eorum delictis onerentur: quicquid ab eis delinquitur in istorum infamiam cuditur; nisi forte ea sit de potente opinio, ut nullo possit consilio depravari. Si enim solemnis est malitia ejus, si fraudis et doli vulgata opinio, totius familiæ fama purgatur, ac si capitis languor infirmantium denigret dolorem laterum. Alioquin si benignior, si civilior creditur potentatus, omnia deliramenta ejus familiares, quasi clitellarii, quibusdam nominis sui humeris portant. Sed recte gestorum nil nisi benignitati, aut civilitati potentis adscribitur. Et si quando calculus gravior imminet, quasi pellem pro pelle, animam tuam dabit dives pro fama sua, et ut in te retorqueat culpam suam, caput tuum meritis criminum,

pœnis non verebitur objectare. Sed quod magis mirabile, gratulabitur, si astutia sua industriæ tuæ labores et sollicitudines, hac mercede donaverit, ut te reddat infamem, et si fecerit, aut finxerit te criminibus inauditis obnoxium. Non est enim malum in civitate quod non in divitis consiliarios impingatur, quum inanis sit excusatio, eo quod omne officium, sibi potentatus conformat, nemoque sapiens diu fluctuat consilio imprudentum. Omnia namque discernit et judicat. An eum putas in conscientia sua securum quiescere, cujus turpitudinem producere potes in lucem, et proferre in publicum? Certe omnis, qui malus est, odit lucem. Et opus omne, artificis sui videtur habere imaginem. Meretricantium mulierum fucus dum argui veretur a lumine, petit umbras, et timet ne seipsis deformiores sint, si immediata luce videntium obtutibus pateant. Hoc ergo illarum tota vigilantia quærit, ut quod non est in eis, præstricti oculi videant, et qui vident, cæci faciant. At in his quæ nativo colore confidunt, longe aliter est, quia

Hæc amat obscurum, volet hæc sub luce videri,
Judicis argutum quæ non formidat acumen.

Licet itaque secretorum communio aliquid felicitatis videatur adjicere, securitati tamen plurimum demit. Difficile, aut potius impossibile est illos percurrere, qui hac via ad inferos descenderunt, aut pœnis novissimis se ingemuerunt affectos.

Heu mihi cur vidi, cur noxia lumina feci!

inquit ille, qui an de conscientia alieni, an proprii operis noxa deportationem meruerit, incertum est. Certum tamen est, quod mala aliena novisse non expedit. Veruntamen sive sciantur, sive non, nihil tutius est, quam propriam conscientiam conservare. Philosophus sic inter hostes vivendum censuit, tan-

quam inter amicos; et inter amicos, ac si in mediis hostibus viveretur. Et Satyricus:

> Vivendum est recte quum propter plurima, tum de his
> Præcipue causis, ut linguas mancipiorum
> Contemnas, nam lingua mali pars pessima servi.

Sed non modo propter linguas servorum, verum propter gladios, et venena potentum, et insidias omnium, præcepto Satyrici parcendum est.

Cap. 13. *Quod vendicari possunt, quæ sunt adulationibus acquisita; et de lenonibus, et mollibus, et pœnæ eorum; et quod pudicitia auferri non potest violenter, nisi mens ipsa consentiat.*

ATQUI adulator ei nequaquam parere potest, qui nihil aliud quærit, nisi ut placeat. Si potest, per se; sin autem personam suppositam, quærit uxorem forte, aliamve conjunctam vel jure, vel affectione. Affectio tamen efficacior est, eo quod ad naturam familiarius accedit, ipsique unitur animæ, quicquid affectionis fœdere copulatur. Non est utique perniciosior assentatio, quam ea quæ affectionis inductione procedit. Inde est quod sæpe mariti arctius amplectuntur, et se rivalibus suis exponunt plenius, et sæpius invitant ad cœnam matrimonii corruptores, dum, ut proverbialiter dicitur, amator incautus pudicæ magis uxori, quam infidelibus oculis credit. Nonne satis delusus est, qui oculis suis assertionem fœmineam, quæ ex eo solo decipit crebrius, quod intercipitur rarius, anteponit? Pica siquidem pulvinaris efficacissima est, et, ut dici solet, cornix nocturna quovis oratore disertior, et cujusque operis faciem, quocumque libuerit colore, vestit. Quo ergo cautior, eo suspectior habenda est. Si dolus dedit causam contractui, rescinditur, et revocantur omnia, quæ ex eo, vel ob id profecta sunt.

Heredes quoque defuncti in solidum et in perpetuum tenentur de eo, quod ad eos constiterit pervenisse. Sed quid adulatore dolosius? At mihi forte objicies, quia non omnes novi. Verum quidem est; sed a multis mihi didicisse videor omnium mores. Duellius jam senex, jam decrepitus corpore cordeque trementi, dolens sibi exprobratum esse in jurgio, quod oris vitio fœtidus esset, se domum contulit. Quumque uxori gravius quereretur, quod nunquam eum monuerat hujus vitii quærere medicinam: Fecissem, inquit, nisi putassem ora virorum omnium sic olere. Laudare poteris ejus matrimonii pudicitiam, et præferre patientiam mulieris, quæ viri vitium tanta patientia tulit, ut ille infelicitatem corporis, non uxoris fastidio, sed maledicto senserit inimici. At et ego de adulatoribus aliquid tale respondeo, quia omnes arbitror sic olere. Omnes fallaciam et dolum redolent, et quocunque se vertant, pudicis naribus, hunc importunt, non odorem, sed fœtorem. Quicquid ergo ex ea causa acquiritur, etiam ab hærede juste potest avelli. Nec credo quod possit petitoribus obviari, si vendicare audeant, quod adulatoribus contulerunt. Sed quis sapiens et intelliget ista? Aut ad hoc quis idoneus, quum non modo in omni domo, aut conviventium cœtu, adulantium tanta sit copia, ut si quis modestus advèrsus eos mutire audeat, illos

Defendat numerus, junctæque umbone phalanges?

Certe dum vir honestus innitens conscientiæ, virtutumque insistens officiis, esurit, sitit, alget, et multiplices fortunæ indignantis injurias excipit,

Vilis adulator picto jacet ebrius ostro,

delitiis ingurgitatur ad crapulam, vino æstuat, lautioribus cibis distenditur, et pro arbitrio variis artificiis cœlum sibi contemperat. Primos habet recubitus in cœnis, in conventibus primos consessus, præelecto

prænomine conclamatur, salutationes excipit primas, primas sententias in judiciis profert, in demonstrationibus honestissime, in deliberationibus utilissime sentit, quicquid loquitur, sal merum est; quicquid agit, justitia vel liberalitas. Age ergo et inter istos sapere aude. Ilico "multa adulatorum veniet manus, et veluti te Judæi cogent in suam concedere turbam." Multitudine itaque tuti sunt, et artificio, ut ipsos possint etiam reges, et principes expugnare. Et miro modo inermis populus prævalet in armatos, et mollicie quæ robustissima sunt, potenter expugnat. Disposueram tamen silere de mollibus, qui sicut ignominiosi, ita sunt et videntur innominabiles. Silentium indicit reverentia morum, et verecundus animus, natura dictante, illorum declinat aspectum. Quid multa?

Si natura negat, facit indignatio verbum.

Apud istos ars est suam pudicitiam prostituere, alienam violare, vel oppugnare. Nec quidem simpliciter suam, quum matrimonii temerentur jura, et conjugis adulterium conjux procuret. Dum egreditur sponsa de thalamo suo, conjugem noli maritum credere, sed lenonem. Producit eam, libidinosis exponit, et si spes dolosi nummi refulgeat, affectus callida simulatione prostituit. Filia namque decentior, aut si quid aliud in familia placeat ditiori, publica merces est, exposita quidem, si emptorem inveniat. Sed licet justus dolor eos aliquatenus cruciet, qui tori participes admittunt, aut faciunt; ægritudo tamen utilitatis compendio mitigatur, vel saltem doloris dissimulat cruciatum. Si enim res serio agatur, si libera donentur cunctis judicia, non est dolor, sicut dolor ille, quo corpus suum quis videt aliena libidine pollui. Cætera namque peccata extra corpus sunt; sed qui fornicatur, in corpus suum peccat. Hoc, inquit, os ex ossibus meis, et caro de carne mea, ut jam non duo sint vir

et mulier, sed una caro. Hæc utique sine dolore non scinditur, neque sine invidia communicatur.

Non bene cum sociis regna Venusque manent:

et sicut "nulla fides regni sociis," ita nec tori. Certe facilius est, regni divitias, quam affectionem conjugii alii cedere. At qui nec isti conjuges sunt, sed lenones. Tunc demum omnia creduntur exposuisse divitibus, quum fidei fidem faciat fides violata. Sed quid filias et uxores (quod licet jura prohibeant, tamen quocunque modo natura permittit) exponi queror, aut prostitui? In ipsam naturam, quasi gigantes alii, Theomachiam novam exercentes, insurgunt. Filios offerunt Veneri, eosdemque in oblatione pupparum virgines præire compellunt. In illis etenim ætatis maturitas expectatur; at in his sufficit alienæ impudicitiæ voluptatem posse expleri. Pudet dicere, quod seipsos viri ætate provectiores et sensu, turpitudini tantæ non subtrahunt, et quum eos in nobiliori sexu natura creaverit, ad deteriorem quantum in ipsis est, ex innata malitia prolabuntur, effeminati vitio et corruptela morum, quum tamen naturæ beneficio, feminæ esse non possint. Quum lascivientis divitis luxus libidini vota sua præcingit, recumbentis pedes calamistratus comatulus excipit, nitorem invidens meretrici, histrioni habitum, cultum procis, virginibus ornatum, triumphalem quoque principibus apparatum, et in aliorum conspectu pedes, et ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirothecatus enim incessit diutius, ut manus soli subtractas emolliret ad divitis usum. Deinde licentia paululum procedente, totum corpus impudico tactu oberrans pruriginem scalpit, quam fecit, et ignes Veneris languentis inflammat. Verum hæc abominatio, non tam ostendenda est quam conspuenda, puderetque eam nugis nostris esse insertam, nisi eandem Apostolus, Romanis

scribens, verbis manifestius expressisset dicens, quia feminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum qui est contra naturam, et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, ut darentur in sensum reprobum, facerentque quod minime convenirent, et vitiis universis obnoxii, indignationem Dei, et omnium pœnarum in se aculeos provocarent. Et tunc quidem in auribus Romanorum hoc tuba Apostolica conclamabat, quando impiissimus Imperator Nero, luxuriæ sævientis, puerum Sporum, exectis testiculis in muliebrem naturam transformare conatus est. Ab eo tempore proverbium natum est: Quia usus formosorum abusio est, et illud: Formæ gratia eo minus grata sapienti est, quo corruptio est gratior corruptori. Difficilius etenim ab infirmis defensoribus custoditur, quod plures appetunt. Illud incauto facilius surripit fraudulentus, aut invito pudicitiæ prædo violentus extorquet. A patribus tamen pridem diffinitum est, quia pudicitia auferri non potest, nisi mentis corruptio antecedat. Quod enim, ut magnus asserit Augustinus, non præcedente libidine violenter patitur corpus, vexatio potius dicenda est, quam corruptio. Ibi ergo servari pudicitia potest, ubi nulla, nisi voluntaria esse potest corruptio, in mentis scilicet integritate, ubi in æternum servari pudicitia potest. Nec magnum est integram esse carnem, ubi mens tetra corruptione polluitur. At nunc si deceptor amans, aut violentus abest, ita male a teneriori ætate instituuntur adolescentes, ut oculis lascivientibus, nutu faciei, corporis gestu habituque exteriori, et lenocinio, vix ipsis meretricibus concesso, sollicitent corruptores, et legum quæ in eos jam plurimæ latæ sunt, nullam habeant reverentiam vel timorem, licet in eos gravissime animadvertendum

decreverit Imperator. Ait enim: Quum vir nubit in feminam vires porrecturam, quid cupiat? Ubi sexus perdidit locum, nec scelus est quod non perficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quæritur et non invenitur, jubemus insurgere leges, armari jura, ut gladio ultore, et exquisitis pœnis, subdantur infames, qui sunt, vel futuri sunt rei. Sed neque consentientibus parcit, quin eis pœnam irroget capitalem, quum et lege divina facientes, et consentientes, pari pœna plectantur. Ipsosque, magno Episcopo auctore (Ambrosium Mediolanensem attende) consentientes definivit esse, qui notum errorem reticent, aut corrigere quum possint, dissimulant. Sed quid de eis verecundum, odiosumque sermonem protendimus? Ut sortem eorum condigna conclusione claudamus, proculdubio pluet super eos Dominus laqueos ut non effugiant, ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum, et cum auctoribus suis, quos Sodoma devoravit, erunt sæculis in fœtorem et opprobrium sempiternum. Quid proderit quæso eis tunc divitum favor? Aut quis potest esse temporalium usus aut voluptas, quem tantus dolor, et tanta erubescentia non absorbeat?

Cap. 14. *Adulatores puniendos esse, tamquam hostes Deorum et hominum, et veritatem gratanter amplectendam, et patientiam custodiendam, tam rationibus quam exemplis majorum.*

Sed, ut vulgari proverbio dicitur, Deus ille præ ceteris colendus creditur, qui subvenit in præsenti. Ideoque non curant quomodo, dum tamen hoc quod expetunt faciant. Egregie quidem Cæcilius Balbus, Imperator, inquit, Auguste, tum in multis, tum in eo

maxime elucet prudentia tua, quod isti nondum te omnino insanum reddiderunt, qui ut tibi applaudant, non modo Diis, sed tibi ipsi, et populo injuriam faciunt. Deorum siquidem minuunt reverentiam, quo parificant tibi. Te arguunt insipientiæ, dum conditionis tuæ repugnante natura, te parem numinibus esse persuadere præsumunt. Nota superstitionis inurunt populum, cui mortales Deos pro immortalibus persuadent esse colendos. Sane in eo aliquid divinum tibi inesse monstrabis, si omnes istos, qui divinitati tuæ fraudulenter applaudunt, rapi feceris ad tormenta. Quis enim Deorum ei parcat, a quo se deceptum iri intelligit? Quis non irruat in eum, qui aureos Jovis oculos eruit, aut argento gemmisque sublatis Vestam nititur excæcare? Quis de Martis capite adamantinum lumen impune temerariis effodit unguibus? Nempe Deos invisibiles, et immortales circumvenire, et eis fallaciæ parare insidias, gravioris culpæ est, eo quod ab his visibilium Deorum fabrica sustentatur et regitur, et honorem aut contemptum qui istis exhibetur, illi remunerant. Si sapis ergo, Auguste, in Deorum hostes insurges, et te, si non Deum, quod nequaquam es, vel Deorum te docebis esse cultorem, si deceptores istos exterminaveris, excæcatores tuos, Deorum contemptores, et utrorumque injuriam punias. Hæc Cæcilius. Factio tamen adulatorum prævaluit, quod et præsentium rerum declarat status. Adeo quidem, ut si quis popularium modestiæ conscius, assentationis et scurrilitatis vitio crediderit temperandum, hostes felicium censeatur aut invidus. Eorum siquidem aures teneræ sunt, et jam obsurduerunt vero, et linguam severiorem sine offensione gravissima non admittunt. In quo quantum a virtute majorum ætas nostra degeneraverit, perspicuum est, quum sine patientia aut nullum, aut rarum esse opus virtutis

verbis docuerint, et exemplis. Unde et Aristippus a maledicente se discedens, dixisse legitur; Ut tu linguæ tuæ, sic et ego mearum aurium dominus sum. Antitanes quoque cuidam dicenti, Maledixit tibi ille, Non mihi, inquit, sed illi, qui in se, quod ille culpat, agnoscit. Sed etsi mihi maledicere curet, non curo, quia auditus lingua debet esse robustior, quum singulis hominibus linguæ sint singulæ, sed aures binæ. Aliquatenus tamen curo, quia eo ipso me fatetur esse superiorem, quoniam superioris personæ usus est detractionibus subjacere, inferioris inferre. Gauderem itaque, nisi urgente humanitate compaterer infelici. Item T. Tatius maledicenti sibi Metello, Facile, inquit, est in me dicere, quum nec sim responsurus. Quid Xenophon? Tu, inquit cuidam, maledicere didicisti, et ego, conscientia teste, didici maledicta contemnere. Sed et Diogenes, quum ei nunciasset amicus, Te amici cuncti vituperant, Oportet, inquit, sapientiam ab insipientibus feriri, esse enim meliorem indicat mala lingua quem carpit. Quid Plato? totius philosophiæ robur, patientia est. Quum et Socrates non modo verbo neget sapientem posse offendi, sed adversus omnem fortunam robore virtutis suæ manere immobilem. Et ne Philosophis solis patientiam sic placuisse credas, ipsorum Imperatorum ad eam publicandam exempla concurrunt. In Græcia quis major, aut clarior Alexandro? Ei Antigonus pædagogus citharam fregit, abjecitque dicens: Ætati tuæ jam regnare convenit, pudeatque in corpore regni voluptatem luxuriæ dominari. Quod et ille patientissime tulit, licet plerumque impatientissimus fuerit, et patrem sicut virtute, ita vitiis superaret. Eidem quoque eleganter et vere comprehensus pirata scribitur respondisse. Quum enim Alexander interrogaret, quid ei videretur quod mare haberet infestum, ille libera

contumacia, quid tibi, inquit, ut tu orbem terrarum? Sed quia id ego uno navigio facio, latro vocor; quia tu magna classe, diceris imperator. Si solus, et captus sit Alexander, latro erit. Si ad nutum Dionidi populi famulentur, erit Dionides Imperator. Nam quoad causam non differunt, nisi quia deterior est qui rapit improbius, qui justitiam abjectius deserit, qui manifestius impugnat leges. Quas enim ego fugio, tu persequeris, ego utcunque veneror, tu contemnis. Me fortunæ iniquitas, et rei familiaris angustia, te fastus intolerabilis, et inexplebilis avaritia, furem facit. Si fortuna mansuesceret, fierem forte melior. At tu quo fortunatior, eo nequior eris. Miratus Alexander constantiam hominis eum merito arguentis: Experiar, inquit, an futurus sis melior, fortunamque mutabo, ut non ei a modo quod deliqueris, sed tuis moribus adscribatur. Eum itaque jussit conscribi militiæ, ut posset exinde salvis legibus militare. Sed ne a solis Græcis mutuemur instrumenta virtutum. Scipio Africanus, quum eum parum pugnacem quidam argueret: Imperatorem, inquit, me mater peperit, non bellatorem. Marius quoque quum eum Teutonus quidam ad pugnæ certamen provocaret, respondit, si cupidus mortis esset, se vitam laqueo posse finisse, et sapientem non tam pugnam quam victoriam quærere. Primus Romanorum Imperator Julius Cæsar quam patientissime multa sustinuit. Quum enim calvitium iniquissime ferret, et deficientem capillum a cervice convocaret ad frontem, ab irato milite ei dictum est: Facilius est Cæsar te calvum non esse, quam me in exercitu Romano quicquam egisse, vel acturum esse timidius. Idem lato clavo usque ad manus fimbriato utens, laxius cingebatur. Unde Sylla, optimates sæpius admonens, dicebat, ut puerum male præcinctum caverent. Præterea margaritarum cupidissimus erat, quas, pondus

earum interdum manu conferens, discernebat. Quum ergo Cæcilio invito, rem ut faceret Senatus auctoritate denunciasset, ut ei videbatur injustam, Ante, inquit, satiaberis margaritis. At hæc forte aut aliena videbuntur, et quæ viri fortis animus honestius dissimularet. Verum et famosi libelli de eo scripti sunt, et jocularia carmina in eum publice divulgata, ut est illud militum in triumpho Gallico celebratum,

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem,
Nicomedes non triumphat qui subegit Cæsarem.

Eo quod Nicomedes Rex Bithyniæ Cæsarem ferebatur stupro subegisse, in ulteriorem familiaritatem dum junior esset admissum. Facilitatem quoque Cæsaris in augendo Senatu Cicero nimis acriter et palam irrisit. Nam quum ab hospite suo P. Manlio rogaretur, ut privigno suo decurionatum expediret, ait assistente frequentia, Romæ si vis habebit, Pompeiis difficile est. Sed et in Epistola ad C. Cassium violatorem Dictatoris mordacius scripsit: Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset, nunc me reliquiæ vestræ exercent. Sed Augustus fortunæ favor, et Romani decus Imperii, avunculo suo Julio longe patientior extitit. Quum enim Antonius maternam ejus originem despiciens, eum Afrum genere, et natura panificum diceret, hoc ridens pertulit, et eundem sorore tradita in affinitatis gratiam admisit. Quum vero idem adversus privatum quendam gravius excandesceret, Loquere, inquit, Auguste quod placet, quia diligentiam auribus, linguæ taciturnitatem indixi, quietem manibus, et in omnibus his potentiam tuam accusa, quia nihil aliud argui potest in patientia mea. Ad hæc non modo in se servabat patientiam, sed eandem aliis indicebat. Unde quum Tiberius quereretur per epistolam suam, quod multi de illo perpe-

ram loquerentur, ita rescripsit: Mi Tiberi, noli nimis indignari, quemquam esse qui de te male loquatur. Satis est enim si hoc habemus, nequis nobis malefacere possit. Idem tanta comitate quoslibet se adeuntes excipiebat, ut quendam Romanum joco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere vereretur, quasi elephanto stipem. Et quantum Nero adulationibus captus est, tantum iste ab eis aversus est. Unde appellationem domini, ut maledictum et opprobrium, semper exhorruit. Denique quum eidem descendenti per sacram viam, desperatus quidam diceret, O tyranne; Si essem, inquit, non diceres. Observatum etenim est, quotiens ingrediebatur urbem, ne supplicium de quoquam sumeretur. Curtius eques Romanus delitiis affluens, quum macrum turdum sumpsisset in convivio Cæsaris, interrogavit an mittere liceret; respondit princeps, Quidni liceat? Ille statim per fenestram misit. Miles peritus aucupii, noctuam, quæ Cæsaris noctes inquietaverat, spe ingentis præmii captam tulit ad Cæsarem. Laudato Imperator mille nummos dari jussit. At ille ausus est dicere, Malo vivat, avemque dimisit. Abiitque contumax miles non sine admiratione multorum, Cæsar non offenso. Veteranus quum sibi die dicto periclitaretur, Cæsarem rogavit in publico ut adesset: ille præstantissimum advocatum, quem elegerat, sine mora dedit, commendavitque ei litigatorem. Veteranus autem exclamavit voce magna: At non ego, Cæsar, periclitante te bello Actiaco, vicarium quæsivi, sed pro te ipse pugnavi, detexitque impressas cicatrices. Erubuit Cæsar, venitque in advocationem, ut qui vereretur non superbus tantum, sed etiam ingratus videri. Intraverat urbem adolescens simillimus Cæsari, perductumque ad Cæsarem interrogavit Augustus: Dic mihi adolescens, fuit unquam mater tua Romæ? Negavit ille, nec contentus

adjecit, Sed pater meus sæpe. Joci itaque asperitate urbana notitiam omnium, et familiaritatem Imperatoris sibi conciliavit. Augustus in Pollionem scripserat Fescenninos. At ego, inquit Pollio, taceo. Non est leve in eum scribere qui potest proscribere. Sicut autem non facile concipiebat iram, ita nec facile admittebat ad amicitiam; et quem semel admiserat, constantissime retinebat. Eidem inter varia dedecora a quodam probrose objectum est, quod adoptionem avunculi stupro meruerit, quia eum Julius arctius admisisse dictus est, non sine rumore prostratæ pudicitiæ. Alius quoque eidem iratus objecit, quod solitus esset crura ardenti face suburere, quo mollior surgeret pilus. Sed et eo tympanizante, ut in primo libro dixisse me memini: Vides-ne, inquit plebeius quidam, ut cinædus orbem digito temperat? Et quum nanus ob corporis brevitatem convitiantis cujusdam impetu diceretur, sibi calciamentis grandiusculis utendum esse respondit. Tiberius quoque quum in multis legatur fuisse culpabilis, tamen adversus convitia satis firmus ac patiens extitit, dicens: quia in civitate libera, linguas liberas esse, et mentes hominum oportebat. Et, ut ad pejores transeam, Domitianus verborum satis patiens fuit, in quo sic lusisse fertur orator Lucinius. Non esse mirandum, quod æneam haberet barbam, cui os ferreum, cor plumbeum esset, eo quod dura duntaxat loquebatur, quæ ex iniquitatis adipe, quam corde conceperat, procedebant. Iniquitatis enim sedere describitur super talentum plumbi. Vespasianus quoque de quo in libro secundo, dum Hierosolymorum destructio describeretur, fecimus mentionem, etiam infirmorum convicia patienter tulit; adeo ut sene bubulco proclamante in improperium ejus, Vulpem pilum posse mutare non animum, eo quod natura cupidissimus esset pecuniæ, nec avari-

tiam minueret processus ætatis, respondisse dicatur: Hujusmodi hominibus debemus risum, nobis correctionem, sed pœnam criminosis. Nam de Tito filio ejus quid dicam? qui patris avaritiam tanta liberalitate purgavit, ut amor et deliciæ humani generis ab omnibus diceretur, constantissime tenens in moribus, ne quem postulandi gratia ad se accedentem, sine re vel spe, quocunque modo dimitteret. Unde interrogantibus domesticis, cur plura polliceretur, quam præstare posset, respondit: non oportet quemquam a sermone principis tristem discedere. Idem quoque recordatus super cœnam, quod nihil tota die cuiquam præstitisset, dolens et gemens dixit: O amici, hunc diem perdidi. Quem in vita offenderit, a Hierosolymorum reversus excidio, nondum legi: et forte illum vindicem innocentiæ, et crucifixi redemptoris, elegit Dominus, qui populum excæcatum incolumi conscientia non modo innocenter, sed et religiose deprimeret et deleret. Nactus etenim horam, qua moriendum erat, quum lectica veheretur, suspexisse dicitur cœlum, multumque conquestus est, eripi sibi vitam immerenti. Neque enim extare ullum factum suum, quod sibi pœnitendum esset excepto uno duntaxat. Id quale fuerit, nec ipse tunc prodidit, neque cuiquam notum fuit. Quid de patientia hujus loquar, cujus tanta benignitas erat, ut sua injuria, dum a concivibus abstineret, vix crederet quemquam posse moveri. Tantæ siquidem civilitatis et humanitatis in imperio fuit, ut omnibus prodesse, nullumque punire studuerit; convictos conjurationis contra se dimisit illæsos, et in pristinam familiaritatem admisit. Sed et Domitianus, qui gravissimam Theomachiam exercuit post Neronem, hujus virtutis aliquid plerumque indulsit civibus, licet in eos gratis quandoque insaniret, homo quidem usquequaque inutilis, et qui nihil aliud habe-

bat virile, nisi nomen imperii. Ut tamen ignaviam mentis, et inertiam corporis, sub prætextu principatus occuleret, quotidie sibi secretum horarum spacium vendicabat, nec quicquam interdum facere consueverat, nisi captare muscas, et easdem stilo præacuto configere; ut cuidam interroganti, nequis intus esset cum Cæsare, non absurde sibi responsum sit a Metello: Nec musca quidem. Quod licet impiissimo principi innotuerit, dissimulare maluit, quam punire. Sed cur patientiæ exempla propono, quum omnibus liqueat nihil firmum esse et stabile, quod levi flatus aura concutitur? Quis virum fortem credat, quem verborum movet impulsus, et ei quietem excutit, et virtutum compage dirupta, ipsius animæ sanguinem elicit? Unde et publico jure statutum est, ne pro verbis frivolis, quisquam severitate pœnarum inuratur. Ait enim Imperator, Divorum Theodosii, Arcadii, et Honorii statuta confirmans: Si quis modestiæ nescius, et pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto, nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum fuerit, eum pœnæ nolumus subjugari, neque durum aliquid, neque asperum sustinere: quoniam si ex levitate processit, contemnendum est; si ab insania, miseratione dignissimum, si ex injuria, remittendum. Unde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus, et utrum prætermitti, an exquiri debeant censeamus. Ex quibus colligitur, dictis hominum non moveri eum, qui aut virtutis amator est, aut juris constitutioni obtemperans.

Omne vafer vitium ridendi Flaccus amico
Tangit, et admissus circum præcordia ludit.

Familiare siquidem sapienti est, ut magno placet Augustino, potius a quolibet reprehendi, quam sive

ab errante, sive ab adulante laudari. Nullus enim reprehensor formidandus est amatori veritatis. Etenim aut inimicus reprehensurus est, aut amicus. Si inimicus insultat, ferendus est; Amicus autem si errat, docendus; si doceat, audiendus. Laudator vero et errans confirmat errorem, et adulans illicit in errorem. Ait ergo rex fidelis, electus in beneplacito Domini, relinquens, si sapiant, regibus, et principibus, justitiæ, humilitatis exemplum, et fortitudinis. Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Consonat ei Ethicus, dicens:

> Falsus honor juvat, aut mendax infamia terret
> Quem, nisi mendosum et mendacem?

Cap. 15. *Quod ei duntaxat licet adulari, quem licet occidere, et quod tyrannus publicus hostis est.*

Verumtamen cui debetur hoc oleum peccatoris, quod reprobat præambulus regum fidelium, et ad quod emendum, in fatuitate sua exclusas virgines, mittit evangelicus sermo? Ei utique qui in sordibus est, et justo Dei judicio sordescit amplius, et vulgi opinione potius splendere appetit, quam caritatis, operumque ejus fervere incendio. Unde et in sæcularibus literis cautum est, quia aliter cum amico, aliter vivendum est cum tyranno. Amico utique adulari non licet, sed aures tyranni mulcere licitum est. Ei namque licet adulari, quem licet occidere. Porro tyrannum occidere non modo licitum est, sed æquum et justum. Qui enim gladium accipit, gladio dignus est interire. Sed accipere intelligitur, qui eum propria temeritate usurpat, non qui utendi eo a Domino accipit potestatem. Utique qui a Deo potestatem accipit, legibus servit, et justitiæ et juris famulus est.

Qui vero eam usurpat, jura deprimit, et voluntati suæ leges submittit. In eum ergo merito armantur jura, qui leges exarmat, et publica potestas sævit in eum, qui evacuare nititur publicam manum. Et quum multa sint crimina majestatis, nullum gravius est eo, quod adversus ipsum corpus justitiæ exercetur. Tyrannis ergo non modo publicum crimen, sed, si fieri posset, plus quam publicum est. Si enim crimen majestatis omnes persequutores admittit, quanto magis illud, quod leges premit, quæ ipsis debent imperatoribus imperare? Certe hostem publicum nemo ulciscitur, et quisquis eum non persequitur, in seipsum, et in totum reipublicæ mundanæ corpus delinquit.

LIBER QUARTUS.

PROLOGUS.

Ardua quidem res est, professio veritatis, et quæ incursantibus errorum tenebris, aut negligentia profitentis frequentissime vitiatur. Quid enim verum sit, quis recte examinat rebus incognitis? Notitia autem rerum, eo quod vias non dirigit contemptoris, justitiæ aculeos exacerbat in pœnam delinquentis. Est ergo primus philosophandi gradus, genera rerum, proprietatesque discutere, ut quicquid in singulis verum sit, prudenter agnoscat. Secundus, ut quisque id veritatis, quod ei illuxerit, fideliter assequatur. Hæc autem philosophantium strata, illi soli pervia est, qui de regno vanitatis proclamat in libertatem, qua liberi fiunt, quos veritas liberavit, et spiritui servientes, colla jugo iniquitatis et injustitiæ subduxerunt. Ubi enim spiritus Dei, ibi libertas; metusque servilis,

vitiisque consentiens, exterminator Spiritus sancti est. Porro Spiritus est, qui loquitur æquitatem, in conspectu principum non erubescit, et pauperes spiritu regibus anteponit, aut æquat, et quos sibi fecit cohærere, docet scire loqui, et facere veritatem. Qui vero veritatem non vult audire vel loqui, a spiritu veritatis alienus est. Sed hæc hactenus. Nunc in quo tyrannus distat a principe audiamus.

Cap. 1. *De differentia principis et tyranni, et quid sit princeps.*

EST ergo tyranni et principis hæc differentia sola, quod hic legi obtemperat, et ejus arbitrio populum regit, cujus se credit ministrum, et in Reipublicæ muneribus exercendis, et oneribus subeundis, legis beneficio sibi primum vendicat locum, in eoque præfertur ceteris, quod quum singuli teneantur ad singula, principi onera imminent universa. Unde merito in eum omnium subditorum potestas confertur, ut in utilitate singulorum et omnium exquirenda et facienda, sibi ipse sufficiat, et humanæ reipublicæ status optime disponatur, dum sunt alter alterius membra. In quo quidem optimam vivendi ducem naturam sequimur, quæ μικροκόσμου sui, id est, mundi minoris, hominis scilicet, sensus universos in capite collocavit, et ei sic universa membra subjecit, ut omnia recte moveantur, dum sani capitis sequuntur arbitrium. Tot ergo et tantis privilegiis apex principalis extollitur, et splendescit, quot et quanta sibi ipsi necessaria credidit. Recte quidem, quia populo nihil utilius est, quam ut principis necessitas expleatur? quippe quum nec voluntas ejus, justitiæ inveniatur adversa. Est ergo, ut eum plerique definiunt, princeps potestas publica, et in terris quædam divinæ majestatis imago. Proculdubio magnum quid divinæ virtutis, declaratur

inesse principibus, dum homines nutibus eorum colla submittunt, et securi plerumque feriendas præbent cervices, et impulsu divino quisque timet, quibus ipse timori est. Quod fieri posse non arbitror, nisi nutu faciente divino. Omnis enim potestas a domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum. Quod igitur princeps potest, ita a Deo est, ut potestas a Domino non recedat, sed ea utitur per suppositam manum, in omnibus doctrinam faciens clementiæ, aut justitiæ suæ. Qui ergo resistit potestati, Dei ordinationi resistit, penes quem est auctoritas conferendi eam, et quum vult, auferendi, vel minuendi eam. Neque enim potentis est, quum vult sævire in subditos, sed divinæ dispensationis, pro beneplacito suo punire, vel exercere subjectos. Unde et in persequutione Hunnorum, Attila interrogatus a religioso cujusdam civitatis Episcopo, quis esset; quum respondisset: Ego sum Attila flagellum Dei, veneratus in eo ut scribitur divinam majestatem episcopus; Bene, inquit, venerit minister Dei: et illud: Benedictus qui venit in nomine Domini ingeminans, reseratis ecclesiæ foribus persequutorem admisit, per quem et assequutus est martyrii palmam. Flagellum enim Domini excludere non audebat, sciens quia dilectus filius flagellatur, et nec ipsius flagelli esse nisi a Domino potestatem. Si itaque adeo venerabilis est bonis potestas, etiam in plaga electorum, quis eam non veneretur, quæ a Domino instituta est, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, et legibus devotione promptissima famulatur? Digna siquidem vox est, ut ait Imperator, majestate regnantis, se legibus alligatum principem profiteri. Quia de juris auctoritate, principis pendet auctoritas; et revera majus imperio est, submittere legibus principatum; ut nihil sibi princeps licere opinetur, quod a justitiæ æquitate discordet.

Cap. 2. *Quid lex: et quod Princeps, licet sit legis nexibus absolutus, legis tamen servus est et æquitatis, geritque personam publicam, et innocenter sanguinem fundit.*

Nec in eo sibi Principes detrahi arbitrentur, nisi justitiæ suæ statuta præferenda crediderint justitiæ Dei, cujus justitia, justitia in æternum est, et lex ejus æquitas. Porro æquitas, ut juris periti asserunt, rerum convenientia est, quæ cuncta coæquiparat ratione, et in paribus rebus paria jura desiderat, in omnes æquabilis, tribuens unicuique quod suum est. Lex vero ejus interpres est, utpote cui æquitatis et justitiæ voluntas innotuit. Unde et eam omnium rerum, divinarum et humanarum, compotem esse Chrysippus asseruit: Ideoque præstare omnibus bonis et malis, et tam rerum quam hominum, principem et ducem esse. Cui Papinianus, vir quidem juris experientissimus, et Demosthenes, orator præpotens, videntur suffragari, et omnium hominum subjicere obedientiam, eo quod lex omnis inventio quidem est, et donum Dei, dogma sapientum, correctio voluntariorum excessuum, civitatis compositio, et totius criminis fuga; secundum quam decet vivere omnes, qui in politicæ rei universitate versantur. Omnes itaque necessitate legis servandæ necessitate tenentur adstricti, nisi forte aliquis sit, cui iniquitatis licentia videatur indulta. Princeps tamen legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse debet, qui non timore pœnæ, sed amore justitiæ æquitatem colat, reipublicæ procuret utilitatem, et in omnibus, aliorum commoda privatæ præferat voluntati. Sed quis in negotiis publicis loquetur de principis voluntate, quum in eis nil sibi velle liceat, nisi quod lex aut æquitas persuadet, aut ratio communis utilitatis in-

ducit? Ejus namque voluntas in his vim debet habere judicii: et rectissime quod ei placet in talibus legis habet vigorem, eo quod ab æquitatis mente ejus sententia non discordet. De vultu tuo, inquit, judicium meum prodeat, oculi tui videant æquitatem. Judex etenim incorruptus est, cujus sententia ex contemplatione assidua, imago est æquitatis. Publicæ ergo utilitatis minister, et æquitatis servus est princeps, et in eo personam publicam gerit, quod omnium injurias et damna, sed et crimina omnia æquitate media punit. Virga quoque ejus et baculus, adhibita moderatione sapientiæ, contractus omnium et errores ad viam reducit æquitatis, ut merito potestati spiritus congratuletur, dicens: Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt. Sed et clypeus ejus fortis quidem, sed infirmorum clypeus est, et qui malignantium jacula pro innocentibus potenter excipiat. Officium quoque ejus illis qui minimum possunt, plurimum prodest, et illis, qui nocere desiderant, plurimum adversatur. Non ergo sine causa gladium portat, quo innocenter sanguinem fundit, ut tamen vir sanguinum non sit, et homines frequenter occidat, ut non incurrat nomen homicidii vel reatum. Si enim magno creditur Augustino, David vir sanguinum dictus est, non propter bella, sed propter Uriam. Et Samuel nusquam vir sanguinum, aut homicida scribitur, licet Agag pinguissimum regem Amalech interfecerit. Hic siquidem gladius est columbæ, quæ sine felle rixatur, sine iracundia ferit, et quum dimicat, nullam omnino concipit amaritudinem. Nam sicut lex culpas persequitur sine odio personarum, ita et princeps delinquentes rectissime punit, non aliquo iracundiæ motu, sed mansuetæ legis arbitrio. Nam etsi suos princeps videatur habere lictores, ipse aut solus aut præcipuus credendus est lictor, cui ferire licitum est, per suppositam manum. Ut enim ad

Stoicos transeamus, qui causas nominum diligentius investigant; lictor dicitur, quasi legis ictor, eo quod ad ipsius spectat officium ferire, quem lex judicat feriendum. Unde et antiquitus ab Officialibus, quorum manu index nocentes punit, quum reo gladius immineret, obtempera legis arbitrio dicebatur, vel legem imple, ut rei tristitiam mitigaret vel mansuetudo verborum.

Cap. 3. *Quod princeps minister est sacerdotum, et minor eis; et quid sit ministerium principatus fideliter gerere.*

HUNC ergo gladium de manu Ecclesiæ accipit princeps, quum ipsa tamen gladium sanguinis omnino non habeat. Habet tamen et istum, sed eo utitur per principis manum, cui coercendorum corporum contulit potestatem, spiritualium sibi in pontificibus auctoritate reservata. Est ergo princeps sacerdotii quidem minister, et qui sacrorum officiorum illam partem exercet, quæ sacerdotii manibus videtur indigna. Sacrarum namque legum omne officium religiosum et pium est, illud tamen inferius, quod in pœnis criminum exercetur, et quandam carnificii repræsentare videtur imaginem. Unde et Constantinus Romanorum fidelissimus Imperator, quum sacerdotum concilium Niceam convocasset, nec primum locum tenere ausus est, nec se presbyterorum immiscere consessibus, sed sedem novissimam occupavit. Sententias vero quas ab eis approbatas audivit, ita veneratus est, ac si eas de divinæ majestatis sensisset emanasse judicio. Sed et libellos inscriptionum, quos ad invicem conceptos, sacerdotum crimina continentes, Imperatori porrexerant, suscepit quidem, clausosque reposuit in sinu suo.

Quum autem eosdem ad caritatem et concordiam revocasset, dixit sibi tanquam homini, et qui judicio subjaceret sacerdotum, illicitum esse Deorum examinare causas, qui non possunt nisi a solo Deo judicari. Libellosque quos acceperat non inspectos, dedit incendio, patrum veritus crimina vel convitia publicare, et Cham reprobi filii maledictionem incurrere, qui patris verenda non texit. Unde et in scriptis Nicolai Romani Pontificis idem dixisse narratur: Vere si propriis oculis vidissem sacerdotem Dei, aut aliquem eorum qui monachico habitu circumamicti sunt, peccantem, chlamydem meam explicarem, et cooperirem eum, ne ab aliquo videretur. Sed et Theodosius magnus Imperator, ob meritam noxam, non tamen eotenus gravem, a sacerdote Mediolanensi a regalium usu et insignibus imperii suspensus est, et indictam sibi pœnitentiam homicidii patienter et solenniter egit. Profecto ut doctoris gentium testimonio utar, major est qui benedicit, quam qui benedicitur, et penes quem est conferendæ dignitatis auctoritas, eum cui dignitas ipsa confertur, honoris privilegio antecedit. Porro de ratione juris, ejus est nolle, cujus est velle, et ejus est auferre, qui de jure conferre potest. Nonne Samuel in Saulem ex causa inobedientiæ depositionis sententiam tulit, et ei in regni apicem humilem filium Isai subrogavit? Si vero constitutus princeps susceptum ministerium fideliter gesserit, tantus ei honor exhibendus est, et reverentia tanta, quantum caput omnibus membris corporis antecellit. Gerit autem ministerium fideliter, quum suæ conditionis memor, universitatis subjectorum se personam gerere recordatur, et se non sibi suam vitam, sed aliis debere cognoscit, et eam illis ordinata caritate distribuit. Totum ergo se Deo debet, plurimum suæ patriæ, multum parentibus, propinquis, extraneis minimum,

nonnihil tamen. Sapientibus ergo et insipientibus debitor est, pusillis et majoribus. Quæ quidem inspectio communis est omnium prælatorum, et eorum qui spiritualium curam gerunt, et qui sæcularem jurisdictionem exercent. Unde et Melchisedech, quem primum scriptura regem introducit et sacerdotem, ut ad præsens mysterium taceatur, quo præfigurat Christum, qui in cœlis sine matre, et in terris sine patre natus est: ille, inquam, nec patrem nec matrem legitur habuisse, non quod utroque caruerit, sed quia regnum et sacerdotium de ratione non pariunt caro et sanguis, quum in alterutro creando parentum respectus citra virtutum merita prævalere non debeat, sed salubria subjectorum fidelium vota; et quum alterutrius culminis apicem quisque conscenderit, oblivisci debet affectum carnis, et id solum agere, quod subjectorum salus exposcit. Subjectis itaque pater sit et maritus, aut si teneriorem noverit affectionem, utatur ea: amari magis studeat, quam timeri, et se talem illis exhibeat, ut vitam ejus ex devotione præferant suæ, et incolumitatem illius, quandam publicam reputent vitam; et ei tunc omnia recte procedent, et paucorum stipatus obsequio, prævalebit, si opus est, adversus innumerabiles. Fortis etenim est ut mors dilectio; et cuneus, quem funiculi amoris constringunt, non facile rumpitur. Dorenses cum Atheniensibus pugnaturi de eventu prælii oracula consuluerunt. Responsum est superiores fore, nisi regem Atheniensium occidissent. Quum ventum esset in bellum, militibus ante omnia regis custodia præcipitur. Atheniensibus eo tempore rex Codrus erat. Qui responsio Dei, et præceptis hostium cognitis, mutatio regis habitu, sarmenta collo gerens, in castra hostium ingreditur. In turba obsistentium, a milite quem falce percusserat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorenses sine prælio discedunt.

Atque ita Athenienses virtute ducis, pro salute patriæ morti se offerentis, bello liberantur. Item Lycurgus in regno suo decreta constituens, populum in obsequia principum, principes ad justitiam impiorum firmavit: auri argentique usum, et omnium scelerum materiam sustulit: senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum potestatem dedit. Statuit virginem sine dote nubere, ut uxores eligerentur, non pecunia. Maximum honorem pro gradu ætatis senum esse voluit; nec sane usquam terræ locum honoratiorem senectus habet. Deinde ut æternitatem suis legibus daret, jurejurando obligat civitatem, nihil eos de ejus legibus mutaturos, antequam reverteretur. Proficiscitur autem Cretam, ibi perpetuum exilium egit, abjicique moriens ossa sua in mare jussit, ne relatis Lacedæmonem solutos se religione jurisjurandi in dissolvendis legibus arbitrarentur. His quidem exemplis eo libentius utor, quod Apostolum Paulum eisdem usum dum Atheniensibus prædicaret, invenio. Studuit prædicator egregius Jesum Christum, et hunc crucifixum, sic mentibus eorum ingerere, ut per ignominiam crucis, liberationem multorum, exemplo gentilium provenisse, doceret. Sed et ista persuasit fieri non solere nisi in sanguine justorum, et eorum qui populi gererent magistratum. Porro ad liberationem omnium, scilicet Judæorum et gentium, nemo sufficiens potuit inveniri, nisi ille cui in hereditatem datæ sunt gentes, et præfinita est omnis terra possessio ejus. Hunc autem alium esse non posse, quam filium omnipotentis Dei asseruit, quum præter Deum gentes, et terras omnes, nemo subegerit. Dum ergo sic crucis ignominiam prædicaret, ut gentium paulatim evacuaretur stultitia, sensim ad Dei verbum, Deique sapientiam, et ipsum etiam divinæ majestatis solium, verbum fidei, et linguam prædicatoris erexit. Et ne virtus Evan-

gelii sub carnis infirmitate vilesceret, a scandalo Judæorum, gentiumque stultitia, opera crucifixi, quæ etiam famæ testimonio roborabantur, exposuit; quum apud omnes constaret, quod ea non posset facere, nisi Deus. Sed quia multa in utramque partem crebro fama mentitur, ipsam juvabat famam, quod discipuli ejus majora faciebant, dum ad umbram discipuli, a quacunque infirmitate sanabantur ægroti. Quid multa? Astutias Aristotelis, Chrysippi acumina, omniumque Philosophorum tendiculas resurgens mortuus confutabat. Decios duces Romanorum, se pro suis exercitibus devovisse percelebre est. Julius quoque Cæsar, Dux, inquit, qui non laborat ut militibus carus sit, militem nescit amare. Nescit humanitatem ducis in exercitu adversus hostes esse. Idem nunquam dixit militibus Ite huc; sed Venite. Dicebat enim, quia participatus cum duce labor, videtur militibus minor. Præterea voluptas corporis, eodem auctore, vitanda est. Aiebat enim in bello corpora hominum gladiis, in pace voluptatibus vulnerari. Senserat enim gentium triumphator, voluptatem nullo modo tam facile superari, quam fuga, eo quod ipsum, qui gentes domuerat, Veneris nexibus innodavit mulier impudica.

Cap. 4. *Quod divinæ legis auctoritate constat principem legi justitiæ esse subjectum.*

Sed quid ad emendicata gentium exempla decurro, quæ tamen plurima sunt, quum rectius quisque possit ad facienda legibus, quam exemplis urgeri? At ne ipsum Principem usquequaque solutum legibus opineris, audi quam legem imponat Principibus rex magnus super omnem terram terribilis, et qui aufert spiritum Principum: Quum, inquit, ingressus fueris

terram, quam Dominus Deus dabit tibi, et possederis eam, habitaverisque in illa, et dixeris, Constituam super me regem sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Quumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus: præsertim quum Dominus præceperit vobis, ut nequaquam amplius per eandem viam revertamini. Non habebit uxores plurimas quæ afficiant animam ejus, neque argenti et auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus Leviticæ tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et ceremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt. Nec elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram; ut longo tempore regnet ipse et filius ejus super Israel. Nunquid quæso nulla lege arctatur, quem lex ista constringit? Hæc utique divina est, et impune solvi non potest. Singula verba ejus si sapiant in auribus principum, tonitrua sunt. Taceo de electione ejus, et forma ejus, quæ in Principis creatione exigitur. Vivendi formulam, quæ ei præscripta est, mecum paulisper attende. Quum, inquit, fuerit constitutus, qui se totius populi fratrem religionis cultu, et affectu caritatis profiteatur, non multiplicabit sibi equos, quorum numerositate sit subditis onerosus. Equos quidem multiplicare, est plures quam ipsa necessitas exigat, vanæ gloriæ causa, vel erroris alterius congregare. Multum enim et parum, si Peripateticorum principem sequimur, legi-

timæ quantitatis diminutionem in singulis rerum generibus significant, vel excessum. Licebit ne ergo canes multiplicare, volucresve rapaces, aut truces bestias, aut quælibet portenta naturæ, cui equorum qui ad militiam necessarii sunt, et usum totius vitæ, ex legitima quantitate præfinitus est numerus? Nam de histrionibus et mimis, scurris et meretricibus, lenonibus, et hujusmodi prodigiis hominum, quæ principem potius oportet exterminare, quam fovere, non fuerat in lege mentio facienda; quæ quidem omnes abominationes istas, non modo a principis aula excludit, sed eliminat a populo Dei. Equorum nomine, totius familiæ et impedimentorum omnium, necessarius intelligitur usus. Cujus legitima quantitas est, quam ratio necessitatis, aut utilitatis exposcit. Ita tamen ut utile et honestum coæquentur, et civilitas conscribatur honestis. Philosophis enim jam pridem placuit, perniciosiorem nullam esse opinionem, illorum opinione qui utile separant ab honesto; et sententiam verissimam et utilissimam esse, honestum et utile in se usquequaque converti. Plato, ut ferunt historiæ gentium, quum vidisset Dionysium Siciliæ tyrannum, corporis sui septum custodibus: Quod tantum, inquit, malum fecisti, ut a tam multis necesse habeas custodiri? Hoc utique principem non oportet, qui officiis ita sibi omnium vincit affectus, ut quisque subditus, pro eo periculis imminentibus caput opponat. Quum etiam urgente natura, se pro capite soleant membra exponere, et pellem pro pelle, et cuncta quæ homo habet, ponat pro anima sua. Sequitur: Nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus. Magna siquidem diligentia præcavendum est omni, qui in sublimitate constituitur, ne inferiores corrumpat exemplis, et abusione rerum, et per superbiæ aut luxuriæ viam ad confusionis tenebras reducat

populum. Frequens enim est, ut subditi superiorum vitia imitentur, quia magistratui populus studet esse conformis, et unusquisque libenter appetit, in quo alium cernit illustrem. Celebre est illud versificatoris egregii, sensum et verba magni Theodosi exprimentis,

> In commune jubes si quid, censesve tenendum,
> Primus jussa subi: tunc observantior æqui
> Fit populus, nec ferre negat, quum viderit ipsum
> Auctorem parere sibi. Componitur orbis
> Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
> Humanos edicta valent, quam vita regentis.
> Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Verum singulorum facultates nequaquam omnium copiis adæquantur. De loculis propriis quilibet sumit, at potestas de arca publica vel cimelio haurit: quæ si forte defecerit, ad singulorum recurritur facultates. Atqui privatum quemque suis necesse est esse contentum. Quæ si fuerint extenuata, qui nunc potentis appetebat fulgorem, paupertate sordidus confusionis suæ tenebras erubescit. Inde etiam Lacedæmoniorum decreto, potestatibus in usu publicorum bonorum parcitas indicta est, dum tamen hæreditariis uti, et his quæ pinguiori fortuna accedunt, communi jure liceat.

Cap. 5. *Quod principem castum esse oporteat, et avaritiam declinare.*

ADJECIT lex: Non habebit uxores plurimas, quæ afficiant animam ejus. Licitum quidem fuit quandoque in populo Dei, ut propagandæ sobolis gratia et fidelem populum dilatandi, plures quis sortiretur uxores. In exemplum licentiæ hujus occurrunt Patriarchæ, quum Sara usa sit jure suo, corpore scilicet Abrahæ, in utero alieno, ancillæ ministerio, de viro

suscipiens filium, Ismaelem. Jacob quoque sororum sibi duplicato conjugio, fœcundas earundem ancillas adscivit. Atqui reges perpetuæ prohibitionis laqueus tenet, et a plurium uxorem amplexibus arcet, et quum in aliis plures unius esse licitum fuerit, in regibus perpetuo obtinet, ut una unius sit. Nunquid fornicari, vel adulterari, stuprumve committere licet cum pluribus, quum nec etiam generis multiplicandi causa, aut procreandi heredes, liceat uxoribus admisceri? Quomodo stupra, adulteria, aut quaslibet fornicationes puniet potestas eisdem subjecta criminibus? Nec uxores David quisquam objiciat, qui forte in hoc, sicut et in multis aliis, speciali privilegio gaudet. Licet facile concesserim, quod et ipse in hac parte deliquerit. Sane eum affectus ille uxorius, proditione et homicidio, in adulterium impegit, nec in illius excusatione laboro, qui prophetica conventus et convictus parabola, seipsum virum mortis esse respondit. Habes itaque regem, cum regibus delinquentem; et utinam cum pœnitente pœniteant, et fateantur cum confitente culpam, et satisfacientes cum satisfaciente revertantur ad vitam. Ipsam quoque sapientiam Salomonis mulierum infatuavit amor. Sequitur: Nec habebit argenti et auri immensa pondera. Eant nunc, et Domino prohibente, argentum sibi et aurum thesaurizent, facientes ex calumnia quæstum, de paupertatibus aliorum abundantiam quærant, de rapinis divitias, et singularem sibi beatitudinem statuant in calamitate multorum. Sed copiam Salomonis objicit aliquis. Esto, principem locupletem fieri non prohibeo, sed avarum. Nonne aurum et argentum Salomonis tempore viluerunt? Non utique viluissent, si eorum immensa pondera, et quæ usum excederent, sibi rex cupidus congessisset. Potuerat ea in terram defodiens, quo cariora fierent, humanis usibus subtraxisse. Apud

Petronium Trimalchio refert, fabrum fuisse, qui vitrea vasa faceret tenacitatis tantæ, ut non magis, quam aurea vel argentea frangerentur. Quum ergo phialam hujusmodi de vitro purissimo, et solo, ut putabat, dignam Cæsare, fabricasset, cum munere suo Cæsarem adiens, admissus est. Laudata est species muneris, commendata manus artificis, acceptata est devotio donantis. Faber vero ut admirationem intuentium verteret in stuporem, et sibi plenius gratiam conciliaret imperatoris, petitam de manu Cæsaris phialam recepit, eamque validius projecit in pavimentum tanto impetu, ut nec solidissima et constantissima æris materia maneret illæsa. Cæsar autem ad hæc non magis stupuit, quam expavit. At ille de terra sustulit phialam, quæ quidem non fracta erat, sed collisa, ac si æris substantia, vitri speciem induisset. Deinde martiolum de sinu proferens, vitium correxit aptissime, et tanquam collisum vas æneum crebris ictibus reparavit. Quo facto se cœlum Jovis tenere arbitratus est, eo quod familiaritatem Cæsaris, et admirationem omnium se promeruisse credebat. Sed secus accidit Quæsivit enim Cæsar, an alius sciret hanc condituram vitreorum. Quod quum negaret, eum decollari præcepit Imperator, dicens: quia si hoc artificium innotesceret, aurum et argentum vilescerent, quasi lutum. An vera sit relatio et fidelis, incertum est, et de facto Cæsaris diversi diversa sentiunt. Ego vero sapientiorum non præjudicans intellectui, devotionem potentis artificis male remuneratam arbitror, et inutiliter humano generi prospectum, quum ars egregia deleta sit, ut fomes avaritiæ, pabulum mortis, contentionum præliorumque causa pecunia, pecuniæque materia servaretur in precio, quod sine diligentia hominis fuerat habitura, quum sine se esse non possit, quæ rerum precium est. Utique

In precio precium nunc est, dat census honores
Census amicitias: pauper ubique jacet.

Longe utilius quidam omnem materiam jurgiorum, et causam odii, a suis rebuspublicis exterminare studuerunt, ut causa deficiente, effectus malitiæ evanesceret: quale est decretum Lycurgi apud Lacedæmones, et in antiqua Græcia, quæ nunc pars Italiæ est, Samii doctrina Pythagoræ, qui constitutionum suarum robore et virtute, totam traditur servasse Italiam. Utinam aurum cum argento vilescat, dum sit sola virtus in precio, et illa quorum usum optima dux vivendi natura, commendat. Pauper itaque non jacebit, nec dives solius pecuniæ beneficio honorabitur, dum unusquisque sui ipsius dote erit in precio, vel vilescet. Porro quædam a se, quædam ab aliorum opinione habent precii dignitatem. Panis siquidem, aut victualia, quæ in alimentis, aut indumentis necessariis constant, dictante natura sunt ubique terrarum in precio. Quæ sensus oblectant, naturaliter omnibus grata sunt. Quid multa? Quæ naturæ sunt, non modo eadem; sed vigent apud omnes. Quæ opinionis arbitrium sequuntur, incerta sunt: et sicut ad placitum sunt, ita et ad placitum evanescunt. Non fuerat ergo timendum Imperatori, ne materia commerciorum deficeret, quum etiam adhuc apud illos venalitium frequens sit, qui pecuniam non noverunt. Scio equidem, tantæ sapientiæ fuisse Salomonem, ut nunquam timuerit, ne aurum et argentum vilesceret posteris, quorum naturam videbat esse famelicam, et pro parte maxima nihil aliud, quam pecuniam esurire. Unde per inspiratam sapientiam, hanc rubiginem rex contemsit egregius, ut ad contemtum pecuniæ suiipsius exemplo posteros invitaret. Præterea regem esse expedit copiosum, ita tamen, ut divitias suas populi reputet. Non habebit ergo divitias, quas nomine alieno possidet, nec sibi privata

erunt bona fiscalia quæ publica confitetur. Nec mirum, quum nec ipse suus sit, sed subditorum.

Cap. 6. *Quod debet legem Dei habere præ mente et oculis semper, et peritus esse in literis, et literatorum agi consiliis.*

Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine. Ecce quia princeps non debet esse juris ignarus, et licet multis privilegiis gaudeat, nec militiæ prætextu legem Domini permittitur ignorare. Describet ergo Deuteronomium legis, id est, secundam legem in volumine cordis; ut sit lex prima, quam litera ingerit; secunda quam ex ei mysticus intellectus agnoscit. Prima quidem scribi potuit tabulis lapideis; sed secunda non imprimitur, nisi in puriore intelligentia mentis? Et recte in volumine Deuteronomium scribitur, quia sic apud se sensum legis princeps revolvit, quod ab oculis ejus litera non recedit. Et sic quidem insistit literæ, ut nequaquam ab intellectus discordet puritate. Litera namque occidit, spiritus autem vivificat, et penes ipsum, humani juris et æquitatis, media interpretatio necessaria, et generalis extat. Accipiens, inquit, exemplar a sacerdotibus Leviticæ tribus. Recte quidem. Omnium legum inanis est censura, si non divinæ legis imaginem gerat; et inutilis est constitutio principis, si non Ecclesiasticæ disciplinæ sit conformis. Quod et Christianissimum non latuit principem, qui legibus suis indixit, ne dedignentur sacros canones imitari. Et non modo sacerdotum exemplaria peti præcipit, sed ad Leviticam tribum, mutuandi gratia, principem mittit. Sic enim legitimi sacerdotes audiendi sunt, ut reprobis et ascendentibus ex adverso, omnem vir justus claudat auditum.

Sed qui sunt sacerdotes Leviticæ tribus? Illi utique quos sine avaritiæ stimulis, sine ambitionis impulsu, sine affectione carnis et sanguinis, lex in ecclesiam introduxit. Non autem lex literæ, quæ mortificat, sed spiritus, quæ in sanctitate mentis, munditia corporis, fidei sinceritate, et operibus caritatis, vivificat. Sicut enim umbratilis lex, et gerens omnia figuraliter, sacerdotes in singularitate carnis et sanguinis præelegit; sic, postquam cessantibus umbris veritas patefacta est, et justitia de cœlo prospexit, quos vitæ commendat meritum, et bonæ opinionis odor, et unitas fidelium, aut prælatorum diligens providentia, in opus ministerii segregavit, spiritus applicat ad Leviticam tribum, et legitimos instituit sacerdotes. Adjicitur: Et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ. Attende, quanta debeat esse diligentia principis in lege Domini custodienda, qui eam semper habere, legere præcipitur, et revolvere, sicut rex regum factus ex muliere, factus sub lege, omnem implevit justitiam legis, ei non necessitate, sed voluntate, subjectus. Quia in lege voluntas ejus, et in lege Domini meditatus est die ac nocte. Quod si ille in hac parte non creditur imitandus, qui non regum gloriam, sed fidelium amplexus est paupertatem, et indutus forma servili, reclinatorium capiti non quæsivit in terris; et interrogatus a judice, regnum suum de hoc mundo non esse, confessus est; proficiant vel exempla regum illustrium, quorum memoria in benedictione est. Procedant ergo de castris Israel, David, Ezechias, et Josias, et cæteri, qui in eo sibi regni gloriam constare credebant, si Dei quærentes gloriam, se et subditos divinæ legis nexibus innodarent. Et ne illorum remota videantur exempla, et ex eo sequenda minus, quod a lege eorum, et ritu operum, et religionis cultu, et fidei professione, aliquantisper

videmur abscedere: licet nobis et illis eadem fides sit, ita tamen, ut quod illi futurum exspectabant, nos ex parte magna gaudeamus et veneremur impletum, abjectis tantum umbris figurarum ex quo veritas de terra orta est, et in conspectu gentium revelata. Ne, inquam, illorum quasi aliena, aut profana contemnantur exempla, Constantinus noster, Theodosius, Justinianus, et Leo, et alii Christianissimi principes, principem possunt instruere Christianum. In eo namque præcipuam operam dabant, ut sacratissimæ leges, quæ constringunt omnium vitas, scirentur et tenerentur ab omnibus, nec illarum esset quisquam ignarus, nisi aut publica utilitate erroris dispendium compensaret, aut miseratione ætatis, aut sexus infirmitate legitimæ acerbitatis evitet aculeos. Illorum itique gesta, virtutum incitamenta sunt: verba quot sunt, tot institutiones morum. Denique vitam, vitiis subjugatis et captivatis, quasi arcum triumphalem consecratum posteritati, magnificæ virtutis titulis erexerunt, fideli confessione prædicantes in omnibus, quia non manus excelsa, sed Dominus fecit hæc omnia. Et quidem Constantinus Romana Ecclesia fundata et dotata, ut cætera ejus taceantur egregia, perpetua benedictione insignis est. Justinianus et Leo qui fuerint ex eo claret, quod totum orbem sacratissimis legibus enucleatis, quasi quoddam templum justitiæ sacrare studuerunt. Nam de Theodosio quid dicam, quem isti virtutis habuerunt exemplar, et Ecclesia Dei ob religionis et justitiæ venerabilem notam, et sacerdotibus patientissime tamen et humillime indignantem, non modo ut imperatorem venerata est, sed ut antistitem? Qui leges tulerat, quam patienter tulit sententiam sacerdotis Mediolanensis. Et ne sententiam emolliti presbyteri, et principibus applaudentis fuisse teneram putes, a regalium usu suspensus

est Princeps, exclusus ab ecclesia, et pœnitentiam coactus est explere solennem. Sed quid eum tantæ necessitati subjecerat? Voluntas utique subjecta justitiæ Dei, et legi ejus usquequaque obtemperans. Et nisi quæ metrica levitate scribuntur, duxeris habenda contemtui, ex his quibus filium instruit apud Cl. Claudianum, quis ipse in sacrario morum extiterit, paucis agnosces. Ceterum quum præmissæ legis verba revolvo, singula mihi videntur onusta, et quasi spiritu intelligentiæ fæcundata menti occurrunt. Habebit ergo, inquit, secum legem, providens ne ad damnationem suam, quum eam habere necesse sit, habeat contra se. Potentes etenim potenter tormenta patientur. Et adjecit; legetque illud. Legem siquidem habere in mantica parum prodest, nisi fideliter custodiatur in anima. Legenda est ergo omnibus diebus vitæ suæ. Ex quibus liquido constat, quam necessaria sit Principibus peritia literarum, qui legem Domini quotidie revolvere lectione jubentur. Et forte quod sacerdotes legem quotidie legere jubeantur, non frequenter invenies. Princeps vero quotidie legit, et cunctis diebus vitæ. Quia qua die non legerit legem, ei non dies vitæ, sed mortis est. Hoc utique sine difficultate illiteratus non faciet. Unde et in literis, quas regem Romanorum ad Francorum regem transmisisse recolo, quibus hortabatur ut liberos suos liberalibus disciplinis institui procuraret, hoc inter cætera eleganter adjecit, quia rex illiteratus est quasi asinus coronatus. Si tamen ex dispensatione ob egregiæ virtutis meritum, principem contingat esse illiteratum, eundem agi litteratorum consiliis, ut ei res recte procedat, necesse est. Assistant ergo ei Nathan propheta, et Sadoch sacerdos, et fideles filii prophetarum, qui eum a lege Domini divertere non patiantur, et quam ipse oculis et animo

non ostendit, linguis suis introducant, quasi quodam aurium ostio, literati. Legat ergo mens principis in lingua sacerdotis, et quicquid egregium videt in moribus, quasi legem Domini veneretur. Nam et vita et lingua sacerdotum, quasi quidam vitæ liber est in facie populorum. Eo forte spectat, quod exempla legis a sacerdotibus Leviticæ tribus jubetur assumi; quia prædicatione eorum debet potestas commissi magistratus gubernacula moderari. Nec expers omnino lectionis est, qui etsi ipse non legit, quæ leguntur ab aliis, fideliter audit. Qui vero neutrum facit, quomodo, in contemptu præcepti, quod præcipitur fideliter adimplebit? Concursus namque desiderabilium omnium sapientiæ accessio est. Ptolomæus ad cumulum beatitudinis, nonne sibi aliquid deesse credidit, donec accitis septuaginta interpretibus licet gentilis esset, legem Domini Græcis communicavit? Nihil enim refert, an interpretes in eadem cellula clausi contulerint, an prophetaverint in diversis, dum constet regem in veritatis inquisitione solicitum, legem Domini in Græciam trajecisse. In Atticis Noctibus legisse memini, quod quum Philippi Macedonis morum legantur insignia, inter cætera literatorium studium, quasi belli negotia, et victoriarum triumphos liberalitatem mensæ, humanitatis officium, et quæcunque lepide, communiterque dicta vel facta sunt, coloravit. Verum et hoc ipsum in quo se aliis excellentiorem noverat, quasi bonorum hæreditariorum fundamentum, ad unicum quem sperabat regni et felicitatis futurum heredem, transmittere curavit. Ob quam causam epistola ejus destinata Aristoteli nuper nati Alexandri, ut sperabatur, magistro visa est hic scribenda. Est igitur concepta ad hanc ferme sententiam.—“Philippus Aristoteli salutem dicit. Filium mihi genitum scito, quo equi-

dem Diis habeo gratiam, non proinde quia natus est, quam pro eo quod eum nasci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero etenim fore, ut educatus eruditusque a te, dignus existat et nobis, et rerum istarum susceptione. Romanos Imperatores aut Duces, dum eorum respublica viguit, illiteratos extitisse non memini. Et nescio quomodo contigit, quod ex quo in principibus virtus languit literarum, armatæ quoque militiæ infirmata est manus, et ipsius principatus quasi præcisa radix. Nec mirum, quum sine sapientia, nullus stare, aut esse valeat principatus. Quia sapientia Dei dixit, Sine me nihil potestis facere. Socrates Apollinis oraculo sapientissimus judicatus est, et qui sine contradictione septem illos, qui dicti sunt sapientes, incomparabiliter antecessit, non in opinione sapientiæ, sed virtute, tunc demum respublicas fore beatas asseruit, si eas philosophi regerent, aut rectores earum studere sapientiæ contigisset. Et si tibi Socratis videtur contemnenda auctoritas: Per me, inquit sapientia, reges regnant, et conditores legum justa decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbæ et justitia. Melior est fructus meus auro, et lapide pretioso, genimina mea argento electo. In viis justitiæ ambulo, in medio semitarum judicii, ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam. Item: Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Et alibi: Accipite disciplinam, et non pecuniam, doctrinam magis quam aurum eligite. Melior est enim sapientia cunctis opibus pretiosissimis, et omne desiderabile ei non potest comparari. Quum gentiles nihil sine nutu numinum crederent faciendum, unum tamen quasi Deum deorum, et omnium prin-

cipem excolebant, scilicet Sapientiam, ideo quod ipsa omnibus præest. Unde et Philosophi veteres imaginem Sapientiæ pro foribus omnium templorum pingi, et hæc verba scribi debere censuerunt:

> Usus me genuit, peperit Memoria:
> Sophiam me vocant Graii, vos Sapientiam.

Et hæc item: Ego odi homines stultos, et ignava opera, et philosophicas sententias. Et quidem eleganter illi ista finxerunt, licet veritatem ipsam plene non noverint: ad eam tamen aliquatenus accedentes, dum sapientiam omnium, quæ recte fiunt, ducem et principem arbitrantur, quum et ipsa veraciter glorietur, quod in omni gente et populo a principio primatum tenuit, superborum et sublimium colla propria virtute calcans. Salomon quoque se eam super salutem, et omnia pulchra dilexisse fatetur, et ad ipsum cum ea omnia bona accessisse.

Cap. 7. *Quod timorem Dei doceri debet, et humilis esse, et sit servare humilitatem, quod auctoritas publica non minuatur: et quod præceptorum alia mobilia, alia immobilia.*

SEQUITUR ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba ejus quæ in lege præcepta sunt. Causam legitimæ observationis, lex ipsa subjungit: ut discat, inquit. Diligens namque lector, legis discipulus est, non magister: nec ad sensum suum captivatam retorquet legem, sed menti ejus et integritati sensus suos accommodat. Sed discipulus iste quid discit? Utique timere Dominum Deum suum. Recte quidem, eo quod sapientia parit, et firmat principatum. Atqui initium sapientiæ timor Domini. Qui ergo timoris non initiatur gradu, frustra ad legitimi principatus culmen aspirat. Legitimi, inquam: quia de

quibusdam dum allevantur, dejectis et miserius dejiciendis scriptum est: Isti regnaverunt, et non ex me; principes extiterunt, et ego ignoravi, et alibi: Tenentes legem nescierunt sapientiam. Timeat ergo princeps Dominum, et se prompta humilitate mentis, et pia exhibitione operis, servum profiteatur. Dominus etenim servi dominus est. Servit itaque Domino princeps, dum conservis suis, subditis scilicet sibi, fideliter servit. Sed et Dominum Deum esse agnoscat, cui non plus timoris ex majestate, quam amoris ex pietate exhibendum est. Pater etenim est, et cui nulla creatura, ipsius faciente merito, negare potest dilectionis affectum. Si ergo, inquit, dominus sum, ubi est timor meus: Si pater sum, ubi est amor meus? Verba quoque legis custodienda sunt, quod ex primo timoris gradu, quadam quasi virtutum scala, felici procedit ascensu. Dilectio, inquit, illius, custodia legum est, quia omnis sapientia timor Domini est. Porro qui timet Deum, faciet bona, et qui continens est justitiæ, apprehendet illam, et obviabit illi quasi mater honorifica. Sed quæ verba, diligentia tanta custodiet? Utique quæ præcepta sunt in lege, ut apud Principem iota vel apex legis non cadat in terram, quod non ille propriis, vel manibus subjectorum excipiat. Sunt autem præcepta quædam, perpetuam habentia necessitatem, apud omnes gentes legitima, et quæ omnino impune solvi non possunt. Ante legem sub lege, sub gratia, omnes lex una constringit: Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris; et quod tibi vis fieri faciendum, hoc facias aliis. Procedant nunc dealbatores potentum, susurrent, aut si hoc parum est, publice præconentur principem non esse legi subjectum, et quod ei placet, non modo in jure secundum formam æquitatis condendo, sed qualitercunque legis habere vigorem. Regem quem legis nexibus sub-

trahunt, si volunt, et audent, exlegem faciant, ego non modo his renitentibus, sed mundo reclamante, ipsos hac lege teneri confirmo. In quo enim, inquit qui nec fallit nec fallitur, judicio judicaveritis, judicabimi. Et certe judicium gravissimum in his qui præsunt fiet, eo quod mensura bona, conferta, et coagitata, et superfluens refundetur in sinus eorum. Nec tamen dispensationem legis subtraho manibus potestatum, sed perpetuam præceptionem, aut prohibitionem habentia, libito eorum nequaquam arbitror supponenda. In his itaque duntaxat quæ mobilia sunt, dispensatio verborum admittitur; ita tamen ut compensatione honestatis aut utilitatis, mens legis integra conservetur. Nec elevetur, inquit, cor ejus in superbiam, super fratres suos. Quod præcipue necessarium est, sæpius replicat, eo quod humilitas nunquam satis videtur commendata principibus, et difficillimum est ut gradus honoris tumorem non pariat in animo imprudentis. Superbis utique resistit Deus, et humilibus dat gratiam. Proinde rex orat ne veniat ei pes superbiæ, quia in eo ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare. Non utique superbiat super fratres; sed quum fratrum meminerit, fraternum subjectis omnibus impendat affectum. Et quidem prudenter humilitatem cum discretione et caritate indicit principibus, quia sine istis omnino subsistere non potest principatus. Quisquis ergo gradum propriæ celsitudinis amat, humilitatis cultum in minoribus diligentissime teneat. Nam qui ab humilitatis operibus recedit, a dignitatis suæ fastigio, tumoris pondere cadit. Obtinet enim perpetuo, quia qui se humiliat exaltabitur, et vice versa, qui se exaltat deprimetur. Regem Romanorum novissimum Tarquinium fecit esse superbia, et ei ab humilitate magis necessarios substituit magistratus.

Denique quem superborum legisti regnare diutius? Eorum namque qui per superbiam ceciderunt, historia copiosa est. Nec tamen eatenus superbiam vitet, ut incidat in contemptum: quia sicut elatio, ita et abjectio declinanda est. Unde et in jure Romano cautum est, ut qui jus reddit, se quidem in adeundo facilem præbeat, contemni tamen non patiatur. Mandatis quoque adjicitur, ne Præsides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant, eo quod ex conversatione æquali contemptio nascitur. Veneretur ergo in publico populi majestatem, et apud se privatæ conditionis statum pariter metiatur. Hoc ipsum antiquis Philosophorum documentis faciendum agnosce. Ad Philosophum Taurum, Athenas visendi cognoscendique ejus gratia, venerunt pariter Cretæ provinciæ præses, et pater ejus, sed privatus. Taurus venientibus placide assurrexit, reseditque post mutuam salutationem. Allata est mox una sella, quæ in promptu erat, et dum aliæ promebantur apposita est. Invitavit ergo Taurus patrem præsidis ut sederet. At ille, Sedeat hic potius qui populi Romani magistratus est. Absque præjudicio, inquit Taurus, tu interea sede, dum conspicimus quærimusque quid conveniat, tene potius sedere qui pater es; an filium qui gerit Romani populi magistratum? Quum pater assedisset, appositumque esset aliud filio, super ea re Taurus his, qui convenerant, verbum fecit, cum summa boni, æqui, bonorum atque officiorum perpensatione. Eorum verborum sententia hæc fere fuit. In publicis locis, atque muneribus patrum jura cum filiorum qui in magistratu aut potestatibus sunt collata, interquiescere et paulum connivere. Sed quum extra rempublicam in domesticare, atque vita sedeatur, ambuletur, in convivio quoque discumbatur familiari, tunc inter filium magistratum, et patrem privatum,

publicos honores cessare, naturales et genuinos exoriri. Hoc quoque, inquit Taurus, quod ad me venistis, quod nunc loquimur, quod de officiis discertamus, privata actio est. Itaque tu pater utere his honoribus prius, quibus quoque domui vestræ te uti priorem decet. Hæc ergo magistratibus generaliter persuadenda arbitror, ut in splendore publicæ dignitatis memores sint propriæ conditionis, et sic attendant propriæ conditionis statum, ut non devenustent publicæ dignitatis gradum; sic etiam collati sibi honoris integritatem servent, ut aliorum non minuant dignitatem: et sic privata quisque polleat dignitate; ut non fiat injuria publicæ potestati.

Cap. 8. *De moderatione justitiæ et clementiæ principis, quæ debent in eo ad utilitatem Reipublicæ contemperari.*

Obtineat ergo in principe, quod debet in omnibus obtinere, nemo quæ sua sunt quærat, sed quæ aliorum. Veruntamen ipsius affectionis modus, quo caritatis brachiis subjectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. Sic enim fratres diligit, quod errores eorum medicinaliter corrigit, sic in eis carnem agnoscit et sanguinem, ut ea spiritus subjiciat ditioni. Medicorum utique consuetudo est, ut morbos, quos fomentis et levioribus medicinis curare nequeunt, gravioribus adhibitis, igne puta vel ferro, curent. Nec unquam utuntur gravibus, nisi quum levium beneficio desiderata sanitas desperatur: sic et potestas quum inferiorum vitia mansueta manu curare non sufficit, pœnarum acrimoniam dolens recte vulneribus infundit, et pia crudelitate sævit in malos, dum bonorum incolumitas procuratur. Sed quis sine dolore proprii corporis membra valuit amputare? Dolet ergo

quum exigentibus culpis vindicta exposcitur, ea tamen peragit invita dextra. Sinistram namque non habet princeps, et in cruciatu membrorum corporis, cujus ipse caput est, legi tristis et gemens famulatur. Philippus quum audisset Phytiam quendam bonum pugnatorem, alienatum animo sibi, quod tres filias inops vix aleret, nec a rege adjuvaretur, monentibus amicis, ut eum caveret: Quid, inquit Philippus, si haberem partem corporis ægram, abscinderem-ne potius, quam curarem? Deinde familiariter secreto elicitum Phytiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia sufficienter instruxit, ac meliorem fideliorem-que habuit, quam fuerat antequam crederetur offensus. Ut enim ait Lucius, Principem senem moribus esset oportet, et qui moderatiora sequatur consilia, et vicem gerere medicorum, qui morbos curant, nunc ex inanitione in oppletis, nunc refectione in vacuis; et dolorem sedant nunc cauterio, nunc fomentis. Præterea sit in verbo affabilis, munificus in beneficiis, et integræ auctoritatis, servet in moribus dignitatem. Famam namque benignitatis conciliat sermo bonus, et lingua gratiosa. Amorem fidelissimum et constantissimum, etiam a durioribus extorquent beneficia, et quem fecere, fovent et solidant. Et morum dignitati debetur reverentia subditorum. Egregie quidem Trajanus, gentilium optimus Augustorum, arguentibus eum amicis, quod in omnes nimium, et ultra quam imperatorem deceat, communis esset, respondit: Se talem velle imperatorem esse privatis, quales imperatores sibi esse, privatus optasset. Unde et relatu Plinii Secundi admonitus, qui tunc inter cæteros judices persequutor Ecclesiæ destinatus erat, a nece martyrum persequutionis gladium revocans, edictum temperavit. Et forte cum fidelibus egisset mitius, nisi decessorum suorum legibus et exemplis, et prudentum

ut putabatur consilio, et auctoritate judicum, ad delendam sectam hominum, opinione publica superstitiosam, et veræ religionis inimicam, invitaretur. Nec tamen usquequaque commendo justitiam hominis, qui Christum ignorabat, sed culpam ipsius extenuo, qui aliorum excedebat impulsu, et ad beneficium miserendumque propriæ pietatis agebatur instinctu, natura clemens in omnes, austerus in paucos, quibus parcere nefas esset; adeo ut, totius imperii sui curriculo, unus damnatus sit senatorum nobiliumve urbis, licet inveniantur plurimi in ipsum graviter deliquisse. Hic autem a senatu damnatus est, ignorante Trajano. Dicebat enim insanum esse eum, qui oculos si habeat lippientes, eos malit effodere, quam curare. Aiebat etiam, ungues si acriores fuerint, resecandos esse, non avellendos. Si enim citharœdus, aliique fidicines, multa diligentia procurant, quomodo oberrantis chordæ compescant vitium, et eandem aliis unanimem reddant, faciantque dulcissimam dissidentium consonantiam, chordis non ruptis, sed tensis proportionaliter, vel remissis: quanta sollicitudine oportet principem moderari, nunc rigore justitiæ, nunc remissione clementiæ, ut subditos faciat quasi unanimes esse in domo, et quasi discordantium in ministerio pacis et caritatis operibus, unam faciat perfectam, et maximam harmoniam? Hoc autem certum est, quia tutius est chordas remitti intensius, quam protendi. Remissarum namque intensio, artificis peritia convalescit, et debitam soni reddit gratiam; sed quæ semel rupta est, nullo artificio reparatur. Profecto si sonus exigitur, quem non habent, frustra tenduntur, et sæpe citius venitur ad nullum, quam ad eum, qui nimis exigitur. Ait Ethicus:

Est piger ad pœnas princeps, ad præmia velox,
Quique dolet, quotiens cogitur esse ferox.

Alterum namque justitiæ, alterum pietatis est, quæ adeo principi necessariæ sunt, ut quisquis sine illis, non modo principatum, sed quemlibet magistratum vendicet, frustra se ipsum irrideat, sed et aliorum in se provocet risum, contemtum, et odium. Misericordia, inquit, et veritas non te deserant, circumda eas gutturi tuo, et scribe eas in tabulis cordis tui, et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. Gratia namque debetur misericordiæ, justitiæ disciplina. Utique gratia et amor subjectorum, quam divina producit gratia, optimum instrumentum est omnium gerendorum. Sed et amor sine disciplina non proficit, quia cessante justitiæ stimulo, populus se in illicita resolvit. Meditatur ergo jugiter sapientiam, et de ea sic justitiam operatur, quod lex clementiæ semper est in lingua ejus: et sic clementiam temperat rigor justitiæ, quod lingua ejus judicium loquitur. Officio namque ejus justitia in judicium vertitur, ea quidem necessitate, ut vacare non liceat, quin seipsum sibi collato destituat honore. Honor etenim regis judicium diligit, et delinquentium culpas tranquilla mentis moderatione compescit. De magistratuum moderatione librum fertur scripsisse Plutarchus, qui inscribitur Archigrammaton, et magistratum suæ urbis, ad patientiam et justitiæ cultum, verbis instituisse dicitur et exemplis. Hic autem servum habebat, hominem nequam et contumacem, et liberalibus disciplinis eruditum egregie, et exercitatum satis in disputationibus philosophicis. Contigit ut ob nescio quam noxam, ei tunicam detrahi, cædique juberet Plutarchus. Loro cœperat verberari duriuscule, quum tamen inficiaretur culpam, dicens, se nihil egisse mali, nihil sceleris admisisse, et obloquebatur se multis demeruisse obsequiis ut vapularet. Postremo quum non proficeret, vociferari cœpit, et

inter vapulandum jam non querimonias et gemitus ejulatusque, sed verba seria, et objurgatoria jaculabatur. Nec ita se habere Plutarchum, ut Philosophum deceret: irasci turpe esse, ei præsertim, qui de malo iræ sæpius dissertaverat, librumque pulcherrimum scripserat de Patientia. Adjiciebat esse probrosum, quod doctrinam suam moribus impugnabat, eo quod a mentis integritate prolapsus, effusus et provolutus in iram, pluribus plagis mulctaret innoxium. Ad hæc Plutarchus, lente quidem et leniter, sed summa cum gravitate, Numquid quod vapulas tibi irasci videor? Est-ne ira mea si a me debitum recipis? Ex vultune meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis, ira me corruptum intelligis aut correptum? Mihi quidem neque oculi opinor truces sunt, neque os turbidum, neque inaniter clamo, neque in spumam ruboremque fervesco, neque pudenda dico aut pœnitenda, neque omnino trepido ira aut gestio. Hæc omnia quippe, si nescis, signa irarum esse solent. Et simul ad eum qui cædebat conversus, Interim (inquit) dum ego atque hic disputamus, tu hoc age; et sine iracundia mea retunde servilem contumaciam, et iniquum pœnitere doceas magis, quam jurgare. Sic Plutarchus. In quo nonnihil eruditionis relictum est omnibus, qui in sublimitate sunt.

Cap. 9. *Quid sit declinare ad dextram vel sinistram, quod principi prohibetur.*

SEQUITUR: Neque declinet in partem dextram, vel sinistram. Ad dextram declinare est, virtutibus ipsis vehementer insistere. Ad dextram declinare est, in virtutis operibus quæ in modo consistit, modum excedere. Omnis vero vehementia saluti inimica est, et

excessus omnis in culpa; bonarumque rerum consuetudo nimia, pessima est. Unde Ethicus:

> Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui;
> Ultra quam satis est, virtutem si petet ipsam.

Et Philosophus: Cave quod est nimium, quia si hæc ipsa cautela modestiam deserit, eo ipso a tramite virtutis, incaute recedit. Salomon quoque: Noli, inquit, esse nimis justus. Quid ergo nimium prodest, si regina virtutum justitia, in sui nimietate obest? Alibi quoque: Nimia humilitas, maxima pars superbiæ est. Ad sinistram declinare est, per abrupta vitiorum a via virtutum declinare vel deviare. Item, deflectitur ad sinistram, qui in subjectorum culpis nimis pronus est ad vindictam, et ad dextram gressum torquet, qui delinquentibus ex mansuetudine nimis indulget. Iter autem utrumque devium est, sed quod ad sinistram vergit perniciosius est.

Cap. 10. *Quid utilitatis de cultu justitiæ principes consequantur.*

Sed legitimæ hujus observantiæ quænam erit utilitas? Eam utique propheticus sermo protinus subdit. Ait enim: Ut longo tempore regnet ipse, et filius ejus super Israel. Ecce quænam tantæ difficultatis futura sit merces, dum regna paterna filiis longo tempore protelantur. De virtute namque parentum protenditur successio filiorum, et succedentium felicitas, ex decedentium iniquitate præscinditur. Nam Spiritus sancti certum est testimonio, quia injusti deperibunt simul, et reliquiæ impiorum interibunt. Salus autem justorum a Domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis. Sed quum æternitas totius temporis quantacunque sit, per minutissima momenta deficiat, et in eo toto non nisi admodum breve mo-

mentum subsistat, quid in eo poterit esse longum, quum ea omnia, si colligantur in unum, veræ æternitati collata, nec puncti quidem locum obtineant, eo quod finitorum ad infinita omnino nulla est comparatio? Certe centri ad περιφερίαν vel circumferentiam, etsi exigua, aliqua tamen, ut pluribus placet, proportio est; æternitatis et temporis nulla. Quid ergo longum erit in eo, quod totum breve est: aut quæ beatitudo temporis animæ videbitur diuturna, si ea fidelis et perpetua anima, est quantolibet tempore emenso caritura? Sed ego in loco isto, ut tamen sine præjudicio sententiæ melioris vel sanioris dictum intelligatur, longi temporis regnum dici arbitror, ipsius animæ indeficientis ætatem, quam pro bene administrato regno, æternæ beatitudinis gloria coronabit. Quum enim certum sit quod Deus remunerabit opera singulorum et omnium in misericordia uberi, vel justitia pleniori; quos lumine clariori respiciet, quam illos qui omnes ad justitiam exercent, vel secum traxerint ad mortem? Sicut ergo potentes potenter tormenta patientur, sic et justitiæ præmiis fruentur plenius, si recte exercuerint potentatum; et tantam in futuro præ subditis habebunt gloriam, quanta virtute eos in magna delinquendi licentia præcesserunt. Potuit, inquit, transgredi; et non est transgressus; facere mala, et non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in Domino. Ad justitiam namque principibus reputatur etiam quum temperant ab injuriis: et facultas delinquendi, est eis materia meritorum. Declinare a malo in eis magnum est, etiamsi magna bona non faciunt, dum tamen subditos indulgentia malorum non perimant. Nonne magnum est, quod beatitudinis quam habere videntur, eis si recte egerint, promittitur continuatio? Impossibile dicunt quidam, et hic florere cum mundo, et in æternum gaudere

cum Christo: et sententia quidem vera est, si inter mundi flores, reputes lenocinia vitiorum. Atqui et reges florere possunt, et mundialium florum dulcissimos et utilissimos in æternum carpere fructus. Quid autem beatius est, quam si de divitiis ad divitias, de delitiis ad delitias, de gloria ad gloriam Principes transferantur, de temporalibus ad æterna?

Cap. 11. *Quæ sit alia merces Principum.*

Nec tamen quod literæ prima facies promittit excludo, quæ et longi temporis regnum promittit patribus, et ejusdem successionem protendit ad filios, qui sicut temporalis regni, ita erunt et æternæ beatitudinis successores. Scio enim quia lex carnali populo loquebatur, qui cor adhuc habens lapideum, incircumcisus mente, non carne, vitam ex magna parte nesciebat æternam, magnifaciens si ei bona terræ darentur, vel promitterentur in cibum. Carnaliter itaque sapienti facta est promissio carnis, et ei promissa est diuturnitas temporis, qui nondum spem conceperat æternæ beatitudinis, et temporale in successionem filiorum protenditur regnum illis, qui nondum quærebant æternum. Patri ergo temporaliter succedit filius, si patris justitiam imitatur. Aufer, inquit Salomon, impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus. Si enim a vultu, id est, a voluntate recedit impietas, totius regni opera, virga æquitatis, et cultu justitiæ diriguntur. Unde illud: Rex qui sedet in sole judicii, dissipat omne malum intuitu suo. Ecce quanto privilegio gaudeant Principes, quibus ut de æterna beatitudine taceam, perpetuatur regni gloria, etiam in carne et sanguine suo. Gloriatur Dominus se virum invenisse secundum cor suum, et quum eum in regni apicem postmodum

sublimasset, succedentium sibi filiorum curriculo, regnum ei perpetuum pollicetur. De fructu ventris tui, inquit, ponam super sedem tuam, et si custodierint, filii tui mandata mea, quæ jam dedi, et testimonia mea quæ per me vel vicarios meos docebo illos, et ipsi et filii eorum sedebunt super sedem tuam, et ponam in sæculum sæculi sedem ejus, et thronum ejus sicut dies cœli. Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, et in judicils meis non ambulaverint, si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, ut translato regno de gente in gentem, et deletis his heredibus, qui secundum carnem esse videntur in semine, transferatur successio ad illos, qui fidei et justitiæ inveniuntur heredes. In eoque promissionis subsistit veritas, et rata permanent quæ ex ore Altissimi processerunt, quod justis regibus successione fidelium semen permanet in æternum. Hæc autem ut ad præsens de Christo, qui factus ex semine David secundum carnem, rex regum est, et dominus dominantium, nulla sit mentio, etiam secundum literam, perpetuo arbitror obtinere, ut succedant parentibus filii, si eos in mandatis Domini fideliter fuerint imitati. Adeo siquidem, ut si omnibus recte dispositis, et in eo manentibus, nulla videatur esse sollicitudo, vel officium præsidentis, constat his qui semel principem admiserunt, de semine illius successionem non defuturam, etsi non ob aliud, vel ad conservandam sanguinis claritatem. Quod et historiarum liquet exemplis. Fertur enim quod quum magnus Alexander ultimum littus Oceani perlustraret, Brachmanorum insulam debellare parabat. Ad quem illi in his verbis epistolam miserunt: Audivimus, invictissime rex, prælia tua, et felicitatem victoriæ ubique subsequutam. Sed quid erit hujusmodi satis, cui totus non sufficit

orbis? Divitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare, omnium bona omnibus communia sunt. Esca est nobis pro divitiis, pro cultibus et auro, vilis et rara vestis. Feminæ autem nostræ non ornantur, ut placeant; quem quidem ornamentorum cultum, potius oneri deputant, quam decori. Etenim nesciunt in augenda pulchritudine plus affectare, quam quod natæ sunt. Antra nobis duplicem usum præstant, tegumentum in vita, in morte sepulturam. Regem habemus, non pro justitia, sed pro nobilitate conservanda. Quem enim locum haberet vindicta, ubi nulla fit injustitia? His verbis motus Alexander, nullam ratus victoriam, si eorum pacem perpetuam turbaret, in quiete sua dimisit. Et forte si eos bello fuisset aggressus, minime prævaluisset adversus innocentes, eo quod innocentia non facile superatur, et veritas suis viribus constans, de militia quantumvis armata triumphat. Sed quia nihil est quod magis desiderent homines, quam ut in bonis suis habeant filios successores, ut qui propriam ex conditione prævident mortem, in propagine carnis suæ perpetuent vitam. Hoc principibus est promissum, unde maxime possunt ad cultum justitiæ invitari. Contingit enim eos qui de se ipsis securi sunt, de statu filiorum jugiter esse sollicitos. In eoque nimium caritatis ordo servatur, quod amorem, qui patriæ parentibus præcipue debebatur, pater transfundit in filios, dum filialis affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit. Condigna quoque vice respondent parentibus filii, eundem suis impartientes affectum, quo a parentibus accepti sunt, licet alium ordinem exigat caritas ordinata, quem poetarum doctissimus prudenter expressit. Senem namque Anchisen eversa Troja in humeris pii filii collocavit, parentis Æneæ dextram dedit Ascanio, et marito conjux Creusa cohæsit, antecedentium pro

muliebri infirmitate legens vestigia. Compatriotis omnibus ducem dedit, virum armis, et pietate præsignem. Alias enim dux esset inutilis, quum sine viribus regna acquiri non valeant, aut sine justitia retineri. Nunc vero omnium unica sollicitudo est, liberos, qualescunque sint, divitiis et honoribus potius, quam virtutibus insignire. Negligitur etenim quod onus reipublicæ imponatur. Expulso Superbo Tarquinio, qui regnavit in urbe novissimus, quum Brutus primus Consul liberos suos de revocandis in urbem regibus agere cognovisset, eos protraxit in forum, et in media concione virgis cæsos, tandem securi percuti jussit, ut plane publicus parens, in locum liberorum videretur populum adoptasse. Ego quidem, etsi parricidium perhorrescam, Consulis non possum non approbare fidem, qui maluit salutem liberorum suorum periclitari, quam populi. Recte ne fecerit, judicent sapientes. Ego enim campum istum oratoribus late patere cognovi, et in eo declamatores in ancipiti materia sæpius desudasse, dum in absolutione parricidii fides laborat, et parricidalis impietas meritum fidei conatur extinguere. Quod si me ad sententiam urges, respondeo quod in causa Smyrnensi Areopagitas Cn. Dolabellæ invenio respondisse. Ad quem, provinciam Asiam proconsulari imperio obtinentem, mulier Smyrnensis adducta est, confitens se maritum, et filium, datis clam venenis, occidisse, eo quod illi filium ejus ex altero matrimonio optimum, et innocentissimum juvenem exceptum insidiis nequiter occidissent, sibi licitum esse asserens ex indulgentia legum, et jus ignorare, et suam, et suorum, et totius reipublicæ suæ, tam atrocem injuriam vindicare. Jus extra causam erat, quum de facto constaret, et de jure quæreretur. Quum ergo Dolabella rem in concilium deduxisset, non fuit qui, in causa ut putabatur ancipiti,

manifestum veneficium, et parricidium auderet absolvere, vel vindictam, quæ in impios, et parricidas processerat, condemnare. Rem itaque ad Areopagitas Atheniensium, tanquam ad judices graviores exercitatioresque rejecit. At illi, causa cognita, actores et ream mulierem centesimo anno adesse jusserunt. Sic autem neque veneficium, quod de lege non licuit, absolutum est, neque nocens punita mulier, cui ex sententia multorum venia poterat indulgeri. Hoc ita fuisse, nonus liber memorabilium dictorum vel factorum Valerii Maximi docet. Cæterum et Brutum, et mulierem deliquisse consentiam facile, eo quod excesserit medicina modum,

nimiumque sequuta est,
Qua morbi duxere manum.

Et licet magna fuerint crimina, præstantius fuerat eadem sine punientis crimine vindicari. Unde et infelicitatis testimonium Bruto perhibet etiam poeta laudator: ait enim in sexto Virgilius,

Natosque pater nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabat
Infelix, utcunque ferent et facta minores.

At infortunium parricidii sic versu sequenti excusat, ut inanis gloriæ arguat veritatem, dicens

Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Sed, ne quis amodo Brutum imitetur, populum liberis præferens, frustra sollicitaberis, quum vel vitia liberorum saluti reipublicæ præferantur, licet certum sit quod salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In libro Regum arguitur Saul, quod quum facto voto de diurno jejunio, sub discrimine illius qui ante noctem contra votum sumeret cibum, Jonathas filius ejus mel, quod sceptro, id est, hasta tetigerat, prægustasset, paterno motus affectu, contra religionis votum pepercit

filio, cujus prævaricatione populus Israel ea die visus est corruisse. Heli quoque licet sanctus in se fuisse legatur, quia filiorum pepercit vitiis, aversa sella fractis cervicibus corruens, exspiravit. Ut de cæteris taceam, quantum quæso publicam hominum dilexit, et quæsivit salutem, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, ut quæ merueramus vincula, flagella, crucem sustineret immunis, et innocens morte turpissima condemnatus est. Regum scrutare historiam, ad hoc petitum regem a Deo invenies, ut præcederet faciem populi, et præliaretur bella eorum, et ad similitudinem gentium totius populi onera sustineret. Qui tamen non fuerat necessarius, nisi et Israel prævaricatus esset in similitudinem gentium, ut Deo rege sibi non videretur esse contentus. Si enim justitiam per se coluisset, si in mandatis Domini fideliter ambulasset, pro nihilo humiliaret Deus hostes eorum, et super tribulantes eos mitteret manum suam, ut solito Dei auxilio unus persequeretur mille, et duo fugarent decem millia. Hospitem meum Placentinum dixisse recolo, virum utique sanguine generosum, habentem prudentiam mundi hujus in timore Domini, hoc in civitatibus Italiæ usu frequenti celeberrimum esse, quod dum pacem diligunt, et justitiam colunt, et perjuriis abstinent, tantæ libertatis et pacis gaudio perfruuntur, quod nihil est omnino, quod vel in minimo quietem eorum concutiat. Quum vero prolabuntur ad fraudes, et per varias injustitiæ semitas, scinduntur in semet ipsis, statim vel fastum Romanum, vel furorem Teutonicum, aliudve flagellum inducit Dominus super eos, et permanet manus ejus extenta, donec ipsi ab iniquitate per pœnitentiam revertantur. Quo solo remedio apud illos omnis cessat tempestas. Adjiciebat etiam quod merita populi omnem evacuant principatum, aut eum faciunt esse

mitissimum, quum e contrario certum sit, quod propter peccata populi permittit Deus regnare hypocritam, et impossibile esse ut diu regno gaudeat qui populi humiliatione, et proprio fastigio superbe nimis exultat. Sed illius dicebat protendi principatum, qui apud se de conscientia humilitatis semper in se angitur quasi regnaret invitus. Hæc mihi Placentinus hospes, et ut credo, fidei consentaneum est. Tale aliquid invenitur in scriptis majorum. Quum enim Helius Romæ præfecturam splendidius ageret, ex Senatore Imperator creatus est: qui, eum obsecrante Senatu, ut filium Cæsarem, quem habebat, Augustum appellaret, Sufficere, inquit, debet, quod ego ipse invitus regnaverim quum non mererer. Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis: et inutiliter regnat, qui rex nascitur, non meretur. Et proculdubio parentis affectum exuit, qui parvulos suos importabili mole superjecta extinguit. Hoc quidem est suffocare liberos, non promovere. Alendi prius sunt, et in virtutibus exercendi; et quum in eo profecerint, ut probentur illos virtutibus antecedere, quos debent honore anteire, invitati ascendant, et se civium suorum nequaquam subtrahant votis. Quis enim illos ambigit aliis præferendos, qui quasi naturali probitatis privilegio ampliati, majorum titulis invitantur ad virtutem, et eorundem beneficio futuræ bonitatis aliis faciunt fidem? Hæc ille. Et quidem eleganter privilegium expressit principis, cui, ex antiquo munere Dei, succedunt filii indubitanter, nisi iniquitas subvertat principatum.

Cap. 12. *Ex quibus causis transferantur principatus, et regna.*

Celebre est illud Sapientiæ, quia regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos. Nonne vides quam brevi subversum sit solium primi regis in populo Dei? Saul et Jonathas cum cæteris filiis, exigentibus culpis, in montibus corruerunt, ut thronus illius, qui de post fœtantes electus est, firmaretur. Omnium historiarum percurre seriem, et regum successiones in brevi videbis, et quasi in exordio telæ, Domino præcidente, succisas. Et quo reges fuerint clariores, eo citius, si adversus Deum intumuerint, conculcatur semen eorum. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum, certe nec fortitudo. Si ille insurgit, si persequitur, ad emendicata sacramentorum suffragia, et ad præsidia munitionum frustra decurritur, quia non est, qui de manu illius possit eruere. Quis Alexandro major in Græcia? Et tamen non suus legitur successisse, sed filius saltatricis. Quis Cæsareæ domus seriem nescit? Rarus eorum, aut nullus filium reliquit heredem, et omnes in brevi post varia pericula, et cædes sui, et suorum plurimas diversis mortibus, et fere ignominiosis, quasi in momento deleti sunt, et descendentes ad inferos, successores habuerunt aut hostes aut ignotos: Quid obsecro tam potentia regna, tam cito subvertit et transtulit? Certe indignatio Dei, quam in se multiplex injustitia provocabat. Est autem (ut Stoicis placet) injustitia mentis habitus, quæ a regione morum exterminat æquitatem. Animam namque privare justitia, vel ex privativa particula nominis declaratur. In eo autem maxime justitia constat, si non

noceas, et ex officio humanitatis prohibeas nocentes. Quum vero noces, accedis ad injuriam. Quum nocentes non impedis, injustitiæ famularis. Est autem contumelia, quando tumorem mentis in læsione alterius manifesta operis sequela comitatur. Eoque iniquitati servit, quod in eum, cui reverentia pro conditione officii vel naturæ consortio debetur, insolenter insurgit. Dolus autem est (ut diffinit Aquilius) quum aliud agitur, et aliud simulatur. Malus utique, quotiens fit intentione nocendi. Differt autem plurimum dolus a contumelia, quoniam hæc superbe et manifesto, ille fraudulenter et quasi ab insidiis nocet. Hæc sunt, quæ quum incurrunt, cathedras subvertunt omnium potestatum, quia a contrariis perpetuatur principum gloria. Dolus namque ex timiditatis imagine infirmitatis notam habet, et fortitudini plurimum adversatur. Contumeliam prudentia reprimit, ingeminans jugiter, quid in terram et cinerem superbit terra et cinis? Injuriam temperantia non admittit, nolens inferre alii, quod sibi nollet ab alio irrogari. Et injustitiam justitia excludit, usquequaque faciens alii, quod faciendorum vellet ab alio fieri sibi ipsi. Hæ sunt quatuor virtutes, quas philosophi cardinales appellant, eo quod a primo fonte honestatis, quasi primi rivuli emanare credantur, et de se bonorum omnium fluenta propagare. Hæc forte sunt quatuor flumina, quæ de paradiso delitiarum Dei egrediuntur, ut irrigent omnem terram, quo fructum desiderabilem afferat in tempore suo. Utinam et ad me de fonte vitæ (divinam gratiam loquor) hujus plenitudinis pertranseant rivuli, ariditatis meæ inebriantes terram, ut succrescente fructu bonorum operum, saltem declinare valeam imminentis securis ictum, quæ exigentibus culpis meis, ad radicem meam, quasi ad radicem infructuosæ arboris, posita est! Quodcunque lignum

secus aquas istas positum est, non arescit. Quod vero vel radicitus non humectant, dissolvitur, et aridum perit tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Hinc quidem non duces exceptos arbitror, non potentes, quia regum gloria transferetur, si injusti, injuriosi, contumeliosi, inventi fuerint aut dolosi. Os siquidem Domini loquutum est. Verumtamen salvo intellectu sapientiorum, non ab re est (ut opinor) quod nomina vitiorum, locutione plurali exposuit, et in ipsa pluralitate diversitatem quandam prudenter inseruit. Ait enim, ut prædictum est: Quia regnum de gente in gentem transferetur, propter injustitias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos. Quod autem diversos in fine subjecit, puto communiter ad omnia referendum, et tam pleno concipiendum intellectu, ut non modo referatur ad diversas species vitiorum, sed et varias figuras personarum complectatur, et modos omnes, quibus a quocunque hæc vitia committuntur. Princeps enim tenetur de omnibus, et omnium auctor esse videtur, quia quum omnia possit corrigere, eorum merito particeps est, quæ noluit emendare. Quum enim potestas publica sit, ut prædiximus, omnium vires exhaurit, et ne in se deficiat, incolumitatem omnium debet procurare membrorum. Quot autem in administratione principatus extant officia, tot sunt principalis corporis quasi membra. Dum autem singulorum officia integritate virtutis, et suavitate opinionis conservat, quandam quasi membris sanitatem procurat et decorem. Quum vero ex negligentia aut dissimulatione potestatis circa officia, sit virtutis aut famæ dispendium, quasi in membra ejus, morbi et maculæ incurrunt. Nec diu subsistit incolumitas capitis, ubi languor membrorum invalescit.

LIBER QUINTUS.

PROLOGUS.

NON solent ad unguem grandia sine mora lustrari, nec facile est provinciarum longitudinem et latitudinem in momento transcurrere. Sic res magna succincte quidem a sapiente interdum proponitur, sed nunquam perfecte sub angustia sermonis nimia explanatur. Quid autem in humanis rebus majus est principatu, cujus officium quodammodo omnia circumit, implet, et penetrat, et quasi robore virtutis suæ, totius Reipublicæ molem portat? Ejus itaque contemplatio tractum habet, et moram exigit, tum præ magnitudine sui, tum præ venustate, quam in capite Reipublicæ jucundum est omnibus contemplari. Modesta ergo brevitate, in inspiciendo corpore ejus immoremur, et quid super hoc Plutarchus censeat audiatur. Nam, deducta superstitione gentilium, fidelis est in sententiis, in verbis luculentus, et in sacrario morum tantus arbiter, ut facile præceptorem Trajani possis agnoscere. Si quid autem apud eum a fide dissentit, aut moribus, tempori potius, quam viro adscribatur. Si enim Virgilio licuit aurum sapientiæ in luto Ennii quærere, quæ invidia est ea, quæ ad eruditionem nostram a gentilibus scripta sunt, nostris communicare? His ergo omissis ad reliqua procedamus.

Cap. 1. *Epistola Plutarchi instruentis Trajanum.*

EXTAT Epistola Plutarchi, Trajanum instituentis, quæ cujusdam Politicæ constitutionis exprimit sensum. Ea dicitur esse hujusmodi.—Plutarchus Tra-

jano Salutem dicit. Modestiam tuam noveram non appetere principatum, quem tamen semper morum elegantia mereri studuisti. Quo quidem tanto dignior judicaris, quanto a crimine ambitionis videris esse remotior. Tuæ itaque virtuti congratulor, et fortunæ meæ, si tamen recte gesseris, quem probe meruisti. Alioquin te periculis, et me detrahentium linguis subjectum iri non dubito, quum et ignaviam Imperatorum Roma non ferat, et sermo publicus delicta discipulorum refundere soleat in præceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium carpitur linguis, adolescentium suorum temeritas in Quintilianum refunditur, et Socrates in pupillum suum fuisse clementior criminatur. Tu vero quidvis rectissime geres, si non recesseris a te ipso. Si primum te composueris, si tua omnia disposueris ad virtutem, recte tibi procedent universa. Politicæ constitutionis majorum vires tibi expressi, cui si obtemperas, Plutarchum vivendi habes auctorem. Alioquin præsentem epistolam testem invoco, quia in perniciem imperii non pergis auctore Plutarcho.

Cap. 2. *Quid Respublica secundum Plutarchum, et quid vicem animæ in ipsa obtineat, aut membrorum.*

Sequuntur ejusdem politicæ constitutionis capitula, in libello qui inscribitur, Institutio Trajani, quæ pro parte præsenti opusculo curavi inserere, ita tamen, ut sententiarum vestigia potius imitarer, quam passus verborum. Est ergo primum omnium, ut princeps se totum metiatur, et quod in toto corpore Reipublicæ, cujus vice fruatur, diligenter advertat. Est autem Respublica, sicut Plutarcho placet, corpus quoddam, quod divini muneris beneficio animatur, et summæ æquitatis agitur nutu, et regitur quodam moderamine

rationis. Ea vero quæ cultum religionis in nobis instituunt, et informant, et Dei (ne secundum Plutarchum Deorum dicam) ceremonias tradunt, vicem animæ in corpore Reipublicæ obtinent. Illos vero, qui religionis cultui præsunt, quasi animam corporis suspicere et venerari oportet. Quis enim sanctitatis ministros Dei ipsius vicarios esse ambigit? Porro sicut anima totius habet corporis principatum: ita et hi, quos ille religionis præfectos vocat, toti corpori præsunt. Augustus Cæsar eo usque sacrorum pontificibus subjectus fuit, donec et ipse, ne cui omnino subesset, Vestalis creatus est Pontifex, et paulo post ad Deos relatus est vivus. Princeps vero capitis in Republica obtinet locum, uni subjectus Deo, et his qui vices illius agunt in terris, quoniam et in humano corpore, ab anima vegetatur caput et regitur. Cordis locum senatus obtinet, a quo bonorum operum et malorum procedunt initia. Oculorum, aurium, et linguæ officia, sibi vendicant judices et præsides provinciarum. Officiales et milites manibus coaptantur. Qui semper adsistunt principi, lateribus assimilantur. Quæstores et commentarienses, non illos dico qui carceribus præsunt, sed comites rerum privatarum, ad ventris et intestinorum refert imaginem. Quæ si immensa aviditate congesserint, et congesta tenacius reservaverint, innumerabiles et incurabiles generant morbos, ut vitio eorum totius corporis ruina immineat. Pedibus vero solo jugiter inhærentibus, agricolæ coaptantur, quibus capitis providentia tanto magis necessaria est, quo plura inveniunt offendicula, dum in obsequio corporis in terra gradiuntur, eisque justius tegumentorum debetur suffragium, qui totius corporis erigunt, sustinent, et promovent molem. Pedum adminicula robustissimo corpore tolle, suis viribus non procedet, sed aut turpiter, inutiliter, et moleste manibus repet,

aut brutorum animalium ope movebitur. Ponit in hunc modum, more suo, quam plurima, quæ diligentius diffusiore tractatu prosequitur, ad informationem Reipublicæ, et magistratuum eruditionem. Quæ omnia syllabatim exequi, servilis interpretationis est, quæ potius affectat speciem, quam vires auctoris exprimere. Et quia apud ipsum de ceremoniis, et cultura Deorum, plura quæ religioso principi putabat ingerenda, superstitiosius disputata sunt, his omissis, quæ ad idololatriæ cultum pertinent, perstringamus breviter sensum hominis, quo principem, et officia Reipublicæ ad cultum justitiæ informabat.

Cap. 3. *Quæ præcipue versentur in intentione Plutarchi: et de reverentia exhibenda Deo, et rebus sacris.*

In summa ergo quatuor sunt, quæ nititur Reipublicæ principibus inculcare: reverentiam Dei, cultum sui, disciplinam officialium, et potestatum, affectum et protectionem subditorum. Deum ergo in primis asserit honorandum, deinde seipsum colendum unicuique, ut secundum quod Apostolus sentit, (licet ille Apostolum non agnoscat) unusquisque vas suum possideat in sanctificatione et honore. Post, ut doctrinam præpositi totius disciplina domus redoleat, et tandem universitas subjectorum, de capitis præpositorum sibi incolumitate lætetur. Magnorum quoque virorum strategematibus et strategematicis utitur, quæ si per singula inserantur, tædiosa erunt lectori, et pro parte a fidei nostræ sinceritate recedent. Cæterum, quia sancti patres, et principum leges, illius deducta tamen perfidia, videntur inhærere vestigiis, doctrinam ejus, sermone catholico et succincto, adjectis ex parte

strategematicis ejus, attingamus. Porro ei initium a reverentia numinum est, nobis a Deo, qui ab omnibus generaliter amandus est, et colendus ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus suis. Probatio vero dilectionis, exhibitio operis est. Et licet per se ipsum possit amari, tanquam qui citra opem medii se infundat amanti, tamen ad cultum exteriorem alicujus medietatis interventus necessarius est, eo quod Deum nemo viderit unquam. Videndi vero nomen ad appellationem omnium sensuum utriusque naturæ dilatabis, quia præsentialiter et pure non sentiet eum homo, et vivet, nisi forte ea sensuum parte, quæ corporis nescit angustias, nec defectum temporis sentit, sed vivacitate sui, ex gratia permanet in æternum. Caritatem loquor, quæ non evacuatur, sed proficit, quanto ad eum, quem desiderat, familiarius accedit. Nam fides velum habet, et spes de gratiæ meritique fomento, conscientiam demulcente, voti sui lætitiam in futura protendit. Fides itaque et spes imitantur quidem sensum, subsistunt tamen citra, agentes interim quasi per speculum, et in ænigmate, donec earum species, immutata veritatis substantia, plenarie illucescat. Qui vero nullo potest sensu perspicue videri, facile nequit agnosci. Quod autem non agnoscitur, diligenter coli non potest, nisi per medium. Unde et Numam Pompilium ceremonias quasdam legimus indixisse Romanis et sacrificia, ut sub immortalium Deorum prætextu, ad colendam pietatem, religionem et fidem, et cætera, quæ eis intimare volebat, ipsos facilius invitaret. Testantur hoc ancilia atque Palladium, sacra quædam imperii pignora, Janus bifrons, belli et pacis arbiter, focus Vestæ virginibus consecratus, quo in honore cœlestium siderum flamma, custos imperii, jugiter vigilaret. Sed et annus in menses duodecim dilatatus, fastorum et nefastorum dierum varietate

depictus, Pontifices, Augures, et sacerdotiorum varii ritus, quibus ita barbariem occupavit, ut ab injuriis temperarent, feriarentur ab armis, justitiam colerent, et civilem sibi invicem impartirent affectum; eoque ferocem redegit populum, ut imperium, quod vi (ut dicitur) et injuria occupaverat, justitiæ et pietatis legibus feliciter gubernaret. Sed quid profero Numam, quum et patres fidei nostræ, veteris legis sacrificia asserant instituta, ne in dæmoniorum cultu populus occupatus, veræ religionis dedisceret cultum, ritu gentium sacrificia sua dæmoniis immolans, et non Deo? Colitur ergo Deus, aut affectu mentis, aut exhibitione operis. Sed affectus dilectionis ipsum pure attingit, licet aliquo sensu corporis vel animæ, dum peregrinatur a Domino, et mens mole corporis prægravatur, plene nequeat comprehendi; et certe eo amatur ardentius, et studiosius quæritur, quo altitudo et immensitas divitiarum potentiæ et sapientiæ suæ omnem exuperat intellectum: virtute tamen tanta omnem creaturam circumit, penetrat, implet, et protegit, ut nequaquam latere valeat quamlibet rationabilem creaturam. Ipsa quoque irrationabilia ipsum esse, et talem esse, et tantum, plurimis indiciis protestantur. Miro itaque modo sic intelligentiam sui infundit, ut subtrahat: sic subtrahit, ut infundat, et secundum mensuram beneplaciti sui sic operatur in singulis, ut quum intensionis et remissionis vices ignoret, etsi non per essentiam, qua omnem replet uniformiter creaturam, plus vel minus videatur inesse per gratiam. Nam per unionem in solo unigenito virginis filio esse fideliter approbatur. Est itaque nunc quasi singula in singulis futurus, ut scriptum est, omnia in omnibus electis. Et sicut natura ignis, collatione tamen dispari, quoniam ei nihil potest pariliter comparari, a sole diversos, pro corporum diversitate, producit effectus: sic illa (si

tamen magna maximis conferre liceat) in multis multipliciter lucet. Solaris siquidem radius, si forte incidat in carbunculum, egrediens aut reverberans rutilus, vicinum facit aerem rutilare. Idem ignis in smaragdo virescit, firmamento puriori in sapphyro conformatur. Hyacinthi quoque speciebus efficitur concolor. In topazio, qui quo rarior est eo preciosior est, omnium fere colore superbit. Si ei Irim objicias, Thaumantiadis repræsentabit imaginem. Aquæ superjectus, undat in lacunari, sed et ignem cœlestem in supposita trajicit per berillum. Vides igitur in multis quam multa sit ignis natura. Sic in aliis est prudentia, fortitudo in aliis, temperantia in quibusdam, in quibusdam justitia, in nonnullis fides, longanimitas spei in aliis. In his est fervor caritatis: hic patientia laborum, illic dolorum consolatio, alibi perseverantia bonorum operum: quæ tamen singula in singulis est unus et idem Deus. At in futuro, quando immediata facie per gratiam ejus videbimus eum sicuti est, omnia in omnibus erit, quando nulli ad beatitudinem alicujus virtutis substantia deerit, quum ipse in omnibus futurus sit plenitudo virtutis, et cumulus beatitudinis; adeo quidem, ut juxta traditionem patrum, tanta majestatis suæ plenitudine videatur adesse electis, ut nihil eis desit in ulla gratia, et ipse fere solus videatur in illis, et illius nomine censeantur, salva veritate substantiæ, et sine omni versabilitate naturæ. Hinc forte est illud: Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis, quum sibi tunc pervia credantur esse corda sanctorum, et unusquisque non modo in sua, sed et in omnium conscientia glorietur. Sicut enim ignis, ut in prædicta moremur similitudine, ferri naturam penetrat, et accendit, ut nihil cernatur in eo nisi ignis, et sicut solaris radius illustrans aerem, solis vel radii censetur

nomine, sic Deus omnes replebit electos, ut, omni infirmitate et mutabilitate absorpta, quum mortale immortalitatem, et corruptibile, incorruptibilitatem induerit, Deus fere solus in omnibus agnoscatur. Ad hanc nonnulli sententiam referunt, quod angeli jam futuræ beatitudinis participes, visi ab hominibus adorantur, eo quod in eis visa est quædam præsentia deitatis, quum tamen creaturam a creatura adorari omnino non liceat. Sic etiam in facie Salvatoris aliquid deitatis resplenduit, quando de funiculis facto flagello, vendentes et ementes ejecit de templo, docens omnem negotiationem exterminandam esse a domo orationis. In aliis vero etsi adsit divinitatis præsentia, plenitudo ejus in præsenti nequaquam adest, sed usquequaque latere non potest. Est igitur in majestate mirabilis, venerabilis in sapientia, a bonitate amabilis, et hunc cultum citra omnem medietatem potest ei fidelis impendere creatura. Quid enim necesse est ad hoc ut eum timeamus, veneremur, et diligamus? Et hic forte est funiculus triplex inter creatorem et creaturam, qui facile solvi non potest. Sed omnium tenacissima est vis amoris. Caritas siquidem nunquam excidit, quæ si quis adhæret Deo, unitur ei, et cum eo unus spiritus est. Utique qui unitur ei, et sicut unus spiritus, sic familiaris est, et ab obsequio ejus quod est in spiritu, arceri non potest. Ille autem cultus, qui in exterioris operis exhibitione consistit, medio indiget, eo quod ad spiritum, corporalis nobis non patet accessus: quod et illum planum est docuisse, qui in Samaritana Ecclesiam instruens, ait: Spiritus est Deus, et eos qui volunt adorare, in spiritu et veritate oportet adorare. Ut tamen ad thronum illius quocunque modo humilitatis nostræ conscendat infirmitas, et aliquam habeat materiam meritorum, sensualiter coli voluit, qui sen-

sum dedit, et qui animam glorificabit, et carnem, utriusque fidelem expetit famulatum. Se quoque voluit etiam corporaliter honorari, ut quantavis tarditas infidelitatis, aut negligentiæ, excusationem non habeat.

Cap. 4. *De reverentia personarum, et rerum, et quot modis persona sit venerabilis.*

Reverentia ergo quæ corporaliter impenditur, aut in personis consistit, aut in rebus. Personarum vero ratio habetur aut a natura, aut ab officio, aut a moribus, aut a conditione, aut a fortuna. Natura parentes veneramur et liberos, et quos nobis caro conjunxit, utputa uxorem, cognatos, et affines. Unde et gentium jure receptum est, eo quod peræque fit apud omnes gentes. Ad hoc etiam divino jure urgemur, qui scriptum novimus: Honora patrem tuum et matrem, ut sis longævus super terram: et qui patri vel matri maledixerit, morte morietur. Liberos non multum oportuit commendari, eo quod nemo carnem suam odio habuit. Sed nec uxorem, propter quam homo patrem relinquit et matrem, adhærens uxori suæ, ut sint duo in carne una. Non tamen in hac parte divinæ legis mandata desunt, etsi propter naturæ stimulum, qui satis urget, rarius inserantur, protenduntur tamen ad cognatos et affines, quos per se natura commendat. Officium vero est debitum exequendi quæ unicuique ex institutis, aut moribus agenda sunt. Ex eo namque personis singulis proprii congruunt actus. In his autem quæ sic agenda sunt, alia ad publicum, alia ad suum cujusque pertinent statum. Ex quo liquet officiorum quædam publica, quædam privata convenienter dici. Privatorum vero

tanta multiplicitas est, quanta fere est diversitas personarum. Publica quidem omnia referuntur ad duas species, aut enim a divino, aut ab humano jure descendunt. Hæc autem ex libris officiorum latius patent, sed pertinent ad præsentem articulum, ut publicis officiis reverentia impendatur. Tanta namque debetur eis, quanta est eminentia cujuslibet magistratus. Hanc quidem aut facit, aut indicat uniuscujusque competens jurisdictio, quum reverentia magistratuum, aut contemptus redundet in honorem, aut contumeliam subjectorum. Unde in constitutionibus principum, et magistratuum edictis, aut promulgationibus, per prolepsim plurium fit conceptio personarum, ut non tam personæ, quam universitatis tota constitutio videatur esse, vel quævis alia promulgatio. Hoc etiam jura, vel canones ignoranti, ex usu quotidiano perspicuum est. Porro rationem officiorum, non modo canonum et legum scita, sed et ethicorum omnium præcepta exequuntur. Mos autem est mentis habitus, ex quo singulorum operum assiduitas manat. Non enim si quid fit semel aut amplius, statim moribus aggregatur, nisi assiduitate faciendi vertatur in usum. Hic autem virtutes et vitia æque complectitur, licet vitia non mores esse, sed a plerisque dicantur moribus obviare. In quo planum est, solas virtutes censeri nomine morum, quum bonos tamen, aut malos dicimus mores, vitia distinguimus et virtutes. Unde moratos a bono, sive morigeros, morosos vero a vitiis nominamus. Quod et ipsum plenitudinis nomen videtur innuere, quum nulli in carne contingat adesse satietatem morum, et multis adsit superfluitas vitiorum. Quum itaque a moribus quis reverentiam contrahere dicitur, ei virtutes quibus honor exhibendus est, inesse significatur. Quis enim non veneretur, et vereatur illum, quem prudentem, fortem, tempe-

rantem, credit et justum? Hinc est etiam consilium sapientis, ei qui timeri appetit, amari, honorari, et præferri, ut Deum timeat, amet, veneretur, et ei se tota devotione submittat. Conditionem quidam esse definiunt, fortuitum personæ statum, quo aut adversis deprimitur, aut extollitur prosperis, et alterutrius sortis naturam suiipsius facie protestatur. Quale est quod alios veneramur ingenuos; aliis serviles contumelias irrogamus. Istorum divitias colimus; illorum contemnimus paupertatem. Naturam diffinire difficile est, ut asserit Tullius. Ego difficilius credo diffinire fortunam, eo quod hujus nulla, illius aliqua substantia est. Natura siquidem rebus originem præbet; quod nequaquam esset, si in veritate ipsa non esset. Quod enim omnino non est, alicui præstare non potest ut sit. At fortuna quum non sit, non potest diffiniri. In eo siquidem quod non est, non potest cuiquam constare quid sit. Efferant Epicurei præcipuas sententias suas, quas κυρίας δόξας vocant, quibus totius Philosophiæ putant servire processum, et more suo fortunæ subjiciant universa. Ego in hoc, sicut et in plurimis, Plutarchum censeo audiendum, qui deam cæcam colendam esse negat, asserens eam nisi a cæcis coli non posse. Multa quoque proponit exempla, quibus liquet omnes cæcæ deæ cultores cæcatos, et præcipitatos tandem in foveam exterminii. Testatur hoc Galba, qui totam ætatem luculenter producens in senium, hujus deæ familiaritate et cultu in brevi elatus, et in breviori præcipitatus est. Qualiter autem, apud Suetonium quære. Queritur tamen præfatus Philosophus, et in aure jam dicti principis lachrymabiliter ingemiscit, quod hæc vitio cæcitatis, et temeritatis probrosa dea, et omnibus ignominiosa numinibus, omnium deorum templa fœdaverit, et deorum omnium præripuerit cultum, ut præter ædes privatas,

quas in orbe et urbe passim habet, rupem etiam Tarpeiam occupaverit, supremo Jovi coæquata, et publicæ fortunæ imago aurea in Capitolio ab advenis, convenis, et indigenis, publice adoretur, et tantam præ cæteris habet auctoritatem, quod in tota ratione mortalium (ut dici solet) sola utramque paginam videtur implere. Videas eam ibi rota versare volubilem, quodque magis mirere, ejusdem rotæ impulsu de pectore Jovis sororum pensa præcipitat, et conculcat. Quisquis enim fortunam statuit, fata præcipitat, et convellit.

> Fata (inquit Stoicus) regunt homines, fatum est in partibus illis,
> Quas sinus abscondit.

Huic paradoxæ Stoicorum, κυρία δόξα Epicuri reclamat. Fatalem, inquit, tolle necessitatem, quia,

> Si fortuna volet, fies de rhetore Consul;
> Si volet hæc eadem, fies de Consule rhetor.

Cæterum ut cum fortuna vel mitius agamus, sit inopinatorum eventuum forma, et licet conditioni videatur plurimum vicinari, eo quod fortuitorum concursus statum efficiat, quam conditionem esse prædiximus, in eo tamen plurimum differt, quod conditio nunc a natura, nunc ab officio, nunc a moribus est, nunc a variis figuris eventuum. Fortuna semper consistit in his quæ improvisa emergunt. Eam usquequaque nititur evacuare Plutarchus, et ex præmissis quatuor locis, naturæ, officii, morum, conditionis, totius reverentiæ manare credit originem. Superstitiosius tamen hoc infidelium more exequitur. Unde nonnullas sententias ejus, sensu et sermone catholico curavi inserere. Ille quidem in cultum deorum eos præcipue asserit venerandos, qui ei familiarius et vicinius accedunt. Aut natura, ut Liber Indorum

domitor, Hercules, qui eo ipso in se Jovem protestatus est, quod angues jugulavit in cunis. Aut officio, ut pontifices, præfectosque sacrorum. Aut moribus, ut philosophos, qui mentis divinæ haustum investigatione et dispensatione sapientiæ indicant. Aut conditione, ut quos favor numinis extulit, ut aliis præessent, ex causa potius familiari, quam officio publico. Sermo quidem perfidus est, et omni reprobatione dignus, sensusque verborum, qui Philosophum non decet. Sed forte quid de natura Deorum sentiret, in auribus corrupti populi proloqui non audebat, qui legerat combustos esse libros Philosophi Pythagoræ, et ipsum actum esse in exilium ab Atheniensibus, eo quod dubitaverat, an de diis vera essent, quæ vulgo dicebantur. Quid ergo contrarium auderet asserere, qui nec ipsam dubitationem erroris noverat impunitam? est itaque verisimile quod morem auditoribus gesserit, et ut eos ab illicitis revocaret, aliquid indulsisse errori. Nam in doctrina morum, luculentissimus est. Eoque huic opinioni facilius acquiesco, quod Apostolus gentium, fide tamen et religione incolumi, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Nos autem quibus de cœlo veritas illuxit, non deorum, qui nulli sunt, sed veri Dei ministris, et amicis, magnam reverentiam credimus exhibendam; sed et inimicis ejus interdum, quoniam hoc ipse præcepit, qui sæpe maximam ad eruditionem suorum, pessimis hominibus contulit potestatem. Unde illud: Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi, quasi præcellenti, sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Et illud: Servi subditi estote Dominis vestris, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis. Amici quidem fiunt Dei, aut gratia, cessantibus meritis, ut Hieremias, et Johannes sanctificati antequam nati, et gemma sacerdotum

Nicolaus quarta et sexta feria semel lactens, in cunis: aut meritis ex gratia, ut qui facili via bonorum operum, sicut pœnitens latro, vel difficili et felici transitu merentur regna cœlorum, velut Apostolorum chorus, et Martyrum. Hos autem tres ordines innuit Maro,

> Facilis descensus Averni.
> Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
> Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
> Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amavit
> Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
> Diis geniti potuere.

Quos ergo morum elegantia divinæ videmus bonitati conformes, debemus tanquam verissimam et fidelissimam Dei imaginem venerari. Ministri vero sunt, quos dispositio divina vocavit, ut corripiendo et corrigendo vitia, aut virtutes inserendo, aut propagando, suam et aliorum procurent salutem. Qui vero ei in jure humano ministrant, tanto inferiores sunt his qui ministrant in divino, quantum divinis humana cedunt.

Cap. 5. *Quæ pœna immineat his, qui ministris ecclesiæ locorumque venerabilium, injurias inferunt: et de privilegiis locorum venerabilium: et quod absolutio nec per vim extorqueri, nec surripi potest per fraudem.*

In his autem qui jura divina ministrant, Deus præ cæteris honoratur aut spernitur; quum illorum honorem, aut contemptum proprium reputet. Hinc est illud: Ego dixi Dii estis. Et labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. Ipsa quoque veritas ait: Qui vos audit, me audit: qui vos recipit, me recipit, et qui vos spernit, spernit eum qui me misit:

et qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Illa vero reverentia, quæ in rerum veneratione consistit, multiplex est. Aut enim corporales res sunt, ut ædes et loca sacra, et quæ piis dicantur usibus, et sacrificia quæ visibiliter exercentur. Aut incorporales, ut jura quæ sacris rebus competunt, quæ temerare, sacrilegium est morte piandum, aliave pœna gravissima, pro qualitate admissi. Rerum vero sacrarum immunitatem convellere, insurgere in Deum est, et quasi vendicare eum in servitutem. Et quidem de jure divino pro se possent multa proponi, sed ut æmulæ potestatis non obloquatur audacia, in hac parte statuta principum latius et benignius patent, quæ fidem Christianam venerantur, approbant, et ecclesiarum et ministrorum omniumque locorum venerabilium privilegia universa confirmant. Quis enim principis, cujus memoria in benedictione est, Arcadium loquor, constitutionem non audivit? Si quis in hoc genus sacrilegii prorupit, ut in Ecclesias catholicas irruens, sacerdotibus et ministris, vel in ipso cultu locove aliquid importet injuriæ, quod geritur a provinciæ rectoribus animadvertatur, atque ita provinciæ moderator, sacerdotum et Ecclesiæ ministrorum, loci quoque illorum et divini cultus injuriam, capitali in convictos sive confessos reos sententia noverit esse vendicandum. Nec expectet ut Episcopus injuriæ propriæ ultionem deposcat, cui sanctitas ignoscendi gloriam dereliquit, sitque cunctis laudabile, factas atroces sacerdotibus aut ministris injurias, veluti publicum crimen persequi, ac de talibus ultionem mereri. Item: Placet clementiæ nostræ, ut nihil commune clerici cum publicis actionibus habeant, vel ad curiam pertinentibus, cujus corpori non sunt annexi. Et alibi: Si ecclesiæ venerabilis privilegia cujusquam fuerint vel temeritate violata, vel dissi-

mulatione neglecta, commissum quinque librarum auri condemnatione plectatur. Quæ vero privilegia ecclesiarum locorumque venerabilium, et ministrorum sunt, divino fiunt et humano jure notissima, quum vel usu jam liqueat, quod non possunt nisi apud judices ecclesiasticos conveniri; et si quis in aliquem de clero violentas manus injecerit, anathemate feriatur, ut nisi per Romanum Pontificem absolvi non possit. Hujus criminis alibi frustra quæritur venia, nisi articulus mortis forte immineat, quia nec per vim extorqueri, nec surripi potest per fraudem. Auctore Claudiano Theodosius ait,

> Non extorquebis amari;
> Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Nihilominus verum est, quia non extorquebis absolvi, quod sola contritio cordis, confessio oris, et satisfactio operis promerentur. Utique non vis, sed gratia sola justificat impium, et fraus peccatori non prodest, quia Spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum, nec habitat in corpore subdito peccatis. Alibi me dixisse recolo, quia, teste magno patre Augustino, simulata innocentia non est innocentia, sed duplex malitia, quia et malitia est, et simulatio. Æquitas quoque simulata non est æquitas, sed duplex iniquitas, quia iniquitas est et simulatio. Unde immoderato stupore confundor, quum frequentissime videam, nescio fideles an infideles dicam, in sacrilegio hujusmodi deprehensos, ad hoc totis viribus anhelare, ut et minis et terroribus urgeant sacerdotes ad absolutionem præstandam, quam nec isti fideliter dare, nec illi in contumacia utiliter accipere possunt. Sane facilius est utrumque involvi, quam alterum istorum expediri. Utrius tamen culpa sit gravior, non facile dixerim. Hæc de his quæ in politica constitutione Plutarchi, vicem animæ obtinent.

Cap. 6. *De principe qui caput est reipublicæ, et de electione ejus, et privilegiis, et præmio virtutis et culpæ; et quod beatum Job debeat imitari: et de virtutibus beati Job.*

SEQUITUR ut ejus imitantes vestigia de membris Reipublicæ despiciamus. Dictum est autem principem locum obtinere capitis, et qui solius mentis regatur arbitrio. Hunc itaque, ut jam dictum est, dispositio divina in arce reipublicæ collocavit, et eum nunc arcano providentiæ suæ mysterio, cæteris præfert, nunc quasi suorum judicio sacerdotum, nunc ad eum præficiendum totius populi vota concurrunt. Unde et in veteri Testamento legitur, quia Moyses ordinaturus eum, qui præesset in populo, convocavit omnem synagogam, ut eligeretur astante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Legitur in libro Regum, quod Saul rex futurus, apparens in facie populi, ab humeris sursum supereminebat universum populum. Quare quæso, nisi quia quem oportet præesse aliis, pectore debet et ore prominere, ut quasi bonorum operum ulnis totius populi latitudinem amplexari valeat, et protegere tanquam doctior, sanctior, circumspectior, et omni virtute præstantior? Dicit enim Dominus ad Moysen: Assume ad temetipsum Jesum filium Navæ, hominem qui habet Spiritum Dei in semetipso, et impones manus tuas super eum, et statues coram Eleazaro sacerdote, et præcepta ei dato in conspectu totius synagogæ, et præcipe de ipso coram eis, et dabis claritatem tuam super illum, ut audiant illum filii Israel. Audis evidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam, ut pene expositione non egeat. Si eam tamen manifestius quæris, eam

tibi auctore Domino, suo loco et tempore quum præceperis, explanabo, adjiciens indumentorum, et quorundam sacramentorum significationes. Hic autem plane nulla est populi acclamatio, nulla consanguinitatis ratio, nulla propinquitatis habita contemplatio est. Mortuo Salphaat, filiæ paternam apud Moysen vendicant hereditatem. Petitionem earum justam esse, Deus ipse testatur. Propinquis namque agrorum, et prædiorum hæreditas relinquenda est, et ut plurimum actionum. Gubernatio vero populi, illi tradenda est, quem Deus elegerit, homini scilicet tali, qui habet Spiritum Dei in se, et præcepta Dei in conspectu ejus sunt, qui Moysi valde notus sit et familiaris, id est, in quo sit claritas legis et scientia, ut possint eum audire filii Israel. Nec tamen licitum est favore novorum, recedere a sanguine principum, quibus privilegio divinæ promissionis, et jure generis debetur successio liberorum, si tamen (ut præscriptum est) ambulaverint in justitiis Domini. Si vero a via paulisper deflexerint, non statim usquequaque dejiciuntur, sed patienter corripiuntur in justitia, donec fiat conspicuum eos pertinaces esse in malo. Neque enim Roboam statim excussus est a solio patris, sed ex quo seniorum contempto consilio, recessit a via Salomonis, onus importabile volens imponere filiis Israel. Verumtamen scissum est regnum ejus, recedentibus decem tribubus post Hieroboam servum Salomonis, fueruntque regna divisa, dum regnum habuit Juda vel Israel. Sensit ergo de contumacia pœnam, de gratia Dei et privilegio sanguinis misericordiam, ut rex quidem maneret, sed magna regni parte mutilatus. Unde hoc illi? Quia adhæserat consiliis juvenum, contemnens vias et præcepta prudentiæ. Impossibile enim est, ut salubriter disponat principatum, qui non agit consilio sapientum. Væ, inquit,

terræ cujus rex puer est, et cujus consiliarii mane comedunt. Beata terra cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur tempore suo, ad refectionem non ad luxuriam. Ibi enim sapientia esse non potest. Hinc sanctus Job: Sapientia ubi invenitur, et quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium. Non æquabitur ei labentium quicquam, trahitur enim sapientia de occultis. Longe utilius juvenes repulisset, acquiescens consilio seniorum, vitam beati Job habens regnandi formam. Audi ergo quid de se fateatur. Quando lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivos olei. Quando procedebam ad portam civitatis, et in platea cathedram parabant mihi. Videbant me juvenes et abscondebantur, et senes assurgentes stabant. Principes cessabant loqui, et supponebant digitum ori suo. Vocem suam cohibebant duces, et lingua eorum gutturi suo adhærebat. Auris audiens beatificabat me, et oculus videns, testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum. Justitia indutus sum, et vestivi me sicut vestimento, et diademate judicio meo. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molares iniqui, et de dentibus illius auferebam prædam. Dicebamque: In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. Radix mea aperta est secus aquas, et ros morabitur in messione mea. Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus in manu mea instaurabitur. Qui me audiebant, sententiam expectabant, et intenti tacebant ad consilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, et super illos stillabat eloquium meum. Expectabant me sicut

pluviam, et os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum. Si quando ridebam ad eos, non credebant, et lux vultus mei non cadebat in terram. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Quumque sederem quasi rex exercitu circumstante, eram tamen mœrentium consolator. Ecce regnandi in viro justo ex magna parte expressa est formula, quam si per singula exequi voluerimus, integri libri magnitudinem, insertarum virtutum series vel sola complebit. Diligens lector singula verba discutiet, quia in his omnibus, nec iota, nec apex a mysterio salutis vacat. Pauca tamen quæ in ipsa superficie verborum eminent, quanta potero brevitate perstringam. Quando, inquit, lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivos olei, quum in parata cathedra residerem in platea, abscondebantur juvenes, et mihi senes astabant. Innuit ergo quia rerum affluentia, gratiarumque concursus, ei prudentiam non excusserint, sed in his omnibus ex conscientia, et testimonio bonorum operum auctoritas inconcussa permansit. Egrediebatur enim ad portam qui latebris non egebat, et qui docendi promeruerat sedem, senum prudentiam erigebat, levitate juvenili abscondita. Cessabant loqui principes, et lingua ducum gutturi adhærebat, non audentes grandia loqui, et imponere in humeris hominum onera importabilia, quæ nec superficie digiti tangi possunt. Docebat enim omnem virtutis laudem in actione consistere, cassumque esse splendorem verbi, cui non subest soliditas operis. In omni opere, inquit Salomon, erit abundantia, ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas. Principum vero et divitum est, alios in via morum præcedere, non quæ facienda sunt, aliis tumide intonare. Auris audiens, et oculus videns beatificabat me. Instrumenta corporis eleganter expressit, quibus sensus animæ maxime convalescit.

Exteriorum namque notitia oculi et auris obsequio fidelissime transit ad animam, et thesauros cordis sæpius lingua incauta dispergit. Quod vero audiens et videns adjecit, sapientis judicium exprimit, juxta illud: Beatus qui loquitur in aure audientis. Non itaque beatificatum se dicit linguis hominum, quæ in alterutram partem vel amore, vel odio frequenter impelluntur. Sufficit ei testimonium conscientiæ, præsertim quum roboratum sit judicio sapientum. Eo, inquit, quod liberassem pauperem, pupillum, et periturum, et consolatus sum cor viduæ. In his enim maxime principalis claret auctoritas, quæ a Domino instituta est, ad injurias propulsandas. Hæc quidem opera sunt misericordiæ, et erit nomen agentis ea, benedictum in secula. Sed nec credas eum remissiore clementia vitiis audaciam præstitisse: Justitia, inquit, indutus sum, et diademate judicio meo. Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Oportet enim judicem cuncta rimari, et ordinem rerum plena inquisitione discutere, nec ante obviare alicui, quam causa sit legitimis rationibus plenissime limitata. Ut enim ait ethicus, ad pœnitendum properat, quisquis cito judicat. Conterebam molas iniqui. Iniquus est, quisquis in judiciis sequitur non causam, sed prædam. Qui sic munera diligit, ut sequatur retributiones. Et licet æquum sit, quod decernit ad pretium, avaritiæ serviens pergit in mortem. Unde sequitur: Et de dentibus illius auferebam prædam, dicebamque: In nidulo meo moriar. Mentem itaque composuerat, qui rerum suarum amplitudine contentus erat. Nec avaritiæ aut ambitionis stimulo urgebatur, ut domum domui, agrum agro conjungeret, usque ad terminos loci, ac si solus habitaturus esset in superficie terræ. Et sicut palma multiplicabo dies. Rem admirandam! Aristoteles in septimo problema-

tum, et Plutarchus in octavo memorabilium dicit: Si super palmæ, inquiunt, arboris lignum, magna pondera imponas, ac tantum graviter urgeas, et oneres, ut magnitudo oneris sustineri nequeat, non deorsum cedit, nec in terram flectitur, sed adversus pondus resurgit, et sursum nititur, recurvaturque. Propterea, inquit Plutarchus, placuit palmam signum esse victoriæ in certaminibus, quoniam ligni ingenium hujusmodi est, ut urgentibus opprimentibusque non cedat. Fertur item quod ramus ejus palmæ, quæ Græce dicitur basileros, avelli non potest, si trahatur deorsum, sed si sursum producas cedit. Constat autem quia truncus palmæ, vel stipes a radice contrahitur, sed in superioribus dilatatur. Secus autem est in quavis arbore, quæ tanto magis turgescit, quod ad terram stipes vicinius accedit. Per palmam ergo significatur justitia invincibilis, quæ descensum non novit, sed solum ad superiora processum. Unde justus ut palma florebit. Radix mea aperta est secus aquas, scripturarum utique et virtutum, de quibus supra, et ros, scilicet gratiæ, morabitur in messione mea. Intellige bonorum operum, quorum manipulos electis reponet apud se in illa die justus judex. Unde sequitur: Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus instaurabitur, quia

> Est aliquid quo tendit, et in quo dirigit arcum

justus,

> Nec passim sequitur corvos testaque lutoque.

Qui me audiebant, expectabant sententiam, &c. Sæpe dictum, sententiam in bono semper accipiendam esse, juxta illud: Sapientior videtur sibi piger septem viris loquentibus sententias. Audis in sapiente tua concurrere. Intenti, inquit, tacebant ad consilium meum, verbis meis nihil addere audebant, stillabat super eos eloquium meum. Res ardua desiderat attentionem,

et virum gravem decet consilia meditari, ut quicquid agit, quicquid loquitur, sit pro consilio homini sapientiam affectanti. Est autem oris circumcisi illa proferre, quibus nihil liceat demi vel apponi. Est autem viro gravi turpissimum, si jugiter se fabulis et nugis immisceat, et inter congarrientes perstrepat, veluti rabulus anser admixtus oloribus, et omnem materiam credat aptam esse litigiis.

> Ambigitur quid enim Castor sciat, an docilis plus,
> Brundusium Numici melius via ducat, an Appî.

Præterea quæ abundant, sui copiositate vilescunt, et cum multiloquio peccatum non desit, pauca prudenter loquentis sermo est pretiosus. Unde Socrates quærenti quo modo quis famam optimam compararet; Si gesserit, inquit, optima, et loquutus fuerit pauca. Hoc est quod vir justus, et veritus delinquere in sermone, dicit stillasse eloquium suum. Qui enim non delinquit in verbo, hic perfectus est vir. Si quando ridebam ad eos, non credebant. Risus levitatis indicium, et quo patentior, eo impudentior, et reprehensibilior est. Ait enim: Stultus in risu exaltat vocem suam: et Salvator flevit, qui utique risisse non legitur. Nec enim facile crediderim pronum esse ad cachinnum, qui sub tanta ambiguitate de risu loquitur, ut etsi riserit non credatur. Et lux vultus mei non cadebat in terram. Risit forte vir justus, sed eum in hilaritate, temporalis ineptia non resolvit, et quicquid terrenum erat in moribus, vultum verebatur austerum. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Prima siquidem cathedra dignus erat, qui alios tantarum virtutum itinere præcedebat. Quum sederet quasi rex famulantibus aliis, lachrymas mœrentium abstergebat. Jucunda siquidem conclusio; quum potestas publica sic studet præesse, ut in universitate sua

tristem aliquem esse non patiatur. Qua vero arte id fiet, moralis campus subjectus exequitur, tanta quidem amœnitate florum, et fructuum ubertate, ut si quis eum ingreditur, Paradisi se deliciis gaudeat interesse. Miraris forte et attonitus obstupescis, quemquam in exilio carnis hujus, tantæ dulcedinis esse participem, et cœlestium civium esse concivem. Sed an ita esse possit, ex operibus viri justi tu ipse dijudica. Si negavi quod volebant pauperibus, et oculos viduæ expectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia crevit mecum miseratio, et de utero matris meæ egressa est mecum. Si despexi prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem. Si non benedixerint mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est. Si levavi super pupillum manum meam, quum viderem me in porta superiorem, humerus meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum ossibus conteratur. Semper enim quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. Si putavi aurum robur meum, et dixi obrizo fiducia mea. Si lætatus sum super multis divitiis meis, et quia plurima reperit manus mea. Si vidi solem quum fulgeret, et lunam incedentem clare, et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum. Si gavisus sum ad ruinam ejus qui me oderat, et exultavi quod invenisset eum malum. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, quis det de carnibus ejus ut saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meum patuit viatori. Si abscondi quasi homo peccatum meum, et cælavi in sinu meo iniquitatem meam. Si expavi ad multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me, et non magis tacui

nec egressus sum ostium. Si adversum me terra clamat, et cum ipsa sulci ejus deflent; si fructus ejus comedi absque pecunia, et animam agricolarum ejus afflixi, pro frumento oriatur mihi tribulus, et pro hordeo spina. An non credis eum ambulare in latitudine delitiarum Dei, qui de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, sub imprecatione tanta de se ista fatetur? Quis istorum verborum desiderat interpretationem, aut in tanta virtutum luce non videt? Nimium plane hebes est, et obtusi ingenii, cui per se ista non lucent. In unum hic plurima congeruntur, quorum vel unum, orbem quendam illustrare sufficeret. Si principes plura legere, vel audire fastidiunt, saltem hoc tantillum legant, audiant, et inquisitione diligenti discutiant dum imitentur. Sequitur enim in eodem: Si audierint reges, et observaverint vocem Domini, complebunt dies suos in bono, et annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium, et consumentur stultitia. Videsne inutilium regum duplicem exitum? Aut enim per gladium transeunt, aut stultitia consumuntur. Et recte dicuntur transire per gladium, non finiri, eo quod gladius quasi quidam transitus est eis ad locum, ubi secundum multitudinem iniquitatum suarum, potentes potenter puniuntur. Sed et stultitia consumit impios, quia in depressione populi robur principis enervatur. Populus namque contritus, erigere vires principis non potest, aut non vult.

Cap. 7. *Quæ mala vel bona subjectis proveniant de moribus principum: quod et aliquorum strategematicis roboratur exemplis.*

Quasi, inquit, qui mittit lapidem in acervum Mercurii, sic qui dat insipienti honorem. Hoc a diversis

diverso modo exponitur. Ego, sapientiorum venia impetrata, acervum credo Mercurii, in quo consistit ratio calculandi, quia Mercurius numen eorum est qui negotiationem exercent, et ratiociniis suis diligenter invigilant. Mittere ergo lapidem in acervum, quo regitur ratio calculandi, est totam turbare calculi rationem: et honorem conferre insipienti, est reipublicæ subvertere vitam. Et impossibile est, ut alios utiliter regat, quem proprius subvertit error. Ait enim: Ubi non est gubernator, populus corruet. Et alibi: Rex insipiens perdet populum suum, et civitates habitabuntur super sensum prudentium. Omnis potentatus vita brevis, languor prolixior gravat medicum. Brevem languorem præcidet medicus, sic et rex hodie est, et cras morietur. Quum enim morietur homo, hereditabit serpentes, et bestias, et vermes. Nunquid quæso pauperes opprimuntur injuriis, attenuantur exactionibus, rapinis multiplicibus spoliantur, jubentur in se concurrere populi, et orbem concutere, ut potentibus isti succedant heredes? Isti namque succedunt omnibus jure suo, nec desideratur solemnitas testamenti, ab intestato emergunt; velis nolis, hos habebis heredes. In secularibus literis fertur dixisse Plato: Perinde est quum subditos opprimit magistratus, ac si caput corporis intumescat, ut a membris aut omnino, aut sine molestia ferri non possit. Hanc autem passionem sine gravissimo dolore membrorum tolerari vel curari, impossibile est. Si vero incurabilis fuerit passio, sic vivere quam mori miserius est. Miseris autem nihil utilius est, quam utcunque finire miseriam. Idem quoque dixisse legitur: Quum in subjectos potestas sævit, idem est ac si tutor pupillum persequatur, vel eum suo mucrone jugules, ob cujus defensionem, ab eodem traditum tibi gladium accepisti. Rem namque publicam frui jure pupilli percelebre est, et eam tunc

demum recte procedere, quum caput ejus se utile esse cognoscit, nisi fideliter membris cohæreat. Hæc ille, et quidem eleganter et vere. Sed, ut mihi videtur, cohærentia fidelis et firma esse non potest, ubi non est unio tenax voluntatum, et quasi ipsarum animarum conglutinatio. Quæ si defuerit, hominum frustra sibi congruunt opera, quum dolus in perniciem pergat, sine affectu proficiendi. Simulatores, inquit Job, et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt, quum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, et vita eorum inter effæminatos. Operibus namque causam præstat nunc pudor, timor interdum. Sed junctura illa solidissima est, quæ ex adipe fidei et dilectionis procedit, et in solo virtutis fundamento subsistit. Opera tamen quia morum argumenta sunt, gratiam pariunt, quia nihil utilius, nihil efficacius est ad statum magistratuum, et processum. Inde est illud Imperatoris, aut (si mavis) versificatoris egregii, dum tamen idem eos sensisse non ambigas.

Sis pius inprimis, nam quum vincamur in omni
Munere, sola Deos æquat clementia nobis.
Neu dubie suspectus agas, neu falsus amicis,
Rumorumve avidus: qui talia curat, inanes
Horrebit strepitus, nulla non anxius hora.
Non sic excubiæ, nec circumstantia pila,
Quam tutatur amor; non extorquebis amari:
Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Alexander quum hyeme ducens exercitum, resideret ad ignem, recognoscere prætereuntes copias cœpit, quumque conspexisset quendam prope exanimatum frigore, jussit eum sedere in loco suo, dicens: Si in Persis natus esses, in regia sella resedisse capitale foret, sed in Macedonia nato conceditur. Fertur et aliud de eodem. Quod quum virgo eximiæ pulchritudinis, finitimæ gentis principi desponsata, inter captivas adesse nunciaretur,

ei abstinentia summa pepercit, ut ne illam quidem aspexerit. Qua mox ad sponsum remissa, universæ gentis per hoc beneficium sibi mentes reconciliavit. Sic humanitate suorum, alienorum animos sibi justitia devinxit. Simile est quod Scipio Africanus in Hispania egisse legitur, cui quum virgo nobilis omnium in se decoris admiratione convertens oculos, adducta esset, eam sponso nomine Alicio reddidit, adjiciens et aurum, quod parentes in redemptionem captivæ attulerant, ut esset virgini in dotem, aut marito in munus nuptiale. Itaque multiplici magnificentia universa gens victa, quæ forte alias cessura non fuerat, Romani imperii populo accessit. Camillio Faliscos obsidenti, magister ludi liberos Faliscorum tanquam ambulandi causa, extra murum eductos, tradidit, dicens retentis obsidibus, civitatem, necessario facturam imperata. Camillus vero non solum sprevit perfidiam, sed restrictis manibus post terga, magistrum virgis agendum ad parentes pueris tradidit, adeptus beneficio victoriam, quam fraude non concupierat. Nam Falisci ob hanc justitiam sponte se dediderunt. Extat quoque ejusdem Camilli non ignobilior titulus. Quum enim post subactas civitates et triumphos insignes, militaris manus invidia concitata, damnatus et expulsus esset civitate, quasi præda communi iniquius distributa: irruentibus Senonibus Gallis in urbem, et Romanis undecimo milliario victis apud flumen Alliam, nec in ipsa urbe quicquam præter Capitolium servari posset, et hoc auro dato, ut Galli recederent, Camillus etiam ingratæ compatiens patriæ, eosdem cecidit, aurum abstulit, Romanorum aquilas reportavit. Unde in sexto Virgilii, inter cæteros Æneadas prædiscit Æneas

referentem signa Camillum.

Itaque ab exilio revocatus, tertio triumphans urbem

ingressus est, et appellatus secundus Romulus, quasi alter patriæ conditor. Julius Hyginus in libro sexto de vita rebusque virorum illustrium, quod de Fabricio sequitur, refert. (Nam præcedentia Plutarchi in institutione Trajani, et Julii Frontini in libro strategematum sunt.) Venerunt ergo secundo legati Samnitum ad C. Fabricium, multas et magnas res memorantes, quæ bene ac benivole post redditam pacem Samnitibus fecerat, offerentes dono grandem pecuniam, et orantes ut eam acciperet et uteretur, eo quod multa ad necessitatem victus, et splendorem domus tanto viro deesse constaret. Nihil enim lautum, paratumque erat pro amplitudine hominis, et dignitate virtutis. Fabricius vero planas manus ab auribus et ad oculos, et infra, et deinceps ad nares, et ad os, et ad gulam, et deinde ad ventrem et ima, deduxit, et legatis in hæc verba respondit: Dum omnibus his membris, quæ attigi, resistere atque imperare potero, mihi nihil omnino deerit, ideoque vobis reservate pecuniam necessariam usibus vestris, nec eam quibus necessaria, aut grata non est, ingeratis. Romani siquidem non curant habere aurum, sed imperare volunt habentibus aurum. Hoc Julius Hyginus. Frontinus vero refert, quod ad Fabricium ducem Romanorum, medicus Pyrrhi Epirotarum regis pervenit, pollicitus se venenum daturum Pyrrho, dum merces sibi in qua operæ pretium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam suam non arbitratus, regi medicum detexit. Atque ea fide meruit, ut ad amicitiam Romanorum appetendam, compelleret Pyrrhum. Pace mea decertent in casu isto Valerius Maximus, et Claudius Quadrigarius, contendentes de nomine et officio proditoris. An Timochares fuerit juxta Valerium pater illius, qui in regis convivio pocula ministrabat, an secundum Quadrigarium Nicias medicus,

non multum curo, dummodo constet Consules Romanorum eo subegisse Pyrrhum, quod perfidiam fuerant aspernati. Epistolam vero Consulum ad Pyrrhum, hanc fuisse Quadrigarius refert.—Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis injuriis continuo animo commoti, inimiciter tecum bellare studemus, sed cum muniis exempli et fidei. Ergo visum est ut te salvum velimus, quo sit, quem armis possimus vincere. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi a nobis præmium peteret, si te clam interfecisset. Id nos negavimus velle, neve ob eam rem quicquam commodi expectaret, denunciavimus. Simul etiam visum est, ut te certiorem faceremus, ne quid hujusmodi, si accidisset, nostro consilio factum putarent civitates, sciturae quod nobis non placet promissis, aut pretio, aut dolis pugnare. Tu, nisi caves, jacebis. Quid referam, quod quum ei regni medietatem Pyrrhus obtulisset, ut pacem conditionibus æquis admitteret, contemptus est. Sed nec regni medietatem acquievit accipere, ut amicitiam promitteret regi. Quum vero Cyneas vir præstantissimus, qui Romam missus fuerat reversus interrogaretur qualis Roma esset, respondit se regum vidisse patriam, eo quod fere omnes tales essent illic, qualis esset solus Pyrrhus in Epiro, vel reliqua Græcia. Audita ergo constantia Fabricii, inquit rex: Hic est utique ille Fabricius, qui difficilius a virtute, quam Sol a cursu suo averti potest. Imperator Cæsar Augustus Germanicus, eo bello quo victis hostibus Germanici cognomen meruit, quum in finibus copiarum castella poneret, pro fructibus locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solvi jussit, atque ita justitiæ fama omnium fidem astrinxit. Quid de continentia dicam, rerumque contemptu, quandoquidem Plutarchi strategematica nonnulla promisi? M. Catonem eodem vino, quo

remiges, contentum fuisse traditur. Attilius Regulus, quum summis rebus præfuisset, adeo pauper fuit, ut se, conjugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum. Cujus audita morte, scripsit Senatui de successore sibi creando, et destitutis rebus obitu servi, necessariam esse præsentiam suam. C. Scipio post res prospere in Hispania gestas, in summa paupertate decessit, ne ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum; quas ob inopiam publice dotavit Senatus. Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis post amplissimarum rerum administrationem in summa paupertate defuncti. Hannibal de nocte surgere solitus non quiescebat ante noctem, crepusculo demum socios ad cœnam vocabat, neque amplius quam duobus lectis discumbebatur apud eum. Idem quum sub Hasdrubale militaret Imperatore, plerumque super nudam humum, sagulo tectus, somnos capiebat. Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane vesci solitum. Item et de Alexandro Macedone dicitur. Augustus Cæsar minimi cibi erat atque vulgaris. Fere secundarium panem, et pisciculos minutos, et caseum bibulum manu pressum, et ficus biferas, virides maxime, appetebat. Vescebaturque ante cœnam, quocunque tempore et loco stomachus desiderasset. Unde ipse in quadam epistola: Nec Judæus equidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatum servat, quam ego hodie servavi, qui in balneo post horam primam noctis, duas buccatas manducavi, priusquam ungi inciperem. Iram quoque citissime remittebat, dum injuriantis animum videret immutatum. Et sicut ipse dicebat, celerius quam asparagi coquantur. Hoc enim verbo rei festinatæ velocitatem solebat exprimere. In sermone siquidem et hoc, et quædam alia nobiliter usurpaverat,

quod litteræ ejus antigraphæ ostendunt. In quibus quum aliquid nunquam futurum credebat, illud fore dicebat ad Kalendas Græcas. Masinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulantem, capere solitum cibos legimus. C. Curius quum victis ab eo Sabinis, ex Senatus consulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit, malum civem dicens, cui non esset idem, quod cæteris, satis. Universi quoque exercitus sæpe notabilis fuit continentia, sicut ejus qui sub M. Scauro insignem gloriam meruit. Nam memoriæ tradidit Scaurus continentiam militarem: pomiferam, inquit, arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postremo die concinentibus æneatoribus, et abeuntibus nobis, intactis fructibus exercitus reliquit indemnem. Auspiciis ergo Imperatoriis Cæsaris Domitiani Augusti Germanico bello, quod Julius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentissima civitas, quæ ad Civilem desciverat, quum advenientem ab exercitu Cæsaris populationem timeret, quod præter spem inviolata, nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta, septuaginta millia armatorum tradidit mihi. Lucilius Mummius qui Corintho capta non Italiam solum, sed etiam provinciam tabulis statuisque exornavit, adeo nihil ex manubiis tantis in suum convertit usum, ut filiam ejus inopem Senatus ex publico dotaverit. Constantia quoque quum ex pluribus strategematibus pateat, in virtute Romanorum maxime claret. Eorum siquidem magnificentia et virtute, si omnium gentium historiæ revolvantur, nihil clarius lucet. Declarat hoc amplissimi splendor Imperii, quo nullum majus ab exordio, neque majoribus incrementis processu continuo dilatatum, humana potest memoria recor-

dari. Nam et quietæ libertatis, justitiæ cultu, reverentia legum, finitimarumque gentium amicitiis, maturitate consiliorum, et gravitate verborum, et operum, obtinuerunt, ut orbem suæ subjicerent ditioni. Sed quia de constantia eorum cœpimus, unum de Strategematibus Julii Frontini, pro multis ponatur in medio. Quum itaque urbis mœnibus Hannibal assideret, ostentandæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diversa porta miserunt. Iidem agrum in quo castra Hannibalis erant, defuncto forte domino, venalem ad id pretii licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat. Hi dum ab Hannibale obsidentur, et ipsi obsiderent Capuam, decreverunt ne nisi ea capta, revocaretur inde exercitus.

Cap. 8. *Quare Trajanus videatur omnibus præferendus.*

NUNC autem, ut in Trajano Plutarchi strategematicis ponatur modus, tantæ fortitudinis et civilitatis fuit, ut Romani imperii fines, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam nobiliter ampliatum, longe lateque diffunderet. Gloriam tamen militarem moderatione superavit, Romæ, et per provincias omnibus se æqualem exhibens, amicos salutandi causa frequentans, vel ægrotantes, vel festis diebus cum eisdem indiscreta vicissim habens convivia, vehiculis eorum, et vestibus indifferenter utens, publice et privatim ditans omnes, immunitates civitatibus largiens, relaxans tributa provinciis, nulli gravis, carus omnibus, adeo, ut usque ad nostram ætatem, in Senatu, non aliter principibus acclametur, Felicior Augusto, melior sis Trajano! Sic itaque memoriæ ejus delatum est,

et opinio bonitatis ejus in tantum prævaluit, ut amicis laudantibus vel assentantibus occasionem magnificentissimi præstet exempli. Recte laudatur in Julio animi magnitudo invicti, et efficacia operis, quum illius mens, et manus ad fere impossibilia sibi suffecerint. Quantus in armata militia fuerit, non modo Galli, Britonesque primum ab eo subacti, sed tota civilis belli fortuna, et Cæsareæ domus series protestatur. In litteratorio studio tantus erat, ut quaternas simul dictaret epistolas. Quis in juris civilis peritia fuerit, veteres Romanorum indicant leges. Potentis ingenii vires quam jugiter in philosophia exercuerit, prædicat et extollit vel sola inventio Bissexti. Quod autem omnibus mirabilius est, amoribus, et negotiis simul operam dabat, et in singulis, quæ aggrediebatur, tantus erat, ut eis solis vacare crederetur, simul totus erat singulorum, et omnium. Laudes vero Augusti totus orbis concelebrat, et Titum amorem humani generis, suas scilicet delitias, jucunda memoria veneratur. Ego his omnibus Trajanum præferre non dubito, qui in solius virtutis cultu, regni constituit majestatem. Ethicum juxta qui recte fecerit, regem arbitratur. Tale est illud quod sub nomine Theodosii præcipit Claudianus:

Tu licet extremos late dominere per Indos,
Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
Si metuis, si prava cupis, si duceris ira,
Servitii patiere jugum, tolerabis iniquas
Interius leges, tunc omnia jure tenebis
Quum poteris rex esse tui: proclivior usus
In pejora datur, suadetque licentia luxum,
Illecebrisque effrena favet, tunc vivere caste
Asperius, quum prompta Venus: tum durius iræ
Consulitur, quum pœna patet: sed comprime motus,
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.

Ut vero in laude Trajani facilius acquiescant, qui alios ei præferendos opinantur, virtutes ejus legitur commendasse sanctissimus papa Gregorius, et fusis pro eo lachrymis, inferorum compescuisse incendia, Domino remunerante in misericordia uberi justitiam, quam viduæ flenti exhibuerat Trajanus. Quum enim memoratus Imperator, jam equum adscendisset, ad bellum profecturus, vidua apprehenso pede illius, miserabiliter lugens, sibi justitiam fieri petiit, de his qui filium ejus optimum, et innocentissimum juvenem injuste occiderant. Tu, inquit, Auguste, imperas, et ego tam atrocem injuriam patior? Ego, inquit Imperator, satisfaciam tibi quum rediero. Quid, inquit illa, si non redieris? Successor meus, ait Trajanus, satisfaciet tibi. Et illa: Quid tibi proderit, si alius benefecerit? Tu mihi debitor es, secundum opera mercedem recepturus. Fraus utique est, nolle reddere quod debetur. Successor tuus injuriam patientibus, pro se tenebitur. Te non liberabit justitia aliena. Bene agetur cum successore tuo, si liberaverit se ipsum. His verbis motus Imperator, descendit de equo, et causam præsentialiter examinavit, et condigna satisfactione viduam consolatus est. Fertur autem beatissimus Gregorius Papa tamdiu pro eo fudisse lachrymas, donec ei in revelatione nuntiatum sit Trajanum a pœnis inferni liberatum, sub ea tamen conditione, ne ulterius pro aliquo infideli Deum sollicitare præsumeret. Unde et merito præfertur aliis, cujus virtus præ cæteris ita sanctis placuit, ut eorum meritis, solus sit liberatus. Et hæc quidem de capite reipublicæ dicta sunt.

Cap. 9. *De his qui in republica obtinent locum cordis, et quod iniqui arcendi sunt a consiliis potestatum, et de timore Dei, et sapientia, et Philosophia.*

Cordis locum, auctore Plutarcho, Senatus obtinet. Senatus vero, sicut majoribus placuit, officii nomen est, et habet ætatis notam. Siquidem senatus dicitur a senectute. Eum vero Athenienses Areopagum dicebant, eo quod in illis totius populi virtus consisteret, et quum ab eis præclara plurima inventa sint, nihil salubrius, nihil gloriosius institutum est quam Senatus. Quid enim nobilius est cœtu senum, qui emeriti a vulgaribus officiis, ad consilii et regiminis officium transeunt, et in marcido corpore exerunt mentis vires? Eo sapientiæ magis apti negotiis, quo in exercitiis corporis minus possunt. Eorum utique tantus honor extitit apud Græcos, ut duces Reipublicæ nusquam procederent, nihil egregium ageretur, quod senes instituti non inducerent, aut approbarent, et quod magis est ab initio urbis conditæ, nomina eorum aureis literis scripta sunt. Ipsique patres conscripti appellati, qui alios sapientia, ætate, et affectu paterno præcedebant. Penes istos consiliorum erat auctoritas, et omnium publice gerendorum. Cæterum licet ab ætate nominis videatur esse origo, hanc ego arbitror tam corporis esse quam mentis. Ætas namque mentis sapientia est, in qua omnium officiorum consistit distributio, et artificium totius vitæ. Ars namque recte vivendi (ut Stoicis placet) ars artium est. Nullam vero esse artem maximarum rerum, quum in minimis quoque artem esse nullus ignoret, opinio est hominum parum considerate loquentium, et in maximis rebus errantium, omnia magis pro libito statuentium, quam pro veritate. Est autem, ut antiquis

Philosophis placet, sapientia, rerum divinarum humanarumque princeps, et gerendorum omittendorumque scientia. Huic vero insistere philosophari est, eo quod Philosophia sit studium sapientiæ. Ut ergo antiquis placuit, ad ostium sapientiæ philosophia pulsat, et quum ei apertum fuerit, anima rerum luce dulciter illustrata, nomen Philosophiæ evanescit. Aut, sicut perspicacioribus visum est, voluntatis appetitus impletur, quum flos studii vergit in fructum. Nam philosophiæ finis, sapientia est. Sed nescio quonam pacto jam versamur in fine illius, cujus initium nondum agnovimus, quod in rebus omnibus potentissima pars esse censetur. Veruntamen qui finem novit, initium ignorare non potest, quum radix initii, per multiplices virtutis tramites, usque ad coronam finis, fructusque dulcedinem, vivacitatis suæ soliditate pertranseat. Ecce, inquit beatus Job, timor Domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligentia. Aliam vero radicem sapientiæ nusquam invenio, quum in eo consentiant omnes, quod initium sapientiæ timor Domini. Timor ergo initium, et in timore processus est, et omnium virtutum culmen, sive illud caritatem, sive sapientiam dicas, non usquequaque alienum est a timore. A filiali servilem divide: in hoc initium, in illo sapientiæ constitue profectum, et exinde perfectionem. Quocunque modo se luxus verborum extollat, verum est, quia sapientia initiatur in timore, et quod sanctus timor Domini permanet in sæculum sæculi. Manet itaque radix, et incrementis gratiæ invalescens in ramos virtutum proficit, et vis ejus ad fructum perfectæ caritatis usque pertingit, quæ pœnarum nescit aculeos, quum non sit metus in caritate, qui pœnam habet, et sit timoris indicium, quod bona opera jugiter facit, et justitiæ continens eandem apprehendit. Metus ergo videtur

cedere, dum gratia proficit ad virtutem; quia jam non timet serviliter, qui filiali affectu ad reverentiam, et bona opera incitatur. Semper, inquit beatus Job, quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. Utique se non quandoque dicit timuisse, sed semper, et eum perfectum esse non dubitas, cui ipsius Domini testimonio, vir similis non erat in terra. Nec eum metu pœnarum, caritate deducta, credibile est a malis temperasse, quem in perfectione justitiæ fuisse non ambigis consummatum. Jam in commendatione timoris sermo processit, et nondum innotuit, quid sit timor. Sed utinam consistat in corde, cujus appellatio toties versatur in ore. Si enim mentem ille tetigerit, lingua efficacius, et sibi salubrius disputabit. Nam in ore frustra volvuntur verba, si virtutis deficiunt opera. Est autem timor Dei, sicut beatissimus Papa Gregorius asserit, nihil eorum quæ agenda sunt, prætermittere. Hoc utique prætermittitur, quod nec opere, nec voluntate impletur. Quicquid enim vis, et non potes, factum Deus reputat, eo quod voluntas plena totius operis mercedem consequitur. Certum est autem, quia qui Deum timet, nihil negligit, et bona facit. Qui vero diligenter omnia investigat, et cognitis rebus, quæ sunt agenda, exequitur, proculdubio sapiens est, et aptissimus consiliis principum, [seu a prælatione non est arcendus, si morum gravitate illustratur.] Ubi tanta morum gravitas innotuerit, ætatem corporis frustra quisque causatur. Hic est enim senex, quem præeligendum consiliis, sapientiæ monita docent. Ait enim: Senectus venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata. Gloria senum canities. Cani sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. Beatus plane qui hanc apprehendit ætatem, ut de innocentia vitæ, conscientiæ suæ testi-

monio gaudeat. Sed dicis forte: Quis est hic, et laudabimus eum? Utique non eum arbitror expectandum dandis consiliis, qui peccatum non fecerit, sed quem peccare non juvat, qui peccatum oderit, virtute gaudeat, et eam magno desiderio concupiscat, hominem scilicet bonæ voluntatis. Sed nec istud ad unguem resecandum est, benigniori potius ut dicitur Minerva, qui non simpliciter, sed aliorum collatione innocens videatur. Quis enim gloriabitur, se usquequaque castum habere cor, quum et astra munda non sint in conspectu illius, qui in angelis suis reperit pravitatem? Iniqui ergo arcendi sunt, superbi et avari, et omnis hujusmodi pestis hominum. Nihil enim perniciosius est iniquo divitis consiliario. Omni, inquit, custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit. Est itaque providendum potestati, ne consiliarii ejus indigeant, ne aliena immoderatius concupiscant. Quod etiam ad eos usque protenditur, qui in corpore reipublicæ, interiorum obtinent vicem, quos quæstores et commentarienses, et rerum privatarum comites esse prædiximus. Hæc enim omnia ad satietatem reficienda sunt, et hanc ex necessitate, et usu, habita ratione personarum, oportet interpretari. Si enim reficiantur avidius, et minus digerant, generant morbos, aut incurabiles, aut difficiles. Impossibile siquidem est, quemquam justitiam et pecuniam sequi. Aut enim uni istorum quilibet adhærebit, et alterum contemnet, aut torquebitur altero, melioris expers. Avaro namque, teste sapientia, nihil scelestius, et nihil iniquius quam amare pecuniam. Hic enim animam suam venalem habet, et in vita sua projecit intima sua. Et forte ideo crates pectoris, costarumque soliditatem, et extremæ cutis claustrum, natura diligentissima parens, circumposuit intestinis, duo adversus omnem exteriorem violentiam fierent

tutiora, et eis, quod necesse est, ministrat, nec unquam sine salutis suæ dispendio, exterioribus exponuntur. Oportet autem in republica hanc naturæ opificis servari imaginem, et his necessariorum copiam de publico ministrari.

Cap. 10. *De lateribus potestatum, quorum necessitas explenda est, malitia reprimenda, [et de causidicis, quorum lingua damnifica, nisi funibus argenteis vincta fuerit, de munerum acceptoribus, et quod munus est a manu, a causa, a tempore, a loco, vel modo.]*

Sed et in lateribus, his scilicet qui principibus debent assistere, hæc naturæ formula servanda est. Constat enim quia a convictu mores formantur. Qui tangit picem inquinabitur ab ea,

Uvaque contacta livorem ducit ab uva.

Nec domi illorum justitiam esse credas, aut veritatem, aut pietatem, apud quos vides omnia esse venalia. Christus ipse exclusus est, et si pulsat ad ostium, non aperitur ei, fugiunt et fugant gratiam, qui omnia ad pretium, et gratis faciunt nihil. Si preces porrigendæ sunt, si causa examinanda, si executioni mandanda sententia, si conficienda cautio, omnia nummus agit, veritas cæca est, pietas manca, dum

Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
Tantum habet et fidei. ——
—— Contemnere fulmina pauper
Creditur atque deos, diis ignoscentibus ipsis.

Qui corruptior moribus, et corrumpentior muneribus, apud istos beatior est. Si principum manus evaseris, grandis tibi restat via, arcta, et ardua: antequam tortores extremos effugias, sudandum est tibi. Ecce instrumenta tua conficit Cossus, si cum salutare li-

cuerit, pro magno reputa. Si schedulam non attuleris, frustra accedes. Si autem attuleris, inutilis est, nec acquiescet ut manus nobilis vitio membranæ degeneret. Quid multa? Suam necesse est comparari, quum nec opera, nec calamus, aut sepiolæ, aut nigræ loliginis succus, tibi constet inemptus. Sed et ipsas syllabas, et apices, nisi eum tibi propitium feceris, sic distorquebit, tot tibi verborum ponet tendiculas, ut pro pace bellum, pro quiete ligitium, amici instrumento videatur inscribere. Si cingulum forte tibi venustius fuerit, si incisorium aptius, si quid in minuta supellectili decentius, rebus ejus connumera, nisi tibi perire velis operam, et impensam. Aut enim precibus extorquebitur, aut eas liberalitate prævenies. Tandem pileum qualecunque sit, asportabit amicus in memoriam tui. Jam a Cosso digrederis, sed tibi ignis purgatorius imminet, superest Veiento, quem multa sollicitabis instantia, et magno artificio gestus, precum, et munerum, ut te clauso labello respiciat. Tunc de singulis verbis in consilium itur, deliberationi præscribitur tempus, et apices singuli ponuntur in statera. Nisi eum præmulseris, occurret tibi non fideliter rei gestæ concepta series, aut stylus incultus oberit, aut a publica forma notarii vel scriniarii divertens benignitas, aut negligentia juris, et aliquis semper nodus pecunia vindice indigebit. Ut vero minimum lædat, longa expectatione torqueberis, dum differtur quod negari non potest. Experto crede, in manus eorum millies incidi, et ut aliquid de fabulis mutuemur, portitor immitis Charon, qui nemini pepercit unquam, istis longe clementior est. Stipe siquidem, vel triente solet esse contentus. At isti asses integros sibi multiplicari jubent. Sed quid est, quod apud curiales omnia queror esse venalia, quum ea etiam quæ non sunt, rerum scilicet privationes, venalitio

constet esse obnoxia? Non opus, non sermo, gratuitus est, non tacetur nisi ad pretium. Silentium namque res venalis est. Hoc forte a Demosthene acceperunt, qui quum Aristodemum actorem fabularum interrogasset, quantum mercedis uti ageret accepisset, et responderetur ei talentum: At ego, inquit Demosthenes, plus accepi ut tacerem. Causidicorum siquidem est lingua damnifica, nisi eam, ut dici solet, funibus argenteis vincias. Nec unum nisi forte potentissimus sit, proficit illaqueare muneribus, quia in quo unius tibi conciliatur gratia, aliorum invidia concitatur. Sibi namque præreptum arbitrantur, quod aliis erogatur. Hoc autem a maximis pertransit ad minimos, qui nisi mulceantur obsequiis, et reficiantur muneribus, sibi fieri injuriam suspicantur.

Maxima quæque domus servis est plena superbis,

et eadem cupidis plena est et avaris. Illi tamen perniciosius nocent inter omnes Curiæ nugatores, qui sub prætextu honestatis, et liberalitatis, miseriæ suæ solent ineptias colorare, qui nitidiores incedunt, qui splendidius epulantur, qui propriam ad mensam sæpius extraneos compellunt accedere, humaniores domi, foris benigniores, affabiliores in sermone, liberiores in sententiis, in proximorum cultu munifici, et omnium virtutum imitatione præclari. Ut enim ait ethicus: totius injustitiæ nulla est capitalior, quam eorum, qui quum maxime decipiunt, id agunt, ut boni viri esse videantur. His utique et virtutis umbra licentiam facit, et unde vix oportuerat sperari veniam, gloriam assequuntur. Possunt impune plurima extorquere, qui parvo non possunt, imo non dignantur esse contenti. Notum quidem est, et generale proverbium, quia

Serviet æternum, qui parvo nesciet uti.

Ne tamen cum his me bellum inexorabile gerere putes, munera curiales licenter accipiant, dum non

extorqueant impudenter. Pudor autem abjicitur, simul ac ad exactiones ventum est. Verbum, inquit, verecundum supplici ac submissa voce dicendum, Rogo, nec gratis tulit, qui quum rogaret accepit. Bis enim emit, qui rogat. Ad rei namque vel spei pretium, verecundiam vendidit. Munus vero justæ reprehensionis non habet notam, quod devotio liberalitatis obtulit, non improbitas deprecantis extorsit. Ita tamen ut iniquorum munera non acceptet, quum ingrati hominis sit, votis non fovere beneficium, et impium pro muneribus justificare, dicente Domino, sit iniquum. Utique beneficium accipere est vendere libertatem, et dedecens est servos esse qui debent aliis imperare. Verumtamen et causæ ratio habenda est et personæ, ut nec a turpi, nec turpiter accipiatur, quod ex loco, et tempore, et modo latius oportet inquiri. Nam plerumque a manu, plerumque a causa, a tempore interdum, interdum a loco, vel modo, splendent munera vel sordescunt. At improbitas curialium eo usque innotuit, ut de testimonio conscientiæ, de venustate morum, de odore opinionis, de sinceritate causæ, de torrente eloquentiæ, nisi pretio interveniente, quis frustra confidat.

Ipse licet venias Musis comitatus, Homere,
Si nihil attuleris, ibis Homere foras.

Non modo leones et tigrides, eloquentiæ beneficio lenisse dictus est Orpheus, sed apud ipsum Ditem vox dulcior peroravit, canemque tricipitem exoravit causa favorabilior, ut admissam semel Eurydicem contra morem inferorum liceret educere. Tu vero licet Orpheus sis, aut Arion, vel ille qui solo testudinis sono, saxa, ut dicitur, emollivit, nihil apud curiales efficies, nisi plumbea eorum corda aureo vel argenteo malleo vanitatis vel cupiditatis incude emollias. Inclementiam Cerberi omnes abhorrent. Ego

me credo vidisse ostiarios Cerbero duriores. Apud inferos tamen Cerberus unus est. Quot sunt diverticula Curialium, tot Cerberi sunt. Atrienses quoque Cerberos sustinebis, totamque familiam, quæ semper aut mordet, aut latrat. Omnes vero quotquot sunt, in uno medicos audierunt, dicentes: Dum dolet accipe, facturi etiam si sibi expedire crediderint, ut doleat quod sanum est. In uno tamen piissimos esse miraberis, quod querelas libenter audiunt, fovent humiliorum causas, et eo usque patrocinantur afflictis, dum exhauriant loculos pleniorum. Nam quocunque modo causa procedat, hoc semper agitur ut loculi impleantur, etsi avaritia nequeat satiari. Quisquis in istorum manus inciderit, si pœnitens invenitur, opinor hæc tormenta ei sufficere posse ad veniam. Nihil enim adeo grave est, quod hic expiari non possit. Quid enim miserius est, quam superbis assidere liminibus, prætergredientium tolerare fastum, et contemptibilium calcari contemptu, perferre molestias excussorum, et ab indignis quævis indigna perferre? Socrates, quum eum Alcibiades interrogaret, quare Xanthippem uxorem admodum morosam et jurgiosam, et quæ diu noctuque muliebribus scatebat molestiis, domo non abigeret, inquit: Quum talem domi perpetior, insuesco, et exerceor ut cæterorum quoque foris petulantiam, et injuriam facilius feram. Veteri celebratur proverbio: Quia vacuæ manus temeraria petitio est, et profecto importunus precator est, qui dandas res ad verba confidit. Utrobique enim, scilicet apud curiales et medicos, obtinet,

Pro solis verbis, montanis utimur herbis,
Pro caris rebus, pigmentis et speciebus.

Inter alios tamen benigniores sunt, qui minimum possunt, licet fere omnes proni sint ad nocendum, quod cuivis longe facilius est, quam prodesse. Ex-

erceant ergo nundinas suas, loculos alienos exhauriant, farciant suos, possideant quantum Pacuvius, montibus aurum exæquent, nec ament aliquem, nec amentur ab ullo, sint admirationi ignotis, dum domesticis sint odio, vel contemptui. Tale aliquid in veterum Romanorum scriptis invenies. Quum P. Cn. Græcinus, aut si alio potius dicitur nomine, argueretur ab amicis, quod uxorem formosam, castam, et nobilem repudiaret, respondit: Et hic soccus quem cernitis, novus, elegans, et inspectoribus omnibus placens est, sed nemo scit præter me solum ubi me premat. Legitur in libro Numerorum, quod cum Madianitis fornicans Israel, indignationem Domini provocaverit, donec Phinees Zambri, filium Salomi cum succuba Madianitide, educto ense transverberavit, et in occasu nocentum quievit ira Dei. Factus est ergo sermo Domini ad Moysen dicens: Tolle cunctos principes populi, et suspende eos contra Solem in patibulis. Peccaverat quidem populus, et fornicatio principum non exprimitur, rapi tamen præcipiuntur principes ad patibulum, et in pœna eorum quies delinquenti populo reparatur, eo quod ex negligentia præsidentium sæpissime provenit excessus subditorum. Refert itaque potestatis istorum cohibere malitiam, et eisdem de publico providere, ut omnis grassandi occasio subtrahatur. Quod et in jure Romano antiquitus cautum est, alioquin auctor videbitur maleficii, quod prætermisso officio emendare contemnit. His enim flagellis hominum, innocentiumque terroribus, quo præclarior et potentior, eo plenior et perniciosior curia est. Frequens etenim est, ut curia recipiat vel faciat vitiosos, apud quos invalescit audacia delinquendi, quum ex familiaritate potentum, vitiis indulgetur. Sed et de anteacta vita cujuscunque, frustra præsumitur, quum inter curiales vix possit innocentia

retineri. Quis est enim cui virtutem non excutiant curialium nugæ? Quis est tantus, quis tam solidus, ut corrumpi non possit? Optimus est qui resistit diutius, qui validius, qui corrumpitur minus. Nam ut sit virtus incolumis, a curialium vita divertendum est. Provide, quisquis hoc dixerit, et prudenter curiæ naturam expressit:

exeat aula,
Qui vult esse pius.

Unde eleganter fons Salmacis, infamia molliciei insignis, eidem comparatur. Ut enim in fabulis est, unda illius aspectu decora est, gustu dulcis, suavis tactu, et omnium sensuum usu gratissima, sed tanta mollicie ingredientes enervat, ut viris effeminatis nobiliorem adimat sexum; nec ante quisquam egreditur, quam stupeat et doleat se mutatum esse in feminam. Aut enim cedens omnino sexus in deteriorem degenerat, aut veteris dignitatis aliquo manente vestigio, hermaphroditum induit, qui quodam delinquentis naturæ ludibrio, sic utriusque sexus ostentat imaginem, ut neutrius retineat veritatem. Hac autem poetici nube figmenti nugarum curialium repræsentatur imago, quæ viros abjecta virtute emolliunt, aut virtutis imagine retenta pervertunt. Qui curialium ineptias induit, et philosophi, vel boni viri officium pollicetur, Hermaphroditus est, qui duro vultu et hispido muliebrem deturpat venustatem, et virum muliebribus polluit, et incestat. Res siquidem monstruosa est, Philosophus curialis: et dum utrumque esse affectat, neutrum est, eo quod curia philosophiam excludit, et ineptias curiales philosophus usquequaque non recipit. Non tamen ad omnem curiam comparatio transit, sed ad illam duntaxat, quæ insipientis distemperatur arbitrio. Qui enim sapiens est, nugas abigit, componit domum, et universa illius subjicit

rationi. Ut enim ait Sapientia: Quæ communicatio sancto homini ad canem, aut luci ad tenebras? Omne animal diligit sibi simile, et omnis homo proximum suum. Omnis caro ad similem sibi conjungitur, et omnis homo sociabitur simili sibi. Si lupus agno aliquando communicavit, sic peccator justo.

Cap. 11. *De oculis, auribus, et lingua potestatum, et de officio præsidis, et quod judicem oportet habere juris et æqui notitiam, voluntatem boni, et potestatem exequendi, et quod juramento debet esse alligatus legibus, et a sordibus munerum alienus.*

SEQUITUR oculorum, aurium, et linguæ, collatio, quam in præsidibus provinciarum consistere superius dictum est. Præses igitur est qui in jure reddendo, provincialibus præsidet. Hic autem æqui et iniqui debet habere notitiam, et facultatem, et animum ejus, quod justum est, exequendi. Nam sicut medico eventus mortalitatis imputari non debet, ita si quid triste per imperitiam ejus contigerit, ei merito imputatur. Quod si novit, et non vult, non ex ignorantia, sed ex malitia condemnatur. Finis siquidem utriusque damnatio est: licet ignari mitius puniantur, nisi forte ignorantiam negligentia procuraverit. Nam si ignorantia invincibilis est, non affert mortem, sed ab innatis tenebris excusatur. Si vero scit, et vult æquitati servire, nec potest, non tam præsidis est culpa, quam principis. Sed ad religionem judicis hæc eadem pertinere, certissimum est, quum ipsum juris oporteat habere notitiam, voluntatem boni, vires exequendi, et sacramento debeat esse legibus obligatus; ut sibi omnino illicitum noverit, ab earum sinceritate divertere. Nam de sapientia ejus, sapientia docet. Judex, inquit sapiens, judicabit populum suum, et principatus sensati stabilis erit. Secundum

judicem populi, sic et ministri ejus, et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. Sed et vires necessarias esse, non tacuit, dicens: Noli quærere judex fieri, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in agilitate tua. Non pecces in multitudine civitatis, nec te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata, nec enim in uno eris immunis. Noli esse pusillanimis in anima tua, exorare et facere eleemosynam non despicias. Ne dicas in multitudine munerum meorum respiciet Deus, et offerente me Deo altissimo munera mea suscipiet. Non irrideas hominem in amaritudine animæ, est enim qui humiliat et exaltat circumspector Deus. Ex his diligenti lectori occurret, quod voluntas boni non minus judici necessaria est, quam notitia, vel potestas, quum non modo de suis, sed ex alienis delictis teneatur, et duplici suorum et aliorum prematur onere, ut nec in multitudine munerum citra munditiam voluntatis sit ei fiducia ante Deum. Unde et Plato egregie quidem et luculenter (si tamen audiatur) eos, qui de reipublicæ gerendo magistratu contendunt, ita inter se versari asserit, ut si nautæ sub adversa tempestate decertent, quis eorum potissimum debeat gubernare. In quo fortunæ calculo, aut nullus, aut rarus, idemque temerarius est, qui sine arte et viribus vendicet magistratum. Et in eo quidem tempore nihil miserabilius vidi, quam judices scientiæ legis ignaros, bonæ voluntatis inanes, quos convincit amor munerum et retributionum, et id virium quod habent in obsequio avaritiæ, jactantiæ, aut carnis et sanguinis exercentes, et a necessitate sacramenti legitimi absolutos. Ex quo planum est, principes qui eis ordinariam jurisdictionem contulerunt, juris esse ignaros vel contemptores. Sed quicquid de peritia juris dicamus, aut de viribus exequendi,

judicem oportet esse religiosissimum, et qui omne iniquum morte ipsa magis oderit. Quia ergo præsides ordinariam habent jurisdictionem, vel juris dicendi potestatem, ipsorum et judicum aliorum una est speculatio, et quod de his dicitur, facile ad aliorum consequentiam trahitur. Est itaque primum quod ex necessitate officii utrisque indicitur, ut justitiæ in omnibus pareatur, et nihil eorum quæ facienda sunt, fiat ad pretium. Nam quod injustum est, usquequaque non licet, ut nec pro temporali vita fieri liceat. Quod vero justum est, mercedis interventu non indiget, quum per se fieri debeat, et iniquum sit vendere quod debetur. Justitiam ergo vendere iniquitas est; injustitiam, iniqua insania. Hæc siquidem ubique reprobata est, ut nusquam esse debeat, illa ubique debita est, ut sine scelere vendi non possit. Neque enim Balaam ex eo culpatur, quod populi Dei causam condemnaverit, aliudve dixerit, quam quod Dominus inspirabat, sed quia avaritia excæcatus est, infidelium causam instruens quomodo ad provocandum iram Dei delinqueret Israel, dictante malitia procuravit. Quærebat ergo quomodo juste justificaret causam impii, et quasi illuso Deo, gratiam ejus subtraheret electis. Aut si adversa justificari non posset causa, hoc saltem agebat, ut et ab ista recederet Deus. Compugnantibus namque iniquis, vincere (ut dicitur) consuevit, qui viribus superior est. Balaamitas videas plurimos, qui licet iniquam nolint ferre sententiam, corrupti tamen muneribus, justitiam partis unius, in alteram quavis arte transferre moliuntur. Non facile dixerim utrum sit nequius, licet venditor æquitatis, malitiam fuco fallaciori coloret. Potest tamen videri nequior, qui officii sui principem et reginam, cui fides famulatur, quasi mercem in foro distrahit, ac si servus infidelis

dominum vendat. Omnis enim magistratus, justitiæ famulus est. Constat enim quia æquitas alienatur a venditore, licet ad emptorem non transeat, et empta iniquitas sic ad emptorem transit, ut nequaquam a venditore recedat. Et quod in aliis contractibus non reperitur, solus ille justitiam vendit, qui non habet. Siquidem ante commercium relinquit sordidum venditorem. Nonne sordidus est, qui ad acceptas, vel oblatas sordes, conscientiam polluit, et non tam justitiam venalem habet, quam animam suam? Doctor gentium divitias, honores, et totius mundi variam suppellectilem contemnit ut stercora, ut solum lucrifaciat Christum, ratus omnia, quæ dispendium saluti afferunt, sordibus aggreganda. Recte quidem et fideliter, eo quod nihil mundum, nihil honestum, nihil decens salutem impedit, sed sola turpitudo, quæ sicut dedecet, sic et immunda est, et certe inutilis, adeo damnosa, ut nullo temporali emolumento valeat compensari. Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, faciens detrimentum animæ suæ? Et vide, quia non dixit mundum inutilem ubi salus perditur, sed etiam ubi minuitur gloria. Quantumvis rutilent gemmæ, aurum splendeat, et omnibus lenociniis suis arrideat mundus, quicquid munditiam hominis perimit, sordidum; quod decorem animæ extinguit, turpe; quod honestatem subvertit, ignominiosum est. Unde et apud antiquos, etiam salutiferæ veritatis ignaros, omne quod ex debito officii gratuitum esse oportet, si fiat ad pretium, in sordibus computantur. Ipsius quoque pretii sic dilatant interpretationem; ut non modo pecuniam, speciemve contineat, sed obsequium, omnemque operam, quatenus alias non debetur. Quod enim ex sordibus est, quid erit nisi sordidum? Non enim potest arbor mala, fructus bonos facere, quum in eo vis naturæ

consistat, ut similia ex similibus procreentur. Cæterum quia præsidum, et aliorum judicum, communem esse inspectionem præmisimus, æquitatis, et publicæ quietis ministri sunt, quos tanto circumspectiores, et cautiores oportet esse, magisque sollicitos, quo illius reservantur examini, cujus prudentia circumveniri non potest, aut justitia corrumpi: illo obtinente, ut in quo judicio judicaverint, judicentur, et mensuram bonam et confertam, et coagitatam, et supereffluentem in sinus suos a judice justo recipiant.

Cap. 12. *De sacramento judicum, et collatione Pythagoræ etAlexandri, et in quibus rebus gratiam partibus possit facere judex, et de quæstionibus captiosis.*

Et quidem judices sacramento legibus alligantur jurati, quia omni modo judicium cum veritate, et legum observatione disponent. Ipso quoque jure cautum est, ut sacrorum Evangeliorum scripturæ terribiles, ante sedem judicialem deponantur, ibique ab initio litium, ad finem usque permaneant, nec amoveantur, nisi sententia recitata, quo totius consistorii latitudo, Dei ipsius repleta præsentia, omnibus ad sacrosanctas scripturas metum incutiat, et reverentiam, et ab inquisitione veritatis omnis iniquitas propulsetur. Omnes quoque carnis et sanguinis, religio judiciaria, propellit affectus, evacuans iram et odium, metum et amicitiam: quia, ut ait Julius Cæsar, haud facile animus verum providet, ubi ista proficiunt. Hinc est illud proverbium, auctore Cicerone apud antiquos celeberrimum: exuit personam judicis, quisquis amicum induit. Æquitas enim cui judex obsequium debet, odii sinistram, aut amoris dextram nescit. Nam a veritate non licet in judiciis declinare. Ut vero plurimum indulgeatur

amicitiæ, amico interdum dilationis gratiam facit. Hoc tamen ipsum raro, et non nisi causa cognita. Porro dum causa anceps est, dilatio protelatur, si non contentionis, saltem decisionis. Nam judicia festinata, pœnitentiam pariunt. Unde et Græci, quum urgentur ad sententiam antequam de causa liqueat, respondent patres suos solem apud antipodes non vidisse; sed expectasse semper, donec et ipsis oriretur. Dicunt enim præproperum esse viatorem, qui antequam lucifer oriatur, crassis adhuc tenebris, luceque remota, diætam aggreditur. Sed nec judicem terreat auctoritas ligatorum, quum Pythagoræ in longissimum tempus sit dilata petitio, et Alexandri Macedonis in castrensi judicio sit causa damnata. Quod et ille acceptum habuit, judicibus agens gratiam, quorum in eo fidem probaverat, quod justitiam omni potentatui præferebant. Nihil vero præclarius de Alexandro illo, quem publica opinio magnum asserit, in aliqua historia meo judicio reperi. Mihi quidem semper, ut tamen pace eorum loquar, qui temeritatem virtuti præferunt, ditissimo Alexandro pauper Pythagoras major erit. Quod ut mecum conjicias, collationem Philippi et Alexandri, Trogo Pompeio, vel Justino compendiario ejus, si mavis, auctore, revolvamus. Ait ergo: Fuit Philippus rex, armorum quam conviviorum studiosior, cui maximæ opes erant instrumenta bellorum, divitiarum quæstus, quam custodia solertior. Itaque inter quotidianas rapinas, semper inops erat; misericordia in eo et perfidia, pari jure dilectæ. Apud eum nulla ratio vincendi turpis, blandus pariter et insidiosus alloquio, qui plura promitteret, quam præstaret. In seria et jocos artifex, amicitias utilitate, non fide colebat. Gratiam fingere in odio, instruere inter concordantes odia, apud utrum-

que gratiam quærere, solemnis illi consuetudo. Inter hæc eloquentia et insignis oratio, acuminis et solertiæ plena, ut nec ornatui facilitas, nec facilitati inventionis deesset ornatus. Huic Alexander filius successit, et virtute et vitiis patre major. Itaque vincendi ratio utrique diversa. Hic aperta, ille artibus bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic palam fusis. Prudentior ille consilio, hic animo magnificentior. Iram pater dissimulare, plerumque etiam vincere: hic ubi exarsisset, nec dilatio ultionis, nec modus erat. Vini nimis uterque avidus, sed ebrietatis diversa vitia. Patri mos erat etiam de convivio in hostem procurrere, se temere periculis offerre. Alexander non in hostes, sed in suos sæviebat. Quamobrem sæpe Philippum vulneratum prælia remisere, hic amicorum interfectorum convivio frequenter excessit. Regnare cum amicis ille volebat, hic in amicos regna exercebat. Amari pater malle, hic metui. Litterarum cultus, utrique similis. Solertiæ pater majoris, hic fidei. Verbis atque oratione Philippus, hic rebus moderatior. Parcendi victis, filio animus promptior et honestior. Frugalitati pater, luxuriæ filius magis deditus erat. Quibus artibus orbis imperii fundamenta pater jecit, operis tanti gloriam filius consummavit. Ast in uno non modo patris, sed omnium ingenuorum transcendit vitia, quod incontinentissimæ fuit invidiæ, adeo ut etiam paterni triumphi ei lachrimas extorquerent, ac si ei virtus paterna omnium gerendorum præriperet gloriam. Eos etiam aut propriis manibus interficiebat, aut rapi præcipiebat ad pœnam, qui paternæ virtutis præconia prædicabant. At Pythagoras apud Philosophos tantæ extitit auctoritatis, ut ad omnium quæstionum decisionem sufficeret, si in parte crederetur Pythagoras

extitisse. Tantum namque opinio præjudicata poterat, ut nihil convalesceret ab opposito, dum hoc ipse dixisse diceretur, et ex usu acquiescentium, vox Ipse pronominis, Pythagoram indicabat. Quum enim simpliciter dicebatur, ipse hoc dixit, ex præcepta auctoritate, teste Tullio, Pythagoram intelligi oportebat. Hic tamen tota auctoritate sua, nequaquam judicium flexit, sed adhuc interveniente dilatione, propter rei ambiguitatem pendet sententia. Thema quidem hujusmodi est: Evallus adolescens dives, eloquentiæ discendæ gratia, causasque orandi cupiens fuit. Hic in disciplinam Pythagoræ se dedit, promittens pecuniam quantam Pythagoras petierat, data medietate antequam ingrederetur, daturus alteram quo primum die causam apud judices perorasset, et vicisset. Postea quum diutius auditor, assectatorque Pythagoræ fuisset, facundiamque promovisset a studio, et transcurso tempore longiori, causantibus patrocinium denegaret, ut putabatur, ne doctoris impleret mercedem, habito consilio, litem cum eo Pythagoras contestatur. Quum ergo ad judices ineundæ constituendæque causæ venissent gratia, Pythagoras sic exorsus est. Disce, inquit, stultissime adolescens, utroque id modo fore, uti reddas quod peto, sive pro te pronunciatum erit, sive contra te. Nam si contra te lis erit data, merces debebitur mihi ex sententia, quia ego evicero: sin vero secundum te judicatum erit, merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris. Ad ea placide Evallus. Opto, inquit, huic tuæ tam anticipi captioni isse obviam, si verba non ipse facerem, atque alio patrono uterer. Sed magis in ista victoria, præludium est, quum te non in causa tantum sed in argumento quoque isto evicero. Disce ergo tu, magister sapientissime, utroque modo futurum uti non reddam quod petis, sive contra me pronunciatum

fuerit, sive pro me. Nam si judices pro causa mea senscrint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego vicero; si contra pronunciatum fuerit, nihil tibi ex pacto debeo, quia non vicero. Sic ab adolescente discipulo, magister eloquentiæ inclytus suo argumento confutatus, et captionis versutæ, et excogitatæ frustratus fuit. Tunc judices, ut antiquæ historiæ verbis utar, dubiosum hoc inexplicabileque esse quod utrimque dicebatur rati, ne sententia sua utramque in partem dicta, ipsa sese rescinderet, injudicatam reliquerunt, causam in diem longissimum protelantes. Nec multum refert ad propositum, Pythagoras, an Protagoras, sicut Quintiliano placet et Aulo Gellio, litigaverit, neque enim vis est in nomine, dum constet rem ambiguam sine temeritate diffiniri non posse. Sunt autem multæ captiosæ quæstiones, quæ tutius et commodius, præsertim in judiciis, differuntur, quam accelerentur. Unde et apud Dialecticos, genus hoc Tractus appellatur, et a Græcis dicitur Ζήτησις, ubi, quicquid verum esse statueris, falsum reperitur. Et, si plerumque in his per exceptionem doli mali possit res temperari, et æquitas ipsa juris interdum queat mitigare rigorem, nisi urgentissima rerum necessitas cogat, in talibus sententiam expedit differre, quam ferre. Fere a puero didicisti, quia in quæstionibus quæ habent positiones implicitas, et quæ latenter involvunt contraria, laboriosa solutio est, nisi forte te antiquo Nestore reputes cautiorem. Ne credas somnio, Agamemnoni dictum est in somnis, dum in excidio Trojæ Græcia laboraret. Hujus quoque somnii interpretationem, Jovi censuerunt Græcorum sapientissimi reservandam. Laborantes vidi quamplurimos, dum quæritur an qui dicit, ego mentior, verum dicat. Sed neminem vidi qui Scyllam vitaret et Charybdim, nisi debilem aut

propitium sustinuerit hostem. At in litigiosis disputationibus et declamationibus scholasticis, sine periculo isto ista versantur. Sed ubi ad forum ventum est, in quo inanis ostentatio ingenii conquiescit, et seria duntaxat agitantur, sine periculo litigatorum, aut judicis, in sententiæ calculo non erratur. Nec est, ut opinor, quicquam utilius, quam periculum differri, si omnino vitari non potest. Iniquissimum tamen est, jurgia protelari, quum alterutrius litigantium periclitatur utilitas, et rei difficultas moram non contrahit. Quicquid igitur expediri potest, accelerandum est; quod consultiore tractatu indiget, differendum.

Cap. 13. *Quomodo judicium debeat ordinari, et de conceptione sacramenti calumniæ, quod ex necessitate præstant actor et reus, et quid immineat illi, qui juramentum subire detrectat, et de sacramento advocatorum, et pœna calumniatorum, sive prævaricantium, aut tergiversantium.*

Ut vero rerum veritas citius illucescat, litigatores ipsos, personas videlicet principales, non ante ad litem judex admittet, quam ei præstito sacramento faciant fidem, quod justitiæ suæ insistent, et calumniam omnem procul facient. Actor quidem juret, non calumniandi animo litem movisse, sed existimando bonam habere causam, et quod nihil in tota lite faciet calumniose, ut nec probatio, nec dilatio frustratoria exigatur, sed id solum quod justitia videtur exigere. Reus autem jurabit, quod putans se bona instantia uti, pervenit ad reluctandum, et quod in nullo totius litis articulo calumniose versabitur, id solum a judice, vel adversario exigens, quod pro veritate putat ex necessitate justitiæ exhibendum. Uterque vero juramenti sui extrema clausula hoc complectetur, ut jurent se nihil dedisse, aut promisisse, aut daturos

esse, vel per se, vel per mediam personam, sive judicibus, sive aliis quibuscunque personis pro ea causa, exceptis his, quæ advocatis, et quisbusdam aliis certis personis de juris indulgentia præstari licet. Quod si actor sic jurare recusaverit, exclusus a lite cadit ab actione, tanquam improbus litigator. Reus vero detrectans subire juramentum, habetur pro confesso, et sententiam damnationis expectat. Sed et ipsi patroni causarum, quo fidelior possit esse examinatio, ab ipsa contestatione litis, juramento arctantur ad veritatem et fidem, jurantes quod cum omni virtute sua, omnique ope, quod justum et verum examinaverint, clientibus suis inferre procurabunt, nihil studii relinquentes prout cuique possibile est; et quod ex industria sua uon protrahent lites. Nam eas oportet a judicibus infra biennium vel triennium terminari. Ipsos quoque advocatos pari distributione partibus exæquabit, sive eos petierint, sive non, ut æquo Marte possit causa procedere. Hæc autem paritas, et in virtutis merito, et vivacitate ingenii, consilii profunditate, et opinione scientiæ, et nominis auctoritate consistit, ut hæc omnia, si fieri potest, apud partes quadam æquitatis lance librentur. Quod si unius præ cæteris est fama hilarior, ex officio judicantis prout poterit parti adversariæ compensabitur. Qui tamen alicujus litigatorum arcana prænovit, non patrocinabitur adversario, nisi forte citra convenientiam judicis, separatim cum pluribus aliter tractaverit, ut alteri paris defensionis copia subtrahatur. Nec est qui a judice monitus sine excusatione probabili, possit cuicunque parti patrocinium denegare, nisi forum sibi præcludi velit, ut postmodum in causis agendis minime audiatur. Si vero prævaricatus fuerit advocatus, in convictum oportet, pro qualitate commissi, pœnam gravissimam exercere. Munus siquidem

patrocinii fidelissime implendum est, et sine adversariorum injuria. Rationibus namque, non probris contendendum est, et ex edicto principis patitur opinionis dispendium, quisquis negotio derelicto, procax in adversarii sui contumeliam aut palam pergit, aut subdole. Sed licet patrono merces ex causa honorarii debeatur, concinnatorem vel redemptorem litium esse non licet, ut certæ partis emolumentum cum gravi damno litigatoris, et quadam deprecatione paciscatur. Quicquid autem patronus allegaverit præsente domino, perinde est habendum, ac si proferatur a domino, nisi ex continenti, id est, infra proximum triduum contradixerit. Licet autem patronum vinci contigerit, in nullo læditur fama ejus, si nihil omisit ex contingentibus, et clientis sui justitiam fideliter fovit. Non enim cogitur patrocinari mendacio. Si quid vero læsionis affert causa, in litigantes cadit, sive civiliter, sivr criminaliter actum sit. Hoc autem quicquid sit, sententia diffinitiva declarat, quæ reos condemnat, vel absolvit, et interdum in ipsos auctores consultissime acerbitatis effundit aculeos. Nam ut de civilibus taceatur, in quibus tamen est eadem invenire, accusatorum temeritas tribus modis detegitur, tribusque subjicitur pœnis. Aut enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiversantur. Est autem calumniari, crimina falsa intendere. Prævaricari, vera abscondere. At in universum ab accusatione desistere, tergiversari est. Sed lege Remia calumniantes ad vindictam poscit similitudo supplicii, ita tamen ut postquam reus absolutus fuerit quum de accusatoris consilio et mente constiterit, si justo errore lapsus est, absolvatur. Si vero in evidenti calumnia deprehensus est, pœna legitima condemnetur. Quod ipsius pronunciationis manifestatur verbo. Nam si pronunciatum est, non probasti, pepercit actori. Si

vero calumniatus es, condemnavit eum: et licet de pœna infamiæ nihil subjecerit, tamen potestas legis adversus eum exercebitur, adeo ut importet infamiam.

Cap. 14. *De ratione instrumentorum.*

At in ipsa disquisitione consilii, tam in civilibus quam criminalibus causis, ad examinandas probationes, instrumentorum ratio habenda est. Et quidem instrumenta dicuntur omnia, quibus causa instrui potest, sive sint testimonia, sive testes: hæc tamen illis potiora sunt, eo quod testes testimoniis præferantur. Nam quum testes examinari possint, testimonia semper, et apud omnes eadem sunt. In ipsa vero testium examinatione, non potest ex regula aliqua diffiniri, quid magis judicem sequi oporteat. Si enim omnes testes ejusdem honestatis et æstimationis sint, et negotii qualitas, ac judicis motus cum his concurrerit, sequenda sunt omnia testimonia. Sin vero quidam eorum aliud dixerint, licet in pari numero, credendum est quod naturæ negotii convenit, quod inimicitiæ aut gratiæ suspicione caret, confirmabitque judex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, quæ rei aptiora, et vero proximiora esse compererit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testium fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis assistit. Ipsis quoque præsumptionibus frequentissime stabit, donec probetur contrarium. Nam et Salomon, quum in litigio meretricum infantem dividi præcepisset, et altera eum mallet alteri vivum cedere, ipsa tamen reclamante, Nec mihi nec tibi sit, sed dividatur, illi vivum infantem restituendum censuit, quæ non acquievit, ut vivus moreretur. Argumento siquidem probabili trahebatur, ut matrem crederet quæ diligebat; quum opinionem ejus, aut

fidem, adversa probatio nequaquam evacuaret. Unde et D. Adrianus rescripsit, judicantis dilatans in examinatione testium facultatem; et verba quidem epistolæ sunt hæc: Tu magis scire potes quanta fides habenda sit testibus, qui cujus dignitatis, et cujus æstimationis sint, et qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque sermonem meditatum attulerint, an ad ea quæ interrogaveris, ex tempore verisimiliter responderint. Quæ argumenta, et quemadmodum, cuique rei probandæ sufficiant, nullo certo modo satis diffiniri potest. Alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur fidem. Hoc igitur solum tibi respondere possim summatim, non utique ad unam speciem, probationis cognitionem statim allegari debere, sed ex sententia animi tui, te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris. Judici vero plurimum licet, dum in omnibus serviat veritati, quam si (ut solet) apud improbos periclitari cognoverit, ad professionem ejus qui necessarii fuerint, evocabit, et ad testimonium compellet invitos: his tamen exceptis, quos adversus certas personas testificari jura non cogunt.

Cap. 15. *Quæ pertineant ad religionem Proconsulum, præsidum, et ordinariorum judicum, et quatenus xenia protendi liceat; et de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi.*

Pertinet autem ad religionem præsidis, providere ne potentiores viri injuriis afficiant humiliores, ne defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes. Prohibebitque illatas exactiones, et violentias factas, et extortas metu venditiones, et cautiones, vel sine pretii numeratione, ne et ipse provinciam in præbendis hospitiis oneret, denique ne

quis iniquum lucrum, vel damnum sentiat, præcavebit. Congruit enim bono et gravi præsidi, curare ut pacata et quieta sit provincia: quod facile obtinebit si solicite agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat. Nam et sacrilegos, latrones, fures, plagiarios conquirere debet, et prout quisque deliquerit, in eum animadvertere, receptatoresque eorum, sine quibus latro diutius latere non potest. Omni vero jus reddenti observandum est, ut in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur. Unde mandatis adjicitur, ne præsides in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant. Nam ex conversatione æquali, contemptio nascitur dignitatis. Et summatim ita jus reddi debet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat. Sed et in cognoscendo, nec excandescere adversus eos, quos malos putat, nec precibus calamitosorum illachrymari oportet. Id enim non est constantis et recti judicis, cujus motum animi vultus detegit. Quid enim in viro gravi deformius, quam si ad auram genæ pallent, cutis in rugas contrahitur, scintillant oculi, turbatur vultus; aut si sanguinem faciei ira accendit, et quasi excludit in superficiem, spumantia torquentur labia, brachia jactantur, saliunt pedes, corpus trepidat, et toto gestu non tam iratum exprimit, quam insanum. Certe quum tales video, compatior illis, mihique metuo, memor hominum, quos in Africa esse, in libro naturalis historiæ apud Plinium didici. Dicuntur enim effascinare voce et lingua, ut si impensius forte laudaverint pulchras arbores, segetes amœniores, lætiores infantes, equos egregios, pecudes pastu et cultu optimas, repente moriantur, aut pereant. Fascinatio quoque oculorum exitialis est. Refert idem homines esse in Illyricis, qui interimant videndo, quos diutius irati viderint. Eosque ipsos mares, feminasque qui

visu nocentes sunt, pupillas in singulis oculis habere binas. Apollonides quoque perhibet, in Scythia nasci fœminas, quæ Bithiæ vocantur, et easdem in oculis binas habere pupillas, et perimere si quem visu forte iratæ aspexerint. Vereor ne his cognati sint judices iracundi. Tradunt etiam Physiognomi, eos qui habent oculos maculosos, ad nequitiam proniores. Quæ vero de præsidibus, aliisque judicibus dicta sunt, debent et apud proconsules, quos nostrates vulgariter dicunt JUSTITIAS esse ERRANTES, obtinere. Et nomen quidem erroris, etsi non officio, personis tamen eorum convenit, qui euntes post concupiscentias suas, in sectatu avaritiæ, et deprædatione popularium, a tramite æquitatis aberrant. Debent autem officia omnium esse gratuita, ut nihil ultra statutum exigatur, sed nec recipiatur. Sed forte quid statutum sit, quæris. Plebiscito continetur, ne quis præsidum munus donumve caperet, nisi esculentum poculentumve, et id quidem intra dies proximos prodigatur. Quod et ad proconsules, aliosque magistratus ex mandato Principis transit. Non vero in totum debent xeniis abstinere, sed modum adhibere. Ut vero nec in totum abstineant, nec avare modum xeniorum excedant, Divus Severus, et Imp. Antoninus elegantissime sunt epistola moderati. Cujus epistolæ verba sunt hæc: Quantum ad xenia pertinet, audi quod sentimus. Vetus proverbium est, Nec omnia, nec semper, nec ab omnibus. Nam valde inhumanum est, a nemine accipere; sed passim, vilissimum; et per omnia, avarissimum. Quod autem mandatis continetur, ne domum vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus quotidiani causa, quod ad xenia jam non pertinet, sed ad ea quæ eduliorum excedant usum. Sed nec xenia producenda sunt, ad munerum

qualitatem. Licet enim patrocinium justum possit vendere advocatus, et peritus juris sanum consilium, judicium vendere omnino non licet. Cicero quum in Palatio domum vellet emere, et pecuniam in præsens non haberet, a Sylla qui tunc reus erat, mutuo sestertium vicies tacite accepit. Ea res priusquam emeretur, prodita est, et in vulgus exivit, objectumque est ei, quod pecuniam domus emendæ causa a reo accepisset. Tunc Cicero inopinata exprobratione permotus, accepisse se negavit, dicens se domum non esse empturum. Atque adeo falsum est quod, inquit, objicitis, ut verum sit me pecuniam accepisse, si domum emero. Sed quum postea emisset, et hoc mendacium in Senatu ei ab inimicis objiceretur, risit satis, atque inter ridendum, Imprudentes, inquit, homines estis, quum ignoratis prudentis et cauti patrisfamilias esse, quod emere velit, se empturum esse negare, propter competitores emptionis. Sic itaque, quod inficiari non poterat, urbano facetoque diluit dicto, rem magis dignam faciens risu, quam crimine. Familiare siquidem habebat, ut quotiens objectum turpe abnegare non posset, responsione joculari illud eluderet. Amplectendæ memoriæ, et imitandæ sanctitatis summus Pontifex Eugenius, quem vidisti, nullum omnino munus hominis litigantis recipiebat, aut cui litem crederet imminere. Unde quum in adventu suo Prior quidam modicæ facultatis, cujus causam nondum audierat, ei marcam auri devotione multa instanter offerret, Nondum, inquit, domum ingressus es, et jam vis corrumpere dominum? Corruptionem namque vir sanctus credidit, quicquid offerebatur judici lite pendente. Bernardus Clarevallensis monachus, et sanctorum Cosmæ et Damiani diaconus cardinalis, Romæ degens in excelsis singulariter habitavit, excutiens manus suas ab omni munere, ut

nondum natus sit, cujus aurum, vel argentum in munus acceperit. Quid referam Martinum, qui contra morem a legatione rediens pauper, quum ab Episcopo Florentino equum, socio necessarium, magna compulsus instantia, accepisset, eundem restituit donatori, ex quo eum ab initio dati muneris, causam in Romana ecclesia ventilandam habuisse cognovit. Quod et plenius S. Bernardus Clarevallensis abbas, qui eum perfectius noverat, refert in libro doctrinali, quem ad S. Eugenium de contemplatione vel consideratione scribit. Taceo quod venerabilis pater Gaufridus Carnotensis, legatus Aquitaniæ, provincialium munera non recepit, nisi in causa esculenti et poculenti, et hoc cum summa frugalitate; sed omnia quæ in xeniorum ratione offerebantur, ut stercora contemnebat. Testatur sanctus Clarevallensis, quod piscem, quem vulgo sturionem dicunt, a devoto quodam legationis suæ clerico gratis accipere noluit, nec ante acquievit offerentis improbitati, quam ei pro admisso xenio pretium numeraret.

Cap. 16. *De crimine repetundarum, quo tenentur et præsides, et judices, qui aliquid omnino accipiunt propter eas res, quæ sibi sunt ex officio faciendæ: et de Samuele, qui docet juge sacrificium esse debere in domo judicis, quæ seipsam oblatione justitiæ, et bonorum operum exhibet templum Dei.*

Sed crebrescentibus vitiis, etiam in clero sunt hodie continentiæ tantæ exempla rarissima, quum tamen de censura legum, summa continentia magistratibus omnibus sit indicta. Adeo quidem, ut qui ordinariam gesserit potestatem, quicquid ex vetere delegationis titulo profligaverit, cum dispendio pudoris atque fortunæ, id est, donoris atque dignitatis, de propriis facultatibus intra provinciam positus inferre

cogatur. Lege quoque Julia repetundarum tenetur, qui, quum aliquam potestatem haberet ob judicandum, vel non judicandum, decernendum, vel non decernendum aut ob denunciandum testimonium, vel non denunciandum, pecuniam acceperit; et in summa, quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. Nec usu capi potest quod accipitur, antequam redeat in potestatem ejus a quo profectum est, aut heredis. Venditiones quoque et locationes, pluris minorisve factas, lex ista rescindit, et ea damnati, testimonium publicum dicere, aut judices esse, aut postulare prohibentur. Et licet convicti extra ordinem hodie puniantur, plerumque damnantur exilio, vel etiam durius, prout admiserint. Sed et ab heredibus pœna repetitur. Inspice verba legis, et quanta indignatione crimen hoc persequatur attende. Ut unius, inquit, pœna, metus possit esse multorum, ducem qui male egit ad provinciam, quam nudaverat, cum custodia competenti ire præcipimus, ut non solum quod egit, non dicam domesticus, sed manipularius et minister accepit, verum ut id quod ipse a provincialibus meis rapuit, aut sustulit, in quadruplum invitus exsolvat. Itemque: Omnes cognitores et judices a pecuniis, atque patrimoniis manus abstineant, neque alienum jurgium putent suam prædam. Etenim privatarum litium cognitor, idemque mercator, statutam legibus cogetur subire jacturam. Et illud: Jubemus quoque et hortamur, ut, si quis forte honoratorum, decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, a cujuslibet ordinis judice fuerit aliqua ratione concussus, si quis sciat venalem de jure fuisse sententiam, si quis pœnam vel precio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam: si quis postremo quacunque de causa improbum judicem potuerit approbare, is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum

prodeat, deferat crimen, delatum approbet, quum probaverit, et victoriam reportaturus et gloriam. Utinam hæc vel audiantur a nostris, nam ut serventur optare vix audeo. Quos quotiens diligentius intueor, concussores mihi potius videor videre, quam judices, ac si ad hoc solum dati sint, ut provinciam spolient. Sed et leges ipsæ et consuetudines, quibus nunc vivitur, insidiæ sunt, et laquei calumniantium. Verborum tendiculæ proponuntur, et aucupationes syllabarum; væ simplici qui syllabizare non novit! Feci, inquit, judicium et justitiam, non tradas me calumniantibus me. Ac si aperte dicat: Qui judicium pervertunt, et justitiam deserunt, tradantur calumniatori, qui filios Adam ante conspectum Domini accusat die ac nocte. Legitur in libro Regum, ad universum Israel dixisse Samuelem: Ecce audivi vocem vestram juxta omnia quæ loquuti estis ad me, et constitui super vos regem. Et nunc rex graditur ante vos, ego autem senui et incanui. Porro filii mei vobiscum sunt. Itaque conversatus sum coram vobis, ab adolescentia mea, usque ad diem hanc. Ecce præsto sum. Loquimini de me coram Domino, et coram Christo ejus, utrum bovem cujusquam tulerim, aut asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus accepi, et contemnam illud hodie, restituamque vobis. O pudicum animum, o continentem manum, o judicem incorruptum, et vocem magnificam, admirandam, et imitandam universis, quæ de conscientia pura sic loquitur! Loquimini de me coram Domino et Christo ejus, qui in cœlo et terra judices judicant. Loquimini, inquam, si bovem cujusquam aut asinum tulerim. Utique villas et prædia, aut immensa pondera auri vel argenti, aut pretiosæ supellectilis onera non extorserat, qui magni reputabat judicem bovem oblatum accepisse vel asi-

num. Si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem. Neminem injuste vexaverat, qui omnes calumnias excludebat, nec judicium ejus pervertebat caro vel sanguis, qui nullum unquam oppressit. Si enim in manus ejus quisquam inciderat, non eum judex, sed propria iniquitas opprimebat. Si de manu cujusquam munus accepi, contemnam illud hodie, restituamque vobis. Quid quæso expressius dici poterat? Ut in summa omnem avaritiæ suspicionem tollat, nullius muneris conscientiam docet se habuisse, paratus contemnere et restituere, si quid omnino exigi posset. Malebat enim illud restituere in præsenti, quam cum usuris reddere in futuro, et contemnere illud hodie, satius judicabat, quam in conspectu Dei et omnium electorum, ex ea causa in ævum contemptibilis apparere. Sed quid ad hanc constitutionem ejus respondit auditor? Audi. Et dixerunt. Qui? Utique totus Israel. Nam ad omnes sermon direxerat. Non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicujus quippiam. Si quis proconsulum, præsidumve, aut tribunus, aut centurio, decuriove, aut omnino aliquis magistratus tale testimonium a provincialibus meruit, ad provinciam nostram quæso accedat, ut nostros doceat magistratus. Nam de vicecomitibus, et justitiis, quæ, ut vulgari nostro utar, recte dicuntur ERRANTES, nihil tale auditur, eo quod diligunt munera, et sequuntur retributiones, nec liberant pauperem a potente, advenæ et pupillo non judicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos. Porro nec judices ecclesiastici sequuntur Samuelem, sed sicut populus, sic et sacerdos. In commune conqueritur sapientia: Tenentes legem nescierunt me: principes facti sunt, et ego ignoravi. Quod ut ab humilioribus liqueat, qui decani sunt, vel archidiaconi, nisi illi, ut Simon noster vene-

rabilis doctor in lege Domini, dicere consueverat, in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus? Felicissimum regem Anglorum, et Normanniæ, et Aquitaniæ adhuc invictissimum ducem, interroga, quid etiam de suis sentiat, quos intrudit, et dicet, ut opinor, Non est malum in clero, quod isti non faciant. Episcoporum nomen et officium venerabile est, si tanta impleretur sollicitudine, quanta interdum petitur ambitione. Et diligerentur ut patres, timerentur ut domini, colerentur ut sancti, si exactionibus parcerent, et projicerent ex animo quicquid provenit ex calumnia, et omnem quæstum minime crederent pietatem. Cæterum sibi reverentiam subtrahunt et amorem, dum honores ambiunt, pecuniam cupiunt, et vel suas faciunt, vel alienas calumnias fovent. Et quidem nescio quomodo notam et pœnam omnem evadant qui exactionem totius calumniosi quæstus sibi ad minus bessem vendicant. Nam aut solidum assem usurpant sibi, aut ut multum, trientem duntaxat archidiaconis et aliis officialibus, ne dicam cum populo ministris iniquitatis, cedunt. Sed nec legati sedis apostolicæ, manus suas excutiunt ab omni munere, qui interdum in provinciis ita debacchantur, ac si ad ecclesiam flagellandam egressus sit Sathan a facie Domini. Concutiunt angulos domus, ut prosternant filios et filias ejus, qui languores et dolores animarum curavit in cruce. Commovent et conturbant terram, ut videantur habere quod sanari oporteat. Hic tamen non de omnibus sermo est, sed de his qui patris voluntate contempta, serviunt suæ. Constat enim quia in omni officio domus domini, sic relinquuntur quidam, ut alii assumantur. Vidi ego ipse in omnibus his, decanos scilicet, archidiaconos, episcopos, et legatos, tanta solicitudine

operari in messe Domini, ut merito fidei et virtutis, recte videri posset vineam patris in manu eorum prudenter et utiliter collocatam. At alii sic versantur, ac si ad Thebas in facinus excitandas mittatur ab inferis Thesiphone vel Megæra. Nam fere sic ab aula contra omnium vota fidelium, ad ecclesiæ publica officia accesserunt. Apud hos

judicium nihil est, nisi publica merces,
Atque eques, in causa qui sedet, empta probat.

Justificant impium pro muneribus, exultant in rebus pessimis, lætantur quum mala fiunt:

Vixque tenent lachrymas, quum nil lachrymabile cernunt.

Siquidem peccata populi comedunt, et vestiuntur eis, et in eis multipliciter luxuriantur. Acceptores personarum, et quasi quidam bonorum mallei: hoc enim didicerunt ab eis, a quibus electi sunt. Ait sapientia: Venatio leonis onager in eremo, sic et pascua divitum sunt pauperes. Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic execratio est divitis pauper. Dives commotus confirmabitur ab amicis, humilis autem quum ceciderit, expelletur et a notis. Diviti decepto multi recuperatores, loquutus est superba, et justificaverunt illum. Humilis deceptus est, et insuper arguitur. Loquutus est sensate, et non est ei datus locus. Dives loquutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes perducent. Pauper loquutus est, et dicunt: Quis est hic? Et si offenderit, subvertunt illum. Et hæc quidem sunt judicia eorum, quos curia docuit, imo omnium qui justitiæ divitias præferunt, et nihil potius ducunt, quam habere divitias, quo tamen vix aliquid inutilius est. Nullus istorum exultat, quum Christum videt in terris, nullus eorum est, qui velit eum cum hominibus conversari, nullus qui ad bona opera proximorum decantet: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax

hominibus bonæ voluntatis. Hoc siquidem canticum est fidelium prælatorum, qui speciosis incedunt pedibus, et ex eo beatis, quod pacem portant, et pacem sanctimoniæ sociam, sine qua nemo videbit Deum. Dicunt et hi cum sapientia, quia bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, et nequissima paupertas in ore impii. Clamitant in plateis: quia beatus vir qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit. Ac si aperte dicant: Quisquis in munere cujuslibet magistratus, aurum quærit, maculam invenit, sine qua nec acquiri, nec esse potest apud avidum possessorem. Quis unquam pecuniam sine sordidatione manuum tractavit diutius? Ex ea tamen certe minus manus sordet, quam animus. Nolo mihi malorum frigescant limina, aut de nare canina sonare hic litera videatur, non pono os meum in cœlum, ut de patribus, qui orbem judicant, et a nullo judicantur in terris, aliquid dicam, nisi plenum fide, caritate, et reverentia. Dicam tamen quod verum est, adeo ut ei nemo fidelium audeat refragari, dicam quod ipsi prædicant. Dicam, inquam, quia non potest civitas abscondi supra montem posita, et nequaquam latere possunt notitiam publicam, quæ in conspectu gentium fiunt: siquidem

> Omne animi vitium tanto conspectius in se
> Crimen habet, quanto major qui peccat habetur.

Sal quoque infatuatum ad nihilum valet ultra, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus, utpote vilis abjectio, quæ nec ad stercorationem agrorum prodest. Sol quoque orbem illustrat plenius, quia in eminenti est. Quid multa? Opera singulorum, testimonium perhibent de eis. Sic Samuel operum testimonio justificatus est. Sed ne videretur populus ei blandiri, et quasi ex timore vel fallacia falsæ in-

nocentiæ, et inanis justitiæ, testimonium perhibere, populum religione juramenti ad professionem veri tamen arctandum censuit, dicens: Testis est Dominus adversus vos, et testis Christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam. Et dixit populus: Testis. Ac si fidem Deo et regi suo debitam, religiosæ affirmationis obsidem faciant. Quod autem esculentum et poculentum acceperit, de scriptura certum non habeo. Sic enim scriptum est: Judicabat quoque Samuel Israel cunctis diebus vitæ suæ, et ibat per singulos annos circumiens Bethel, et Galgala, et Masphat, et judicabat Israelem in supradictis locis, revertebaturque in Ramatha. Ibi enim erat domus ejus, et ibi judicabat Israel. Quid aliud videtur sonare litera, nisi quod provinciam ex officio circuibat, ad expletionem judicii, et revertebatur domum, ut de proprio satisfaceret necessitati? Ædificavit etiam ibi altare Domino. Recte quidem, eo quod juge sacrificium esse oporteat in domo judicis, quæ cultu justitiæ, et morum honestate, et luce bonorum operum, seipsam exhibet templum Dei. Ubi amodo non immolatur sanguis hircorum et vitulorum, nec cinis vitulæ inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, sed per pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum filium Dei, ubique locorum offerri debet

> Compositum jus fasque animi, sanctique recessus
> Mentis, et incoctum generoso pectus honesto.

Veri siquidem adoratores, sic adorant patrem in spiritu et veritate. Anne credis eum accepisse aliquid nomine sportularum? Hoc enim prætextu non tam judices quam judiciorum caupones, qui nequitiam suam honesta volunt palliare licentia, iniquitatem suam colorare nituntur, quærentes scilicet aliqua emolumenta negotiorum, quorum pro parte onera

portant. Aut si emolumentum esse non licet, sit saltem compensatio sumptuum et damnorum. Hi tamen rari sunt. Quis enim erubescit dicere: Quid mihi dabis ut tibi justitiam faciam? Nam ut pro seipsa exhibeatur, frustra expectas. Nonne simile est, ac si dicatur, quid vultis mihi dare ut me ipsum abnegem, officium prodam, et dominum vendum?

Cap. 17. *Pecuniam contemnendam esse præ sapientia: quod etiam veterum Philosophorum probatur exemplis.*

Leguntur plurimi Philosophorum non modo divitias contempsisse, sed abjecisse, quasi impedimentum sapientiæ et virtutis. Fecit hoc Socrates, quem omnium philosophorum sectæ quasi prudentiæ, et veritatis unicum fontem venerantur. Antisthenes quoque quum gloriose rhetoricam docuisset, audissetque Socratem, dixisse fertur ad discipulos suos: Abite, magistrum quærite, ego enim jam reperi. Statimque venditis quæ habebat, et publice distributis, nihil sibi plus quam palliolum reservavit. Hujus Diogenes ille famosissimus sectator fuit, potentior rege Alexandro, et naturæ humanæ victor. Quum autem Antisthenes discipulorum nullum reciperet, et perseverantem Diogenem removere non posset, novissime ei minatus est clavam, nisi abiret. Tum ille subjecisse caput fertur atque dixisse: Nullus tam durus baculus erit, qui me a tuo possit consortio separare. Refert Satyrus, qui virorum illustrium scribit historias, quod iste Diogenes palliolo duplici usus sit propter frigus, peram pro cellario habuerit, secumque portaverit, et quod clavam gerebat ob corpusculi fragilitatem, qua jam senex membra sustentare solitus erat, et emorathios vulgo sit appellatus, in præsentem horam poscens a quolibet et accipiens cibum. Ha-

bitavit autem in portarum vestibulis, et in porticibus civitatum, usquequaque profitens verum, et transeuntium abigens aut notans vitia, quæ mores fœdabant. Quumque se torqueret in dolio, se domum volubilem habere jocabatur, et se cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolii vertebat in meridiem, æstate ad septentrionem; et ubicunque Sol se inclinaverat, Diogenis simul prætorium vertebatur. Quodam vero tempore, quum in usum potandi calicem ligneum gereret, vidit puerum manu concava bibere, et elisit eum in terra dicens: Nesciebam quod natura haberet poculum. Nihil unquam de animi rigore remisit, in eodem vultus tenore etiam adversis interpellantibus perstitit, et ut plene Socraticum nosses, calcatis turbinibus fortuitorum, adversis omnem dolorem et miseriam, uniformi duravit proposito. Dicebat enim hæc semper a Philosopho aliena, et impotem sui animum, in quem fortunæ quippiam licet. Virtutem ejus et continentiam, mors quoque indicat. Nam quum ad agonem Olympicum, qui magna frequentia in Græcia celebrabatur, jam senex pergeret febri in itinere apprehensus, occubuit in crepidine viæ. Volentibus autem amicis, aut in jumentum, aut in vehiculum tollere, non acquievit, sed transiens ad arboris umbram, ait: Abite quæso, et spectatum pergite. Hæc nox aut me victorem probabit, aut victum. Si febrem vicero, ad agonem veniam; si me vicerit, ad inferna descendam. Ibique per noctem eliso gutture, non tam mori se ait, quum febrem morte excludere. Deceptus opinione virorum fortium et exemplo, in extremæ difficultatis articulo, ne aliunde inferretur, mortem ultroneam credidit appetendam. Præjudicata siquidem opinio sapientioribus persuaserat in commune, ut mortem provocare mallent, quam turpe aliquid sustinere. Fecit hoc Cato, fe-

cerunt et alii, qui fertum aut cicutam, aliudve toxicum præoccupantes, omnem et solam (ut putabant) turpitudinis effugiebant notam. Veritatis namque ignorantia eis patrocinari videtur; sed crassa est et supina, quæ certa postponit incertis, et quicquid habetur optimum ex causa inani abjicit, et expellit. Nec in eo fortitudinis nomen assequitur, quod se præ cæteris fraudulenta opinio consequi gloriatur. Utique fraudulenter et vane, quia, ut ait ille,

Rebus in adversis facile est contemnere vitam,
Fortius ille facit qui miser esse potest.

Nemo eorum qui mortem provocant excusabilis est. Excusabiliores sunt, qui imminentem abhorrent. Quis enim cognovit consilium Domini, et an possit mortem impendentem quacunque ratione effugere? Sandrococtus a rege Alexandro interfici jussus, salutem celeritate pedum quæsivit. Ex qua fatigatione quum somno captus jaceret, leo ingentis formæ, ad dormientem accessit, sudoremque fluentem lingua ei detersit, et blande expergefactum reliquit. Hoc prodigio, primum ad spem regni, majestate ominis impulsus est. Molienti deinde bellum adversus præfectos Alexandri, elephantus infinitæ magnitudinis ultro se obtulit, et veluti domita mansuetudine, eum tergo suscepit, duxque belli, et præliator postmodum insignis extitit. Andronicus quoque, damnatus ad bestias, quum leoni objectus esset, qui et vastitudine corporis, et impetu fervoris fremituque terrifico, sonoro quoque tono, comisque cervicum fluctuantibus, animos omnium oculosque in se converteret, illæsus evasit, eo quod ubi eum leo procul aspexit, repente quasi admirans stetit, ac deinde sensim et quasi jocabundus placide accessit ad hominem. Tum caudam more atque ritu adulantium canum, clementer et blande movit, hominisque se corpori

adjungens, crura ejus et manus, prope jam metu exanimati, lingua leniter demulsit, quum homo inter illata atrocis feræ blandimenta, amissum animum recuperare posset, et vix paulatim oculos ad contuendum leonem aperire. Hoc se Apion in urbanis spectaculis Romæ vidisse refert, adjiciens quia tunc facta quasi recognitione mutua, lætos, inquit, videres et gratulabundos leonem et hominem. Et hanc ob rem, et clamores populi maximos, accersitus est homo a Cæsare, et quare illi uni atrocissimus leo pepercerit, diligenter quæsitum est. Ille utique rem mirificam narrans ait. Quum provinciam Africam proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi iniquis ejus, et quotidianis verberibus, ad fugam coactus sum, et quo mihi latebræ terræ illius forent a domino tutiores, in camporum et arenarum solitudines concessi. Et quasi aliud defuisset, consilium fuit quocunque modo mortem petere. Quum itaque sole medio rapido et flagranti, quandam pro tempore caveam nactus essem latebrosam, in eam penetro, meque recondo. Nec multo post ad eundem specum venit hic leo, debili, et cruento, et crudeli pede, gemitus edens et murmura, dolorem cruciatumque vulneris ingemiscens, cum miserantia auditoris si quis adesset. Atque illic primo quidem conspectu advenientis leonis territus sum, et quasi toto animo consternatus. Sed postquam introgressus leo, uti res ipsa apparuit, in habitaculum illud suum, me videt ingressum procul, et delitescentem, mitis et mansuetus accessit, et sublatum pedem ostendere mihi, et porrigere opis gratia, visus est. Ibi, inquit, ego stipitem ingentem, vestigio pedis ejus hærentem, revulsi, conceptamque saniem vulnere intimo expressi, accuratiusque jam sine magna formidine siccavi penitus, omnemque detersi cruorem. Ille tunc mea opera et medela

levatus, pede in manibus meis posito, recubit et quievit, atque ex eo die totum triennium ego et leo in eodem specu, eodemque victu viximus. Nam si quas venabatur feras, membra opimiora ad specum suggerebat, quæ ego, ignis copiam non habens, meridiano sole tosta edebam. Sed ubi me, inquit, vitæ illius ferinæ jam pertæsum est, leone venatum profecto, reliqui specum, et viam ferme tridui permensus, a militibus visus, apprehensus, et ad dominum ex Africa Romam deductus sum. Is me statim rei capitalis damnandum, dandumque ad bestias procuravit. Intelligo autem hunc quoque leonem, me tunc separato captum, gratiam nunc beneficii referre et medelæ. Solutus itaque est pœna Andronicus, et eidem leo totius populi suffragio donatus. Exinde amicantibus sibi homine et leone, et urbem peragrantibus et circumeuntibus, dicebant omnes: Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis. Quæris-ne historias notiores? De lacu leonum exivit Daniel, et pueri de camino ignis evaserunt illæsi. Et apud omnes gentes ex gratia, præter opinionem, ab imminentibus malis liberati sunt plurimi. Unde nullus eorum, qui manus injecerunt sibi, satis excusatus est mihi, licet magnis præconiis ecclesiastica historia aliquos efferat, provocantes mortem, quia temporariam vitam apud se, quam pudicitiam periclitari malebant. At eos sic excusant infirmitas carnis, et ignorantia juris, et incendium caritatis, et forte mandatum familiare Dei, ut sic in simplicitate sua salventur, ut nequaquam ad consequentiam transeat, quod simpliciter præsumpserunt. Quis enim locus est fortitudini, si sic tædeat animam vitæ suæ, ut quasi patientia victa, et præcisa semita meritorum, quod præcipitur, aut nequeat, aut negligat sustinere? Apud sapientes sic vita contemnitur, quod turpitudinis

pretium, etiam ætas altera sordet, sic diligitur, ut dum innocenter teneri potest, nullius difficultatis irruente articulo propellatur. Sic ergo servanda est vita, ut sit contemptui; sic contemnenda est, ut proficiat saluti. Sed quis est qui hodie contemnat animam, quum nullus, aut rarus sit, qui toto mentis hiatu pecuniam non concupiscat? Quidni?

Quum genus et formam regina pecunia donet,
Ac bene nummatum decoret suadela Venusque,

qui dives est, qui prosperatur in viis suis, sapiens et felix judicatur. Ad hoc alius uxorem ducit, alius quinque juga boum, aut villam emit, commutantes pro his animam suam. Cæcosque, et claudos, et debiles reputant, quibus mundus nequaquam arridet, quos tamen ejectis divitibus in cœnam nuptialem sapientia introducit, ubi inebriantur ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis æternæ potantur flecti. Interim quicunque non habet divitias stultus est, asinus, stipes, caudex, plumbum, aut si quid insensibilius est. Stultus ergo miserque est, si quis est pauper. Sed nec amari potest ab aliquo, quem mala fortuna premit, eo quod

Nulla fides unquam miseros elegit amicos,

et juste creditur quisque mala ferre, quæ sustinet, adeoque regnum pecuniæ invaluit, ut desperetur de fide judicis, qui repellit munera offerentis. Si pacisci detrectas, pollicentis videris odisse causam. Et fortasse affectu, vel munere esse crederis præcorruptus, si permanere vis incorruptus. Sententia vel opinio Philosophorum omnino evanuit, dum sic omnes post divitias currant, ac si alibi laborum requies, dolorumque solatium inveniri non posset, ac si naufragi de profundo queant enatare facilius, si prægravi sarcina fuerint onerati. Sed quis unquam ulcerosus spinas congessit, ut volutatus in eis quiescat molliter?

Profecto si ei perfecte crederetur qui ait, divitiæ sunt spinæ, minime tanto studio a sapientibus nostri temporis quærerentur. Ut ergo Publius Carpus ait, divites pauperibus miseriores sunt, eo quod a sapientia longius abeunt. Appetitus divitiarum sapientiæ exclusio est, et fuga virtutum; fœcunda virorum paupertas, naturam optimam bene vivendi ducem imitatur, et virtutum parens, et custos est, solaque securitatem parit, quæ sola nescit incentiva bellorum. Non habet jurgia qui contentionis causas ignorat. Trepidat orbis, et Cæsaream manum solus pauper non timet. Utique si ob aliam causam non fugerentur, aut contemnerentur divitiæ, nisi quia sapientiæ vias sepiunt spinis, eas oportuerat non amari. Ne tamen his qui paupertatis erubescunt vilitate sordescere, philosophorum sit molesta opinio, divitiarum non indicit fugam philosophia, sed inhibet appetitum. Mentem sui compotem quærit, et quæ in omni fortunæ calculo sufficiat sibi, ita tamen ut sufficientia ejus ex Deo sit. Sic auro tanquam fictilibus; fictilibus quasi auro utatur. Nam sicut opes admittuntur ad usum, sic a sapiente contemnuntur abusu. Sed forte suppellex vilis videbitur ignominiosa magnatibus, et honoris splendorum res tenuis decolorat. Atqui longe præstantius est, moribus splendere, quam rebus, nec rerum unquam specie illustrabitur, quem suæ turpitudinis macula dehonestat.

Fictilibus cœnasse ferunt Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis quum poneret aurea vasis,
Et misceret opes, pauperiemque simul,
Quærenti causam respondit: Rex ego qui sum
Siciliæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habe, quicunque repente
Dives ab exili progrediere domo.

Res itaque non sunt in vitio, sed usus. Et est philosophantis animi fructus nobilis, generosa æquanimitas mentis. Nam si ex stupore est, ut æquanimiter omnia portet, mens ægra ab incolumitatis virtute degenerat. Quum vero philosophandi sint multæ semitæ, illa præ ceteris mihi videtur esse nobilior, et laudabilior,

> Quæ sic prandet olus patienter, rebus ut uti
> Noverit, et rerum quæ sic versatur in usu,

ut olus, et quælibet extremæ paupertatis xenia, docta sit non fastidire. Fructus siquidem Philosophiæ eximius est, ut noverit quis abundare, et penuriam pati, ut læto animo æquanimiter omnia portet, ut objecto solidæ virtutis obice, omnem fortunam exarmet. Profecto quisquis hæc assequutus est, non sperat aut extimescit, et in eum semper fortuna quælibet manca ruit. Quid, inquit curiosus philosophiæ perscrutator, tibi philosophia contulit? Et Aristippus, Ut cum omnibus, ait, hominibus intrepide fabularer. Utique si honoris esset, aut pecuniæ, reive alterius cupidus, hoc minime posset veraciter respondere. Ad salutem tamen via tutissima est, divitiis et rebus aliis expedito. Difficillimum enim est, ut possessorum sui non impediant cursum. Quis nescit Hippodamiam prævolasse ad palmam, dum concertantium procorum cursum, projecto auro potuit retardare? Mansit itaque virgo invicta, donec ventum est ad pecuniæ contemtorem, qui in contemtu auri virginem superavit, aurum obtinuit, et ex eo (ut fingitur) certatricis puellæ cereos axes fecit, dum incorruptionis amor pecuniæ amorem absorbuit. Nonne hoc ipsum commendat judicium Dei, et eas contemtibiles facit, quod in egestate bonorum, ipsis iniqui affluunt? Fit tamen interdum nescio quo pacto, ut ad subversionem justorum, se eis ingerant, et quo diligentius excluduntur,

ad ostium contemtoris studiosiu spulsant. Quod beatus Eugenius munera cautius abigebat, ad eum undique multiplicius confluebant. Hoc quoque fere ubique accidit, ut fugiant, dum quæruntur, dum fugantur accelerant. Et hæc quidem via compendiosa, et honestissima est ad divitias. Quum enim divitiæ prudenter excluduntur, et vita æterna acquiritur, et cumulus divitiarum accedit. Et si hoc nimis arduum videtur aliis, vel a judicibus tam ecclesiasticis, quam mundanis, qui professione aut sacramento justitiæ obligati sunt, impleri oportet. Utrorumque siquidem forma Samuel est, qui sic præfuit sacrificiis, ut non parceret sanguini impiorum, sic judicia utraque exercuit, ne ullum oppprimeret, et de manu cujusquam nihil accepit. Hoc testatur conscientia Samuelis, attestatur et populus, et tamen non satis fit conscientiæ scrupulosæ, nisi sacramento suum populus testimonium roboraret. Ait enim: Testis est Dominus adversus vos, et testis Christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quippiam. Et dixit: Testis. Cuicunque obtestati provinciales tale testimonium perhibent, ad judicium omnipotentis, et omnia scientis Dei securus accedat. Provide namque causam instruit, qui in examine conscientiam producit, et diem humanum, quorum est judex conscius in excelso. Qui vero cum Samuele non discutiunt hic judicia sua, sed prompti ad excusationes in peccatis, quasi lotis manibus cum Pilato clamant, mundus ego sum a sanguine justi hujus, quia contra legem peccaverunt, et per legem damnabuntur. Sed et illi damnationis erunt participes, qui eos possunt cohibere nec volunt. Et de his quidem satis dictum est sapienti. Proinde ad proportionem manuum, quam Plutarchus induxit, transeat stylus.

VARIÆ LECTIONES.

Pag. 22, lin.	15.	nocentior—notior
23,	14.	omnium—om.
	21.	abstulerunt—abstulerint
24,	3.	et—om.
	13.	informari—conformari
	16.	Neapoli—Æneapoli
28,	27.	compascua—cum pascua
33,	18.	plene—perfecte
37,	24.	spiritus—turba
41,	20.	milite—militum
45,	7.	Pericles—Parides
	13.	prosit—possit
47,	6.	physici—Pythii
49,	22.	corporis—om.
50,	20.	congesto—conjecto
53,	10.	concordiam—et concordiam
	16.	susceptionem—successionem
55,	5.	visu—usu
	25.	illo—ipso
59,	21.	serenitas—severitas
61,	5.	omnia—om.
62,	16.	decem et quinque—quindecim
	17.	eos—eo
	25	divinius—*Sic edit. et MS.*
66,	30.	subitas—subditas
71,	23.	Et, ut—Sed
	25.	sic—sed
72,	18.	proferre—profari
73,	26.	Hebezob—Vethezobra
74,	2.	vesana—vesania

P. 80, l. 2. digeritur—dirigitur
17. sciens—om.
84, 8. ornavit—oneravit
12. phantasticarum—phanstasmaticarum
17. subjecta—substantia
21. ut quæ—et quæ
93, 1. facti—sacri
30. concilia—consilia
98, 15. universale, si, licet non natura, conformitate tamen sit commune multorum—Universale scilicet non naturæ conformitare tamen sit commune multorum
29. universalium—in universalium
107, 18. in injustitia frena laxavit arbitrii, sic in ea—injustitiæ frena laxavit arbitrii, sic in eo
108, 18. scientia—licentia
113, 23. topicis—compitis
116, 8. pridem—pridie
28. ventura—futura
117, 35. electi—præelecti
120, 13. deriserunt—deluserunt
persequuti—prosequuti
32. illis—illorum
122, 32. cœlestis—electis suis
124, 9. secundo—fecundo
129, 27. pro parte—et pro parte
131, 6. nominis—decoris
132, 30. Antus—aureus
134, 28. mulctat—percellit
135, 28. proferunt—profuerunt
30. quo—quibus
136, 19. quærant—queant
25. Et—Ei
144, 2. Principes—Duces
3. docebant—respondit
8. ut custodia—in custodia
155, 31. horrore—errore
161, 5. patet—paret
166, 14. Qui—Quod
185, 20. quantacunque—quantumcunque
187, 25. insensatos—

P. 189, l. 25. Persilli—Psylli
194, 18. imperium et—om.
195, 1. præstare non potes—præstari non potest
199, 25. affluant—non defluant
203, 27. intercipitur—interpretatur
209, 32. severiorem—sæviorem
211, 9. utcunque—utrumque
212, 35. suam—om.
221, 5. nisi—ubi
225, 12. parentum—patrum
20. paucorum—pauco
226, 35. erexit—evexit
232, 17. vitium—vitrum
19. tenere—cernere
234, 33. auditum—aditum
235, 6. vivificat—justificat
236, 4. tantum—tamen
238, 22. Noctibus—voluminibus
240, 31. discit—dicit
242, 23. utique—ita
243, 8. adjicitur—addicitur
246, 6. miserendum—miserendorum
247, 17. rigor—vigor
252, 7. sedem—semen
255, 30. Regum—Regnorum
257, 7. regnaret—regnet
258, 16. si persequitur—qui persequitur
259, 11. manifesto—in manifesto
267, 7. qui—om.
268, 16. in sapientia—a sapientia
272, 1. et urbe—om.
10. præcipitat et—om.
18. vel—om.
31. cultu—cultum
33. accedunt—attendunt
277, 10. mysterio—ministerio
278, 23. sed—om.
280, 31. divitum—ducum
292, 15. postremo—postero
296, 6. Siquidem senatus—Siquidem sic
297, 19. nusquam—nunquam

P. 297, l. 34. quod bona—et bona
298, 8. erat—erit
26. seu a....illustratur—om.
300, 7. [et de causidicis &c.—om.
302, 4. actorem—auctorem
19. liberalitatis—libertatis
303, 9. ut—om.
308, 28. et—om.
309, 19. et cæcatus—excæcatus est
modo—om.
312, 25, revolvamus—revolvas
316, 22. sua—om.
30. totius—om.
317, 35. exercere—exerceri
320, 1. nequaquam—om.
8. verisimiliter—verisimile
322, 34. eduliorum—edulium
325, 1. quoque—om. edit.
12. hodie—om. edit.
328, 18. exactionem totius—exactionum et totius
329. 25. tacuerunt—timuerunt
330, 15. malorum frig. limina—majorem frig. lumina
332, 28. Satyrus, qui—Satyrius, quia.

BAXTER, PRINTER, OXFORD.

